

**Az Észak-alföldi régió periférikus térségeinek tagoló tényezői a rendszerváltás
után, különös tekintettel a területi jövedelemegyenlőtlenségekre**

Doktori (PhD) értekezés

Szerző:
Pénzes János

Témavezető:
Prof. dr. Süli-Zakar István

Debreceni Egyetem
Természettudományi Doktori Tanács
Földtudományok Doktori Iskola
Debrecen, 2010

Ezen értekezést a Debreceni Egyetem Természettudományi Doktori Tanács Földtudományok Doktori Iskola Társadalomföldrajz-területfejlesztés programja keretében készítettem a Debreceni Egyetem természettudományi/műszaki doktori (PhD) fokozatának elnyerése céljából.

Debrecen, 2010. február 28.

a jelölt aláírása

Tanúsítom, hogy Pénzes János doktorjelölt 2004/2005 – 2006/2007 között a fent megnevezett Doktori Iskola Társadalomföldrajz-területfejlesztés programjának keretében irányítással végezte munkáját. Az értekezésben foglalt eredményekhez a jelölt önálló alkotó tevékenységével meghatározóan hozzájárult. Az értekezés elfogadását javasolom.

Debrecen, 2010. február 28.

a témavezető aláírása

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik hozzájárultak a disszertáció elkészüléséhez. Először témavezetőmnek, prof. dr. Süli-Zakar István tanszékvezető egyetemi tanárnak szakmai munkám koordinálásáért és a tudományos munka pusztá lehetőségének megteremtéséért. Kollégáimmal – Ekéné dr. Zamárdi Ilona egyetemi docenssel, Demeter Gábor, Molnár Ernő és Radics Zsolt egyetemi adjunktusokkal – folytatott szakmai viták, a tőlük kapott tanácsok, észrevételek, módszertani segítség nagyban segítették a munka előrehaladását. Hálával tartozom Németh Gábor kollégámnak a térképek egy részének megszerkesztéséért. A disszertációban szereplő számítások alapjául szolgáló adatbázisok, illetve számos szakirodalmi forrás rendelkezésre bocsátásáért szeretnék köszönetet mondani dr. Balcsók Istvánnak, dr. Jakobi Ákos egyetemi adjunktusnak, dr. habil Kozma Gábor egyetemi docensnek és dr. Tóth Gézának, a KSH vezető-tanácsosának.

Végül, de talán legfontosabbként meg kell említenem párom türelmét és támogató szeretetét, valamint szüleim féltő, bátorító, néha noszogató aggodását, gondviseletét, melyek nélkül aligha készült volna el ez a tudományos értekezés.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	1
1.1. A témaválasztás indoklása	1
1.2. Kitzűzött célok, megoldandó feladatok	1
1.3. A disszertáció tagolása, szerkezeti felépítése	2
1.4. A kutatás során alkalmazott módszerek	3
2. A térszerkezet tagolódásának meghatározó tényezői	5
2.1. A centrum-periféria dichotómia	5
2.1.1. A centrum-periféria viszonyrendszer fogalmi meghatározása	5
2.1.2. Centrum-periféria elméletek a külföldi és hazai szakirodalomban	6
2.2. A határ térszerkezetet befolyásoló hatása	12
2.2.1. A határmenti térség területi lehatárolása	12
2.2.2. A határ területi fejlődésre gyakorolt hatása	13
2.2.3. A határ és a területi egyenlőtlenségek kapcsolata	16
2.3. A regionális fejlődés és a területi egyenlőtlenségek kapcsolata	18
2.3.1. A vizsgálat során alkalmazott területi egyenlőtlenségi indikátorok bemutatása	18
2.3.2. A regionális fejlődés és a területi egyenlőtlenségek kapcsolatát magyarázó modellek	21
2.3.3. A regionális fejlődés és a területi egyenlőtlenségek kapcsolata az Európai Unióban és hazánkban	24
3. A periférikus térségek lehatárolásának módszerei	28
3.1. A lehatárolás során felmerülő kérdések	28
3.2. A periférikus térségek lehatárolásának módszerei a hazai tudományos kutatásokban	29
3.3. A periférikus térségek lehatárolása a hazai területfejlesztési politika gyakorlatában	35
3.4. A jövedelem mint fejlettséget kifejező indikátor	42
4. Területi jövedelmi folyamatok Magyarországon a rendszerváltás után	47
4.1. A jövedelmi szint változása 1988 és 2007 között	47
4.2. A területi jövedelemegyenlőtlenségek alakulása a rendszerváltás után	54
4.3. Jövedelmi perifériák Magyarországon	59
5. A jövedelmi folyamatok meghatározó tényezői az Észak-alföldi régióban	65
5.1. A régió jövedelmi térszerkezetének átalakulása 1988 és 2007 között	65
5.1.1. A jövedelmi szint változása a rendszerváltás után	65
5.1.2. A jövedelmi potenciál alakulása a régióban	72
5.1.3. A jövedelemegyenlőtlenségek alakulása a régió kistérségeiben	82

5.2. A régió belüli centrum-periféria viszonyok vizsgálata	89
5.2.1. A régió belüli centrum-települések kijelölése	89
5.2.1.1. A foglalkoztatottság területi folyamatai a rendszerváltás után ..	89
5.2.1.2. A régió foglalkoztatási központjainak lehatárolása	94
5.2.2. A centrum települések szerepe a területi jövedelmi folyamatokban ..	101
5.3. Az államhatár és a jövedelmi különbségek kapcsolata Magyarország keleti és nyugati határszakaszán	107
6. Összegzés	115
<i>Summary (angol nyelvű összefoglaló)</i>	121
Felhasznált irodalom	127
<i>Táblázatok jegyzéke</i>	146
<i>Ábrák jegyzéke</i>	147
<i>Mellékletek jegyzéke</i>	150

1. Bevezetés

1.1. A témaválasztás indoklása

A *centrum-periféria dichotómia* állandó kérdésköre mind a regionális tudománynak, mind a társadalomföldrajznak, illetve a területfejlesztésnek.

A rendszerváltást követően Magyarországon felerősödő, vagy újonnan megjelenő területi egyenlőtlenségek talán legfontosabb dimenziója a centrális és periférikus térségek kettősségének kérdésköre. A leglátványosabban megjelenő *főváros-vidék dichotómia*, valamint a *nyugat-kelet lejtő* mellett az alacsonyabb térségi szinteken kialakuló „*fejlettségi mozaikok*” vizsgálata még nem kapott kellő figyelmet a tudományos munkákban.

A periférikus térségek vizsgálata számos módszerrel elvégezhető, de kevés olyan tanulmánnyal lehet találkozni, melyek a periférikus térségek területi folyamatait időbeli összehasonlításban vizsgálják.

Az Észak-alföldi régió sajátosnak tekinthető a hét NUTS-2-es szintű, tervezési-statisztikai régió között, mivel – hasonlóan az Észak-magyarországi régióhoz – térszerkezetében egyszerre jelenik meg a határmenti úgynevezett „*külső periféria*”, valamint a Közép-Tiszavidéken elhelyezkedő „*belső periféria*”.

A rendszerváltást követően kibontakozó gazdasági visszaesés különösen a periférikus térségekben érezte hatását, de a területi egyenlőtlenségek drámai növekedése rámutatott arra, hogy a válság korántsem egyenletesen jelentkezett. A területi egyenlőtlenségek alakulása, a területi tendenciák feltárása esetében sem sikerült minden kérdést megválaszolni.

A hazai lokális területi folyamatok nemzetközi modellekbe való illesztésére is kevés példát találhatunk a szakirodalomban.

1.2. Kitzűzött célok, megoldandó feladatok

A dolgozatban kitűzött célok a következők:

1. be kívánja mutatni a periférikus területek, települések lehatárolásának módszereit a hazai tudományos vizsgálatok tükrében; valamint a területfejlesztés gyakorlatában;
2. empirikusan alátámasztani, hogy a vizsgálatok alapját képező jövedelmi mutató alkalmas a területi folyamatok jellemzésére;
3. saját vizsgálatok segítségével kívánja bemutatni a hazai jövedelmi térszerkezetet és annak változásait a rendszerváltás után;
4. rá kíván világítani a NUTS-2-es szintű tervezési-statisztikai régiókat jellemző területi egyenlőtlenségi folyamatokra;
5. megpróbálja felvázolni a jövedelmi szempontból periférikus települések térbeli eloszlását és időbeli változásait;

6. igyekszik feltárni a jövedelmi folyamatok települési szintű különbségeit és okait az Észak-alföldi régióban;
7. számszerűsíteni kívánja a régió kistérségeiben lezajló területi jövedelemegyenlőtlenségi tendenciákat;
8. kísérletet tesz a régió jövedelmi térszerkezetének és annak változásainak modellezésére,
9. ingázás alapján foglalkoztatási vonzaskörzeteket próbál kijelölni a régióon belüli centrum-periféria sajátságok vizsgálata céljából;
10. igyekszik rávilágítani az államhatár jövedelmi különbségeket befolyásoló hatására;
11. végül, a centrum-periféria folyamatokkal, a határ területi fejlődést befolyásoló hatásával, valamint a regionális fejlődés és a jövedelemegyenlőtlenségek kapcsolatával foglalkozó nemzetközi és hazai szakirodalom alapján modellezni a régió rendszerváltás utáni területi jövedelmi jellemzőit.

1.3. A disszertáció tagolása, szerkezeti felépítése

A disszertáció első nagyobb szerkezeti egysége a hazai és nemzetközi szakirodalom áttekintését tartalmazza. Három gondolati ívre tagolódik, melyek a bemutatásra kerülő régió szempontjából fontos területi folyamatok, sajátosságok elméleti kereteit teremtik meg:

- *az első áttekintés a centrum-periféria dichotómiára vonatkozik. A legfontosabb nemzetközi elméletek bemutatása szükséges a régió folyamatainak megértéséhez, esetleges modellbe foglalásához;*
- *a második gondolati ív a régió külső perifériáinak, azaz a határmenti térségek problémaköréhez nyújtanak elméleti alapokat;*
- *a harmadik alfejezetben a regionális fejlődés és a területi egyenlőtlenségek kapcsolatával foglalkozó legalapvetőbb elméletek áttekintésére kerül sor. Ennek kapcsán az Európai Unióra, azon belül a volt szocialista országok egyenlőtlenségi folyamataira is rá kívánunk világítani. Fontosnak tartjuk, hogy ne csak a hazai szakirodalomban jól ismert elméletek kerüljenek bemutatásra, hanem újabb elgondolások, eredmények is helyet kapjanak a dolgozatban.*

A második nagyobb szerkezeti egység a periférikus területek lehatárolásának módszereit foglalja össze, és lehetőség szerint utalást tesz az Észak-alföldi régiót illető megállapításokra, sajátságokra.

- *először rövid általános áttekintés kap helyet a lehatárolás során felmerülő kérdésekről;*
- *a következő alfejezetben a hazai tudományos munkákban alkalmazott legfontosabb módszerek, eljárások, mutatók összefoglalására kerül sor;*

- *a területfejlesztés gyakorlatában* alkalmazott módszertan bemutatását is kiemelten kezeltük, melyben a régió példáján igyekszünk rávilágítani a felmerülő problémákra;
- végül *a jövedelem*, mint fejlettséget kifejező indikátor *alkalmazhatóságát igyekszünk alátámasztani* néhány saját vizsgálattal (többek között faktoranalízissel, melyre csak utalunk a disszertációban).

A harmadik szerkezeti egység a *Magyarországon 1988 és 2007 között megfigyelhető területi jövedelmi folyamatokat* kívánja bemutatni:

- egyrészt *az egy főre eső jövedelem* régiókra vonatkozó *tendenciáinak*, településállományon belüli differenciálódásának, illetve a kistérségi szint sajátosságainak elemzésével;
- másrészt a NUTS-2 szintű tervezési-statisztikai *régiókon belül*, települési szinten számított *egyenlőtlenségi mutatók* jellemzésével;
- harmadrészt *a periférikusnak* tekinthető – a jövedelmi rangsor alsó tizedébe tartozó – *települések* országon belüli területi elrendeződésének és változási trendjeinek *vizsgálatával*.

A negyedik szerkezeti egység *a régió rendszerváltás utáni területi jövedelmi folyamatainak vizsgálatát* tartalmazza:

- a jövedelmi térszerkezet átalakulásának bemutatása három részre tagolódik:
  - az egy főre eső jövedelem *települési szintű* tendenciáinak, területi mintázatának *jellemzésére*;
  - a jövedelmi potenciál régióon belüli változásainak *potenciál-moddellel történő elemzésére*;
  - a régióon belüli – a kistérségi szintre számított – *jövedelemegyenlőtlenségi folyamatok feltárására*;
- *a régióon belüli centrum-periféria folyamatok jellemzése* érdekében a foglalkoztatottság és ingázás 1990 és 2001 közötti változására is kitértünk. A munkahelyi ingázás alapján megrajzolt *foglalkoztatási vonzáskörzetek* részletes jövedelmi szempontú vizsgálatával pedig újszerű megállapításokat lehetett tenni;
- végül *a határmenti térség folyamatainak* megértése végett a Nyugat-dunántúli régió összehasonlító *elemzésére került sor*.

Az összefoglalás során igyekszünk *a régió folyamatait beilleszteni a bemutatott elméleti keretekbe*.

1.4. A kutatás során alkalmazott módszerek

A disszertációban szereplő számítások elsősorban a Pénzügyminisztérium – APEH, illetve a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 1988 és 2007 között rendelkezésre

álló adóbevallásokból származó települési szintű adóköteles jövedelem adatain alapulnak (melyet a dolgozatban az egyszerűség kedvéért jövedelem kifejezéssel illetünk). Továbbá a KSH 1990-es és 2001-es népszámlálási adatai, a TEIR adatai, valamint a területfejlesztéssel kapcsolatos jogszabályok képezték az elemzések forrásait.

A dolgozatban közölt számítások különböző területi egyenlőtlenségi mutatók (súlyozott Gini-koefficiens, Robin Hood-index, logaritmikus súlyozott relatív szórás), valamint egyéb módszerek (korreláció-számítás, faktor-analízis, potenciálmodell) felhasználásával készültek. Kiemelt fontosságot kapott a számítások, eredmények térképen való ábrázolása.

A vizsgálatok elvégzése és kiértékelése a Microsoft Word, Excel 2003, Power Point programjai, az SPSS for Windows 11.0 szoftverrel történt, a tematikus térképek az ArcView GIS 3.2 és a GoldenSoftware Surfer segítségével készültek.

2. A térszerkezet tagolódásának meghatározó tényezői

2.1. A centrum-periféria dichotómia

2.1.1. A centrum-periféria viszonyrendszer fogalmi meghatározása

Jelen fejezetben és alfejezeteiben az Észak-alföldi régió területi fejlettségét, valamint rendszerváltás utáni folyamatait leginkább meghatározó tagoló tényezők áttekintésére kerül sor. A régión belül a területi egyenlőtlenségek alakulásának egyik legfontosabb mozgatórugója a centrum-periféria kettősség (lásd. 5.2. fejezet).

A *centrum* szó a Regionális Tudományi Kislexikon alapján középpontot, *központi helyzetű térelemet vagy térrészt jelent*, melynek jelentése a geometriai helyzet mellett *pozitív minőséget is magában hordoz*. Egy adott térbeli rendszerben a többi térelemhez viszonyított, mennyiségi és minőségi jellemzők alapján kijelölhető relatív központi helyzetre utal. Ennek megfelelően pozíciója és kiterjedése térben és időben, értelmezési területtől, a területi rendszer méretétől és az aggregációs szinttől függően változhat (REGIONÁLIS TUDOMÁNYI KISLEXIKON 2005).

A *centrum fogalmához* tehát a geometriai jellegén túl társadalmi-funkcionális tartalmak, áramlási és *csomópontjelleg, irányítási vezető szerep is párosul*. A centrum nem feltétlenül kizárólagosan pontot jelent, hanem jelentősebb térbeli kiterjedéssel is bírhat – nagyobb térség, ország, országcsoport is lehet centrumterület (TÓTH J. - CSATÁRI B. 1983; NEMES NAGY J. 2009).

A *periféria szintén relatív képződmény*, jelentése szerint *peremi helyzetű térelem, vagy térrész*, mely geometriai helyzete mellett *negatív minőséget is takar*. A centrum ellentétpárjaként jellemzője a centrumtól való függés, de a kapcsolatok hiányát, az elszigeteltséget is jelenti (REGIONÁLIS TUDOMÁNYI KISLEXIKON 2005).

A *periféria* kérdéskörét több tudományterület vizsgálhatja, és ennek során hangsúlyeltolódás következhet be a perifériakusság tartalmában, melynek a földrajzin túl társadalmi töltete is lehet (NEMES NAGY 2009).

A *centrum-periféria fogalompár* alapvető társadalomtudományi paradigma, melynek duális jellege nem teljesen egyértelmű, hiszen a fogalom legismertebb elterjesztője – Immanuel Wallerstein (WALLERSTEIN, I. 1983) a *félperifériával* kiegészítve hármassá osztatná tette.

A centrum-periféria fogalompár háromféle módon értelmezhető (NEMES NAGY J. 1996):

- *helyzeti (földrajzi) centrum-periféria*, ahol a centrum egy kitüntetett hellyel azonos, míg a periféria a peremhelyzetű településeket jelenti,¹

---

¹ A helyzeti periféria fogalomköre az elmúlt években egyre inkább összekapcsolódott az elérhetőség szempontjából kedvezőtlen területekkel. Tóth Géza 2006-os tanulmányában (TÓTH G. 2006) Keeble

- *fejlettségi (gazdasági) centrum-periféria*, melynek háttérében a gazdasági fejlettség, illetve elmaradottság áll,²
- *hatalmi (társadalmi) centrum-periféria*, amelyben a hatalmi függés és az érdekérvényesítés egyensúlytalansága jelenik meg.³

Egy adott térség vagy település centrum, illetve periféria helyzete időben változhat. A három jelentéstartalom átfedheti egymást, azonban gyakran az a helyzet áll elő, hogy egy téregység az egyik jelentéstartalom szerint centrumnak, más jelentéstartalomban perifériának minősül (NEMES NAGY J. 1996). *Az esetek jelentős részében* azonban a „baj nem jár egyedül”, és *a periféria-jelenség több tényezőben is megjelenik*, sokszor egymással ok-okozati viszonyban (KANALAS I. - KISS A. (SZERK.) 2006).

2.1.2. Centrum-periféria elméletek a külföldi és hazai szakirodalomban

A centrum-periféria elmélet első megfogalmazója 1950-ben **Raúl Prebisch** argentin közgazdász volt (BORBÉLY SZ. 1988), aki a nemzetközi kereskedelem egyenlőtlen cserearányai kapcsán jegyezte meg, hogy a világpiaci árak egyre inkább az ipari központoknak kedveznek a periféria nyersanyagtermelőinek rovására (BARTA GY. 1990).⁴

és szerzőtársai cikkéből (KEEBLE, D. - OFFORD, J. - WALKER, S. 1988) idézve írja, hogy a „*periferialitás szinonim a gazdasági tevékenység relatív elérhetőségével, illetve annak hiányával*”. Ennek gondolatmenetét követve a helyzeti centrum-perifériát egyre gyakrabban az elérhetőséggel (azon belül is a közúton és időben kifejezhető távolsággal) fejezik ki (pl. LÖCSEI H. - SZALKAI G. 2008).

² A fejlettség kifejezésének számos lehetősége van. Nemzetközi, nagyobb téregységek összehasonlító fejlettségi vizsgálatában leggyakrabban a GDP/fő értéket, illetve egyre inkább a fejlettséget más alapról megközelítő humán fejlettségi indexet (HDI) alkalmazzák (VÁTI 2002). A hazai vizsgálatokban általában több indikátor alapján, komplex mutató számításával fejezik ki a térségi-települési fejlettséget (részletesebben lásd. a 3.2. és 3.3. fejezetet).

³ Ash Amin a hatalom egyenlőtlen földrajzi megoszlásából vezette le a differenciált területi fejlődést. Szerinte a hatalom koncentrációja szükségképpen térbeli csomópontok (centrumok) kialakulásával jár, melyek ellenőrzik a termelési folyamatot – így a technológiai haladást vagy az innovációk terjedését –, emiatt pedig a perifériák fejlődése függő jellegűvé válik (NAGY G. 2007).

A hatalom centrum-periféria kettősségének kifejezése a legnehezebb a három dimenzió közül. Patkós Csaba doktori (PhD) disszertációjában az Észak-alföldi régió intézményesülése kapcsán tett kísérletet az Észak-alföldi Regionális Fejlesztési Tanács, valamint a munkabizottságok tagjainak lakóhely szerinti megoszlásának vizsgálatára. A régió különböző fejlesztési dokumentumaiban az egyes területek, települések említéseinek száma is az azokra fordított figyelmet jelezheti (PATKÓS CS. 2004). De a területfejlesztési pályázatok, valamint elnyert források elnyerésének vizsgálata is valamilyen formában az érdekérvényesítés különbségeit tükrözi, így ennek továbbgondolása is közelebb vihet a hatalmi centrum-periféria földrajzi vizsgálatához.

⁴ Ugyanakkor a centrum-periféria fogalom széleskörű elterjesztése *Immanuel Wallerstein* nevéhez köthető. Világrendszer elmélete részben a függőségi elmélet kritikájaként született meg, melyben nagyobb figyelmet fordított a történelmi megközelítésre (WALLERSTEIN, I. 1983). Az elmélet

Gunnar Myrdal, mint az egyik területi polarizációs elmélet kidolgozója már utalt arra, hogy az egyenlőtlen gazdasági fejlődés során egyes térségek előnyre tesznek szert és befolyásolják más térségek fejlődését (MYRDAL, G. 1957). Véleménye szerint a piaci folyamatok nem a kiegyenlítés felé hatnak, és a *kumulatív kauzalitás*⁵ (halmozódó oksági láncok) miatt a *fejlett területek* (centrumok) még *fejlettebbek lesznek, az elmaradott térségek* (perifériák) még inkább lemaradnak. A két terület-típus között kétféle hatás csoport figyelhető meg:

- *backwash-hatások* (*elszívó hatások*), melyek magukba foglalják a centrum munkaerő-, tőke- és szolgáltatás-vonzó hatását. A javak, magasabb bérekből fakadó megtakarítások, valamint az egyéb nem-gazdasági tényezők (infrastruktúra) centrumban való koncentrálódása még kedvezőbb lehetőséget teremt a befektetések számára. Ezek a centripetális erők a periféria további lemaradását okozzák.
- *spread-hatások* (*terjedési hatások*) a centumból indulnak ki, és fejlődést gerjeszhetnek a perifériákon. A centrum igényt támaszt bizonyos nyersanyagokra és termékekre, melyek előállítását a periféria fejlődését indukálja. Ezek a centrifugális erők a területi polarizáltság ellen hatnak.

Myrdal megállapítja, hogy általában a backwash hatások felülmúlják a spread hatásokat, azonban a fejlettebb gazdaságú országokban megfordulhat az arány, és így a folyamatok a területi egyenlőtlenségek csökkenését eredményezhetik.

Myrdal elmélete empirikusan nincs kellően megalapozva (LENGYEL I. - RECHNITZER J. 2004), azonban példákkal támasztotta alá, hogy a fejlett országokban csökkenő területi egyenlőtlenségek voltak megfigyelhetőek, miközben a kevésbé fejlett országokban divergencia jelentkezett az összehasonlítás idején. (lásd. 2.3.2. fejezet)

John Friedmann elmélete a területi gazdasági növekedés szakaszait igyekezett magyarázni, Rostow növekedési modelljének regionális összefüggéseit feltárva (LENGYEL I. - RECHNITZER J. 2004). Friedmann latin-amerikai vizsgálatai alapján összekapcsolta a fejlettség szintjét, illetve annak előrehaladási ütemét a régiók

---

alaptétele azt hirdette, hogy a helyi folyamatok mögött is a világban lezajló átalakulások állnak, így ezek vizsgálatára kell helyezni a hangsúlyt. Wallerstein szerint az eddig létező egységek tipizálása a termelési mód és a fogyasztás-felhalmozás alapján végezhető el (minirendszer, világbirodalom, világgazdaság). A földrajzi elterjedés kapcsán *centrumot, félperifériát és perifériát* különít el. A centrumterületek a hatalmi helyzetükből kifolyólag az *egyenlőtlen csere* által képesek a perifériát kizsákmányolni, mely a centrum-periféria viszonyrendszer központi kérdéseként fogalmazható meg. Az egyenlőtlen csere mindig újratermeli a függőséget, azonban van lehetőség arra, hogy történelmi léptékben a perifériából centrum legyen, illetve fordított irányú folyamatra is van példa.

⁵ A halmozódó oksági láncok tovaryűrűző hatásokat jelentenek, mint pl. egy üzem bezárása azt eredményezi, hogy csökken a jövedelemmel rendelkezők száma, melynek hatásaként csökkenni fog a helyi piacon a kereslet, ez pedig kihat más ágazatok jövedelmezőségére, a szolgáltatások minőségére, a helyi adóbevételekre stb. Ennek következményeként romlik az életszínvonal, így megindul a munkaerő (elsősorban a fiatal és képzett munkaerő) elvándorlása, mely ismételten negatívan hat a térségre, és ezáltal a befektetők számára még kevésbé lesz vonzó, így örökgi kör-szerűen folytatódik leszakadása. A folyamat azonban pozitív előjelű is lehet, hiszen a fejlődés fordított spirált generálhat.

közötti különbségek mértékével (KOZMA G. 2003). Véleménye szerint a gazdasági fejlődés forrása az innováció, melynek életképes feltételeit a centrum települések, illetve területek képesek biztosítani (BARTA GY. 1990). Erre a legalkalmasabb színteret városi régiók közege jelenti, ezek lesznek a gazdasági fejlődés kiindulópontjai. Friedmann szerint a gazdasági fejlődés négy szakaszra tagolható:

1. Az első fázisban (preindusztriális korszak) a térszerkezetet hierarchia nélküli, független lokális centrumok határozzák meg, melyek csak kisméretű vonzáskörzetekkel rendelkeznek. A gazdaság stagnál, a gazdasági kapcsolatok mérsékeltek és esetlegesek. (I. számú melléklet)
2. A második fázisban (meginduló industrializáció korszaka) kialakul egy domináns, erős központ, mely a fejlődési tényezőket elszívja a centrummal párhuzamosan megjelenő és kiterjedt perifériáról. A periféria fejlődési lehetőségei ezzel beszűkülnek, és a gazdasági stagnálás társadalmi és politikai feszültségekhez vezethet.
3. A harmadik fázisban (kiteljesedő industrializáció korszaka) megkezdődik az erősebb alközpontok kialakulása. Az alközpontokba is megindul az erőforrások áramlása, a központok közötti kapcsolatok erősödnek, dinamizálódnak. Ennek eredményeképpen a periféria területe összeszűkül, azonban a megmaradó elmaradott térségben állandósul a szegénység és a kulturális hátrányok problémaköre.
4. A negyedik fázisban (posztindusztriális korszak) kiteljesedik a stabil térszerkezetet megteremtő városhálózat, melyben a kölcsönös funkcionális függőségnek, a gazdasági kapcsolatok sokrétűségének és magas szintjének köszönhetően teljesen integrálódik a térgazdaság. Ezzel a fejlődési potenciál eléri maximumát és a területi egyenlőtlenségek minimálisra csökkennek (FRIEDMANN, J. 1966).

A perifériák a centrumok hatalmi függése alatt állnak, és a centrum-periféria zárt területi rendszert alkot, a viszonyrendszer pedig alapvető eleme a területi különbségeknek.

Friedmann modellje nagy hatást gyakorolt a regionális politikára, elméletében dinamikus rendszerbe helyezte az innovációk fogalmát, és a területi fejlődésnek interdiszciplináris keretet teremtett (LENGYEL I. - RECHNITZER J. 2004).

Harry W. Richardson alkotta meg a *térszerkezet decentralizációs polarizáció elméletét*⁶ (RICHARDSON, H. W 1980). Szintén a fejlődő országok példáján bizonyította be, hogy:

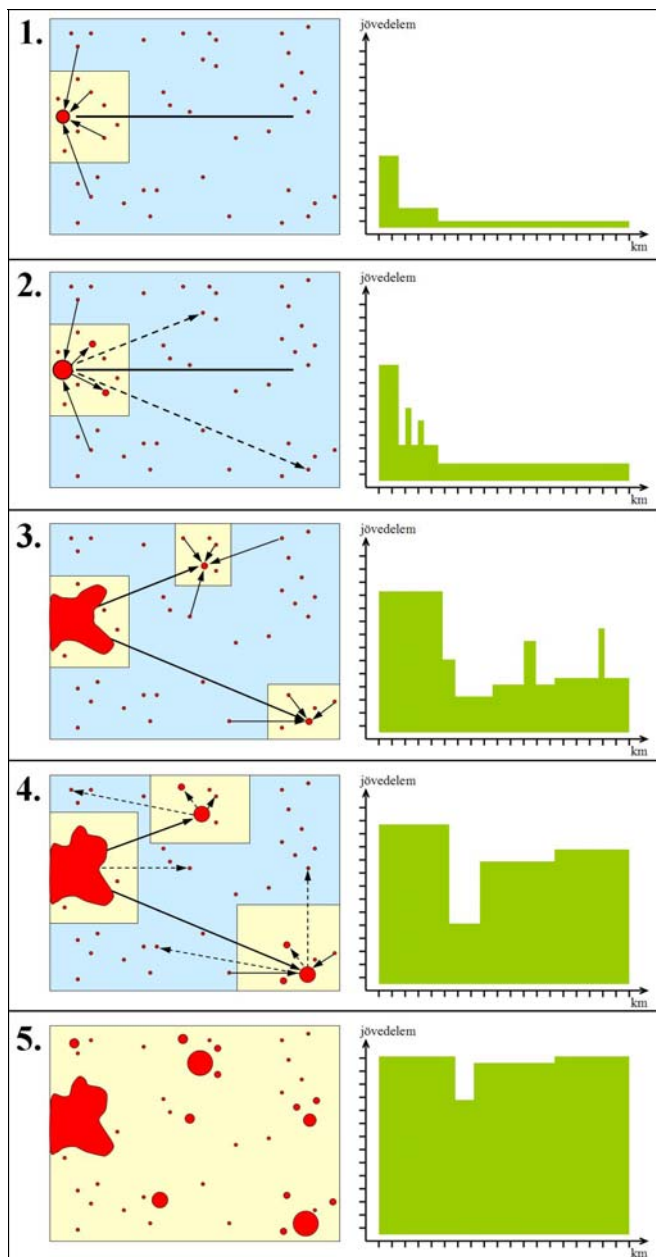
⁶ A „polarization reversal” kifejezés a decentralizációs polarizáció fordítással vált közismertté a hazai közgazdaságtan, valamint regionális gazdaságtan szakzsargonjában (LENGYEL I. - RECHNITZER J. 2004). A fogalom a területi polarizációs trend fordulópontjára vonatkozik, amikortól kezdve a polarizációt felváltja a rendszer más részeibe irányuló területi szétáramlás. Emiatt lehetne az elméletet megforduló/fordított polarizációnak vagy inverz polarizációnak is nevezni, azonban a szóhasználat során megmaradunk a már elterjedt formulánál.

- a gazdasági fejlődés kezdeti szakaszában (1. ábra – 1.) a kialakuló centrumban meglévő telephelyi előnyök a szűkös *beruházási források koncentrációját* okozzák. A perifériáról beáramló munkaerő és tőke (backwash hatás) halmozódó előnyöket teremt a centrumban, így beindul a gazdasági fejlődés (a myrdali halmozó okság eredményeként). Emiatt *a periféria és a centrum között kiéleződnek a területi különbségek*, valamint a központtól való erős függőség alakul ki.
- A következő fejlődési fokozatban (1. ábra – 2.) a centrum régióban következik be átrendeződés. A centrumban jelentkező problémák (túlzsúfoltság, ingatlanár-növekedés, szlumosodás) miatt, a fejlődés áthelyeződik a centrum vonzáskörzetébe is és látványos *decentralizáció* indul meg. Azonban *a fejlődés monocentrikus jellege megmarad* és a központi régió gyorsabban fejlődik, mint a periféria, így továbbra is divergencia jellemzi a területi egyenlőtlenségeket.
- A magrégióon belül folytatódó decentralizációval párhuzamosan elkezdődik a gazdasági tevékenységek és technikai tudás kiáramlása (1. ábra – 3.).⁷ A periféria kitüntetettebb pontjain is a növekvő lakosság szám és jövedelem, a bővülő piacok, a helyi erőforrások meginduló kiaknázása, a fejlődő infrastruktúra, az alacsony input-költségek nyereségessé teszik a gazdasági expanziót. Ezt a folyamatot a központi régióban folytatódó gyors fejlődés miatt jelentkező problémák (terület-hiány, növekvő munkaerő-költség, túlterhelt infrastruktúra, dráguló megélhetés) fokozhatják. Az ipari termelés régiók közötti szétáramlása a *decentralizációs polarizáció* fő jelensége (1. ábra – 4.). A fejlődés még mindig egyenlőtlen, mivel csak a periféria kitüntetett pontjaiban jelentkezik.
- Az *alközpontok esetében is* lezajlik a centrumban bekövetkezett „*gazdasági szuburbanizáció*” (1. ábra – 5.). Intra- és interregionális szinten is végbemegy a decentralizáció, így ennek eredményeként *mérséklődnek a területi különbségek, a jövedelmek térbeli képe kiegyenlítettebb lesz.*⁸ Utolsó szakaszként – különösen a magrégióban – olyan erősek lehetnek a decentralizációs erők, hogy a legnagyobb városokban abszolút lakosság szám-csökkenés indul meg (mint pl. az USA északkeleti vagy középnyugati részén, illetve Nyugat-Európa bizonyos részein).⁹

⁷ Az Egyesült Államok esetében a hagyományos ipari magterületekről az 1960-as, '70-es években a korábbi perifériák felé tolódtott el a posztfordista gazdaság az említett agglomerációs problémák miatt. Az elmélet azonban nem jelenti kizárólagosan azt, hogy ugyanazon termelési ágazatok fognak megjelenni a periféria alközpontjaiban (FAN, C. C. - CASETTI, E. 1994).

⁸ Nemes Nagy József a 2. ábra (2.) középső modelljén szereplő vázlata, valamint a jelen dolgozatban külön nem szereplő, négy szakaszra különülő folyamatábrája hasonlóképpen illusztrálja a területi fejlődés folyamatát, mint Richardson modellje (NEMES NAGY J. 1987, p. 158.).

⁹ Megfigyelhető azonban, hogy a hightech iparágak és a termelő szolgáltatások számára szükséges kvalifikált munkaerő és fejlett infrastruktúra – valamint a megfelelő nemzetközi kommunikációs csatornák – a hagyományos centrumokban áll rendelkezésre. Így újra a központi régiókban

1. ábra: A térszerkezet változása és az egy főre jutó jövedelmek a térszerkezet decentralizációs polarizáció modelljében (Richardson nyomán LENGYEL I. - RECHNITZER J. 2004, 283. p. alapján)

telepednek meg a gazdaság kialakuló húzóágazatai, ismételten a területi jövedelemegyenlőtlenségek növekedését okozva (FAN, C. C. - CASETTI, E. 1994).

A hivatkozott tanulmányokban Japán esetében *összefüggés mutatkozott a polarizáció fordulópontja, valamint a Kuznets-Williamson-hipotézis között* (lásd. a 2.3.2. fejezetet), mivel a decentralizáció megindulása, a területi- és a lakossági jövedelemegyenlőtlenségek konvergenciájának kezdete is egy időpontra – az 1960-as évek első felére – datálható (RICHARDSON, H. W. 1980).

Richardson elméletében a neoklasszikus fejlődés-elmélet és a telephelyelméletek kombinálódnak a fejlődési szakaszolással. Bebizonyította a piaci folyamatok területi kiegyenlítő szerepét is. Azonban a fejlődő országok esetében nem veszi eléggé figyelembe a belső növekedési determinánsok területi különbségeit, illetve a külső gazdasági kapcsolatok szerepét, emiatt alkalmazhatósága a fejlődő országokra csak korlátozott mértékű (LENGYEL I. - RECHNITZER J. 2004).

Cindy C. Fan és Emilio Casetti úgy véli, hogy a térszerkezet decentralizációs polarizáció elmélete jól magyarázza a regionális fejlődés kezdeti szakaszában megjelenő növekvő területi jövedelemegyenlőtlenségeket, valamint a polarizáció fordulópontja után bekövetkező jövedelmi konvergenciát – összhangban a Williamson-hipotézissel. Azonban *nem tudja magyarázni az Egyesült Államokban az 1980-as, 1990-es évekre egyértelműen megjelent újbóli területi jövedelmi divergenciát*, melyre a területi és globális gazdaság szerkezetváltásával párhuzamosan a termelési tényezők területi dinamikája (és korábbi hagyományos központok újbóli versenyképessé válása) adhat választ (FAN, C. C. - CASETTI, E. 1994).

Jelen alfejezetben azok a centrum-periféria- és térszerkezet fejlődési modellek kerültek bemutatásra, melyek – legalábbis részben – magyarázatot adhatnak az Észak-alföldi régióban lezajlott területi folyamatokra. Az egyes kapcsolódási pontokra az adott vizsgálat eredményei kapcsán utalunk.

2.2. A határ térszerkezetet befolyásoló hatása

2.2.1. A határmenti térség területi lehatárolása

Az Észak-alföldi régió periférikus térségeinek vizsgálata során megkerülhetetlen kérdés, hogy a határmenti területek elmaradottsága és magas egyenlőtlenségi szintje (lásd. az 5.3. fejezetet) mennyiben tudható be az államhatár befolyásának.

A disszertáció említett fejezetében szereplő vizsgálatok kapcsán ki kell térni a határmenti térség lehatárolásának kérdéskörére, mely korántsem egyértelmű, mivel a kapcsolódó szakirodalom alapján számos lehetőség nyílik a fogalom meghatározására.

Niles Hansen (HANSEN, N. 1977) definíciója szerint a *határtérség* egy természetes terület azon részéhez köthető, *amelyben a gazdasági és társadalmi életet közvetlenül és jelentősen befolyásolja az államhatár megléte* (HARDI T. 2001).

Az államhatár területi hatásának vizsgálata céljából valamilyen módon térség-kategóriákat kell kijelölni. *Az országhatár* egyértelműen *kijelöli a vizsgálati terület külső határát*, azonban a határmenti térség megállapítása korántsem magától értetődő (DUSEK T. 2004a). Az államhatár önmagában egy vonalnak tekinthető, míg *a határmenti térség egy szélesebb sávként jelentkezik*, és vizsgálati témától, illetve szerzőtől függ, hogy milyen kiterjedésű terület szolgál az elemzés alapjául. Nemes Nagy József szerint *a határ* következő fejezetben felsorolásra kerülő *funkciói jelentkezhetnek pontszerű jelleggel koncentráltan, de vonal- és zónaszerűen is* (NEMES NAGY J. 1998; 2009). A határtérségek tanulmányozása kapcsán többféle lehatárolási mód alkalmazására találunk példát:

- Az MTA RKK által megállapított határmenti települések köre (ERDŐSI F. 1988), illetve az azóta kibővített lehatárolás számos, térségre irányuló elemzés alapját szolgáltatta (például Balcsók István és Baranyi Béla hivatkozott munkáiban, illetve Kozma Gábor idézett vizsgálataiban). Ez a fajta lehatárolás jelentősen támaszkodott a Tóth József és Csatári Bálint tanulmányában szereplő településkörre (TÓTH J. - CSATÁRI B. 1983).
- Az államhatárral érintkező városkörzetek (pl. EKE PÁLNÉ 1990; RUTTKAY É. 1995; NEMES NAGY J. 1996), statisztikai kistérségek (pl. RECHNITZER J. 1999; VOLTER E. 2001) is a határmenti vizsgálati terület kialakításának egy lehetséges módszerét jelentik.
- A határral közvetlenül érintkező, valamint az államhatártól légvonalban számított 20 kilométeren belül eső települések elkülönítésével (HOÓZ I. 1992), valamint a határtól számított 25 és 50 kilométeres sáv kijelölésével is lehet találkozni (KOVÁCS CS. - BAJMÓCY P. 2001).
- Végül a határok átjárhatóságának vizsgálata kapcsán a kategorizálás megfelelő módszere lehet a határátkelőhelyektől mért távolság figyelembe vétele (PÉNZES, J. 2006; PÉNZES, J. - TAGAI, G. - MOLNÁR, E. 2008).

A disszertációban a második, illetve a harmadik lehetőség kombinálásával határoztuk meg a területi jövedelem-egyenlőtlenségi számításokban szereplő határmenti és nem határmenti kistérségek körét. A kistérségi keret kiválasztását az elvégzett egyenlőtlenségi számítások indokolták, mivel megfelelő alapot nyújtottak ahhoz (az érveket lásd. az 5.1.3. fejezetben).¹⁰ Az elkülönítés nem pusztán az alapján történt, hogy az adott kistérség érintkezik-e az államhatárral, hanem azok a kistérségek is határmentinek minősültek a dolgozat vizsgálataiban, melyek településeinek többsége a határtól számított 20 km-en belül esett (például a Csepregi, valamint a Kisvárdai kistérség). A két régió többi kistérsége pedig értelemszerűen a nem határmenti kategóriába került. (II. számú melléklet)

Az említett vizsgálat a dolgozat 5.3. fejezetében kapott helyet.

2.2.2. A határ területi fejlődésre gyakorolt hatása

A határmenti térségeket sokszor szokták a periférikus jelzővel illetni, mely nem csak földrajzi, hanem fejlettségi értelemben is érthető (SÜLI-ZAKAR I. 1992). Közép-Európa térképén Lengyelország, Szlovákia és Magyarország keleti határai mentén húzódó elmaradott területek gyakorlatilag összefüggő falként jelennek meg. Ugyanakkor a nyugati és fejlett gazdaságú (európai centrum) országokkal érintkező határszakaszok dinamikus zónaként értelmezhetőek (GORZELAK, G. 1996).

Általánosságban véve *a határok* inkább tekinthetők a földrajzi tér állandó és változatlan elemeinek, és emiatt *jobbára kényszerítő*, mintsem serkentő szerepet játszanak a térbeli rendszerek működésében (REICHMAN, S. 1993), azonban *hatásuk komplex* módon jelenhet meg.

A határ, mint sajátos szerepű társadalmi térelem több alapvető funkciót hordozhat, amely nyilvánvalóan eltérő hatást gyakorol a területi fejlődésre. A határ megjelenhet, mint:

- elválasztó térelem, gát (barrier-funkció),
- szűrőzóna, kapukkal (filter-funkció),
- összekötő elem (kontakt-funkció) (RATTI, R. 1993a; HARDI T. 2000).

NEMES NAGY J. (1998a; 2009) négy funkciót különböztet meg a határ esetében:

- elválasztó térelem, gát (barrier-funkció),
- szűrőzóna, kapukkal (filter-funkció),
- perem és ütközőzóna (frontier-funkció),
- összekötő elem (kontakt-funkció).

---

¹⁰ Korábbi vizsgálatainkban azonban a határtól mért távolságot – pontosabban a határátkelőhelyek közúti elérhetőségét – vettük alapul (PÉNZES, J. 2006; PÉNZES, J. - TAGAI, G. - MOLNÁR, E. 2008). A területi keretek kiválasztása nem öncélú volt, hanem az adott vizsgálatok szempontjából a leginkább megfelelő területi kategorizálást alkalmaztuk.

Sokszor ezek a funkciók ugyanazon határszakaszon belül is váltakozhatnak, illetve eltérő fontossággal, de ezek a szerepek minden határ esetén megjelennek. Államhatárok esetében pedig egy történeti fejlődés eredményeként *módosulhatnak ezen funkciók fő hangsúlyai* (KOMÁDI M. 2006). Shalom Reichman történelmi léptékben a határok és akadályok ciklikus megjelenéséről és szerepük elhalványulásáról, átértékelődéséről tett említést (REICHMAN, S. 1993).¹¹

A határ különböző funkciói és sajátosságai meghatározzák a környezetében elhelyezkedő terület karakterét is, ugyanakkor a határmenti térség is befolyásolja a határ működését (HANSEN, N. 1977).

Érdeemes leszögezni, hogy bár a határ – a hazai gondolkodásmódban különösen – egyben „barrier”-t is jelent, azonban a határ működésében – ahogyan a fenti tipizálásokból is kiderült – nem feltétlenül az elválasztás funkció a domináns.

A határok területi fejlődésre gyakorolt *negatív hatása* elsősorban abban jelenik meg, hogy a személyek, anyagi javak, információ és tudás szabad áramlását, illetve kommunikációját akadályozzák, abban megszakítást vagy ugrást idéznek elő (NIJKAMP, P. ET AL. 1990). A különböző korlátozó tényezők többféleképpen csoportosíthatók az egyes szerzők szerint.¹² Marina van Geenhuizen és szerzőtársai a határon átnyúló kapcsolatokat akadályozó tényezőket a következőképpen osztályozták:

- közlekedésben megjelenő korlátok;
- társadalmi-kulturális korlátok;
- gazdasági-intézményi korlátok;
- technológiai korlátok (VAN GEENHUIZEN, M. - VAN DER KNAAP, B. - NIJKAMP, P. 1996).

---

¹¹ ASCHAUER, W. (2003) a határt egy állam cselekvőképességének hatótávolságával azonosítja, és a határ jellegét ennek megfelelően tipizálja.

¹² Maria Giaoutzi és szerzőtársai tipizálásában *természetes és mesterséges* akadályozó tényezőket különít el, ahol az utóbbi ember által, valamilyen céllal létrehozott fizikai vagy adminisztratív gátat jelent, és különböző típusokra tagolható (GIAOUTZI, M. ET AL. 1993):

- *védelmi akadály*, mely egy csoport érdekeltségét hivatott megóvni másoktól (fizikai korlátok – műszaki akadályok, illetve adminisztratív-intézményi korlátok),
- akadályként jelennek meg a *különböző tarifa-zónák* közötti határok,
- korlátként jelentkezhetnek az eltérő szabályozások, szabványok és értékek *nem-szándékolt hatásai*, melyek mind a fizikai, mind egyéb hálózatok működését akadályozhatják,
- akadályok képződhetnek olyan *egyéb korlátozó tényezők következményeiként*, melyek bizonyos fokú elszigetelődést okoznak (ide sorolhatók a korábban már említett kulturális, nyelvi korlátok) (GIAOUTZI, M. ET AL. 1993 alapján, hivatkozva NIJKAMP, P. - RIETVELD, P. 1989-es munkájára).

Az idő dimenzió alapján is további két csoportra tagolhatók az akadályozó tényezők:

- az *ideiglenes akadályok* gátló hatása csak egy bizonyos időszakban jelentkezik, aztán megszűnik,
- az *állandó akadályok* nem csak időben jelennek meg tartósan, de az adott hálózatba szerkezetileg is beépülnek (GIAOUTZI, M. ET AL. 1993).

Nagymértékben *befolyásolja az adott határmenti térség általános fejlettségét*, hogy milyen gazdasági környezetben helyezkedik el, és különösen fontos a *határ másik oldalán lévő gazdasági és foglalkoztatási centrumok potenciális hatása* [e kérdéskört taglalja Magyarország határmenti térségeit vizsgáló tanulmányunk (PÉNZES, J. - TAGAI, G. - MOLNÁR, E. 2008)]. Ugyanakkor ki lehet hangsúlyozni a nagymértékű gazdasági fejlettségbeli különbségek interakciókra gyakorolt negatív hatását is (VAN DER VELDE, M. - WEVER, E. 2005).

Gráfelméleti szempontból úgy alakulhat ki barrier, ha a csomópontok között nincsen közvetlen kapcsolat, illetve ha egy közvetett lépcsőzetes hálózat szűkületet mutat a kapcsolatok vagy a csomópontok nem megfelelő kapacitása miatt (KAMANN, D.-J. F. 1993).

Az államhatárok mentén a hálózatok, struktúrák sűrűsége megritkul, gyakran az infrastruktúrák meg is szakadnak, és emiatt csökken a gazdasági interakciók, illetve a különböző tényezők áramlásának intenzitása (ERDŐSI F. 1988; RUTTKAY É. 1995; CZIMRE, K. 2006; GÉBER J. 2007).

Az államhatárok miatt torzulnak a piaci hálózatok, illetve felszabdálódnak a potenciális piaci területek, vonzáskörzetek, és így anyagi veszteség jelenik meg (LÖSCH, A. 1940, 1954; HANSEN, N. 1977; RATTI, R. 1993b; VAN HOUTUM, H. 2000; BARANYI B. 2007). A vámok és egyéb járulékos költségek okozta többletkiadás szintén hozzájárul a piaci hatósugár beszűküléséhez (HAGGETT, P. 2006).

A határzónák az instabilitás nagyobb kockázatával jellemezhetőek, és ez a beruházási költségek növekedését idézi elő (HANSEN, N. 1977; RATTI, R. 1993b).

Ebből a szempontból érdemes azonban hangsúlyozni, hogy a határmenti térségek problematikája nem pusztán közgazdasági okokra vezethető vissza, hanem jelentős befolyást gyakorol rá az adott állam szomszédos országokkal való viszonya, és így egyes határszakaszok esetében megvan a lehetőség a *kontakt-szerep* növelésére, de a *barrier-funkciók* erősítésére is, és ez nagyban meghatározza az adott határszakasz befektetői szempontú megítélését (ERDŐSI F. 1988).

A határoknak azonban *pozitív hatása* is lehet a térségi fejlődésre, abban az esetben, ha elválasztó szerepük csökken és átjárhatóságuk megnő. Erre leginkább a politikailag stabil határszakaszokon nyílik lehetőség. Bizonyos szituációkban éppen a határ két oldalán megjelenő eltérő gazdasági környezet (jogi szabályozás, adóterhek, átlagbérek különbözősége) generál befektetéseket a szomszédos országból (HANSEN, N. 1977).

Országhatárok tekintetében a *pozitív hozadékok a határátkelőhelyek közelében* jelentkeznek legnagyobb mértékben. A határátkelőhelyek környezete kapuként is funkcionálhat a külföldi befektetések számára, melyek nagy szerepet játszhatnak egy térség gazdasági dinamikájának alakulására. A határátkelőhelyek egyfajta korridoroként szolgálnak a személy- és áruforgalomban, és ennek hatására bizonyos tevékenységek számára – főként kereskedelemmel foglalkozó, illetve egyéb szolgáltató vállalkozások számára – nagyobb piaci forgalom állhat rendelkezésére.

Sajnos ennek a megnövekedett forgalomnak egy számottevő része a sűrű- és feketegazdaságban realizálódik (JAKOBI Á. - KISS J. P. 2003).¹³ Emellett ezek a szolgáltatások igen érzékenyek az inflációból vagy árfolyam-ingadozásból fakadó árváltozásra, valamint az adminisztratív intézkedések hatásaira. Önmagában a határátkelőhely is kedvezően befolyásolja környezete jövedelmi viszonyait, hiszen az ott dolgozóknak köszönhetően javul a határmenti térség foglalkoztatottsága.

Kiss János tanulmánya arra mutat rá, hogy a rendszerváltás után Magyarországon újonnan létesített déli és keleti határátkelők nem tudtak impulzust adni az érintett települések fejlődésének (KISS J. 2000). Ennek valamelyest ellentmond az Észak-alföldi régió határátkelőhelyei esetében (bár jelentős részben a korábbi időszak örökségeként) a tágabb környezetükhöz képest kimutathatóan jelentkező magasabb jövedelemszint (KOZMA, G. 2006; PÉNZES, J. 2006b) – lásd. az 5.3. fejezetet. (XXXI. számú melléklet)

2.2.3. A határ és a területi egyenlőtlenségek kapcsolata

Az előzőekben felsorolt komplex folyamatok eredményeként a határmenti térség jövedelmi viszonyai eltérőek a nem határmenti területekéhez képest. A legjellemzőbb sajátság a területi – azon belül is a jövedelmi – egyenlőtlenségek nagyobb mértéke, legalábbis erre a következtetésre jutott James Peach az Egyesült Államok Mexikóval határos 23 megyéjének jövedelmi viszonyait¹⁴ vizsgálva (PEACH, J. 1997). A szerző a hivatkozott tanulmányban megállapítja, hogy:

- a jövedelmek egyenlőtlenebb eloszlást mutatnak az államhatárral közvetlenül érintkező megyékben, mint az azokat magukba foglaló államokban, vagy az USA egészében;
- nagyobb jövedelemegyenlőtlenségek adódtak a határmenti államokban, mint az ország egészére számítva;
- a legalacsonyabb jövedelmi szinttel rendelkező területek mutatták a legnagyobb egyenlőtlenséget (azaz rámutat a Williamson-hipotézis érvényességére a határmenti területek esetében is).

Felmerül az a kérdés, hogy a Peach által megfogalmazott jelenségek hasonlóképpen jelentkeznek-e Magyarorszag esetében, illetve van-e különbség a meghatározott határszakaszok között a jövedelmi szint, valamint a jövedelemegyenlőtlenségek tekintetében (PÉNZES J. 2009a; PÉNZES, J. 2006b). A

---

¹³ Fleischer Tamás szerint az illegális tevékenységeket a mesterséges határ által generált feszültség váltja ki (bár a pusztá jövedelemszerzési célú tevékenységek éppen a határok megnövekvő átjárhatóságával terjedtek el tömegesen) (FLEISCHER T. 2001).

¹⁴ James Peach a népszámlálásokból származó mikroadatokat – háztartási és családi jövedelmeket – használta fel az egyenlőtlenségi vizsgálatokhoz (PEACH, J. 1997). A számításokat a disszimilaritási (Hoover-index, illetve Robin Hood-index), valamint a Gini-együttható segítségével végezte el. Bár a jövedelem koncepció nem egyezik meg a jelen vizsgálatban felhasznált jövedelem fogalommal, a területi folyamatokra tett konklúziók megfelelőek a hipotézis-alkotáshoz.

disszertáció egyik célkitűzése, hogy megvizsgálja a James Peach által megfogalmazott jelenséget a rendszerváltás után két eltérő fejlettségi pályát befutó – Észak-alföldi és Nyugat-dunántúli – régió határmenti térségeinek elemzésén keresztül.

2.3. A regionális fejlődés és a területi egyenlőtlenségek kapcsolata

2.3.1. A vizsgálat során alkalmazott területi egyenlőtlenségi indikátorok bemutatása

A disszertáció egyik célkitűzése, hogy – részben saját vizsgálatokkal alátámasztva – bemutassa a területi (jövedelem)egyenlőtlenségek alakulásának folyamatát a rendszerváltást követően Magyarország régióiban és azon belül is a vizsgált Észak-alföldi régióban.

A dolgozatban szereplő elemzések eredményeinek megértése céljából érdemes kitérni a vizsgálatban szereplő területi egyenlőtlenségi mutatók rövid jellemzésére.

Logaritmikus súlyozott relatív szórás:

$$V = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n \left(\log \frac{y_i}{\bar{y}} \right)^2 f_i}{\sum_{i=1}^n f_i}}$$

A logaritmikus súlyozott relatív szórás esetében a logaritmizálásnak köszönhetően nem változik meg az elemek sorrendje, azonban csökken az extrém értékek hatása, így az adatsor szélsőségei hatnak ki a kimutatott egyenlőtlenségi értékekre.

Értékkészlete: $[0, \infty]$ intervallum.

$y_i = \frac{x_i}{f_i}$ fajlagos (arány) mutató értéke az i . területegységben

(mely az egy állandó lakosra eső jövedelmet jelenti)

$\bar{y} = y_i$ (esetünkben a jövedelem) súlyozott átlaga

f_i = súlyszám (a vizsgálatokban az évközepi állandó népesség)

Hoover-index (Robin Hood-index):

$$h = \frac{\sum_{i=1}^n |x_i - y_i|}{2}$$

A Hoover-index két mennyiségi ismérv területi megoszlásának eltérését méri, és emiatt már a megoszlásokat mérő indexek közé tartozik. A mutató szimmetrikus, a két összevetett megoszlás szerepe és sorrendje felcserélhető. A Hoover-index az egyik legelterjedtebb, általánosan használt területi egyenlőtlenségi mutató (a szociológia, illetve a közgazdaságtan is gyakran alkalmazza). Azt adja meg, hogy az egyik gazdasági-társadalmi jelenség mennyiségének hány százalékát kell átcsoportosítani ahhoz, hogy területi megoszlása a másik jellemzőével azonos legyen.

Értékkészlete a [0, 100] intervallum.

x_i és y_i két megoszlási viszonyszám, melyekre fennállnak az alábbi összefüggések:

$$\sum x_i = 100 \text{ és } \sum y_i = 100$$

Amennyiben a jövedelem és a népesség megoszlásának eltérését méri, Robin Hood-indexnek nevezik (a vizsgálatokban a jövedelem és az állandó népesség változókra vonatkoztatva).

Súlyozott Gini-együttható

$$G_s = \frac{1}{2\bar{y}_s} \sum_i \sum_j \frac{f_i f_j}{\left(\sum_i f\right)^2} |y_i - y_j|$$

A Gini-koefficiens súlyozott változata is a Lorenz-görbe által bezárt területtel arányos, viszont olyan görbét kell elképzelnünk, ahol a vizsgált fajlagos mutató két összetevője közül az egyik kumulált relatív gyakoriságainak függvényében ábrázolja a másik kumulált relatív értékösszegeit. A számítás kritériumként felmerülhet a minimális elemszám, melyet PEACH, J. (1997) 10-ben limitált (sajnos azonban a kistérségen belüli egyenlőtlenségi számítások során ezt kénytelenek voltunk figyelmen kívül hagyni). Értékkészlete a [0, 1] intervallum.

$$y_i = \frac{x_i}{f_i} - \text{fajlagos (arány) mutató értéke az } i. \text{ területegységben}$$

(esetünkben az egy állandó lakosra eső jövedelem)

$$\bar{y} = y_i \text{ súlyozott átlaga (az egy állandó lakosra eső jövedelem}$$

értékek lakosságszámmal súlyozott átlaga)

$$f_i = \text{súlyszám (ebben az esetben is az állandó népesség száma)}$$

A felsorolt mutatók bemutatása a hivatkozott szakirodalmi források alapján történt (NEMES NAGY J. 1984c; MAJOR K. - NEMES NAGY J. 1999; TÓTH I. GY. 2003, 2005; NEMES NAGY J. 2005b; NÉMETH N. - KISS J. P. 2007).

A *logaritmikus súlyozott relatív szórás* mutató a hazai szakirodalomban még nem túl elterjedt, azonban külföldön viszonylag gyakran használt indikátor (NÉMETH N. - KISS J. P. 2007). A szórás típusú mutatókhoz hasonlóan ez az egyenlőtlenségi indikátor is a vizsgált sokaság – esetünkben a különböző téregységek – átlaghoz viszonyított átlagos (és lakosságszámmal súlyozott)

eltérését méri. Ennek megfelelően érzékenyebben reagál a szélsőértékekre, bár az extrémítások hatását a logaritmizálás jelentősen mérsékli (NEMES NAGY J. 2005b; TÓTH I. GY. 2005).

A *Hoover-* vagy *Robin Hood-index* az előző mutatóhoz képest kevésbé érzékeny a szélsőértékekre, a két vizsgált eloszlás minden elemének hatása egyformán tükröződik értékén. Mivel az előbbi mutatóval ellentétben mindkét oldalról korlátos, így könnyebben értelmezhető, interpretálható az eredménye. Az egyik leggyakrabban elterjedt egyenlőtlenségi mutató, melyet a társadalomföldrajz, illetve a regionális tudomány mellett előszeretettel alkalmaz a szociológia és a közgazdaságtan is (NEMES NAGY J. 2005b).

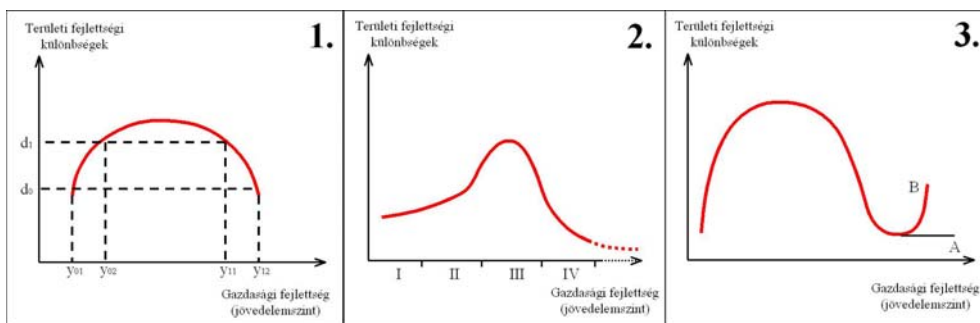
A *súlyozott Gini-koefficiens* a Hoover-indexhez hasonlóan, a Lorenz-görbe koncepcióján alapulva két megoszlást vet össze. Komplexebb tartalma miatt azonban gyakrabban alkalmazzák az egyenlőtlenség-vizsgálatokban, mint a Hoover-indexet (pl. KISLITSYNA, O. 2003; LOIKKANEN, H. A. - RIIHELÄ, M. - SULLSTRÖM, R. 2003). Ugyanakkor, amennyiben a jövedelmi eloszlás szélsőértékeinek vizsgálata a cél, akkor más módszert érdemes választani, mivel a Gini-együttható az extrém értékekre kevésbé érzékeny mutató (ROSSER, J. B. - ROSSER, M. V. - AHMED, E. 2000). Bonyolultabb számítási metódus lévén, a hazai területi vizsgálatokban kevésbé honosodott meg – éppen ezért a dolgozatban igyekszünk a hangsúlyt erre a mutatóra helyezni.

A több mint 50 egyenlőtlenségi mutató közül a hazai és nemzetközi szakirodalomban is leggyakrabban szereplő indikátorokra esett a választás (COULTER, P. B. 1989). Másrészt azonban praktikus okokból is mindössze három mutatóra szorítkozik a vizsgálat, mivel a sokféle módszer együttes alkalmazása több kérdést vethet fel, mint amennyire választ ad. Ráadásul a különböző koncepciókon alapuló egyenlőtlenségi módszerek – pl. a súlyozatlan és súlyozott mutatók – ellentmondásos eredményt is adhatnak (PÉNZES J. 2007). Emiatt a vizsgálat mindössze a bemutatott három – egy szórás-típusú és két területi megoszlások összevetésén alapuló – egyenlőtlenségi mutatót szerepelteti. A kirajzolódó tendenciák alapvetően hasonlóak, azonban az eltérő egyenlőtlenségi koncepció – különösen a szórás szélső értékekre való nagyobb érzékenysége – miatt akár más sorrend is kialakulhat a számítások eredményeképpen. *Ezek az indikátorok önmagukban, de egymással összevetve is kellő biztonsággal mutatnak rá a legfontosabb sajátosságokra és tendenciákra.*

2.3.2. A regionális fejlődés és a területi egyenlőtlenségek kapcsolatát magyarázó modellek

James Peach tanulmányában (lásd a 2.2.3. fejezetet) már tett utalást arra, hogy a legalacsonyabb jövedelemszinttel rendelkező területek rendelkeznek a legnagyobb belső jövedelemegyenlőtlenséggel (PEACH, J. 1997).

A jövedelemszint és a jövedelemegyenlőtlenségek kapcsolatára először Simon Kuznets állított fel hipotézist, mely az Egyesült Királyság és az USA lakossági jövedelemadatainak vizsgálatán alapult (KUZNETS, S. 1955). Ennek fő gondolata az volt, hogy a (társadalmi-gazdasági) fejlődés során a kezdetben alacsony egyenlőtlenségi szint a növekvő egyéni jövedelemszinttel növekedésnek indul, majd – egy nem meghatározott idő után – csökkenni kezd. Ennek a trendje egy fordított U alakú görbét rajzol ki (NEMES NAGY J. 2009), bár a szakirodalomban a trendet harang-alakúnak is nevezik (BARRIOS, S. - STROBL, E. 2009).

2. ábra: A gazdasági fejlődés és területi egyenlőtlenségek kapcsolata Williamson fordított U modellje (1.) (DAVIES, S. - HALLET, M. 2002, 5. p.), Nemes Nagy József módosított modellje (2.) (NEMES NAGY J. 1987, 157. p.), valamint az Amos által átszerkesztett modell (3.) (AMOS, O. M. 1988, 553. p.) (saját szerkesztés a hivatkozott források alapján)

Kuznets elméletét *Jeffrey G. Williamson alkalmazta történeti aspektusban regionális vizsgálatokkal alátámasztva* (WILLIAMSON, J. G. 1965)¹⁵. Hipotézise szerint a Kuznets-görbéhez hasonlóan a tökéletes gazdaságfejlődés folyamatában is *a kezdeti szakaszban* – a növekedési pólusok dinamikusabb fejlődése miatt (regionális divergencia) – *a területi egyenlőtlenségek gyors növekedése* figyelhető meg, *melyet* a maximumot elérve konvergencia – *azaz az egyenlőtlenségi szint csökkenése – fog felváltani.* (2. ábra – 1.) Ezt a folyamatot Sara Davies és Martin Hallet Richardson decentralizációs polarizációs elméletéhez hasonlóan magyarázta, azaz a konvergencia fázisa a fejlődési pólusokban jelentkező problémák miatt

¹⁵ Az alacsonyabb fejlettségű országok nagyobb belső egyenlőtlenségeire és eltérő folyamataira már Myrdal is utalt – lásd. 2.1.2. fejezet (MYRDAL, G. 1957).

meginduló reallokáció révén jelenik meg. Természetesen ez sem érint minden régiót egyformán, de egyértelműen az egyenlőtlenségek csökkenését fogja eredményezni (DAVIES, S. - HALLET, M. 2002).

A Williamson-hipotézis számos későbbi vizsgálat kiinduló alapja lett, melynek nemzetközi (pl. AMOS, O. 1988; LIST, J. A. - GALLET, C. A. 1999; DAVIES, S. - HALLET, M. 2002; DEUTSCH, J. - SILBER, J. G. 2004; FRAZER, G. 2006; THEYSON, K. C. 2008; BARRIOS, S. - STROBL, E. 2009) és hazai [pl. NEMES NAGY J. 1987 (2. ábra – 2.), 2005a; LIGETI ZS. 2006; NÉMETH N. - KISS J. P. 2007] empirikus alkalmazásai alapvetően megerősítették ennek az összefüggésnek a létét (bár kivételeket is lehet találni – pl. FERREIRA, F. H. G. 1999; SATO, S - FUKUSHIGE, M. 2007; WALKER, D. O. 2007), ugyanakkor számos kérdést is felvetettek¹⁶ (FAN, C. C. - CASETTI, E. 1994¹⁷; DUNFORD, M. 2006; FIELDS, G. S. 2007; KISS J. 2007).

Ezek a kérdések pedig részben arra vonatkoztak, hogy *a csökkenő egyenlőtlenségi szint után milyen tendencia jelentkezhetsz*. Orley M. Amos Jr. (AMOS, O. M. 1988) felvetette annak lehetőségét, hogy egy újabb egyenlőtlenség-növekedési szakasz következhet be. (2. ábra – 3.) Cindy C. Fan és Emilio Casetti pedig magyarázattal is szolgált a konvergenciát követő újabb divergencia okaira vonatkozóan – lásd. 2.3.3. fejezet (FAN, C. C. - CASETTI, E. 1994). Lackó László pedig a regionális egyenlőtlenségek hosszú távú (a Kondratyev-ciklusokhoz hasonló) hullámvásárlásáról tesz említést, mely során egyre kisebb amplitudójú kilengések jellemzik a konvergens és divergens szakaszokat, és egyre csökken az egyenlőtlenségek által kedvezőtlenül érintett lakosság¹⁸ aránya (LACKÓ L. 1988).

Az állami beavatkozás (regionális politika, állami jövedelemtranszferek) is *mérsékelheti a területi különbségeket* (MOCAN, N. H. 1999; LOIKKANEN, H. A. - RIIHELÄ, M. - SULLSTRÖM, R. 2003; DEUTSCH, J. - SILBER, J. G. 2004), bár ennek hatását egyes szerzők nem tekintik jelentősnek (pl. SALA-I-MARTIN, X. X. 1996).

J. Barkley Rosser és szerzőtársai tanulmánya rámutatott, hogy *a jövedelemegyenlőtlenségek mértéke összefüggésben van az informális (rejtett) gazdaság becsült nagyságával* (ROSSER, J. B. - ROSSER, M. V. - AHMED, E. 2000). Véleményük szerint, minél nagyobb a rejtett gazdaság részaránya a teljes gazdasági teljesítményből, annál jelentősebb mértékű jövedelemegyenlőtlenségek figyelhetők meg az adott országon belül.

---

¹⁶ Garth Frazer szerint a Kuznets-görbével kapcsolatos viták három „front” mentén zajlanak – a különböző országokra vonatkozó adatok összehasonlíthatósága, a megfelelő paraméteres formula alkalmazása, valamint a különböző vizsgálatok keresztmetszeti sajátosságai képezik vita tárgyát (FRAZER, G. 2006).

¹⁷ Olyan vélemény is akad, mely szerint a kuznetsi fordított-U hipotézis olyannyira hangsúlyt kap a vizsgálatokban, hogy az már akadályozza a jövedelemegyenlőtlenségek alakulásának elméleti továbbgondolását (FAN, C. C. - CASETTI, E. 1994).

¹⁸ Gary S. Fields véleménye szerint önmagában véve a különféle módszerekkel kiszámítható egyenlőtlenségek mértéke nem érdemel kiemelt figyelmet. Sokkal komolyabban kell foglalkozni a társadalmi-gazdasági lehetőségek egyenlőtlenségével, valamint a szegénység kérdésével (FIELDS, G. S. 2007).

Annak ellenére, hogy a kibontakozó gazdasági növekedéssel gyorsuló divergenciát számos tanulmány igazolja az alacsony- vagy közepes fejlettségű országok esetében (illetve a fejlett országokban történeti aspektusban – legújabbban pl. TAN, E. S. 2009), a fejlettebb országokban nem teljesen egyértelmű a jövedelemegyenlőtlenségek csökkenő tendenciája, illetve annak üteme (DAVIES, S. - HALLET, M. 2002; DEUTSCH, J. - SILBER, J. G. 2004; FRAZER, G. 2006; PAAS, T. - SCHLITTE, F. 2006). Ennek lehetséges magyarázatául a tercier szektor jövedelemtermelésben betöltött növekvő súlya szolgálhat, mely ismételt területi polarizációt okoz (FAN, C. C. - CASETTI, E. 1994; LIST, J. A. - GALLET, C. A. 1999). (Más szerzők ugyanakkor éppen a tercier szektor egyenlőtlenségeket mérséklő szerepét említik – lásd. a következő alfejezetben NEMES NAGY J. - NÉMETH N. 2005.)

Az átmeneti gazdasági recesszió a fejlett országokban is általában a jövedelemegyenlőtlenségek növekedését okozza (pl. BARRIOS, S. - STROBL, E. 2009; PIJOAN-MAS, J. - SÁNCHEZ-MARCOS, V. 2010), bár kivételt lehet találni¹⁹. Hasonlóképpen az elhúzódozó és sikertelen gazdasági szerkezetváltás is nagyobb területi egyenlőtlenségek kialakulását eredményezi (PETRAKOS, G. 2001).

Annak ellenére, hogy a Williamson-hipotézis a tőkés fejlődés és az industrializáció időszakának folyamatait magyarázta, Salvador Barrios és Eric Strobl szerint a fejlett, posztindusztriális országok esetében is érvényes lehet ez az összefüggés. *Az egyenlőtlenségek nem fognak stagnálni egy bizonyos fejlettségi szint elérése után sem, hanem a gazdasági recessziókat és fellendüléseket követően (illetve a szerkezetváltás eredményeként) is ingadozni fognak (hasonlóan a Lackó László által vázolt tendenciához).* Ennek további sajátossága pedig, hogy *hasonló típusú gazdasági sokkok a fejlettebb országokban kisebb mértékű egyenlőtlenség növekedést okoznak, mint a fejletlenebb országokban* (BARRIOS, S. - STROBL, E. 2009).

---

¹⁹ Finnországban az 1990-es évek első felében lezajlott gazdasági visszaesés nem járt az egyenlőtlenségek számottevő emelkedésével. Ugyanakkor a recessziót követő fellendülés már jelentős területi egyenlőtlenségeket generált, melynek fő hajtóerejét az IT-szektor térnyerése, területi dimenzióját pedig a főváros és környékének előretörése adta (LOIKKANEN, H. A. - RIIHELÄ, M. - SULLSTRÖM, R. 2003).

Ugyanakkor mindenképpen utalni kell arra, hogy a jövedelemegyenlőtlenségek mérése kapcsán különbség fakadhat abból is, hogy milyen jövedelmi koncepciót és adatbázist vesznek alapul. A mikroadatokon – pl. háztartási panelek adatain – alapuló vizsgálatok (mint amilyen a hivatkozott finn vizsgálat is volt) Magyarország esetében azonban megerősítették az adóhivatal által regisztrált és települési szintre aggregált bruttó jövedelmekből számolt egyenlőtlenségi tendenciákat a rendszerváltás időszakában (TÓTH I. GY. 2005). [Megemlíthető, hogy egy tanulmány – kellő indoklás nélkül – a mikroadatokat alapján nem mutatott ki egyértelmű egyenlőtlenség-növekedést 1989 és 1991 között (KATTUMAN, P. - REDMOND, G. 2001). Hasonlóképpen jövedelemegyenlőtlenség szerény növekedését jelezték J. Barkley Rosser és szerzőtársai 1987-88. és 1993-94. között hazánkban (ROSSER, J. B. - ROSSER, M. V. - AHMED, E. 2000).]

2.3.3. A regionális fejlődés és a területi egyenlőtlenségek kapcsolata az Európai Unióban és hazánkban

Az Európai Unió országaira és azok régióira elvégzett számítások azt mutatják, hogy a hosszabb távon zajló fejlődési folyamatok a konvergencia irányába mutatnak, miközben a rövid- és középtávú változások esetében *a lassú növekedési fázisok a konvergenciát erősítik*, ugyanakkor *a gyors expanziós szakaszok a területi különbségek növekedését okozzák* (PETRAKOS, G. - RODRÍGUEZ-POSE, A. - ROVOLIS, A. 2003). Ugyanez igazolódott az esetleges gazdasági visszaesést követő fellendülés során jelentkező egyenlőtlenség növekedés esetében (LOIKKANEN, H. A. - RIIHELÄ, M. - SULLSTRÖM, R. 2003).

Az 1990-es években az Európai Unió területén a területi egyenlőtlenségek vizsgálata során a konvergencia nyert igazolást (BARRO, R. - SALA-I-MARTIN, X. 1991; EZCURRA, R. - PASCUAL, P. 2005), bár ennek területi tendenciái eltérő képet mutattak az egyes országokban, országcsoportokban (DAVIES, S. - HALLET, M. 2002). Az utóbbi években azonban nem teljesen egyértelmű a tendenciák értelmezése. Leginkább az a nézet látszik igazolódni, hogy *míg az országok közötti különbségek csökkennek, addig az országokon belüli egyenlőtlenségek növekednek*, vagyis „páneurópai konvergencia és lokális divergencia” figyelhető meg (MARTIN, P. 1998; HEIDENREICH, M. 2003; PAAS, T. - SCHLITTE, F. 2006).

Az EU-25-re (is) jellemző konvergenciát az országok – különösen a 2004-ben csatlakozott 10 ország – közötti csökkenő különbségek okozzák. Ugyanakkor regionális szinten növekvő területi egyenlőtlenségek figyelhetők meg, melyek a (főként néhány gazdasági centrum okozta) gyorsabb növekedéssel jellemezhető EU-10-eknek tudható be.²⁰ *Az Európai Unió 2004-es bővítésével csatlakozott országok közötti különbségek csökkentek, miközben az országokon belül jelentős divergencia volt megfigyelhető* (PAAS, T. - SCHLITTE, F. 2006; EZCURRA, R. - PASCUAL, P. - RAPÚN, M. 2007; NOVOTNÝ, J. 2007).

Az előző hivatkozott vizsgálatok is rámutattak, hogy Kelet-Közép-Európa volt szocialista országai sajátos pályát futottak/futnak be. Ezekben az országokban *a szocialista időszakban* az állami redisztribúciós rendszerben kitüntetett primer és szekunder szektor okozta a *regionális nivellálódási folyamatot*, míg a modern piaccgazdaságokban a konvergencia alapvető hordozója a gazdaság terciarizálódása volt²¹. A szocialista országokban azonban nem volt meg a reális gazdasági alapja

---

²⁰ Természetesen a 2008-ban kirobbant gazdasági válság előtti időszakra vonatkozóan. Sajnos a válság területi hatásainak empirikus vizsgálata – elsősorban a megfelelő mutatók időbeli késése miatt – még várat magára.

²¹ Ennek valamelyest ellentmond az Egyesült Államok növekvő jövedelemegyenlőtlenségeit magyarázó tanulmány, melyben a terciar szektor számlájára írják a jövedelmi eloszlás bi-polarizálódását. Ennek hátterében pedig az áll, hogy a korábbi magas béreket biztosító feldolgozó-ipari munkahelyeket alacsony képzettséget igénylő és alacsony bért nyújtó szolgáltató munkahelyek váltották fel a foglalkozási átrétegződés során. Ugyanakkor a terciar szektort másik oldalról a

ennek a fejlődési folyamatnak, mivel a tercier szektor szorult leginkább a háttérbe, miközben sokszor kölcsönökből finanszírozták a túlméretezett termelő ágazatokat és tartottak fenn nivellált bér- és jövedelemviszonyokat (NEMES NAGY J. - NÉMETH N. 2005).²²

A rendszerváltás(ok) során lezajló *piacgazdasági átalakulással* a gazdaság visszakerült a térbe (NEMES NAGY J. 1998b), ez azonban az országok többségében *drámai mértékű gazdasági visszaeséssel*, a munkanélküliség drasztikus emelkedésével, strukturális krízissel és *akkut válságterületek kialakulásával járt együtt* (GORZELAK, G. 1996; KISLITSYNA, O. 2003). A szocializmus időszakában támogatott ágazatok jelentős visszaesése²³ miatt nagyon gyors foglalkozási átrétegződés is lezajlott, komoly mértékű foglalkoztatottság-csökkenés mellett (KEANE, M. P. - PRASAD, E. S. 2006). *Az átalakulást legjobban átvészelő*, fejlett infrastruktúrával és képzett munkaerővel rendelkező *térségekbe* innovációt hordozó versenyképes *külföldi működőtőke-befektetések érkeztek*, megindult a gazdaság tercierizálódása. Az átalakulás sikerességének döntő tényezőit a kezdeti fejlettségi szint, a gazdasági tevékenységek szektorális megoszlása, a termelési tényezők tulajdonságai, valamint az új politikai és gazdasági térben való elhelyezkedés jelentette (GORZELAK, G. 1996).

Az országokon belül *a korábbi nivelláltabb térszerkezet sokkal polarizáltabbá vált*, elsősorban az agglomerációs előnyöket is biztosító fővárosi régiók (FEDOROV, L.2002; HEIDENREICH, M. 2003), valamint a fejlett nyugat-közép-európai gazdasági központokhoz közelebb eső – és általában korábban is magasabb fejlettségű – nyugati határmenti területek tudtak profitálni az átalakulásból (SZABÓ, P. 2003; TAGAI G. 2004; SÜLI-ZAKAR I. 2007; NEMES NAGY J. - TAGAI G. 2009).

Ugyanakkor a közép-európai országok keleti, gyakran agrár-ipari profilú határmenti térségeiben gyakorlatilag összefüggő periférikus sáv alakult ki (melyet

---

magasabb képzettséget igénylő állásokban jelentkező kiugró bérek teszik bi-polarissá a jövedelmek tekintetében (FAN, C. C. - CASETTI, E. 1994).

A gazdasági szerkezetváltás, a tercierizálódás folyamatának területi differenciáló szerepét emeli ki George Petrakos tanulmánya is, mely szerint a magasszintű termelői szolgáltatások, a banki és pénzügyi szolgáltatások, a kereskedelem és a szórakoztatás jellegzetesen nagyobb népességkoncentrációkban tudnak fejlődni, így a növekvő jelentőségű szolgáltató ágazatok a fejlett központok további előnyét fogják növelni szemben a periférikus területekével (PETRAKOS, G. 2001). [A kulturális gazdaság (termelői szolgáltatások nélkül is) komoly foglalkoztatási és multiplikátor hatására mutat rá Debrecen esetében pl. Süli-Zakar István és szerzőtársai tanulmánya (SÜLI-ZAKAR I. - TEPERIC K. - EKÉNÉ ZAMÁRDI I. - KOZMA G. 2005; SÜLI-ZAKAR I. 2006)].

²² Egy vizsgálat szerint a rendszerváltó kelet-európai országok között különbséget lehet tenni az informális gazdaság részese és a jövedelemegyenlőtlenségek nagysága, valamint ezek dinamikája alapján (ROSSER, J. B. - ROSSER, M. V. - AHMED, E. 2000). Kérdéses azonban, hogy a tanulmányban Magyarországra vonatkozó adatok és azok dinamikái mennyire tekinthetők reálisnak, mivel szerény egyenlőtlenség-növekedést és az informális szektor csekély részarány-emelkedését számították a '80-es évek vége és a '90-es évek közepe között. Mindenesetre a vizsgálatban a Visegrádi országok és Románia hasonló folyamatokkal volt jellemezhető az elemzett országcsoporton belül.

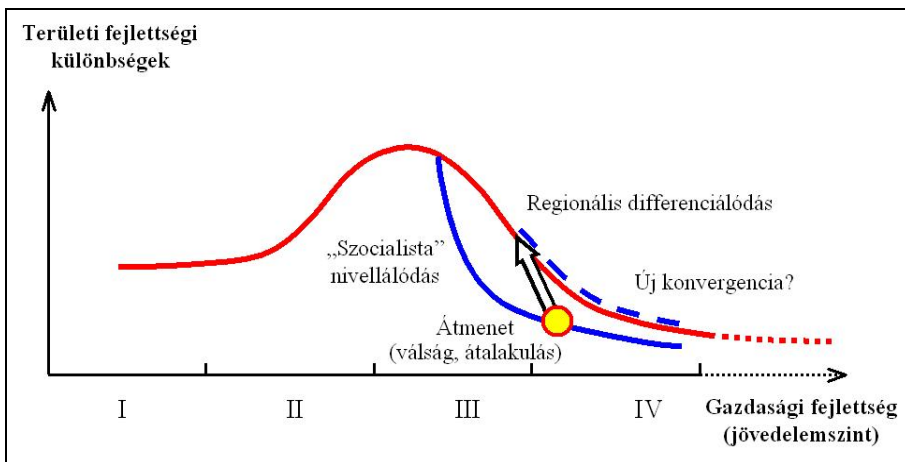
²³ Grzegorz Gorzelak véleménye szerint a közép-európai rendszerváltó országok ugyanazon a strukturális válságon mennek keresztül – mely azonban gyorsan és regionálisan koncentráltan jelentkezett – mint amit a nyugat-európai országok 1973 után átéltek (GORZELAK, G. 1996).

Gorzalak keleti falnak nevezett) (GORZELAK, G. 1996) és a korábbi bányászati-nehézipari területek túlnyomórészt strukturális válságövezetökké váltak (HEIDENREICH, M. 2003).

A kelet-közép-európai országokban a szocialista gazdaságirányítási rendszerek összeomlását követően jellemző tendenciák úgy értelmezhetőek, hogy *a regionális egyenlőtlenségek visszatértek a piacgazdaságokra jellemző trendre* a korábban mesterségesen generált nivellálódás után (NEMES NAGY J. 2005a; 2009). (3. ábra)

Kérdéses azonban, hogy a Magyarország esetében – országos, illetve regionális szinten – kirajzolódó folyamatok valóban az új konvergenciát jelentik-e.

A volt szocialista országok gazdasági átalakulása mélyreható változásokkal volt terhelt, és fő területi dimenzióját elsősorban a gazdasági visszaesés, a válságelemek térben egyenlőtlen megjelenése adta. Ezt követően a „helyi sikerek” befolyásolták az egyenlőtlenségek területi mintázatát.

3. ábra: A területi egyenlőtlenségek alakulása Magyarországon Nemes Nagy József szerint (NEMES NAGY J. 2005a, 156. p.)

Az átmeneti országok felzárkózásához hozzájáruló beáramló külföldi tőke azonban a fejlettebb térségeken belül is polarizációt okozott, mivel a *beruházások megjelenése területileg nagyon szelektív és koncentrált* volt. A sikeres – gazdasági fejlődést indukáló – átmenet azonban (bizonyos idő elteltével) mégis inkább a térségen belüli területi különbségek csökkenését szolgálta (PETRAKOS, G. 2001).

Az egyik megközelítési mód szerint a gazdasági fejlődés folyamata hosszabb távon az egyenlőtlenségek csökkenését szolgálja. A kritikusabb megközelítés azonban rámutat, hogy a fejlődés kumulatív jellege (multiplikátor hatása) miatt – lásd. Myrdal gondolatmenetét a 2.1.2. fejezetben – még a legsikeresebb átmeneti országok is előbb-utóbb a területi egyenlőtlenségek növekedésével fognak szembesülni (PETRAKOS, G. 2001).

A disszertáció célja elsődlegesen nem a fejlettség (pl. az egy főre eső jövedelmi szinttel kifejezve) és a területi jövedelemegyenlőtlenségek kapcsolatának feltárása (erre vállalkozott Kiss János Péter és Németh Nándor tanulmánya – KISS J. P. - NÉMETH N. 2007), de mindenképpen utalást kell tenni rá a jövedelmi folyamatok értékelése kapcsán (lásd. az 5.1.3. és 5.3. fejezeteket). A dolgozat arra a kérdésre próbál válaszolni, hogy milyen egyenlőtlenségi folyamatok jellemzik a vizsgált régiót lokális szinten és milyen tagoló tényezők határozzák meg a területi jövedelmi tendenciákat a rendszerváltás okozta átalakulás után. A dolgozat különösen a periférikus területek jövedelmi folyamataira helyezi a hangsúlyt.

3. A periférikus térségek lehatárolásának módszerei

3.1. A lehatárolás során felmerülő kérdések

A periférikusság – ahogyan a 2.1. fejezetben is utaltunk rá – mindig relatív fogalom²⁴. Emiatt a periférikus térségek lehatárolásának sokféle módszerével lehet találkozni a hazai szakirodalomban²⁵. A periférikus területek lehatárolása során számos kérdés merül fel, melyre a kutatók sokszor különböző módszerekkel adnak választ. Ezek a kérdések elsősorban a következő dimenziókban merülnek fel:

- *a vizsgálat területi kereteinek meghatározása:*
  - milyen területi szint képezze a lehatárolás alapját (település, járás-városkörnyék-kistérség, foglalkozási vonzáskörzet);
  - alkalmazzanak-e valamilyen szűrőfeltételt a vizsgálatba bekerülő téregységek kiválasztására;
- *az elemzés időbeli dimenziója:*
  - statikus;
  - dinamikus;
  - esetleg ezek kombinációja legyen-e, mely során figyelni kell a különböző jellegű mutatócsoport arányát;
- *a periférikusság kifejezésének módszere:*
  - ennek során az indikátorokon van a hangsúly, ahol figyelni kell a fejlettséget jól megragadó jelzőszámok kiválasztására (melyek tartalma idővel átalakulhat - lásd. 3.4. fejezet);
  - több mutató kiválasztása esetén érdemes kerülni a hasonló tartalmú – sokszor egymással korreláló – indikátorok együttes használatát, mely eltorzíthatja az eredményeket (pl. lásd. a 3.3. fejezetben a foglalkoztatási mutatók túlsúlyát);
- *a több indikátoron alapuló számítás módszere* (melyik statisztikai módszer a legalkalmasabb a mutatók tartalmának összesített kifejezésére, továbbá a súlyozás kérdése is ide tartozik);
- *a küszöbérték meghatározása* – vagyis hol húzódjon a periférikus települések határa a fejlettségi rangsorban.

A következő alfejezetek a periférikus területek vizsgálatára vonatkozó alapvető tanulmányok áttekintésével igyekeznek kiemelni a legfőbb módszertani eljárásokat.

---

²⁴ A dolgozatban a periférikus térségeket nem csak ezzel a kifejezéssel használjuk. Az adott tanulmányokban, valamint jogszabályokban szereplő elnevezésnek megfelelően találkozhatunk elmaradott, fejletlen, hátrányos helyzetű, kedvezményezett jelzőkkel is. A dolgozat szóhasználata – bár jórészt szinonim tartalmú jelzőkről van szó – igyekszik követni a különböző tanulmányokét.

²⁵ A periférikus térségek lehatárolását mindössze a hazai esettanulmányokon keresztül tekintjük át. A lehatárolás feltételei, a hátrányos helyzetet hordozó tényezők alapvetően országspecifikusak, emiatt a problémakör bemutatására elegendőnek tekinthetők a magyar források.

3.2. A periférikus térségek lehatárolásának módszerei a hazai tudományos kutatásokban

A periférikus területek lehatárolásával, valamint a települések fejlettségének megállapításával foglalkozó szakirodalom teljes áttekintése meghaladná a dolgozat kereteit, ezért csak a legalapvetőbb, módszertani szempontból is indokoltnak tekinthető munkák bemutatására vállalkozunk. Ezen belül is nagyobb figyelmet szentelünk a települési szintet alapul vevő tanulmányok ismertetésére. A vizsgálatok kronológiai sorrendben következnek, és néhány példán keresztül igyekszünk bemutatni a régióra vonatkozó sajátosságokat is.

Az 1970-es években a szocialista Magyarországon is egyre nagyobb figyelmet szenteltek a területi különbségek vizsgálatának²⁶ – ezen belül is a lakosság életkörülményei egyenlőtlenségeinek kutatására (LACKÓ L. 1975; PERCZEL K. 1975; BELUSZKY P. 1976). Ezek a vizsgálatok számos alapvető módszert alkalmaztak, emiatt indokolt áttekintésük.

A *VÁTI által készített vizsgálat* az 1971-es Országos Településhálózatfejlesztési Konceptió által kijelölt 90 *középfokú vonzáskörzetet* vette alapul, és figyelmet fordított a 132 ún. *kiemelt település* fejlettségének összehasonlítására is (PERCZEL K. 1975). A területi lehatárolással kapcsolatos fenntartások a tanulmányban is megjelennek, utalva a kialakítás politikai és helyi lobbik általi befolyásoltására. A területi keretek további kritikájaként meg lehet említeni, hogy például a közismerten elmaradott Cserehát nyugati felét is magába foglaló körzet magas életszínvonalúnak minősült Edelény és Kazincbarcika nagy súlya miatt.

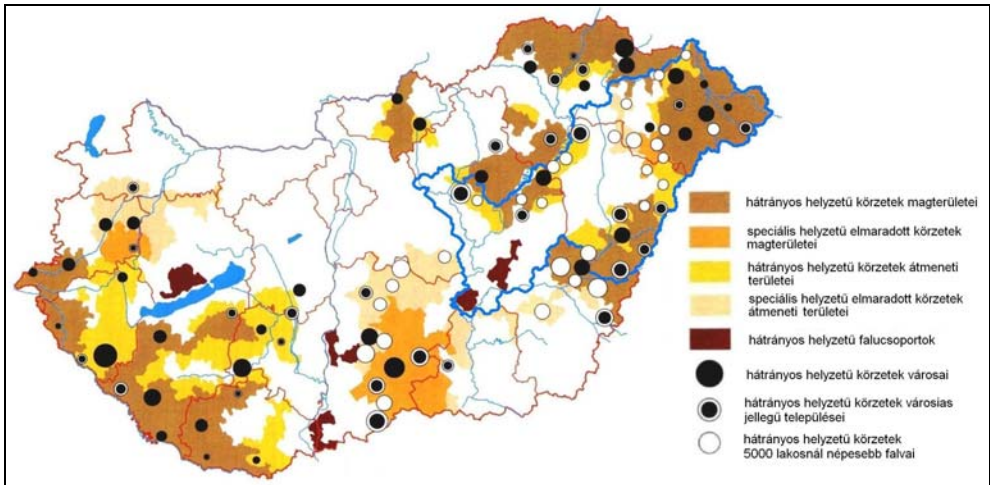
Összesen 10 *tényezőcsoport mintegy 400 változóját* határozták meg. Továbbá 67 *kiemelt indikátor* segítségével *faktoranalízist* készítettek „a társadalmi-gazdasági infrastrukturális fejlettséget” meghatározó tényezők vizsgálatára.

Az *Országos Tervhivatal Tervgazdasági Intézete* (OT) 1973-74-ben készített tanulmányának területi kereteit egy *kiinduló hipotézissel* szűkítették le (LACKÓ L. 1975). Ebben az aprófalvas térségek (806 település), a tanyavidékek (176 település), az elmaradott területek (az Országos Tervhivatal Területi és Szociális-Kulturális Főosztálya által 1972-ben kijelölt 93 település) és a kedvezőtlen természeti adottságú mezőgazdasági területek (292 település), valamint ezek kombinációi szerepeltek. Összesen 2223 *település* került be a kiinduló hipotézisbe, melyet tovább szűkítettek 96 *települési szintű mutató* alapján. A megyénként is elvégzett elemzés során *többváltozós korreláció- és regressziószámítással*

---

²⁶ Már az 1960-as évtizedben is készült átfogó vizsgálat a települések fejlettségének meghatározására, melyek eredményeire támaszkodhatott az 1971-es Országos Településhálózatfejlesztési Konceptió. 1967-ben publikálta Kiss István vizsgálatait, mely során 200 különböző ismerv 7 tényezőcsoportba lett rendezve. Az egyes mutatócsoportokban figyelembe vett indikátorokat súlyozva illesztették be a kialakított összesítő képletbe, majd a kapott értékeket rendezve kategorizálták őket (KISS I. 1967).

igyekeztek feltárni a tényezők közötti kapcsolatot. *Faktoranalízis* segítségével 20-ra csökkentették az *életkörülményeket meghatározó mutatók* számát. Az így kijelölt főfaktor értékeit településenként meghatározták, és a kapott eredményeket az elmaradott települések átlagértékéhez képest *kategorizálták*. Az alsó két kategóriába eső települések köre esetében figyelembe vették továbbá a *területi koncentrációt* (legalább 3-4 településből álljon, illetve minimum 20 km²-nyi területet fedjen le az elmaradott térség), valamint a *szomszédsági tényezőt* (csak azok a települések számítottak elmaradottnak, melyek hegyvidéken legalább 5, síkvidéken legalább 10 km távolságra kívül estek a magas színvonalú településektől). Ennek eredményeként összesen 1034 település került az *elmaradott* települések közé, és ezek közül a IV. körzetbe sorolták Hajdú-Bihar (8 elmaradott település) és Szabolcs-Szatmár megye (100 elmaradott település) településeit. Jász-Nagykun-Szolnok megyéből egyetlen település sem került az elmaradott kategóriába (a módszertani bemutatás során említett kritériumok miatt).

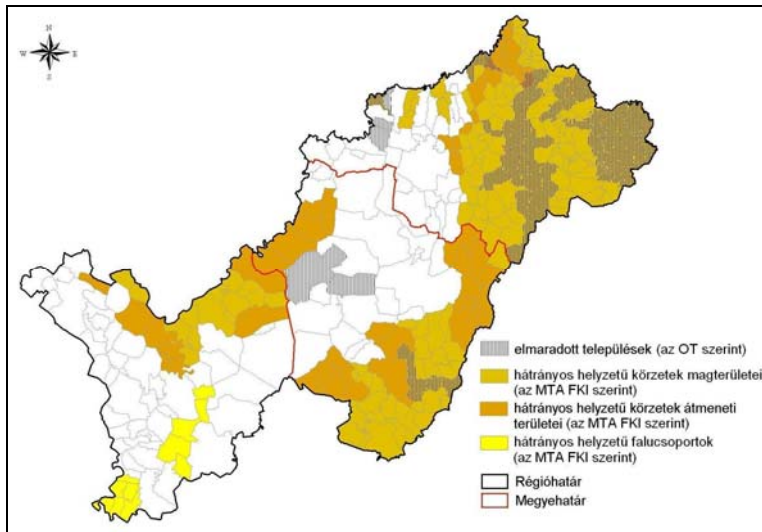

4. ábra: Az ország kedvezőtlen életkörülményű területei 1975-ben (BELUSZKY P. 1976. 305. p. alapján BELUSZKY P. - SIKOS T. T. 2007. 80. p. átszerkesztve)

Az MTA Földrajztudományi Kutató Intézete (MTA FKI) szintén az 1970-es évek közepén adta közre a hátrányos helyzetű térségekre vonatkozó kutatási eredményeit (BARTA GY. - BELUSZKY P. - BERÉNYI I. 1975; BELUSZKY P. 1976). A vizsgálat *települési szinten* elemezte a területi egyenlőtlenségeket 36 mutató segítségével. A vizsgálat során a mutatók körét *faktoranalízis* alkalmazásával csökkentették – öt faktort létrehozva. Minden faktor esetében kiválasztottak egy mutatót, mely a legjobban jellemezte, és ezeket a faktorok sajátértékeivel

súlyozták²⁷. Az így kapott súlyozott mutatókat a Bennett-módszerrel összegezték. A szerzők megemlítik, hogy az egyszerű pontozásos módszerrel²⁸, illetve a faktoranalízis nélküli Bennett-eljárással összesített értékek alapvetően hasonló eredményt adtak. (4. ábra)

Ez a kutatás a *járási szintet* is magába foglalta – összesen 66 mutató felhasználásával (a városi funkciók színvonalára, az intézményellátottságra, közlekedésföldrajzi helyzetre, lakás- és közműellátottságra, demográfiai helyzetre és a jövedelmi viszonyokra vonatkozó indikátorokkal). A kategorizálás során figyelembe vették a járáson belül tapasztalható *területi különbségeket* is.

5. ábra: Elmaradott, illetve hátrányos helyzetű települések a '70-es években az Észak-alföldi régióban az OT és az MTA FKI²⁹ tanulmányai alapján (saját szerkesztés LACKÓ L. 1975 és BELUSZKY P. 1976 alapján)

A bemutatott két – az Országos Tervhivatal, illetve az MTA FKI által települési szinten készített – vizsgálat jelentős mértékben eltér egymástól. Néhány jellemző példát kiragadva megemlíthető, hogy az MTA FKI elemzésében – annak ellenére, hogy jóval több települést soroltak elmaradott kategóriába – Ózd környékének települései nem jelennek meg hátrányos helyzetűként, míg az OT tanulmányában egyértelműen így tűnnek fel. Az előbbi tanulmányban karakteresen

²⁷ Megemlítendő azonban a súlyozás esetében a szubjektív kérdés, mely az önkényes súlyszámok meghatározása miatt komolyan torzíthatja az eredményt (BELUSZKY P. 1976).

²⁸ Megkérdőjelezhető a rangsorolás módszertani alkalmazása, mivel nehezen határozható meg az egyes mutatók társadalmi fontossága (BELUSZKY P. 1976).

²⁹ A speciális helyzetű térségkategóriák elhagyásával.

kirajzolódik a bihari elmaradott terület, valamint a szakirodalomban belső perifériaként emlegetett Tisza-tó környéki térség – Dél-Borsodot, Dél-Hevest és Jász-Nagykun-Szolnok megye északkeleti részét magába foglalva –, az OT vizsgálatából azonban szinte teljesen hiányzik.

A két – alapvetően hasonló módszerekkel, bár eltérő alapvetéssel készült – tanulmány különbsége jól érzékelhető az Észak-alföldi régióban. (5. ábra) Ez a különbség rámutat az elmaradott térségek lehatárolásának problematikájára (adott esetben szakmailag befolyásolható manipulálhatóságára is).

Az 1980-as években nagyobb figyelmet nyert a településállomány különböző hierarchiaszintjeinek vizsgálata és falukutatások³⁰ sora indult, mind kisebb-nagyobb térségek szintjén [a teljesség igénye nélkül pl. az Alföldre vonatkozó kutatások Tóth József munkásságában (pl. TÓTH J. 1984), Süli-Zakar István északkelet-magyarországi elemzései (pl. SÜLI-ZAKAR I. 1984), Eke Pálné Szabolcs-Szatmár megyei vizsgálatai (pl. EKE PÁLNÉ 1983; 1990)], mind pedig országos léptékben (pl. BELUSZKY P. - SIKOS T. T. 1982; VALÉR É. 1984).

Az *MTA Földrajztudományi Kutató Intézetében komplex mutatókör* (8 tényezőcsoportban 27 mutatót vettek figyelembe) alapján jellemző falucsoportok kialakításával próbáltak választ adni a településformáló folyamatokra (BELUSZKY P. - SIKOS T. T. 1982). A vizsgálat során *faktor- és klaszteranalízist* alkalmaztak a mutatók csoportosítására, valamint a települések osztályozására. A szerzők hét falutípust alakítottak ki az eredmények alapján.

A *VÁTI*-ban 1983-ban fejeződött be a faluhálózatra – valójában a teljes településállományra – vonatkozó vizsgálat (VALÉR É. 1984), mely sok hasonlóságot mutat az előbbi kutatással. A vizsgálat 10 tényezőcsoportot különített el főként az 1970-es és 1980-as népszámlálás adataira támaszkodva. *A társadalmi mutatók és települési funkciók körét külön értékelték ki.* A társadalmi mutatók értéke és tendenciái alapján négy kategóriát alakítottak ki – bővülő, stabil, labilis és hanyatló társadalommal rendelkező településeket különítettek el (többé-kevésbé objektív paraméterek alapján). A települési funkciók szerint is négy csoportba rendezték a településeket – városi funkciójú települések, funkciógazdag falvak, funkcióhiányos falvak és funkciószegény falvak kategóriáiba lettek sorolva. A változási dinamikát is figyelembe véve pedig 21 „életút-típusba” rendezték az ország 2687 települését.

A rendszerváltás után a területi vizsgálatok profilja jellemző módon megváltozott. A kutatások célja döntően az volt, hogy bemutassa és magyarázza a piaccgazdasági átalakulás utáni térszerkezetben bekövetkező változásokat. Így a

---

³⁰ Természetesen a városhálózat vizsgálata sem szorult a háttérbe, azonban a periférikus területek vizsgálata szempontjából inkább a falukutatásokra indokolt hangsúlyt fektetni.

hangsúly eltolódott a válságelemek, valamint az új jelenségek területi sajátosságainak (és korábban háttérbe szorult kutatási témák) vizsgálata felé. A térszerkezet változásának folyamatát számos tanulmány – a könnyebb értelmezhetőség, valamint a szélesebb körben rendelkezésre álló indikátorok miatt – csak kistérségi szinten elemezte. Ebben a tekintetben azonban számos, különböző aspektusú vizsgálattal sikerült elkülöníteni az ország fejlettebb és periférikus térségeit.³¹

A **GKI Gazdaságkutató Rt.** munkatársai 2001-ben publikálták a gazdasági fejlettségre vonatkozó, települési szintű vizsgálataikat (ADLER J. - BARTA J. - BENYÓ B. - BÍRÓ P. - MOLNÁR L. - SKULTÉTY L. 2001). Az összegyűjtött mintegy 600 változót faktoranalízis segítségével 37-re szűkítették, majd többszöri ismételt szűkítéssel három mutatócsoportot különítettek el. A gazdaságfaktor, a jólétfaktor és a demográfia-faktor együttesen közel 50%-ban magyarázta az összvarianciát. Sajnos ez a vizsgálat még nem tartalmazta a 2001-es népszámlálás frissebb adatait.

Kovács Katalin 2007-ben összesítette az **MTA Regionális Kutatások Központja** által végzett, minden településre vonatkozó vizsgálat eredményeit (KOVÁCS K. 2007). Ebben hat mutató alapján, a Budapest nélküli átlaghoz viszonyított küszöbértékek kijelölésével alakítottak ki öt fejlettségi kategóriát 1995 és 2005 összehasonlításában.

Beluszky Pál és Sikos T. Tamás 2007-ben megismételte az 1982-ben végzett kutatását, melyben a korábbi módszertant alkalmazva 27 mutatót használtak fel (bár ezek köre módosult az előző vizsgálatukhoz képest). 7 fő és 14 altípusát különítették el a magyarországi fálvaknak (BELUSZKY P. - SIKOS T. T. 2007).

A **Központi Statisztikai Hivatal** munkatársai 1994-ben publikálták a társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térségek 1993-as lehatárolását előkészítő vizsgálatokat (lásd. 3.3. fejezet) (FALUVÉGI A. (SZERK.) 1994). Ebben

---

³¹ Ismételen a teljesség igénye nélkül: pl. az első ilyen jellegű munkák között született Csatári Bálint áttekintése (CSATÁRI B. 1996); a hét mutatóból, az átlag feletti szereplések számának összesítésével készült Nemes Nagy József vizsgálata (NEMES NAGY J. 1998b), majd hasonló összesítési logikát követve később a kistérségek versenyképességére vonatkozó elemzést is elvégezte (NEMES NAGY J. 2004a – lásd. III. számú melléklet); Lócsei Hajnalka 11 mutatóból rangsorolással számított összevont értéket a kistérségek belső tagoltságának megállapítására (LŐCSEI H. 2002). Kiss János Péter a kistérségekre GDP-becslést alkalmazott (KISS J. P. 2003a), Salamin Géza és a VÁTI szakemberei a kistérségeket 8 mutató, valamint ezek dinamikája alapján 6 csoportba sorolta (SALAMIN G. 2004 – lásd. III. számú melléklet). Nagy Gábor potenciál-számítással igyekezett megragadni a kistérségek közötti centrum-periféria viszonyokat (NAGY G. 2004a, 2004b). Az elmúlt időszakban pedig egyre nagyobb figyelmet nyer az info-kommunikációs szektorban megjelenő különbségek vizsgálata (NAGY G. 2003; JAKOBI Á. 2007). Faluvégi Albert tanulmányaiban – bár rendszerint a területfejlesztési kormányrendeletek apropóján, de attól eltérve is – több mutatóból rangsorolással fejezi ki a kistérségek fejlettségét [FALUVÉGI A. (SZERK.) 1994; FALUVÉGI A. 2000a; FALUVÉGI A. 2004; FALUVÉGI A. - TIPOLD F. 2007].

összefoglalták az elmaradott települések kijelölésére alkalmas módszereket, melyeket két csoportba soroltak:

- Korszerű, többváltozós matematikai statisztikai módszerek:
  - *Diszkriminancia-analízis;*
  - *Faktor-analízis.*
- Egyszerűbb, hagyományos eszköztárat alkalmazó módszerek:
  - *Lépcsőzetes kiválasztás küszöbérték alapján;*
  - *Pontozáson alapuló eljárás.*

Az összehasonlító elemzés legfontosabb konklúziója az volt, hogy a módszerek eredményeit tekintve nincsen mérvadó különbség közöttük (FALUVÉGI A. 1995).

Az elmaradott települések lehatárolása során számos módszert alkalmaztak az áttekintett vizsgálatokban. Sajátos kettősség figyelhető meg ezek alapján; egyrészt a különböző mutatókészletet és eltérő módszert alkalmazó elemzések is alapvetően ugyanazt a képet rajzolták ki. Másrészt azonban – a problémakört árnyalva – hasonló módszerrel (de előzetes területi szűkítés beiktatásával) jelentős lehet az eredmények különbsége. *Mindegyik vizsgálat valamilyen aspektusból az elmaradott települések sajátosságait emeli ki, így egyik említett módszerre sem lehet azt mondani, hogy nem megfelelő, mint ahogyan egyetlen metódust sem lehet abszolutizálni.*

A területfejlesztés gyakorlatában a középszintre – eleinte foglalkoztatási vonzáskörzetekre, majd kistérségekre – is alkalmaztak fejlettségi számításokat, de ezzel párhuzamosan települési szintű lehatárolásokat is készítettek. Bár ezek módszertanában sok hasonlóság fedezhető fel az imént áttekintett vizsgálatokéhoz képest, a többé-kevésbé nagyobb kutatói mozgásteret biztosító elemzéseket és a területfejlesztési gyakorlatot indokoltnak láttuk elválasztani egymástól.

3.3. A periférikus térségek lehatárolása a hazai területfejlesztési politika gyakorlatában

A dolgozatban természetesen szót kell ejteni a periférikus térségekkel kapcsolatos kormányzati döntésekről is. A fő hangsúly a rendszerváltást követő területfejlesztési politika bemutatásán van, és ezen belül is a területfejlesztést szolgáló finanszírozási kereteket figyelmen kívül hagyva a támogatott területek és azok lehatárolási módszertanát helyezük a középpontba. A dolgozatban a települési szintre vonatkozó jogszabályokat tekintjük át és a régióra vonatkozó jellemzőket mutatjuk be.³²

1986-ban határozták le először a gazdaságilag elmaradott területek a Minisztertanács határozatában (KOVÁCS T. (SZERK.) 1987). Az elmaradott térségek fejlesztésének célja az országon belüli jelentős gazdasági fejlettségi különbségek mérséklése volt. Ennek érdekében az ország hét megyéjének – Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Somogy, Szabolcs-Szatmár, Vas és Zala megye – összesen 573 települését (mintegy 426.000 lakossal) minősítették elmaradottnak (KOVÁCS T. (SZERK.) 1986). Az elmaradott térségek lehatárolásának legfontosabb kritériumai a következők voltak: kedvezőtlen mezőgazdasági adottság, foglalkoztatási lehetőségek hiánya, magas ingázási és elvándorlási arány, a népesség elöregedése, alacsony jövedelmi színvonal, aprófalvas településszerkezet, közlekedési peremhelyzet, szakemberek hiánya, fejletlen infrastruktúra. 1989-től a megyei tanácsok is lehetőséget kaptak a központosítottan meghatározott települési kör kiegészítésére (VÁTI 2002).

Öt év múlva került sor az első felülvizsgálatra (FALUVÉGI A. 1995). 1991-ben a 12/1991. (VI. 13.) KTM-BM-MüM-PM együttes rendelet a 75/1991. (VI. 13.) kormányrendelet által felhatalmazva megváltoztatta a települések besorolását. Ekkor már a mutatók közé személyi jövedelem adatokat is beépítve – de még az 1990-es népszámlálás adatai nélkül – 961 települést (771.000 lakossal) minősítettek elmaradottnak. A felhasznált mutatók alapján a településeket *diszkriminancia-analízissel* különítették el, majd az elmaradott térségek körét tovább finomították a résztvevő hatóságok és bevont kutatóintézetek (KTM-KSH 1993).

---

³² A dolgozatban – tekintettel arra, hogy mindössze egy régió bemutatása a cél – a középszintnek minősülő vonzáskörzetekre, illetve statisztikai kistérségekre vonatkozó módszertan csak érintőlegesen kerül elő. Egyrészt a középszint nem tekinthető megfelelő mélységűnek a régió területi különbségeinek, periférikus területeinek vizsgálata során, másrészt az aggregált területi szintre az indikátorok sokkal nagyobb tárháza áll rendelkezésre. A vizsgálatban – az egyszerűség kedvéért – csak a régió társadalmi-gazdasági, később infrastrukturális szempontból is elmaradott településeinek köre kerül áttekintésre, a magas munkanélküliséggel sújtott települések nem szerepelnek benne. (V. számú melléklet) A közigazgatásilag szétváló települések esetében – a 792/B/1997. Alkotmánybírósági Határozat fényében – a szétválás előtti törzstelepülés besorolása volt érvényes minden újonnan létrejövő településre a következő, külön eredményeket tartalmazó számítás megjelenéséig.

1993-ban fogalmazták meg a rendszerváltást követő első országgyűlési határozatot a területfejlesztési támogatás irányelveiről és a kedvezményezett területek besorolásának feltételrendszeréről (84/1993. (XI. 11.) OGY határozat). A 161/1993. (XI. 17.) kormányrendelet közölte a gazdasági-társadalmi szempontból elmaradott, valamint az országos átlagot 1,5-szeresen meghaladó munkanélküliségi aránnyal sújtott települések és foglalkoztatási körzetekhez tartozó települések listáját. Az elmaradottság meghatározása során alkalmazott mutatók körét az 2. táblázat tartalmazza. *Pontozásos módszerrel* 1085 települést (981.000 lakossal) soroltak gazdasági-társadalmi szempontból elmaradott kategóriába. Ez a lehatárolás 1996-ig érvényben maradt, azonban a munkanélküliségi adatok fényében a kedvezményezett települések köre évente módosult.

A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény (majd később a 1999. évi XCII. és a 2004. évi LXXV. törvény – a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény módosításáról) új alagra helyezte a területfejlesztés intézményrendszerét, valamint pénzeszközeinek elosztását. Egyúttal el kellett végezni a kedvezményezett területek újbóli lehatárolását, mivel a törvény hatályon kívül helyezte a korábbi jogszabályokat (84/1993. (XI. 11.) OGY határozatot, valamint a 61/1995. (V.30.) kormányrendeletet) (FALUVÉGI A. 2003).

Átmeneti megoldásként elfogadták a 219/1996. (XII.24.) kormányrendeletet (1050 település 887.000 lakossal került be az elmaradott kategóriába), melyet a 215/1997. (XII.1) kormányrendelet módosított (FALUVÉGI A. 2000b). A 18 indikátorból *pontozásos módszerrel* számított komplex mutató alapján 1081 település (mintegy 751.000 lakossal) került az elmaradott kategóriába (FALUVÉGI A. 1998).

A 30/1997. (IV. 18.) OGY határozat értelmében háromévente kell felülvizsgálni a kedvezményezett térségek³³, települések körét és a 180/1999. (XII.

---

³³ A kistérségekre vonatkozó területfejlesztési jogszabályok áttekintését végezte el legutóbb Molnár Ernő (MOLNÁR E. 2010). Kisebb hangsúllyal, de a dolgozatban is szerepel a kistérségek kedvezményezettségének bemutatása, bár ez mindössze a III. számú mellékletben szereplő fejlettség meghatározására szorítkozik, melyet a hivatkozott jogszabályok alapján a KSH számít ki [a 30/1997. (IV. 18.) OGY határozat, a 24/2001. (IV. 20.) OGY határozat és a 67/2007. (VI. 28.) OGY határozat alapján a 19/1998. (II. 4.) kormányrendelet, a 91/2001. (VI. 15.) kormányrendelet, a 64/2004. (IV. 15.) kormányrendelet és a 311/2007. (XI. 17.) kormányrendelet határolta le a területfejlesztés kedvezményezett térségeit]. A III. számú melléklet térképei – egységesített kategórianevekkel – a következő források alapján készültek: FALUVÉGI A. 1998; FVM-KSH 2001; FALUVÉGI A. 2004; ÖTM-KSH 2007; <http://www.ksh.hu>.

A kistérségek fejlettségét ábrázoló térképek megerősítik a települési szintű vizsgálatok szükségességét, mivel a kistérségi rendszer besorolása alapvetően befolyásolja ezeket a viszonyokat. Pl. a 2004 előtt a Debreceni kistérség része volt a későbbi Derecske-Létavértesi és Hajdúhadházi kistérség, melynek különválásával két gyengén fejlett és egy dinamikus kistérség jelent meg a korábbi egyetlen és fejlett kistérség helyett. Ugyanez mondható el a Nyíregyházai kistérség felbomlásával is. (IV. számú melléklet) Egy fejlett centrum település teljesen elfedheti a kistérségbe tartozó településcsoport aránytalanságait – pl. a Mezőcsáti és a Tiszaújvárosi kistérségben is ez volt jellemző 2004 előtt (PÉNZES J. 2004b). Továbbá bizonytalanságot okozhat az is, hogy a két 2007-es számítás esetében az átlagolás nélküli formula (III. számú melléklet jobb alsó térképe) több fejlett kistérséget –

10.) kormányrendeletben valamivel kevesebb, összesen 1051 települést (mintegy 762.000 lakossal) soroltak az elmaradott települések közé (FALUVÉGI A. 2000b). Az előző időszakhoz képest bekövetkező csökkenés oka az, hogy kevesebb település szerepelt azonos értékkel a települési rangsor egyharmadánál meghúzott küszöbértéknél. Hasonlóan a korábbiakhoz, *pontozásos módszert* alkalmaztak a komplex mutató kiszámítása során. Új indikátorként került be az elérési mutató.³⁴

A 24/2001. (IV. 20.) OGY határozatot követően el kellett végezni az elmaradott települések körének felülvizsgálatát, mely alapján a 7/2003. (I. 14.) kormányrendelet közzétette a frissített listát. A lehatárolás módszertanában alkalmazott mutatók köre alapvetően megegyezett az országgyűlési határozatával. A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések megállapítása *pontozásos módszerrel* történt, ahol – hasonlóan a korábbi időszakhoz – minden mutató szórásának terjedelmét 10 egyenlő osztályközre bontva, a szélsőértékek hatását tompítva 1-től 10-ig értékelték a településeket. Az értékskálát úgy választották meg, hogy legalább a települések 98%-át reprezentálja. Természetesen az inverz mutatók esetében fordított értékelést alkalmaztak (KSH 2003). 1092 település (832.000 fős lakosságszám) kapott elmaradott minősítést (FALUVÉGI A. 2003).

A 2003-as rendelet módosult a 240/2006. (XI. 30.) kormányrendelettel. A besoroláshoz 17 mutatót vettek figyelembe. Összesen 1050 települést soroltak az elmaradott kategóriába, melyek lakosságszáma 931.000 fő volt 2005-ben (Önkormányzati Tájékoztató 2007). A módszertan a korábbi lehatárolásnál alkalmazott eljárás volt.

A 67/2007. (VI. 28.) OGY határozat meghatározta a kedvezményezett térségek besorolásának módszereit és indikátorait. A határozat a kistérségek kedvezményezettségének meghatározása mellett rendelkezett a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések lehatárolásánál alkalmazható mutatókról (ÖTM-KSH 2007). A 2. táblázat oszlopai között 2011-es dátummal szerepelnek a megfogalmazott indikátorok, mivel várhatóan ebben az évben megjelenik az erre vonatkozó jogszabály (a 2011/2008. (II. 14.) Korm. határozat 2011. július 31-ét jelölte ki a kedvezményezett kistérségek és települések körére vonatkozó előterjesztés határidejeként). A táblázat eltér az országgyűlési határozatban, illetve a VÁTI hivatkozott anyagában olvasható kategorizálástól. 30 indikátor került be a módszertanba, az egyre bővülő, települési szinten is elérhető indikátorkészletre támaszkodva. A települések köre azonban még nincsen meghatározva, mivel nem alkották meg az ehhez szükséges kormányrendeletet.

---

köztük a régió három megyeszékhelyét – eredményezett. Azonban a periférikus kistérségeknél ez nem okozott változást. A komplex programmal támogatott leghátrányosabb helyzetű (LHH-s) kistérségek a lemaradó kistérség kategóriában szerepelnek.

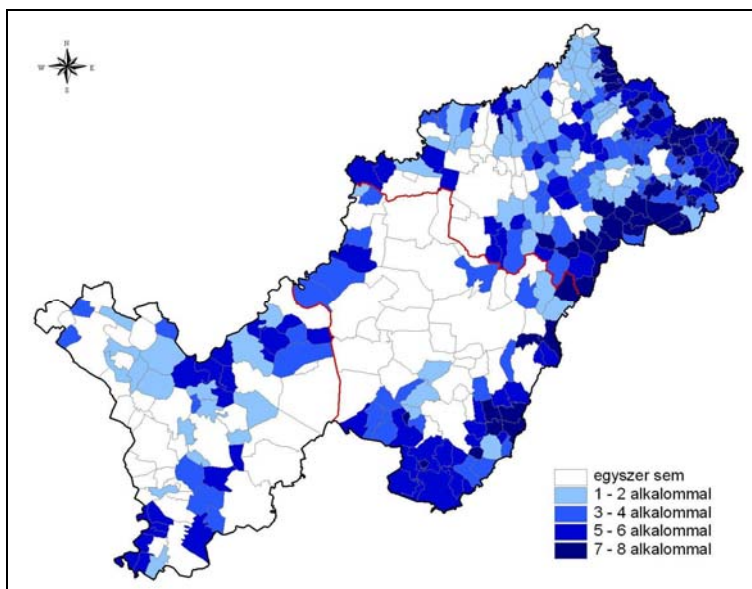
³⁴ Az elérési mutató három komponensből tevődik össze – 40-40%-os súllyal vették figyelembe a megyeszékhely, valamint a kistérségi központ között, percben mért távolságát, valamint 20%-os súllyal a település ellátottsági szintjét, azaz, hogy mennyire vannak az adott településen élők ráutalva a különböző központok felkeresésére (FALUVÉGI A. 2000b).

Emiatt még csak a KSH munkatársai által elvégzett és publikált próbaszámítások eredményeire lehet hagyatkozni (FALUVÉGI A. - TIPOLD F. 2009).³⁵

1. táblázat: A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések száma és népessége országos viszonylatban, valamint az Észak-alföldi régió részesedése

Év	Az ország elmaradott településeinek		ebből az Észak-alföldi települések			
	száma (db)	népessége (fő)	száma (db)	aránya (%)	népességének	
					száma (fő)	aránya (%)
1986	573	426.000	124	21,6	162.000	38,0
1991	961	771.000	211	22,0	325.000	42,2
1993	1085	981.000	185	17,1	335.000	34,2
1996	1050	887.000	236	22,5	377.000	42,5
1997	1081	751.000	165	15,3	240.000	32,0
1999	1051	762.000	181	17,2	254.000	33,3
2003	1092	832.000	147	13,5	224.000	26,9
2006	1050	931.000	157	15,0	238.000	25,6

(saját szerkesztés a hivatkozott jogszabályok alapján)

6. ábra: A jogszabályok alapján társadalmi-gazdasági, valamint infrastrukturális szempontból elmaradott települések a régióban a kategóriába kerülés alkalmai alapján 1986 és 2006 között (saját szerkesztés a hivatkozott jogszabályok alapján)

³⁵ A próbaszámítás során jelentősen nőtt a települések száma, mivel nem a települések harmadát, hanem a komplex mutató átlaga alatti körét vették figyelembe. 1522 település, 1.460.000 fős lakosságszámmal került az elmaradott csoportba (FALUVÉGI A. - TIPOLD F. 2009).

A jogszabályokban elmaradott kategóriába sorolt települések száma ugyan nem változott számottevően, de a vizsgált Észak-alföldi régiót tekintve igen jelentős különbségek adódtak az egyes években. (1. táblázat) A régióból – eltekintve az 1986-os besorolástól – 147 és 236 közötti számban kerültek települések az országos szinten elmaradottnak minősített települések közé. Részarányt tekintve ez azt jelenti, hogy az összes elmaradott település 13,5 és 22,5% közötti része volt észak-alföldi település. *Nyilvánvaló, hogy ez a komoly – akár egyik időpontról a következőre történő – változás nem fest reális képet a régió belüli viszonyokról, de még a régió országos belüli helyzetéről sem.*

Annak ellenére, hogy a régió – szakirodalomból áttekintett és saját vizsgálatokkal is kimutatott – elmaradott területei alapvetően kirajzolódnak az elmaradott településeket 1986 és 2006 között összesítő térképen (6. ábra), az egyes évek között jelentős különbségek adódtak. (V. számú melléklet)

A régióban kirajzolódó különbségek legfőbb oka a változó módszertannal, illetve az időpontról időpontra módosuló mutatók körével magyarázható. (2. táblázat)

A jogszabályokat áttekintve megállapítható, hogy 1991-ben még *diszkriminancia-analízissel* állapították meg az elmaradott települések körét, majd 1993-tól kezdve az egyszerűbb, *pontozásos módszert* alkalmazták. Mivel a területfejlesztési célú támogatások finanszírozási lehetőségei korlátozottak, maximálták a kedvezményezettek körét (a munkanélküliséggel sújtott foglalkoztatási körzetek településeivel, később már csak településekkel kiegészítve).

A lehatárolás alapját képező, fejlettséget kifejező mutatók köre jelentősen változott a rendszerváltás óta eltelt két évtized során. 1993-ban mindössze 11, 1997 és 2006 között 17-18 mutatót alkalmaztak, majd várhatóan 2011-re jelentősen – 30-ra – fog bővülni a figyelembe vett indikátorok köre. 2011-re természetesen aktualizált, frissített mutatók fogják a lehatárolás alapját képezni. Nagy valószínűséggel azonban a népszámlálás eredményei még nem fognak rendelkezésre állni, így több számítást is közel 10 éves mutatókkal kénytelenek majd elvégezni.

2. táblázat: Az elmaradott települések lehatárolása során alkalmazott indikátorok*

		Indikátorok	1993	1997	1999	2003	2006	2011
Demográfia	1	Népsűrűség		X	X	X	X	X
	2	Vándorlási egyenleg	X	X	X	X	X	X
	3	Fiatalodási index						X
	4	A 60 éves és idősebb népesség aránya	X	X	X	X	X	
	5	Halálozási ráta 1000 lakosra						X
Foglalkoztatottság, humán erőforrások	6	A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya	X	X	X	X	X	X
	7	Az ipari foglalkoztatottak számának változása 1000 lakosra		X	X			
	8	A tercier szektorban foglalkoztatottak aránya		X	X	X	X	X
	9	Foglalkoztatott nélküli háztartások aránya						X
	10	Aktivitási ráta						X
	11	Munkanélküliek aránya		X	X	X	X	X
	12	A tartós munkanélküliek aránya	X					X
	13	Rendszeres szociális segélyben részesítettek száma 1000 lakosra						X
	14	Rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesítettek aránya						X
	15	Az elvégzett átlagos osztályszám	X	X	X	X	X	
Gazdaság	16	Min. érettségivel rendelkezők aránya a 18 évnél idősebbek közül						X
	17	Külterületi szántó átlagos aranykorona értéke	X	X	X	X		
	18	A működő gazdasági szervezetek 1000 lakosra jutó száma		X	X	X	X	X
	19	A működő gazdasági szervezetek számának változása						X
	20	Vendégéjszakák száma 1000 lakosra		X	X	X	X	X
	21	Kiskereskedelmi boltok 1000 lakosra						X
	22	SZJA alapot képező jövedelem egy állandó lakosra		X	X	X	X	X
	23	SZJA egy lakosra jutó értéke	X					
	24	Önkormányzat helyi adóbevétele egy lakosra						X
Infrastruktúra, elérhetőség	25	Vízvezetékhez csatlakoztatott lakások aránya	X	X	X	X	X	X
	26	Csatornahálózat hossza egy km vízvezeték-hálózatra		X	X	X	X	X
	27	Vezetékes gázt fogyasztó háztartások aránya		X	X	X	X	X
	28	Telefon főállomások 1000 lakosra jutó száma	X	X	X	X	X	X
	29	Rendszeres hulladékgyűjtésbe bevont lakások aránya						X
	30	Kábeltelevízió előfizetőinek száma 1000 lakosra						X
	31	Szélessávú Internet előfizetőinek száma 1000 lakosra						X
	32	Épített lakások aránya	X	X	X	X	X	X
	33	Személygépkocsik 1000 lakosra jutó száma	X	X	X	X	X	X
	34	Elérési mutató			X	X	X	X
	35	Gyorsforgalmi csomópontok elérésmutatója						X

(saját szerkesztés a hivatkozott jogszabályok alapján)

* megjegyzések:

2: 1993: 1980-89 között; 1997: 1990-96 között; 1999: 1990-98 között; 2003: 1990-2001 között; 2006: 1990-2004 között; 2011: 2000-2005 közötti éves átlag

3: 2011: 15 évesnél fiatalabbak aránya a 60 éves és idősebb népességhez képest

7: 1997: 1991-96 között; 1999: 1991-97 között

8: 1997 és 1999: a kvaterner szektor is

11: 1997, 1999, 2003 és 2006: a regisztrált munkanélküliek + a közmunka miatt átmenetileg kimaradók együttes száma; 2011: a nyilvántartott álláskeresők aránya az aktív korúak %-ában

12: 2011: a tartósan – legalább 12 hónapja folyamatosan – nyilvántartott álláskeresők aránya

13: 2011: az önkormányzat által

14: 2011: a 0-24 éves népességből

- 15: 1993, 2003 és 2006: *7 éves és idősebb népesség által; 1997 és 1999: 11 évnél idősebb népesség által*
- 19: *1999-2004 között*
- 20: 1997 és 2003: *kereskedelmi szálláshelyeken; 2006 és 2011: a kereskedelmi és magán szálláshelyeken*
- 28: 2006 és 2011: *ISDN-nel együtt*
- 32: 1993: *1980-89 között; 1997: 1990-96 között; 1999: 1990-98 között; 2003: 1990-2001 között; 2006: 1990-2004 között; 2011: csak a 3 vagy annál több szobás lakások aránya az épített lakások közül 2000-2005 között*
- 33: 2011: *a gépkocsik száma kor szerint súlyozva*
- 34: 1999 és 2003: *kistérségközpont = 40%, megyeszékhely = 40%, saját ellátottság = 20%; 2006: kistérségközpont, illetve a legközelebbi kistérségközpont = 40%, megyeközpont, illetve a legközelebbi megyeszékhely = 40%, saját ellátottság = 20%; 2011: hétköznapi elérés mutatója a neve: kistérségközpont, illetve a legközelebbi kistérségközpont = 50%, megyeközpont, illetve a legközelebbi megyeszékhely = 50%*

A disszertáció – mivel csak az Észak-alföldi régió bemutatását tűzte ki célul – nem vállalkozhat a teljes indikátorkészlet és módszertan egész országra vonatkozó értékelésére, hiszen egy jóval szűkebb területre vonatkozó megállapítások hazánk egészére való kiterjesztése komoly tévkövetkeztetések forrása lehetne. Ugyanakkor ennek rövid áttekintése nélkül nem lehetett volna teljes az elmaradott területek lehatárolásának ismertetése.

3.4. A jövedelem mint fejlettséget kifejező indikátor

Az előző fejezetek áttekintést nyújtottak az elmaradott települések lehatárolása során alkalmazható módszerekről, illetve a felhasznált indikátorok köréről. Utóbbiak változó körét részben az indokolja, hogy azok tartalma időben átalakulást mutat. A fejlettséget-elmaradottságot korábban jól kifejező mutatók tartalma elhalványodhat, míg egyes mutatók szerepe átalakul, és új – korábban nem létező – indikátorok megjelenésével is számolni lehet (pl. az információs társadalomhoz köthető mutatók) (JAKOBI Á. 2004). Emellett természetesen vannak hagyományos tényezők, melyek korábban és jelenleg is azonos módon hatottak a területi egyenlőtlenségekre (VÁTI 2002). A jövedelmet kifejező mutatók jellegzetesen ez utóbbi csoportba tartoznak.

Az 1988-ban bevezetett személyi jövedelemadózás adatainak települési vizsgálata igen hamar elterjedt a területi elemzéssel foglalkozók körében. A PM-APEH, majd később a KSH által is rendelkezésre bocsátott adatsorban a személyi jövedelemadó alapot képező, vagy más néven adóköteles jövedelem (ezt a továbbiakban az egyszerűség kedvéért jövedelemnek nevezzük), a személyi jövedelemadó, illetve az adófizetők számára vonatkozó változók szerepelnek.

A változók közül leggyakrabban az adóköteles jövedelmet alkalmazzák a területi fejlettségi vizsgálatokban, mivel ez a mutató nélkülözi a személyi jövedelemadózás sajátosságaiából (mely főként az egyes adósávokban érvényesülő különböző adókulcsokra vonatkozik), illetve időbeli változásaiából fakadó torzításokat. *Komplex tartalmú indikátor*, mivel egyrészt a lakosság életkörülményeinek, lehetőségeinek egyik legfontosabb mutatója, másrészt a személyi jövedelemadónak (SZJA) köszönhetően a nemzeti össztermék újraelosztásában igen jelentős mérce, egyúttal fontos állami és önkormányzati bevételi forrás (RUTTKAY É. 1997). Emellett 1988 óta változatlan tartalommal, folyamatosan rendelkezésre álló indikátor.

Komplex tartalma miatt igen *nagy magyarózóerővel bír a fejlettségi térszerkezet, valamint annak folyamatainak vizsgálata során*, azonban néhány korlátja is van.³⁶ A jövedelemadatok számos más, elsősorban anyagi fejlettséget hordozó indikátorral mutatnak szoros korrelációt (JAKOBI Á. 1999; JAKOBI Á. - KISS J. P. 2003b; ADLER J. - SKULTÉTY L. 2002). A régió településeire elvégzett

---

³⁶ A tényleges jövedelmi összetétel túlmutat az adóköteles jövedelmek körén – egyes szolgáltatások nyújtásával járó nem regisztrált jövedelmek (borravaló, hálapénz), a vállalkozói tevékenység során a vállalkozás költségei között megjelenő jövedelemtartalmú elemek, az adózás során másképpen kezelt agrárjövedelmek csak meghatározott mértéken felül adókötelesek, a fekete- és szürkegazdaság jövedelmei pedig nem jelennek meg az APEH adataiban (RUTTKAY É. 1997). A teljes legális jövedelemtömegnek mintegy 40%-a kerül regisztrálásra a személyi jövedelemadó adatokban (KISS J. P. 2007). A főként munkajövedelmekből összetevődő adóköteles jövedelmek a teljes jövedelemtömeghez képest koncentráltabbak, azonban ennek, illetve az egyéb jövedelmek (különösen a tőkejövedelmek) hatásait az állami transzferek jelentősen mérséklék (ADLER J. - SKULTÉTY L. 2002).

saját korrelációs vizsgálat is rámutatott a jövedelem indikátor többi változóval való statisztikai kapcsolatára.

3. táblázat: A régió települései esetében vizsgált változók korrelációs mátrixa³⁷

	JOVFO	ADOFIZ	FONEHAZ	AKTRAT	FOGLINE	FOGLSZAM	MUNKANEL	TARTMUNK	SZOCSEG	GYERTAM	FIATALOK	ROMLAK	MINERETT	DIPLOMA
JOVFO		0,89	-0,81	0,73	-0,89	0,88	-0,78	-0,65	-0,69	-0,75	-0,58	-0,57	0,82	0,68
ADOFIZ	0,89		-0,71	0,68	-0,82	0,82	-0,75	-0,68	-0,66	-0,71	-0,66	-0,68	0,67	0,50
FONEHAZ	-0,81	-0,71		-0,83	0,92	-0,92	0,63	0,48	0,58	0,68	0,25	0,47	-0,70	-0,58
AKTRAT	0,73	0,68	-0,83		-0,89	0,86	-0,59	-0,45	-0,52	-0,67	-0,27	-0,44	0,63	0,55
FOGLINE	-0,89	-0,82	0,92	-0,89		-0,98	0,74	0,60	0,67	0,75	0,45	0,56	-0,74	-0,61
FOGLSZAM	0,88	0,82	-0,92	0,86	-0,98		-0,78	-0,64	-0,71	-0,78	-0,45	-0,55	0,74	0,62
MUNKANEL	-0,78	-0,75	0,63	-0,59	0,74	-0,78		0,89	0,92	0,78	0,52	0,62	-0,57	-0,46
TARTMUNK	-0,65	-0,68	0,48	-0,45	0,60	-0,64	0,89		0,86	0,65	0,53	0,60	-0,41	-0,29
SZOCSEG	-0,69	-0,66	0,58	-0,52	0,67	-0,71	0,92	0,86		0,74	0,45	0,64	-0,46	-0,35
GYERTAM	-0,75	-0,71	0,68	-0,67	0,75	-0,78	0,78	0,65	0,74		0,47	0,53	-0,59	-0,49
FIATALOK	-0,58	-0,66	0,25	-0,27	0,45	-0,45	0,52	0,53	0,45	0,47		0,65	-0,41	-0,23
ROMLAK	-0,57	-0,68	0,47	-0,44	0,56	-0,55	0,62	0,60	0,64	0,53	0,65		-0,33	-0,20
MINERETT	0,82	0,67	-0,70	0,63	-0,74	0,74	-0,57	-0,41	-0,46	-0,59	-0,41	-0,33		0,85
DIPLOMA	0,68	0,50	-0,58	0,55	-0,61	0,62	-0,46	-0,29	-0,35	-0,49	-0,23	-0,20	0,85	

(saját számítás a 2001-es népszámlálás, a PM-APEH és KSH, a TEIR adatai, valamint Pásztor István Zoltán adatgyűjtése alapján)

³⁷ JOVFO - Személyi jövedelemadó alapot képező jövedelem egy állandó lakosra 2007-ben, Ft/fő
ADOFIZ - Személyi jövedelemadót fizetők száma 100 állandó lakosra 2007-ben, fő
FONEHAZ - Foglalkoztatott nélküli háztartások aránya az összes háztartásból 2001-ben, %
AKTRAT - Aktivitási ráta (fogl-ak és munkanélk-ek aránya az aktív korúak közül) 2001-ben, %
FOGLINE - Inaktív keresők és eltartottak száma 100 foglalkoztatottra 2001-ben, fő
FOGLSZAM - Foglalkoztatottak száma 100 lakosra 2001-ben, fő
MUNKANEL – Reg. munkanélk-ek aránya a munkaváll-i korú nép-hez képest 2008 átlagában, %
TARTMUNK - Tartósan (365 napon túl) munkanélküliek aránya a munkavállalási korú népességhez képest 2008 átlagában, %
SZOCSEG - Az önkormányzatok által rend. szociális segélyben részesítettek évi átlagos száma 1000 lakosra 2007-ben, fő
GYERTAM - Rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesítettek aránya a 0–19 éves népességből 2007-ben, %
FIATALOK - 14 év alattiak aránya a teljes lakónépességből 2007-ben, %
ROMLAK – Roma lakosság aránya a településeken 2010-ben, % (Pásztor István Zoltán gyűjtése önkormányzatoktól és cigány kisebbségi önkormányzatoktól származó adatok alapján)
MINERETT - Legalább érettségivel rendelkezők aránya a 18 éves és idősebb népesség körében 2001-ben, %
DIPLOMA - Főiskolai, egyetemi oklevéllel rendelkezők aránya a 25 éves és idősebb népesség körében 2001-ben, %

Vizsgálatunkban a 2. táblázatban kigyűjtött mutatók túlnyomó részét, valamint néhány további változót szerepeltettünk (listájuk a VII. számú mellékletben található). Összesen 50 változóra készült el az a korrelációs mátrix, melynek – területi korlátok miatt – csak a legfontosabb, a dolgozat meghatározó mutatóira vonatkozó részeit ismertetjük. (3. táblázat)

A vizsgált 50 mutató közül az adófizetők száma (ADOFIZ) tizenhárom, az egy főre eső jövedelem (JOVFO) pedig tizenegy mutatóval mutatott szoros – legalább +/-0,65-ös – korrelációt. A foglalkoztatottság indikátorai – az inaktív keresők és eltartottak foglalkoztatottakhoz viszonyított aránya, valamint foglalkoztatottak lakosságszámhoz viszonyított aránya – pedig kilenc mutatóval voltak erős statisztikai kapcsolatban. Ugyanakkor megállapítható, hogy *a személyi jövedelemadózáson alapuló mutatók a 2001-es népszámlálás során felmért foglalkoztatottsági mutatókkal, továbbá a szintén foglalkoztatottsági helyzetre rámutató munkanélküliségi adatokkal korrelálnak. Azonban a népszámlálási adatokból származó iskolázottsági viszonyok – főként a legalább érettségivel rendelkezők aránya – is erős kapcsolatban vannak a jövedelemmel. Az adózók száma pedig negatív irányú statisztikai kapcsolatot mutat a 14 év alatti lakosság és a roma lakosság településen belüli arányával (VIII. számú melléklet).*³⁸

A régió településeire egyértelműen bebizonyosodott, hogy az alacsony foglalkoztatottság, a magas inaktivitási és eltartottsági, valamint munkanélküliségi ráta, illetve a szociális segélyben, gyermekvédelmi támogatásban részesülők nagyobb aránya alacsonyabb jövedelmi szinttel jár együtt.

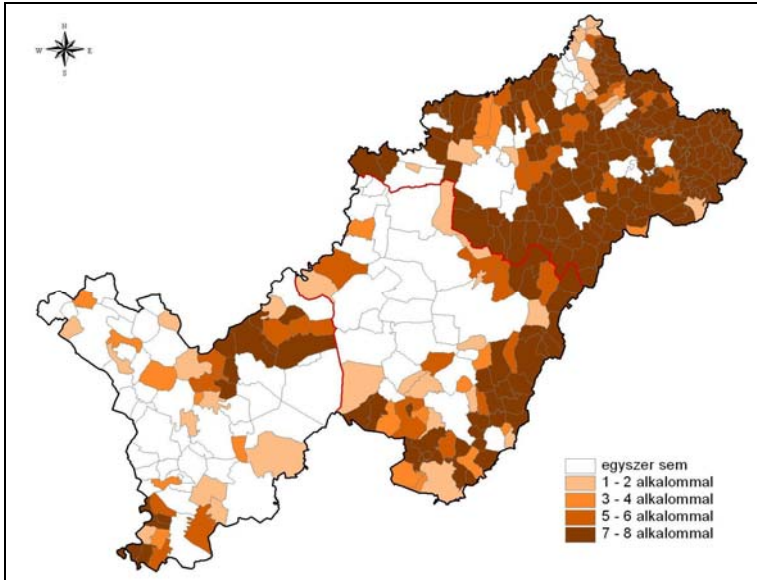
A korrelációs számítás rámutatott, hogy a foglalkoztatottsági mutatók, illetve a jövedelem (és az adózók száma) szoros statisztikai kapcsolatban vannak egymással. Emellett több tanulmány is megerősítette, hogy a rendszerváltás után a foglalkoztatottság és a jövedelmek területi egyenlőtlenségei váltak a regionális különbségeket leginkább meghatározó tényezővé (ENYEDI GY. 1996; NEMES NAGY, J. 2001; NEMES NAGY J. - NÉMETH N. 2005). Ennek alapján *indokolt, hogy az Észak-alföldi régióban rendszerváltást követően jelentkező területi (fejlesztési) folyamatokat a foglalkoztatottsági, illetve különösen a jövedelem mutató alapján vizsgáljuk.*

Felmerülhet a kérdés, hogy az előző fejezetben ismertetett, elmaradott településekre vonatkozó vizsgálat milyen képet mutat, ha a komplex indikátor helyett mindössze a jövedelemmutatót alkalmazzuk. Ennek céljából ugyanazon években (kivéve 1986, mert helyette az 1988-as értékeket vettük figyelembe), amikor az elmaradott településeket besorolták, a településeket a jövedelemmutató alapján hasonló területi keretben (vagyis az első évben csak 6 megyére, majd a teljes országra vonatkoztatva a 1. táblázatban szereplő számban) rangsoroltuk.

---

³⁸ Ez utóbbi indikátor kivételével a 3. táblázatban szereplő többi mutató azonos faktorba került az 50 mutatóra elvégzett, azonban a dolgozatban részletesebben nem elemzett faktor-analízisben. A foglalkoztatottságra, humán erőforrásokra, valamint jövedelmekre – közöttük állami transzferekre – vonatkozó 1. faktor tartalmazta a legtöbb mutatót. A 14 év alattiak arányára vonatkozó indikátor 2. faktorba – a demográfiai mutatókat tömörítő csoportba került.

A régió településeinek országon belüli jövedelmi helyzete eltérő a komplex mutató alapján számolthoz képest.³⁹ A 6. ábra és a 7. ábra jelentősen különbözik egymástól. A régió jövedelem, illetve jogszabályok alapján elmaradott kategóriába eső településeinek gyakorisági értékei között +0,68-as korrelációs érték adódott (mely természetesen nem meglepő a komplex mutatóban szereplő jövedelmi komponens miatt).

7. ábra: A jövedelem alapján periférikusnak minősülő települések a régióban a kategóriába kerülés alkalmai alapján a kiválasztott években (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében lényegesen rosszabb a jövedelem alapján számolt elmaradottság, mint a jogszabályokban szereplő lehatárolás fényében. Több mint 3-szor annyi település szerepelt 7-szer vagy 8-szor a jövedelmi szempontból elmaradott kategóriában (163 település), mint a jogszabályok alapján összesítve (51 település). Azonban közel ugyanannyi (26, illetve 29) település egyik lehatárolás alapján sem szerepelt a periférikus települések között. Hajdú-Bihar megyében is több település került be jövedelem alapján számítva, azonban Jász-Nagykun-Szolnok megyében fordított a helyzet. A települések fele (39

³⁹ A disszertációnak ez a fejezete és a 4.3. fejezet hasonlóképpen az egy főre eső jövedelemértékek rangsorolásán alapul. Azonban jelen vizsgálat alapvetően a jogszabályok alapján elmaradottnak minősülő településeket veti össze a jövedelem alapján periférikus települések körével és a régió belüli folyamatokat igyekszik felvázolni. A 4.3. fejezet – fix településszámú – vizsgálatot tartalmaz, mely az országos tendenciák feltárását szolgálja.

település) a jövedelmi rangsor szerint nem számított elmaradottnak, míg a jogszabályok 33 települést nem soroltak abba a kategóriába.

A két vizsgálat alapján összesítve 60 olyan település van a régióban, melyek egyik vizsgálatban sem kerültek periférikus kategóriába. Jász-Nagykun-Szolnok megyéből 31 települést, Hajdú-Biharból 15-öt, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből pedig mindössze 14-et nem érintett egyik besorolás sem. Mindkét vizsgálatban legnagyobb gyakorisággal szereplő települések jórészt Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében vannak.

A V. számú melléklet térképsorozatához hasonlóan a jövedelmi szempontból elmaradott települések körére is elkészült a régió folyamatait jellemző ábrásor. (VI. számú melléklet) Míg a jogszabályok alapján elmaradott települések a régión belül meglehetősen szeszélyesen változnak, csak a jövedelmet figyelembe véve sokkal stabilabb kép rajzolódik ki, mely időbeli tendenciák érzékeltetésére is alkalmas. A térképeken szembetűnő Szabolcs-Szatmár-Bereg megye túlsúlya, ahol szinte csak a jelentősebb városok – Csenger, Fehérgyarmat, Mátészalka, Nyírbátor, Tiszavasvári, Vásárosnamény – valamint Nyíregyháza környezete, a Kisvárdai és Záhony-, valamint a Kisvárdai-Vásárosnamény tengely nem került fel a jövedelem alapján elmaradott települések listájára. Hajdú-Bihar megyében a Dél-Nyírség (Ligetfalja), valamint a bihari terület rajzolódik ki, Jász-Nagykun-Szolnok megyében pedig megjelenik az ún. belső periféria a Közép-Tiszavidéken.

Mindkét vizsgálatban jól kirajzolódik a **külső periféria**, mely gyakorlatilag folyamatos sávot rajzol ki a határmenti térségben. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a jövedelmi szempontból elmaradott települések határa azonban olyannyira kiterjed nyugat felé, hogy nem is különül el a határtól már távolabb eső elmaradott területektől. Ellenben a jogszabályok alapján elvégzett lehatárolás élesebben körvonalazza a határmenti elmaradott térséget, mivel annak elmaradottsága komplexebb – több mutatóban is testet ölt.

Az 1990-es évtized során Nyíregyháza körül egyre szűkült a jövedelem alapján nem elmaradott települések gyűrűje, majd 2000 után ismételtelen visszaszorul. A **belső periféria** települései kiterjedtek nyugat felé a vizsgált időszakban, majd a régióban is kompakt terület valamelyest mozaikosabbá vált. E vizsgálat alapján is kirajzolódik a *Tiszaföldvár környezetében (Tiszazug) lévő hátrányos helyzetű településcsoport*. Az időszak vége felé szembetűnő negatív folyamat a Kisvárdai-Záhony tengely felszabdalódása. A jövedelem alapján *elmaradott települések jelentős része stabilan őrizte pozícióját*.

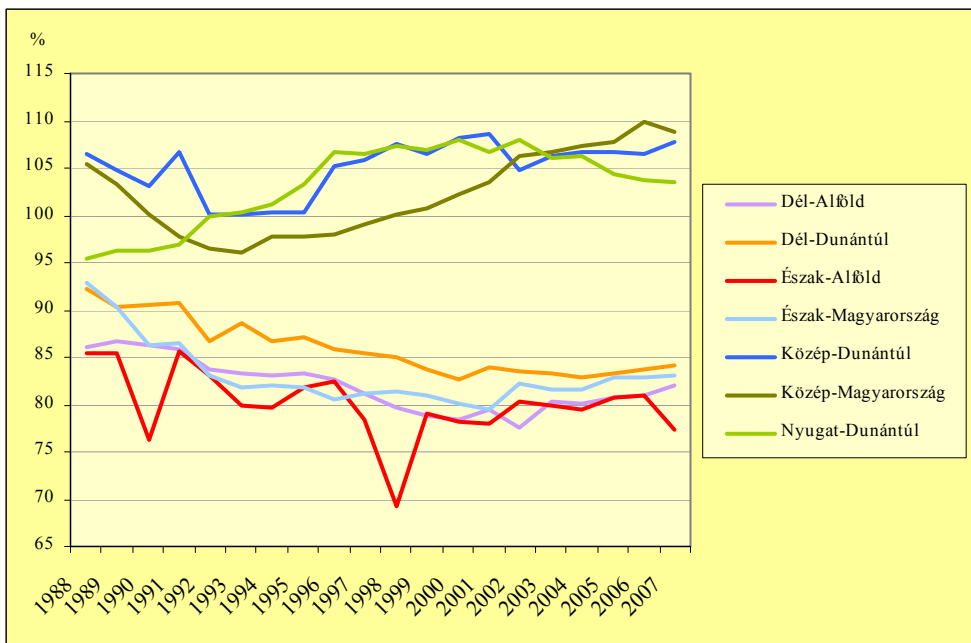
Ez a vizsgálat rámutatott, hogy a jövedelem ugyan nem képes a periférikusság komplex kifejezésre, azonban a területi folyamatok, változási tendenciák vizsgálatára – éppen egyszerűbb kifejezési módja miatt – alkalmas.

4. Területi jövedelmi folyamatok Magyarországon a rendszerváltás után

4.1. A jövedelmi szint változása 1988 és 2007 között

Az Észak-alföldi régió jövedelmi folyamatainak vizsgálata nem nélkülözheti az országos tendenciákkal való összehasonlítást.

1988 – a személyi jövedelemadózás bevezetése – óta készült számtalan tanulmány rámutatott a jövedelmi folyamatok legfontosabb területi aspektusaira. *Az egy lakosra jutó adóköteles jövedelem nagysága a legjellemzőbben a települések lakosságszámával mutat kapcsolatot* (KOVÁCS Cs. 1993; MACH P. - MOCSÁRI I. 1993; RUTTKAY É. 1997; BÓDI F. - OBÁDOVICS Cs. - MOKOS B. 1999; MAJOR K. - NEMES NAGY J. 1999; NEMES NAGY J. - JAKOBI Á. - NÉMETH N. 2001; KOZMA G. 2006). A településnagyság és az egy főre eső jövedelem nagysága közötti statisztikai kapcsolat erősödött 1988 óta (PÉNZES, J. 2006b). Az ugyanazon lakosságszám kategóriába eső települések jövedelmi szintje azonban eltérő módon alakult az ország különböző térségeiben (MOCSÁRI I. - MACH P. 1996).

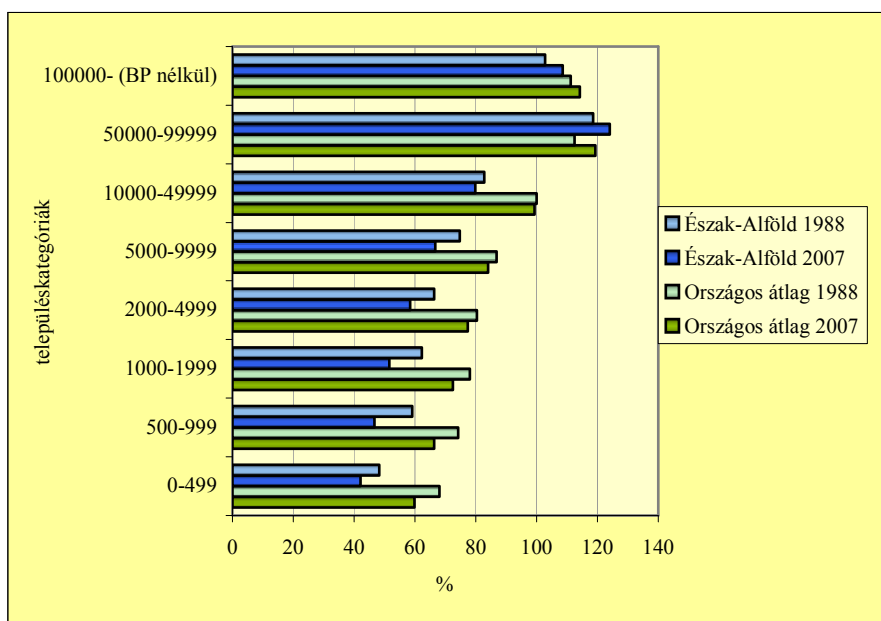

8. ábra: Az egy főre eső jövedelem alakulása az országos átlagértékhez képest a régiókban 1988 és 2007 között, %
(saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

Az 1990-es évtizedben relatív visszaesést könyvelhetett el Békés, Hajdú-Bihar, Komárom-Esztergom és Jász-Nagykun-Szolnok megye, illetve Baranya,

Bács-Kiskun, Heves, Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. Az előbbieket esetében a hivatkozott vizsgálatban elvégzett shift-share analízis pozitív, utóbbiaknál negatív strukturális (azaz a településszerkezet jövedelmi szint változására gyakorolt hatását kifejező) tényezőt mutatott ki. Ugyanez az elemzés átlagosnál nagyobb jövedelemnövekedést jelzett pozitív strukturális tényező mellett Csongrád, Fejér, Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye esetében (NEMES NAGY J. - JAKOBI Á. - NÉMETH N. 2001).

A régiók két csoportja különíthető el egyértelműen az egy főre eső jövedelem értékének alakulását vizsgálva – a Dél-alföldi, Dél-dunántúli, Észak-alföldi és Észak-magyarországi régió átlagos értéke több mint 10%-kal elmarad az országos értéktől, miközben a Közép-dunántúli, Közép-magyarországi és Nyugat-dunántúli régiók értéke –legalábbis 2000 után – meghaladja azt. (8. ábra⁴⁰)

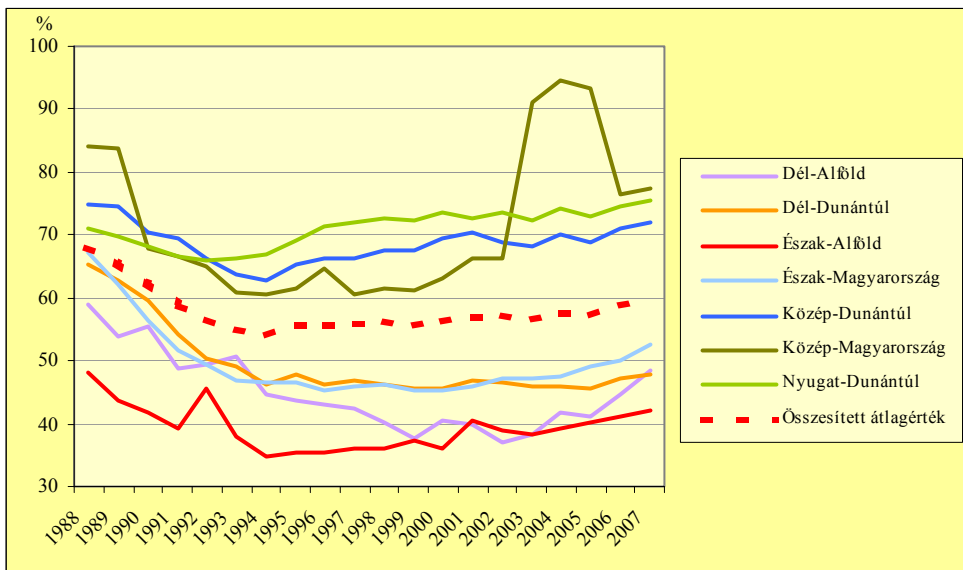

9. ábra: Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelem értéke a települések lakosságszám-kategóriáiban 1988-ban és 2007-ben, % (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

Korábbi vizsgálatok rámutattak, hogy az alföldi városok esetében is jelentős leszakadás mutatkozott az országos értékhez képest a rendszerváltás időszakától kezdve. Ez alól csak néhány település – beleértve a megyeszékhelyeket is –

⁴⁰ Az Észak-alföldi régióban 1990-ben és 1998-ban tapasztalható látványos visszaesés az adatbázis hibájának tudható be (KISS J. P. 2008). Sajnos e hibát nem lehet kiküszöbölni, azonban megjelenése nem befolyásolja észrevehetően az adatbázison alapuló számítások eredményét. A számításokban a Közép-magyarországi régió értékei nem tartalmazzák Budapest adatait.

jelentett kivételt. A városi rangú – és általában egyben nagyobb lélekszámú – települések leszakadása kisebb mértékű, mint az alacsonyabb lakosságkategóriák tekintetében (KISS J. P. 2003b; PÉNZES J. 2009b). Az 50000 és 100000 lakos közötti kategória az Észak-alföldi régió esetében – ez egyedül Szolnokot jelenti – jobb jövedelmi pozícióban volt/van a kategória országos átlagához képest. Debrecen és Nyíregyháza – 100000 fő fölötti lakosságszámmal – átlagértéke is alig marad el kategóriájuk országos átlagértékéhez képest. (9. ábra) Ugyanakkor a régióban gyakorlatilag a megyeszékhelyeken kívüli települések kategóriánként számított átlagértéke 10-20%-kal elmarad az országos átlagtól és az 1988-hoz viszonyított visszaesése is jelentősebb volt.

10. ábra: Az 500 lakos alatti települések átlagos egy főre eső jövedelemszintjének alakulása az országos átlagértékhez képest a régiókban 1988 és 2007 között, % (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

Az észak-alföldi települések jövedelmi szintjének országos átlaghoz viszonyított elmaradása különösen a legalacsonyabb lakosságszámú kategóriában szembetűnő (azonban további vizsgálatok rámutattak arra, hogy a régióban a nagyobb lélekszámú települések – közöttük városok – egy része is igen alacsony jövedelemértékekkel rendelkezik – lásd. 5.1.1. fejezet). (10. ábra) Az 500 lakos alatti települések országos összértéke is mélyen a hazai települési átlagjövedelem alatt van (annak 60%-át sem érve el), azonban a régió értéke 2007-ben alig haladta meg az országos volumen 40%-át. Az Észak-Alföld 1988-tól kezdve – 2001 és 2002 kivételével – stabilan az utolsó helyen állt a regionális rangsorban. A teljes

településállományhoz hasonlóan a régiók két csoportra különülnek el az 500 lakos alatti települések esetében is.⁴¹

A regionális szinten tapasztalható jövedelmi folyamatok egyértelműen jelzik a régió országban belüli hátrányos helyzetét Az ország jövedelmi térszerkezetének folyamatait jobban visszatükrözi a kistérségi szint, azonban a dolgozat elemzése is arra mutatnak rá, hogy a kistérségeken belül is igen jelentős különbségek rajzolódnak ki (lásd. az 5.1.3. fejezet).

Az 1988-as és 2007-es relatív jövedelemszint azt támasztja alá, hogy a hazánk jövedelmi térszerkezetét jellemző sajátosságok már a rendszerváltás előtt is jelen voltak. (11. ábra) Budapest és környéke, Északnyugat-Magyarország, valamint a megyeszékhelyek kistérségei 1988-ban is túlnyomórészt magasabb jövedelmi szinttel rendelkeztek, azonban a kiugró különbségek 2007-re megerősödtek. (12. ábra)

A legnagyobb pozitív irányú elmozdulások Budapest szomszédságában jelentkeznek, ahol a fővárost délkeletről szegélyező kistérségek kivételével pozitív irányú változás tapasztalható a relatív jövedelemszintben.⁴² Különösen a Budaörsi kistérség emelkedik ki közel 30%-os relatív jövedelmi szint növekedésével, mely számos, a piac közelségét, illetve a kiváló közlekedési adottságokat kiaknázó kereskedelmi-logisztikai-szolgáltatási vállalkozás megtelepedésének célpontjává vált. (13. ábra) Mindamellet – hasonlóan a Pilisvörösvári és Szentendrei kistérséghez – igen jelentős mértékű a tehetősebb budapesti lakosság kiköltözése. A Veresegyházi kistérség dinamikáját is a szuburbanizáció, valamint a jelentősebb jövedelmet biztosító gyógyszeripar eredményezi.

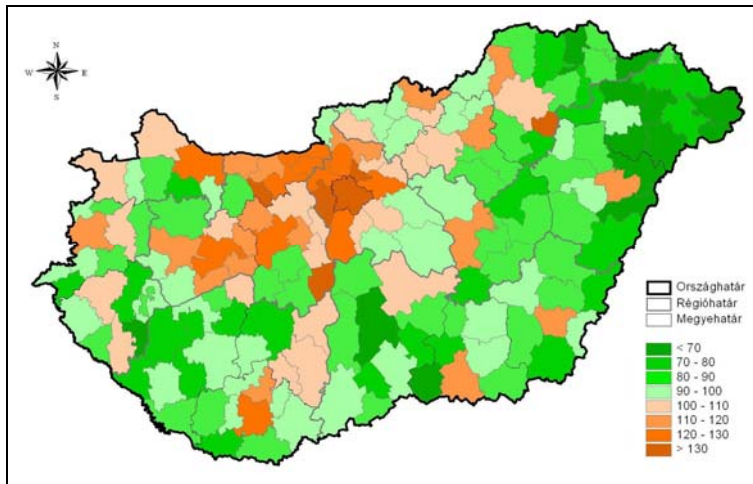
Gyakorlatilag a *Duna vonalától keletre* az Egri kistérségen kívül mindössze a *budapesti agglomeráció kistérségei tudtak 10% feletti relatív jövedelemszint növekedést elkönyvelni*. Sőt, a *Dunántúlon belül*, a Nagykanizsai és Paksi kistérség kivételével a *nagyobb mértékű növekedés a Balatontól északra fekvő északnyugati országrészre korlátozódik*. A rendszerváltást átvészelő iparral rendelkező (élükön Dunaújvárossal), a sikeres szerkezetváltáson keresztülment (pl. Győri, Székesfehérvári, Zalaegerszegi kistérség), illetve jelentős beruházásokat fogadó kistérségek (pl. Komáromi, Körmendi, Móri, Sárvári és Szentgotthárdi kistérség) tudtak előrébb lépni relatív jövedelmi szintjük alapján. Emellett részben idegenfogalmi adottságaiknak köszönhetően (pl. Gárdonyi, Óriszentpéteri és Tatai

---

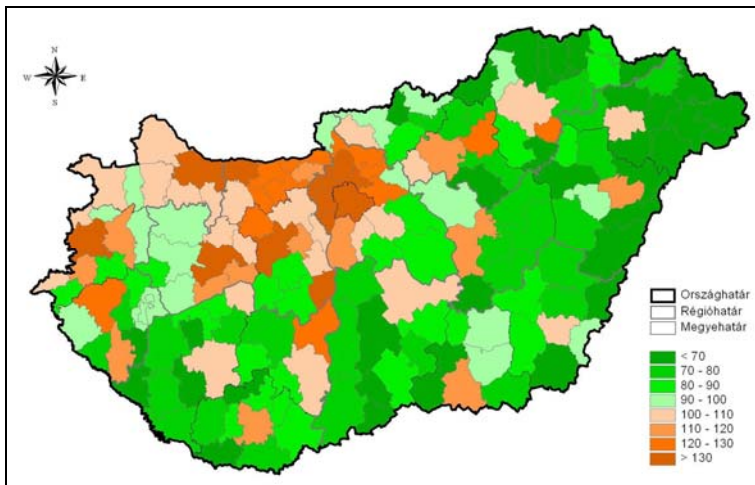
⁴¹ A Közép-magyarországi régió extrém módon kiugró értékét Remeteszlós okozta, mely 2002-ben Nagykovácsiból közigazgatásilag kiválva jelent meg a kistelepülések között. Magas jövedelemszintje (2007-ben a 3. az országban) a viszonylag kevés számú település (a lakosságszámtól függően 5-7 település került ebbe a kategóriába a régióban) átlagos értékét nagymértékben torzította, azonban 2006-ra ki is „nőtt” az 500 lakos alatti községek köréből. Az említett jelenség szerényebb mértékben ugyan, de a többi régiónál is megfigyelhető, mivel a vizsgált időszakban változott a kategóriába eső települések köre. Az Észak-alföldi régióban a település-kiválások miatt 1988 és 2007 között 30 és 44 darab között ingadozott az 500-nál kevesebb lakossal rendelkező települések köre.

⁴² A területfejlesztési-statisztikai kistérségek 174 térségből álló új rendszerét a települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulásáról szóló 2004. évi CVII. törvény 2007-ben módosított melléklete tette közzé (2007. évi CVII. törvény).

kistérség), kedvező fekvésüknek (pl. Téli kistérség) betudhatóan jelentős elingázó munkaerővel is bíró kistérségek (pl. Kisbéri, Pápai és Téli kistérség) is jobb pozícióba kerültek.

11. ábra: A statisztikai kistérségek egy főre eső jövedelemszintje az országos átlaghoz viszonyítva 1988-ban, %
(saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

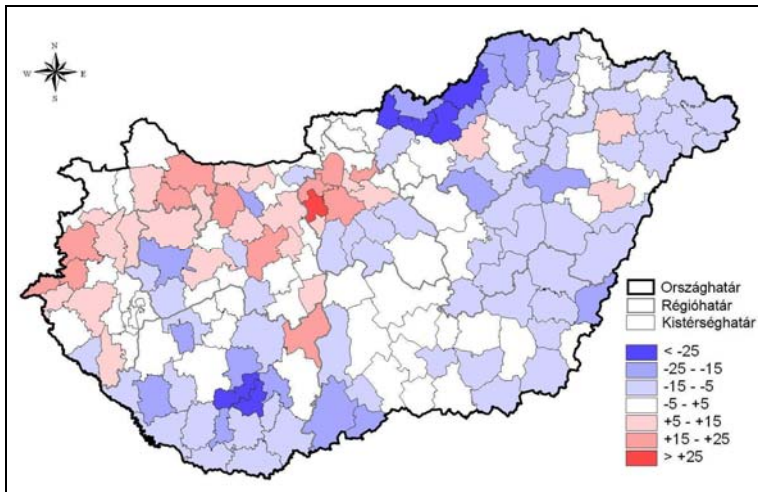

12. ábra: A statisztikai kistérségek egy főre eső jövedelemszintje az országos átlaghoz viszonyítva 2007-ben, %
(saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

Ugyanakkor a Dunántúl északi részén is találhatóak a leépülő gazdaság miatt jelentősen visszaszoruló foglalkoztatottsággal jellemezhető kistérségek (pl. az

Ajkai és Oroszlányi kistérség), melyek jövedelemszintje látványosan csökkent 1988 és 2007 között. *A legnagyobb mértékben – több mint 20%-kal – visszaeső relatív jövedelemszint a Dél-Dunántúl (pl. Bonyhádi, Komlói és Sásdi kistérség), illetve Észak-Magyarország (pl. a Bányterenyei, Belpátfalvai, Ózdi, Pétervásárai, Salgótarjáni és Szécsényi kistérség) egykori nehézipari, valamint bányászati körzetek strukturális válsággal sújtott térségeiben jelentkeznek.*

13. ábra: A statisztikai kistérségek országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelemszintjének változása 1988 és 2007 között, % (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

Az Észak-alföldi régióban mindössze a három megyeszékhely, valamint Kisvárdai kistérségének⁴³ relatív jövedelmi pozíciója erősödött 1988 és 2007 között. A Balmazújvárosi, Polgári és Törökszentmiklósi kistérség relatív jövedelmi szintje esett a legnagyobb mértékben, 10% fölötti értékkel. *A régió kistérségeinek többsége esetében bekövetkezett csökkenés azonban alacsony bázisértékről indult, így nem meglepő, hogy 2007-ben a tíz legalacsonyabb relatív jövedelemszinttel rendelkező kistérségből öt az Észak-Alföldön található. A Csengeri kistérséget (az egy főre eső jövedelemszint az országos érték 54,5%-a) mindössze a Bodrogi kistérség múlja alul. A Baktalórántházi (56,8%), Fehérgyarmati (56,9%), Derecske-Létavértesi (60,1%) és Ibrány-Nagyhalászi kistérségek (60,7%) értéke a legalacsonyabbak között van.*

⁴³ A Kisvárdai kistérség viszonylagosan kedvező értékeit Kisvárdai és néhány szomszédos község – Fényeslitke és Pap – kedvező foglalkoztatási mutatói okozzák, melyek együttesen a kistérség foglalkoztatottjainak mintegy felét tömörítik. A visszaesés ezen települések esetében csekélyebb volt, mint országos átlagban, és ellensúlyozta a többi település foglalkoztatottságának leépülését.

Az Észak-alföldi régió esetében egyértelműen látszik, hogy az egyébként is elmaradottabb kistérségek estek vissza a legjelentősebb mértékben, miközben a magasabb jövedelemszinttel rendelkező – országosan is kedvező pozícióban lévő kistérségek – pedig tovább növelték előnyüket.

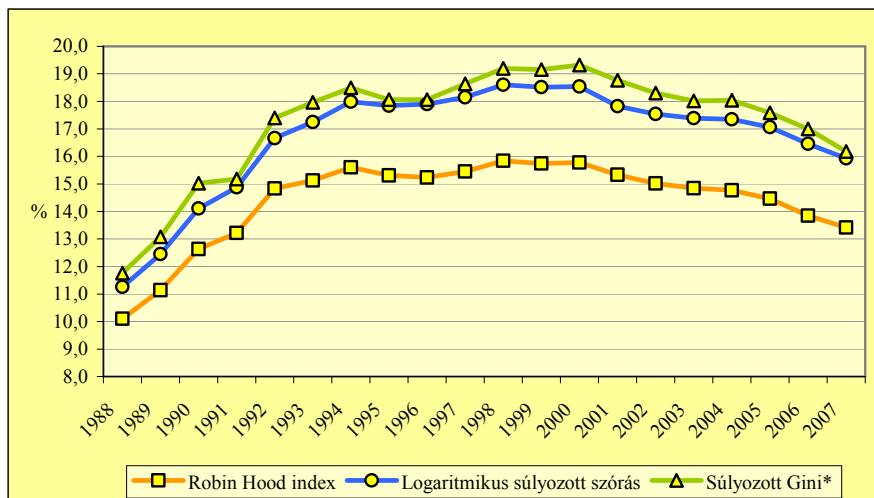
A térszerkezet átalakulásának, az egyenlőtlenségek rendszerváltást követő növekedésének, majd megmerevedésének okait több szerző is igen hosszú távon ható, tradicionális területi jellemzővel magyarázta, melyek már jóval korábban is léteztek (FAZEKAS K. 1997). Sőt, *az Észak-alföldi régió jelenleg határmenti kistérségeinek túlnyomó része már a trianoni határmegvonás előtt is a legelmaradottabbak közé tartozott, de a Közép-Tiszavidék térségéről is ugyanez állapítható meg* (BELUSZKY P. - GYŐRI R. 2004; KISS J. P. 2007).

4.2. A területi jövedelemegyenlőtlenségek alakulása a rendszerváltás után

A rendszerváltást követő piacgazdasági átalakulás és az ennek nyomán kibontakozó társadalmi-gazdasági folyamatok jelentősen átformálták a korábbi fejlettségi viszonyokat. Ez az átalakulás jellemző módon átrajzolta Magyarország térszerkezetét, és együtt járt a területi egyenlőtlenségek – azon belül is a jövedelemegyenlőtlenségek – növekedésével.

A rendszerváltást megelőző évtizedekben lezajlott térszerkezeti változások részben pozitívak voltak, mivel csökkentek a területi-települési egyenlőtlenségek. Ez a kiegyenlítődség azonban elsősorban a megyék, régiók viszonylatában jelentkezett, a települések között a korábbi forráselosztási metódus miatt komoly különbségek léteztek (BELUSZKY P. 2002). A pozitívnak minősített kiegyenlítettebb regionális fejlődés azonban a redistribúciós gazdaságirányítás, valamint a keleti blokk zárt és művi piacának eredményeként alakult ki. A viszonylagos kiegyenlítettséget elsődlegesen a túldotált és túlméretezett termelő ágazatok (nehézipar), a tömegtermelés, a nivellált bér- és jövedelemviszonyok eredményezték (NEMES NAGY J. 1998b; NEMES NAGY J. 2005a).

A rendszerváltás után az 1990-es évtized első felében a válságelemek terjedése befolyásolta a térszerkezetet, miközben a területi egyenlőtlenségek bizonyos szegmensekben és ágazatokban már a rendszerváltás előtt növekedésnek indultak. Az évtized közepétől kezdve megjelentek a megújulás jelei, a helyi és regionális „sikerek” csomópontjai (NEMES NAGY J. 2003b) – lásd. a 2.3.3. fejezet.

14. ábra: A települési szintű jövedelemegyenlőtlenségek alakulása Magyarországon 1988 és 2007 között (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)
* a 174 kistérségre számítva

A jövedelemegyenlőtlenségi vizsgálatok alapján két szakasz érzékelhető a lakossági jövedelmekben; az első fázisban gyorsan nőtt a jövedelmek polarizáltsága minden térségi szinten (MOCSÁRI I. - MACH P. 1996; MAJOR K. - NEMES NAGY J. 1999), később *az egyenlőtlenségek magas szinten stabilizálódtak.* (NEMES NAGY J. - JAKOBI Á. - NÉMETH N. 2001; NEMES NAGY J. 2005a; NÉMETH N. - KISS J. P. 2007) A hivatalos jövedelmi adatok alapján az ezredforduló óta a nagyobb térségi szinteken mérsékelt nivellálódás indult meg (14. ábra) (DUSEK T. 2004a; DUSEK T. 2005a), azonban e folyamat megítélése korántsem egyértelmű, mivel egyes területeken (kistérségekben) továbbra is divergencia mutatkozik (NÉMETH N. - KISS J. P. 2007; PÉNZES J. 2007).⁴⁴

A kutatók véleménye megoszlik a területi egyenlőtlenségek alakulásának értékelése kapcsán. Enyedi György véleménye szerint az 1990-es évtized közepe után egyes területeken *megkezdődött a kiegyenlítődség* (ugyanakkor a periférikus térségek egy részének hanyatlását megállíthatatlannak tekinti) (ENYEDI GY. 2004). Kovács Tibor ugyanakkor a sikeres szerkezetváltáson keresztülment térségek erősebb gazdasági növekedéséből fakadó *növekvő területi fejlettségi differenciálódásra* hívta fel a figyelmet (KOVÁCS T. 2002a). Nagy Gábor pedig a centrum-periféria relációban kicsúcsosodó területi polarizálódás folyamatát tekinti relevánsnak, és ennek fő okaként a nem kellően hatékony területfejlesztési politikát nevezi meg (NAGY G. 2002, 2007).

Miközben tehát a kutatók vizsgálataikban különböző módon értékelik a lejárt változásokat, illetve azok irányát, *a rendszerváltást követő területi fejlődés alapvető folyamatait a legtöbb tanulmány hasonlóképpen összegzi* (CSÉFALVAY Z. - NIKODÉMUS A. 1991; RECHNITZER J. 1993; ENYEDI GY. 1996; NEMES NAGY J. 1998b; BELUSZKY P. - GYÖRI R. 1999; FALUVÉGI A. 2000a):

- a főváros domináns fejlettsége, a főváros-vidék dichotómia megerősödése;
- a Nyugat-Kelet lejtő kialakulása
- a kistérségi, települési fejlettség differenciálódása.

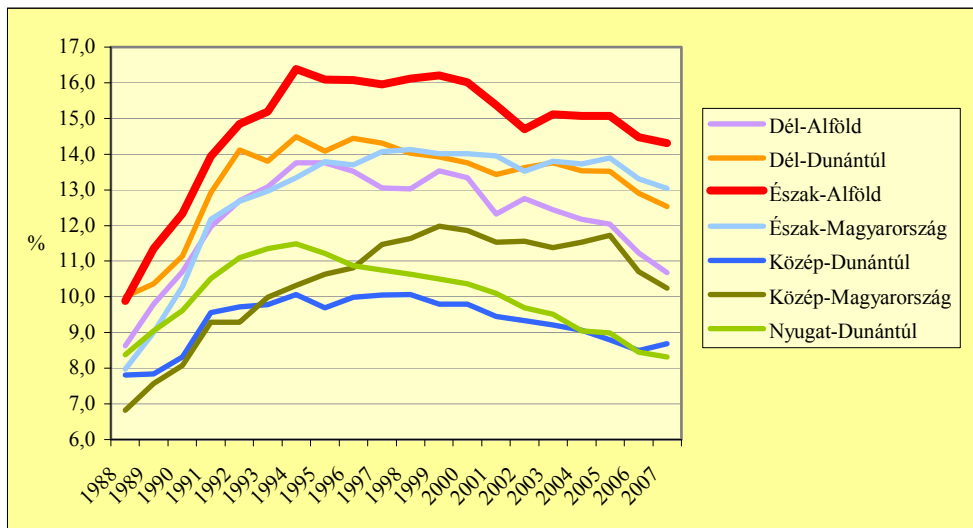
A térszerkezet változásainak előbbi leegyszerűsített összefoglalása természetesen jóval árnyaltabb képet mutat. A jövedelmi folyamatok szempontjából vannak „nyertes” települések és térségek az északkeleti, illetve vannak „vesztesek” az északnyugati országrészen is. A jövedelmi helyzet relatív változása már önmagában jelzésértékűen rajzolja ki az átalakulás veszteségeinek tekinthető térségeket (NEMES NAGY J. - JAKOBI Á. - NÉMETH N. 2001; DUSEK T. 2002).

Enyedi György hangsúlyozza (ENYEDI GY. 2004), hogy ezekkel a fő területi keretekkel nem írhatók le a kialakult területi egyenlőtlenségek, mivel ez túlzott leegyszerűsítést jelent. Ehelyett a kistérségi szintet sokkal kifejezőbbnek tekinti a térfolyamatok vizsgálata szempontjából. Jelen dolgozat – és azon belül is a

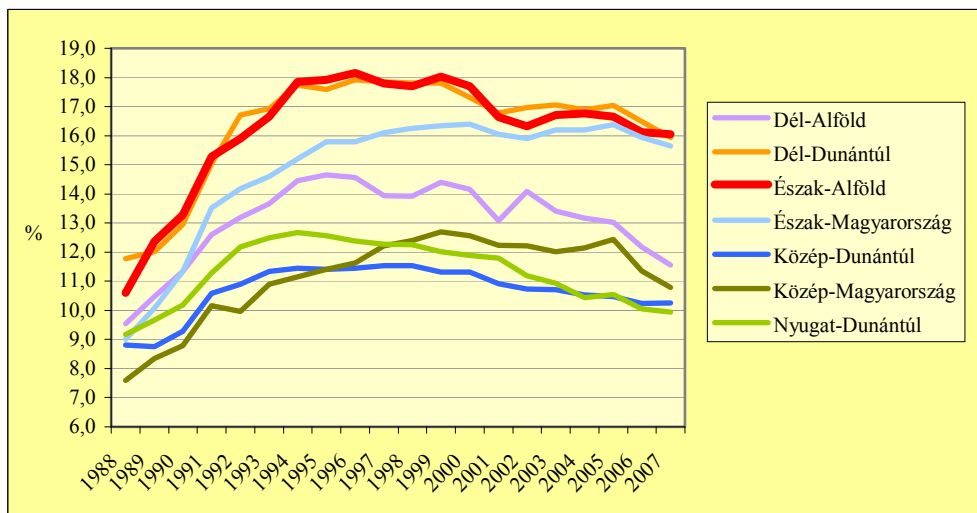
---

⁴⁴ A hivatkozott területi egyenlőtlenségi számítások jellemzése a 2.3.1. fejezetben kapott helyet.

kistérségeken belüli egyenlőtlenségeket taglaló fejezet – igyekszik rávilágítani arra, hogy a LAU-2-es szint is nagyfokú különbségeket fedhet el.

15. ábra: A Robin Hood-index települési szintű értékének alakulása az egyes régiókban 1988 és 2007 között, %
(saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

16. ábra: A logaritmikusan súlyozott relatív szórás települési szintű értékének alakulása az egyes régiókban 1988 és 2007 között, %
(saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

Az előbb vázolt folyamatok következményeként a települési szintű jövedelemegyenlőtlenségek növekedése következett be az egyes régiókban a vizsgált időszak kezdetétől fogva. A 15. ábra és 16. ábra két különböző területi egyenlőtlenségi mutató értékeinek alakulását illusztrálja Magyarország 7 tervezési-statisztikai régiójában (Budapest értékének figyelmen kívül hagyásával) 1988 és 2007 között.

A 15. ábra a Robin Hood-index értékének alakulását szemlélteti.⁴⁵ A régiók szintjén már az országos trendtől eltérő pályák jelennek meg – pl. a *Nyugat-dunántúli régió* esetében már 1994 után egyértelmű konvergencia jelentkezett, miközben a *Közép-magyarországi régió* esetében csak az utolsó néhány évben rajzolódott ki a jövedelemegyenlőtlenség egyértelmű csökkenő tendenciája.

A főváros és környezete mellett az ország északnyugati térsége tudta a legsikeresebben átvészelni a rendszerváltást, és a sikeres szerkezetátalakítást követően – mely jelentős részben az oda érkező és komoly foglalkoztatást biztosító külföldi beruházásoknak köszönhetően – országos értéket meghaladó maradt a foglalkoztatás szintje (a területi egyenlőtlenségek alakulásának régióra vonatkozó további részleteit lásd. az 5.1.3. fejezetben).

A *Közép-magyarországi régióban* az egyenlőtlenség elhúzódó növekedését elsősorban a kezdetben Budapest közelségében koncentrálódó (és polarizációt növelő) – majd idővel egyre kiterjedő – szuburbanizációs folyamat okozta.

A *Közép-dunántúli régióban* nincsenek kiterjedt és összefüggő periférikus térségek, emellett a Budapesttől a Balaton, Hegyeshalom és dél felé futó, számos termelő és logisztikai beruházást vonzó fejlődési tengelyek (NÉMETH N. 2008), továbbá a kiegyenlítettebb többközpontú városhálózat nagyban mérsékli a jövedelmi különbségeket.

A *Dél-alföldi régió* mindkét számítás alapján az átlagos tendenciát képviseli, kiegyenlítettebb településhálózata – a nagyobb átlagos lélekszámú települések miatt kisebb a kiugró értékek aránya.

A 16. ábra a logaritmusos súlyozott relatív szórás értékeinek alakulását ábrázolja az egyes régiókban. Némileg eltérő kép rajzolódik ki az előbbi számítás eredményeihez képest, azonban a három legnagyobb belső egyenlőtlenséggel jellemezhető régió – a Dél-dunántúli, Észak-alföldi és Észak-magyarországi – egyértelműen elkülönül mind magas értékének, mind csekély mértékű konvergenciájának betudhatóan. Az Észak-alföldi régió magasán a legnagyobb értékkel rendelkezett 1988 és 2007 között a Robin Hood-index alapján, ehhez képest a logaritmusos súlyozott relatív szórás tekintetében több évben is megelőzte a Dél-dunántúli régió értéke. Ennek háttérében az áll, hogy a két különböző mutató az adatsor különböző részeire „érzékeny” – a szórás-típusú mutatók esetében az adatsor szélső értékei hangsúlyosabban jelennek meg a számítás eredményében (TÓTH I. GY. 2005).

---

⁴⁵ Az országos értékek azért nem szerepelnek az ábrákon, mert az egy nagyságrenddel nagyobb elemszám jellemző módon nagyobb egyenlőtlenségi értékeket produkál, mint a régiókra számított (DUSEK T. 2004).

A *Dél-dunántúli régióban* a pozitív irányú extrémértékeket a megyeszékhelyek, valamint a Balaton-mente és különösen Paks környékének kiugró értékei okozzák. Ehhez képest az elaprózott településszerkezet és a periférikus települések kiterjedt köre – lásd. a következő fejezetet – olyannyira polarizálja a jövedelmi eloszlást, hogy a súlyozás és logaritmizálás ellenére is kiemelkedő értékek jellemzik a régiót.

Észak-Magyarország sok tekintetben hasonlóan polarizált – akár egy kistérségben lehetnek országosan is éllovas és sereghajtó települések a jövedelmi rangsorban [pl. az Edelényi és a Tiszaújvárosi kistérségben (PÉNZES J. 2004b; EKÉNE ZAMÁRDI I. - PÉNZES J. 2006)].

A két módszer – valamint a súlyozott Gini-együtthatóval számolt értékek – alapján is ugyanaz a tendencia rajzolódik ki a régióban és megyéiben; *1994-ig igen erős divergencia, majd az ezredfordulóig elhúzódó stagnálás és azt követő enyhe konvergencia jellemző*. Ebben a tekintetben tehát a régió az országos jövedelemegyenlőtlenségi trenddel megegyező képet mutat. Azonban az egyenlőtlenségi értékek kiugróan magasabbak és a régióon belüli folyamatok jelentősen differenciáltabb képet mutatnak (lásd. az 5.1.3. fejezetet).

4.3. Jövedelmi perifériák Magyarországon

Jelen fejezet pusztán a bemutatott indikátor – az egy főre eső adóköteles jövedelem – segítségével tesz kísérletet az országban lezajlott területi fejlettségi változások bemutatására. Ezzel az egyszerűsítéssel el lehet tekinteni az elmaradottságot egyes években különböző indikátorok segítségével jellemző lehatárolásokból fakadó bizonytalanságtól, így lehet pusztán a dinamikai folyamatokra koncentrálni (hasonlóan a 3.4. fejezetben elvégzett vizsgálathoz, de mindkét fejezet szerepe indokolt, mivel a korábbi pusztán a régió folyamataira koncentrált, a többi periféria-lehatárolással való összehasonlításban). Jelen fejezet egyben kísérletnek tekinthető egy saját, egész országra vonatkozó térszerkezeti kép megrajzolására is.

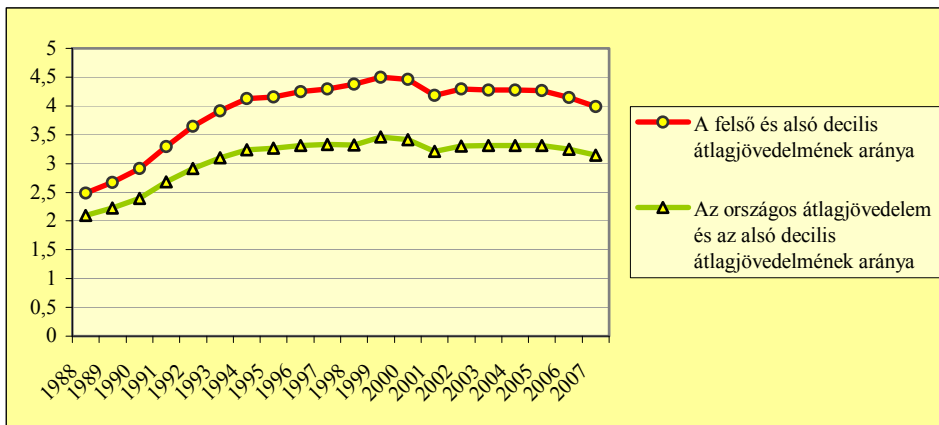
A dolgozatban már felvázolt jövedelmi folyamatok rávilágítottak a nagyobb terület egységek belső jövedelemegyenlőtlenségeinek változására. Érdeemes azonban települési szinten is megvizsgálni a jövedelmi szempontból perifériának tekinthető téregységek jellemzőit.

A lakossági jövedelmek hazai területi-települési különbségeivel foglalkozó tanulmányokban gyakran esik szó a települési rangsor szélsőséges értékeiről. Jellemzően azonban inkább az éllovas települések szerepelnek a hivatkozott vizsgálatokban, mintsem a sereghajtó települések (NEMES NAGY J. 2001; NEMES NAGY J. 2003a). *Jelen fejezet a jövedelmi rangsor alapján lévő településekre fekteti a hangsúlyt*, és igyekszik feltárni a legjellemzőbb sajátosságokat és időbeli változásokat, rávilágítva a jövedelemviszonyok alapján periférikusnak minősülő települések helyzetére (EKÉNÉ ZAMÁRDI I. - PÉNZES J. 2006; PÉNZES J. 2008b).

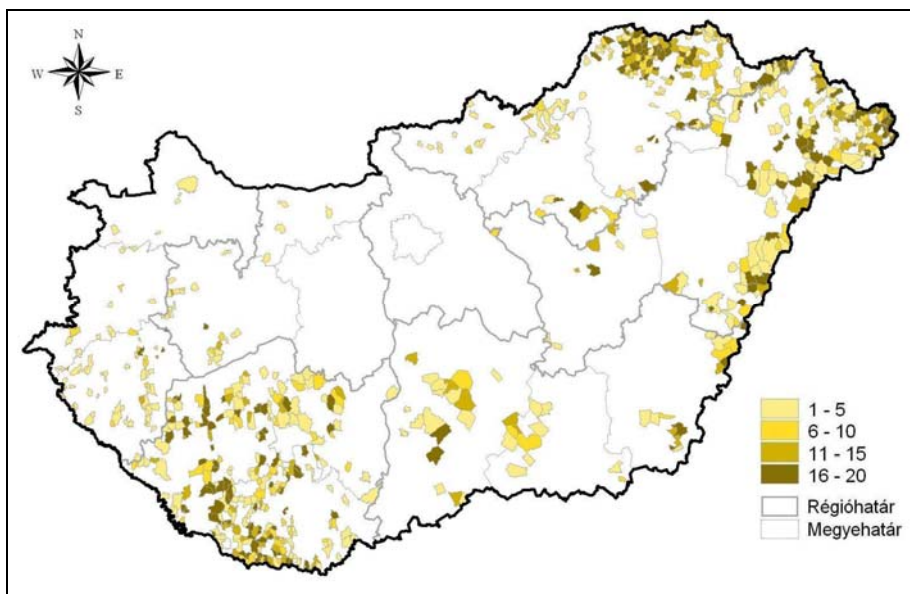
A vizsgálat során *azok a települések kerültek a periférikus kategóriába, melyek az egy főre eső jövedelmi rangsor alsó decilisében, vagyis alsó egytizedében helyezkedtek el.* A kitüntetett értékekhez való viszonyítás inkább a szociológiai jellegű, mintavételen alapuló vizsgálatokban jellemző, de a területi elemzésekben sem ismeretlen (pl. KSH 1998; MAJOR K. - NEMES NAGY J. 1999; NEMES NAGY J. 1999; TÓTH I. GY. 2003). Ezzel az egyszerű módszerrel kiküszöbölhető az országos átlaghoz való viszonyításból (mely vizsgálati metódus az 5.1.1. fejezetben az elemzés alapját jelentette), illetve az infláció hatásából fakadó problémakör.

Azonban problémát jelent a közigazgatási rendszer változása, hiszen a település-szétválásokkal az elemzett időszakban – 1988 és 2007 között – 3062-ről 3152-re nőtt a települések száma. Ez egyben azt is jelenti, hogy változott az alsó decilisbe tartozó települések száma. Ezt a problémát elkerülendő, *minden évben az egy főre eső jövedelmi rangsor alapján elhelyezkedő 310 települést* vettük figyelembe. Ez a módszer nem tudja kimutatni azt, hogy valamely kitüntetett értékhez képest – pl. az országos átlaghoz viszonyítva – bővül-e vagy csökken az elmaradottnak minősülő települések köre, hiszen egy állandó számú településcsoporttal számol a vizsgálat (bár érdemes hozzátenni, hogy mindkét aspektus viszonylagos). Arra azonban alkalmas, hogy dinamikus összevetésben rámutasson a legfontosabb területi jövedelmi folyamatokra.

17. ábra: A felső és alsó jövedelmi decilis súlyozott átlagjövedelmének, valamint a súlyozott országos települési átlagjövedelem és az alsó jövedelmi decilis súlyozott átlagjövedelmének aránya 1988-2007 között (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

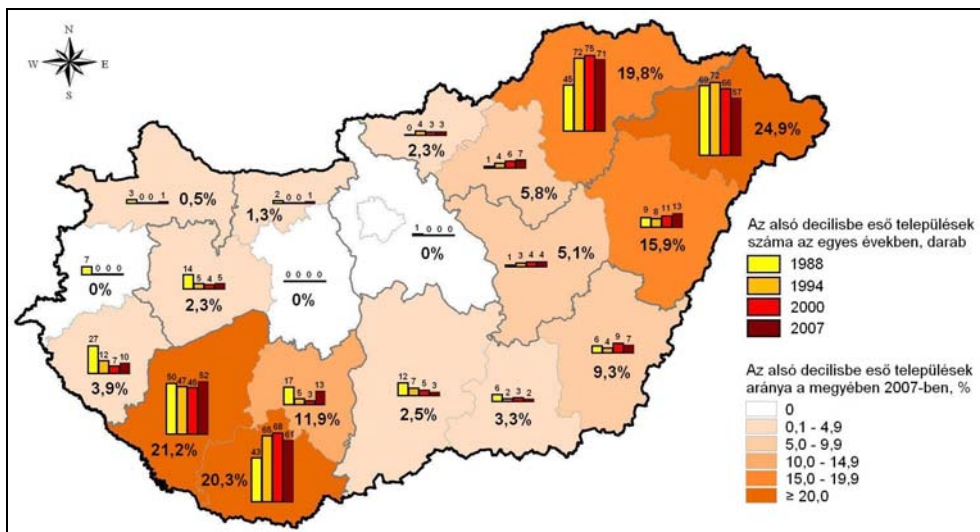
18. ábra: Az alsó jövedelmi decilisbe eső települések az adott évek gyakorisága alapján 1988 és 2007 között, darab (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

Hasonlóan az országos tendenciákhoz, az alsó decilisbe eső települések és az országos átlagérték aránya az 1999-es csúcspontokhoz képest 2007-re egyértelműen csökkent. (17. ábra) Ugyancsak konvergencia figyelhető meg a jövedelmi rangsor

„szélei” között is, mivel az alsó és felső decilisbe eső települések lakosságszámmal súlyozott átlagjövedelmeinek aránya is mérséklődött az ezredforduló óta.

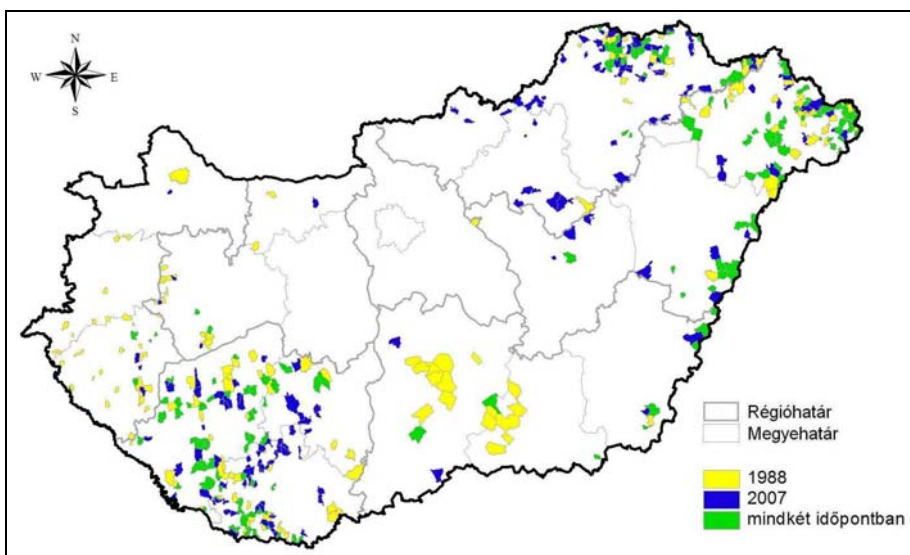
A 18. ábra illusztrálja az alsó decilisbe kerülő településeket 1988 és 2007 között, az adott évek gyakorisága alapján összesítve. Sötétebb tónus jelzi azokat a településeket, amelyek a vizsgált időszak nagyobb részében a jövedelmi rangsor alján helyezkedtek el. Összesen 720 település került legalább egy évben az alsó jövedelmi decilisbe, tehát a településállomány több mint negyede. Ezek közül 73 település a vizsgált időszak mindegyikében, azaz 20 évben, az alsó jövedelmi tizedben volt. Sok település azonban pusztán közigazgatási okok miatt nem a maximumértékkel szerepel, mivel az elmúlt években önállósodott, és így különvetett statisztikai adatok sem álltak rendelkezésre.

A legnagyobb értékkel rendelkező – vagyis *a stabilan a jövedelmi rangsor alján elhelyezkedő – települések területileg jól körülhatárolhatóan jelennek meg.* A Dunántúlon túlnyomórészt Somogy megye területén elszórva (kivéve a Balaton mentén és Kaposvár környékén), valamint Tolna és Baranya megye nyugati felében helyezkednek el a legrosszabb helyzetben lévő települések. Az Észak-magyarországi régióban Heves megye délkeleti részében, míg Borsod-Abaúj-Zemplén megyében elsősorban a Csereháton és a Bodroghözben található a hosszú időn keresztül a rangsor alján lévő települések. *Az alföldi régiókban pedig kiugróan rossz Szabolcs-Szatmár-Bereg megye helyzete, Hajdú-Bihar és Békés megye határmenti térsége,* valamint Bács-Kiskun megye egyes részei. A Tisza-mentén és a Tisza-tó körül pedig – nem folytonosan ugyan, de – felfedezhető a *belső periferia* jelenléte.

19. ábra: Az alsó jövedelmi decilisbe eső települések száma az egyes években (darab), valamint az alsó decilisbe eső települések aránya 2007-ben (%), megyénként (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

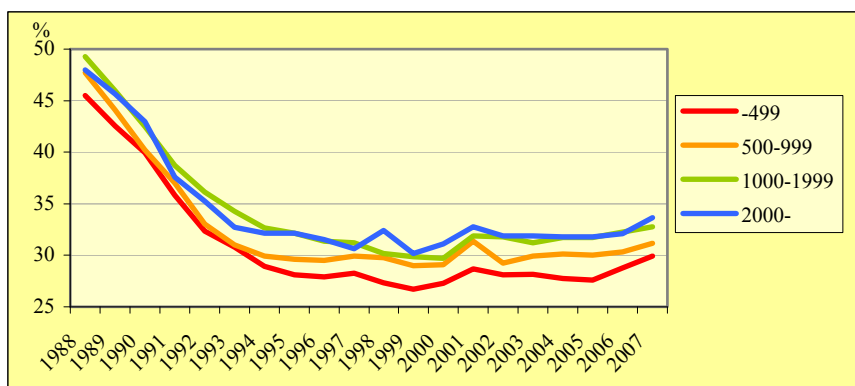
A periférikus kategóriába sorolt települések megyénként összesített száma, illetve az összes településhez viszonyított aránya kiválóan mutat rá a korábban már ismertetett *térszerkezeti sajátosságokra*. (19. ábra) A 2007-es állapot szerint egyetlen település sem esett az alsó decilisbe Fejér, Pest és Vas megyében, és viszonylag alacsony arányt képviselt Bács-Kiskun, Csongrád, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Nógrád, Veszprém és Zala megyében. Ezzel szemben a periférikus kategóriába eső települések aránya Baranya, Somogy és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a 20%-ot is meghaladta (2006-ban még Borsod-Abaúj-Zemplén megye is ide tartozott). Az Észak-alföldi régióban a települések 19,02%-a tartozott az alsó jövedelmi decilisbe 2007-ben, ennél csak a Dél-dunántúli régió értéke volt rosszabb – 19,24%.

20. ábra: Az alsó jövedelmi decilisbe eső települések 1988-ban és 2007-ben (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

Az időbeli tendenciák mind a 19. ábra, mind a 20. ábra segítségével nyomon követhetőek. 1988-hoz képest *Északnyugat-Magyarországon jelentősen visszaesett az alsó tizedbe tartozó települések száma*. A területi átrendeződés során Bács-Kiskun és Csongrád megyéből is nagyrészt eltűntek a jövedelmi perifériába sorolható települések. Ezzel párhuzamosan a többi megyében stagnálás, illetve az alacsony átlagos egy főre eső jövedelemmel rendelkező települések számának növekedése jelentkezett. *Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében csökkent a periférikus települések száma (ennek ellenére még mindig a megyében a legnagyobb az alsó decilisbe tartozó települések aránya), miközben a Dél-Dunántúlon növekedés figyelhető meg.*

1988 és 2007 között új válságterületek megjelenését jelzik a kék színnel jelölt települések – Baranya megye északi részén, a Komló és Sásd közötti területen, Tolna megye délnyugati részén, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Ózd környékén, illetve a Tisza-tó tágabb környezetében (PÉNZES J. 2009c). (20. ábra) A zöld színnel jelölt területek pedig már a rendszerváltás előtt és 2007-ben is a legelmaradottabb településkört jelentik. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye jelentős része és Hajdú-Bihar megye határmenti területe elsősorban az elhúzódó problémával jellemezhető térségek közé tartozik, melynek elmaradottsága nem tekinthető újkeletűnek. Különösen szembevetendő az ország tradicionálisan elmaradott területeinek – a Cserehát és az Ormánság – akkumulálódó válsága, melyet az alsó decilisbe eső települések térségi koncentrációja jelez.

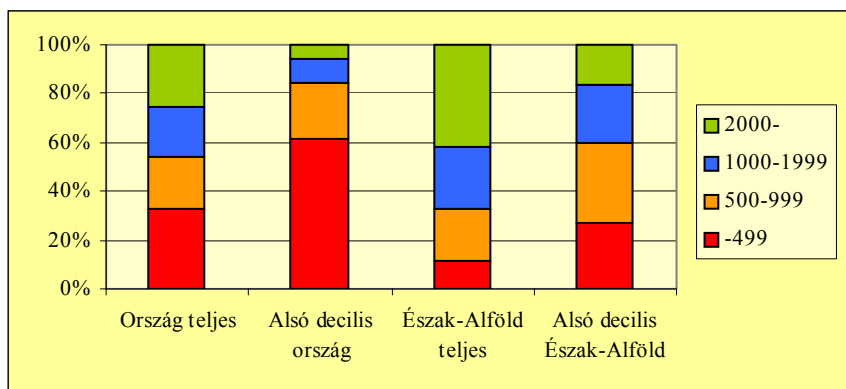

21. ábra: Az alsó jövedelmi decilisbe eső települések egy főre jutó átlagos jövedelmeinek alakulása lakosságszám-kategóriák szerint az országos átlaghoz képest 1988 és 2007 között, %
(saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

A 21. ábra lakosságszám szerinti kategóriákban ábrázolja az alsó tized településeinek országos átlaghoz viszonyított átlagjövedelmét. *A periférikus településállomány leszakadása – mérettől függetlenül – a '90-es évek közepéig töretlenül zajlott, majd fékeződött ennek üteme.* Sajnos azonban a felzárkózásuk korántsem egyértelmű, gyakorlatilag *elhúzódó stagnálás rajzolódik ki* a grafikonon. Szinte magától értetődik, hogy a legalacsonyabb népességszámú települések nagyobb arányban vannak jelen. Az alsó decilisbe eső települések között akadnak városi rangúak is – Balkány, Cigánd, Dombrád, Nagyecsed.

A jövedelmi periférián fekvő települések jelentős része az aprófalvas térségekben koncentrálódik, azonban a nyugati határszél elaprózott településszerkezetű megyéiben (Vas és Zala megyében a településállomány több mint felét 500 lakos alatti törpefalvak teszik ki), valamint Veszprém megyében a probléma korántsem olyan súlyos, mint a Dél-Dunántúlon, illetve Északkelet-Magyarországon. *Azon települések lakossága, amelyek a vizsgált 20 év*

többségében, vagy mindegyikében a jövedelmi rangsor alsó decilisében helyezkedtek el, elcigányosodott (pl. Alsószentmárton, Csenyéte, Gilvánfa, Rakaca), vagy komoly mértékben előregedett (pl. Tornabarakony) (BARANYI B. - G. FEKETE É. - KONCZ G. 2003; BAROS Z. - PÉNZES J. - TÓTH T. 2007). A kis- és aprófalvak esetében igen jelentős elmozdulások is tapasztalhatóak – pl. a csereháti Tornakápolna és Terezstenye a vizsgált időszak elején még az alsó tizedben helyezkedett el, az elmúlt években azonban (mindössze néhány adózó megjelenésének köszönhetően) az éllovas települések közé került.

22. ábra: A lakosságszám-kategóriák megoszlása a teljes településállományon, illetve az alsó jövedelmi decilisben belül az ország, illetve az Észak-alföldi régió esetében 2007-ben, % (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

Az Észak-alföldi régióban jelentősebb arányban kerültek periférikus kategóriába a nagyobb települések, mint azt a teljes településállomány megoszlása indokolná. (22. ábra) A periférikus városi rangú települések közül három is a régióban található: *Balkány*, *Dombrád*, *Nagyecséd*. Az alsó decilisbe került települések átlagos lélekszáma 611,3 fő volt országos léptékben 2007-ben, miközben a régióban majdnem kétszeres érték adódott – 1101,5 fő.

Össességében véve elmondható, hogy a jövedelmi perifériák területi átrendeződése visszatükrözte a térszerkezeti változásokat. Ebben a viszonylatban is megkezdődött a jövedelmi nivellálódás folyamata, azonban korántsem olyan határozott módon, mint az országos vagy regionális tendenciák esetében (lásd. 14. ábra). Az Észak-alföldi régió – különösen Szabolcs-Szatmár-Bereg megye – igen rossz helyzetben van a periférikus települések részarányát illetően, azonban az itteni periferezálódás döntő mértékben nem újkeletű, már a rendszerváltás előtt is ugyanazokat a területeket érintette. A belső periféria határozott megjelenése azonban a rendszerváltás után figyelhető meg. Jellemző módon azonban a régióban az alsó jövedelmi decilisbe eső települések között nem a kistelepülések dominálnak, hanem – különösen Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében – a nagyobb települések részaránya is tekintélyes.

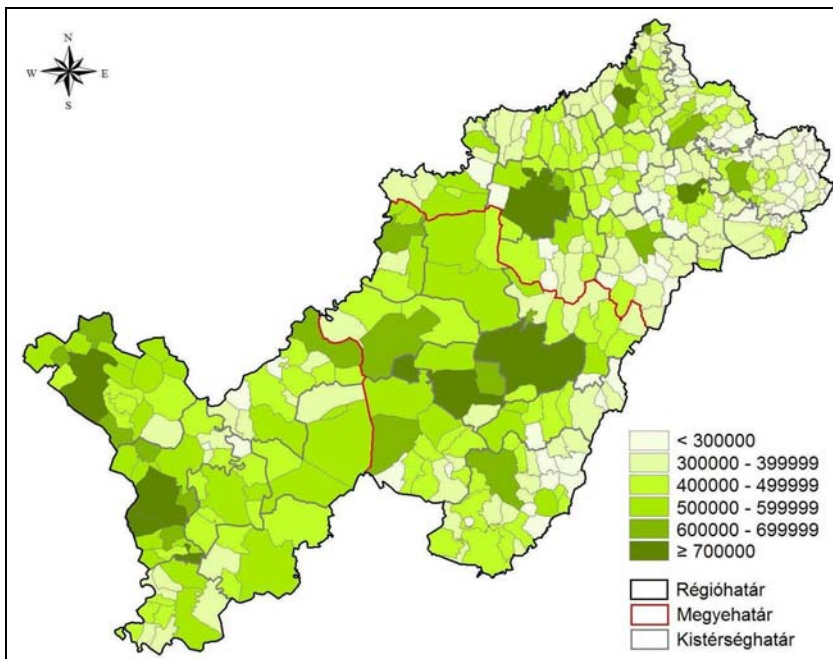
5. A jövedelmi folyamatok meghatározó tényezői az Észak-alföldi régióban

5.1. A régió jövedelmi térszerkezetének átalakulása 1988 és 2007 között

5.1.1. A jövedelmi szint változása a rendszerváltás után

A rendszerváltás után hazánkat jellemző jövedelmi folyamatok vázlatos áttekintése után az Észak-alföldi régió települési szintű vizsgálata következik, melyben törekszünk a tendenciák mögötti társadalmi-gazdasági okokat is összefoglalni.

Az Észak-alföldi régió többi régióhoz viszonyított jövedelmi szintje jelentős elmaradást mutat, és a régiók rangsorában az utolsó helyen áll (lásd. 4.1. fejezetet). A régión belül azonban korántsem egyenletesen oszlik el az egy főre eső jövedelem értéke, (23. ábra) így a régió megyéin belül is különböző az egyenlőtlenségek szintje. (IX: számú melléklet) A jellegzetes településállományon belüli differenciák jelentős része megmagyarázható a lakosságszám szerinti különbségekkel, melyek országos átlaghoz viszonyított eltéréseit, illetve változási folyamatait a 4.2. fejezet már feltárta.

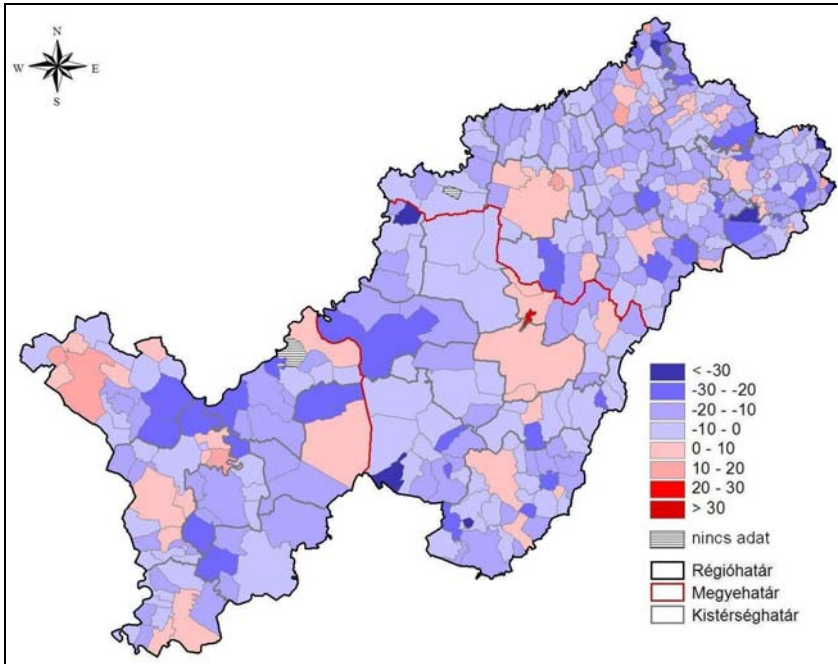
23. ábra: Az egy főre eső jövedelem az Észak-alföldi régió településein 2007-ben, Ft/fő (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

Korábbi vizsgálataim igyekeztek feltárni a jövedelmek térbeli eloszlásának összefüggéseit – pl. a határtól való távolsággal (lásd. az 5.3. fejezetben), a fővárostól (PÉNZES J. 2006a), illetve a *megyeszékhelyektől számított távolsággal* (PÉNZES J. 2007a). Ezek a vizsgálatok rámutattak, hogy a megyeszékhelyek közelében kimutatható a településmérettől kevésbé függő magasabb jövedelemszint, azonban összességében *csekély statisztikai kapcsolat volt kimutatható a teljes régióra számítva*. A jövedelmek és Budapest elérhetősége közötti korrelációs kapcsolat (korrel=-0,487) szignifikánsnak bizonyult, azaz *kimutatható a fővárostól mért távolság növekedésével az egy főre eső jövedelmek értékének csökkenése* a régióban. A Nyugat-Kelet lejtő a régió esetében rámutat azonban a határmenti elmaradott területek problematikájára is, melyek nemcsak a fővárostól, de saját megyeszékhelyüktől is távol fekszenek, és a településállomány Szabolcs-Szatmár-Bereg megye északkeleti részén jóval elaprózottabb. Tehát *a probléma összetettsége nem engedi meg messzemenő következtetések levonását*. A dolgozatnak nem az a célja, hogy statisztikai kapcsolatokat teszteljen különböző területi paraméterek felhasználásával, hanem sokkal inkább a változási folyamatok és annak legfontosabb mozgatórugóira próbál rámutatni.

A dinamikai szempontú jövedelmi vizsgálatok során komoly problémaként jelentkezik a vizsgált időintervallumon belül megfigyelhető infláció – mely 1988 és 2007 között több mint 14-szeres növekedést jelentett nominálértéken. Ennek megfelelően érdemes inflációval korrigálva reálértéken figyelembe venni az adatokat – sokszor szükségszerűen figyelmen kívül hagyva a területi árrendszerek különbségeit (DUSEK T. 2000; 2008) –, rangsort alkalmazni (lásd. pl. a 4.3. fejezetet a jövedelmi perifériákról), illetve valamilyen kitüntetett értékhez viszonyítva kifejezni az értékeket. Jelen összehasonlításban ez utóbbit alkalmazva az országos átlaghoz viszonyítva is érdemes kifejezni az adatokat, hiszen korrekció nélkül, önmagában az egy főre eső jövedelem értéke nehezen vethető össze a különböző években (pl. a X. számú melléklet és a 23. ábra az 1988-as, illetve 2007-es települési egy főre eső jövedelemértékeket illusztrálja). A XI. számú melléklet térképsorozata 1988-ban, 1998-ban és 2007-ben mutatja az Észak-alföldi régió településeinek országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelem értékét. Az adatok kategorizálása és színezése szándékoltan hangsúlyozza az országos átlaghoz képest jelentkező komoly elmaradást, mely 1988-ban volt „legközelebb” az országos átlaghoz. A kiindulási évben 51 település (a régió településállományának 13,5%-a) értéke nem érte el az országos átlag 50%-át, és ez a szám 1998-ra – a legnagyobb különbséget jelentő évben – 252-re nőtt (a régió településeinek kétharmada, 65,1%-a tartozott ide). 2007-re 167-re csökkent az országos átlag felénél kisebb egy főre eső jövedelemmel rendelkező települések száma (a régió településeinek 42,9%-ára csökkenve). *A legalacsonyabb kategóriába eső települések expanziója, majd visszaszorulása területileg is látványos folyamatot érzékeltet.* (XI. számú melléklet)

1988 és 2007 között az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelem változását – a két időpontban (két kivétellel az önállósult települések esetében a

kiválás évében és 2007-ben) mért értékek különbségét – a 24. ábra szemlélteti. (A régió településeinek 1998-ig tartó, túlnyomórészt leszakadással, majd a döntően nivellálódással jellemezhető folyamatát a XII. számú melléklet mutatja).

24. ábra: Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelem változása 1988 és 2007 között, % (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelemszint változási tendenciái sajátos jellegzetességet mutatnak. (24. ábra és 4. táblázat) Egyértelműen látszik, hogy a megyeszékhelyek a rendszerváltást követően nemcsak hogy megőrizték pozícióikat, hanem javítani is tudtak helyzetükön – Debrecen +4,03%-kal, Nyíregyháza +8,67%-kal, illetve Szolnok +5,40%-kal. A súlyozatlan átlagszámítás összesítve +6,03%-os, a súlyozott pedig +5,48%-os növekedést mutatott ki.

Átlagosan (súlyozatlan átlagszámítással) a 10000 lakos fölötti nem megyei jogú városok csekély mértékű visszaesést mutattak (–2,36%-os értéket adva). A második kategóriába eső városok között a legnagyobb – több mint 10%-os – visszaesést könyvelhette el Balmazújváros, Hajdúsámson, Kisújszállás és Törökszentmiklós (bár előbbi kettő esetében – részben a Debrecenből kiköltözőknek köszönhetően megindult szuburbanizáció miatt – egyértelmű felzárkózás tapasztalható az 1998-as mélyponthoz képest, míg utóbbi kettő esetében inkább stagnálás figyelhető meg az ezredforduló után). Több mint 5%-os növekedést könyvelhetett el a vizsgált időszakban Jászberény (11,88%-os erősödés), Kisvárd, Mátészalka, Nyírbátor és

Tiszafüred. Súlyozott átlagszámítással azonban összességében véve $-3,04\%$ -os visszaesés adódott ebben a kategóriában.

Az 5000 és 10000 lakos közötti – Egyek, Fegyvernek, Jászládány és Kunmadaras kivételével városi rangú – települések relatív jövedelemszintje már jelentősen, átlagosan $-8,34\%$ -kal esett vissza 1988 és 2007 között. Egyek, Jászkisér, Jászládány és Kunmadaras több mint 20% -os visszaesést mutat, miközben Fehérgyarmat, Kunszentmárton és Nyírtelek 5% fölötti növekedést könyvelhetett el. $-8,11\%$ -os visszaesés adódott a súlyozott átlagszámítás eredményeként.

4. táblázat: Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelemszint átlagos változása a településkategóriákban 1988 és 2007 között, %

Település-kategóriák lakosságszám alapján (fő)	A relatív jövedelemszint átlagos változása, %	A relatív jövedelemszint változása súlyozott átlaggal számolva, %
-999 (82 db)	$-10,46$	$-11,71$
1000-1999 (100 db)	$-10,57$	$-10,69$
2000-4999 (100 db)	$-8,43$	$-7,91$
5000-9999 (39 db)	$-8,34$	$-8,11$
10000-49999 (21 db)	$-2,36$	$-3,04$
50000- (3 db)	$+6,03$	$+5,48$
Észak-alföldi régió (389 db)	$-9,19$	$-3,86$

(saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

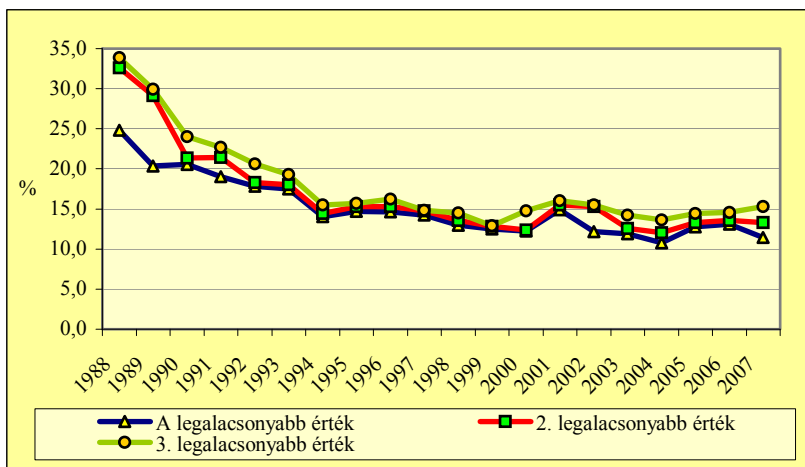
A 2000 és 5000 lakos közötti települések (köztük 10 város) relatív jövedelemszintje átlagosan $-8,43\%$ -kal esett vissza. Ebben a kategóriában mindössze 12 település változása volt pozitív előjelű, a többi 88 visszaesést mutatott. A jelentős különbségeket jelzi, hogy az egész régióban legnagyobb relatív előrelépést elkönyvelő Bocskaiakert ($+38,94\%$), valamint a 15% körüli növekedést mutató Ajak, Nyírpazony és Záhony mellett a több mint 25% -os visszaeséssel jellemezhető Bököny, Porcsalma, Tiszabó és Tiszabura is ebben a kategóriában van. A visszaesés a súlyozott átlaggal számítva valamelyest kisebb volt, mint az előző kategóriában, de alapvetően hasonló mértékű csökkenés mutatkozott a 2000 és 10000 lakos nagyságrendjébe eső települések mindkét kategóriájában.

A két legkisebb lakosságszámú kategória átlagosan több mint 10% -ot veszített relatív jövedelemszintjéből. Ezt mind a súlyozatlan, mind a súlyozott átlagszámítás eredményei megerősítik. Ahogyan a 4.1. fejezet 9. ábrája is rámutat; az 1988-ban is a legalacsonyabb jövedelemszinttel rendelkező kategóriák – a legalacsonyabb népességszámú településcsoportok – szenvedték el a legnagyobb visszaesést.

A pozitív irányú változást elkönyvelő települések a nagyobb városok – elsősorban a megyeszékhelyek – környezetében koncentrálódnak, de főként a

10000 lakosnál nagyobb népességszámú települések és közvetlen szomszédságuk esetében is megfigyelhető a (relatív) fellendülés. *A Jászságban* Jászberény körül különösen látványos az 1988 és 2007 között relatív jövedelemszintjükben előremozduló települések megjelenése.

A legjelentősebb visszaesést elkönyvelő települések nagyobb tömbben helyezkednek el a Közép-Tiszavidéken⁴⁶, valamint a határmenti térségekben, azaz a belső és külső periféria területén.

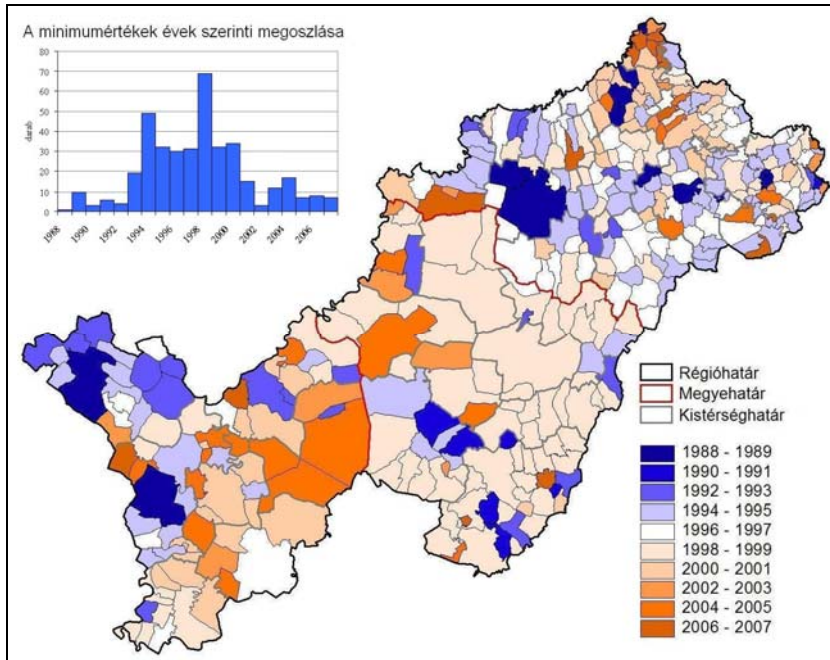

25. ábra: A régió három legalacsonyabb települési egy főre eső jövedelemértékének alakulása az országos átlag %-ában kifejezve (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

⁴⁶ A dolgozatban „belső periféria” megjelöléssel illetjük a Közép-Tiszavidéket, melynek sajátja, hogy míg az 1970-es években zajlott vizsgálatok ellentmondásosan körvonalazták (lásd. 5. ábra), az 1990-es években a periféria-vizsgálatok egyre határozottabban mutatták ki jelenlétét és területi expanzióját. A rossz mezőgazdasági adottságú terület négy megye – Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok – határán, a régiók térszerkezeti tengelyeitől távol, *forgalmi árnyékban fekszik* (CSATÁRI B. - PAPP A. 1984).

Elmaradottságának okai azonban *történelmi gyökerek* is (BELUSZKY P. - GYÖRI R. 2004), mivel a középkortól kezdve kiváltságos területek (Hajdúság, Jászság, Nagykunság, valamint az Északi-középhegység gazdagabb előtere) között elmaradott termelési színvonalú, rossz birtokszerkezetű, felhalmozódó agrárproletariátus népességű térséggé vált. A környező fejlettebb városi központok gyakorlatilag centrum-periféria viszonyrendszert tartottak fenn a mezőgazdasági, feldolgozóipari tevékenységek tekintetében (BELUSZKY P. 1981). A hosszú időn keresztül tartó *demográfiai erózió* miatt a települések társadalmi erősen degradálódott, több település erősen előregedett vagy elcigányosodott. A rendszerváltást követően a távol fekvő foglalkoztatási központokba irányuló ingázás lecsökkent, a helyi TSZ-ek szétesésével drámaian csökkent a foglalkoztatás (KISS J. P. - LŐCSEI H. 2005). Félő, hogy a térség *a Tisza-tó adta idegenforgalmi potenciált* – pár településtől eltekintve (Abádszalók, Poroszló) – *sem lesz képes kihasználni* [BELUSZKY P. ENYEDI GY. 1974; BUJDOSÓ Z. - RADICS ZS. 2007; DÁVID L. - MICHALKÓ G. (SZERK.) 2008].

Az 1990-es évek közepéig tartó dinamikus leszakadási folyamat után a legrosszabb helyzetben lévő települések (a különböző években Kishódos, Kispalád, Komlódtótfalu, Nyirpilis, Tiszabő, Told és Uszka osztozott a ranglista alját jelentő korántsem megtisztelő címen) felzárkózása gyakorlatilag nem érzékelhető. (25. ábra)

26. ábra: Az országos átlaghoz képest számított minimumérték elérésének időpontja, valamint annak megoszlása 1988 és 2007 között (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

Természetesen az előbbi, két időpontot alapul vevő vizsgálat elfedte azt, hogy mikor érte el minimumértékét a települések országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelemszintje. A 26. ábra a településeket a minimumérték elérésének éve szerint csoportosítja. Az eloszlást szemléltető oszlopdiagram egyértelműen mutatja, hogy 1998-ban érte el a legtöbb település (összesen 69 darab) a minimumértékét.⁴⁷ (Amennyiben Debrecen esetében nem lépett volna fel az 1998-

⁴⁷ Fontos azonban megemlíteni, hogy a jövedelmi adatbázisban 1998-ban fellépő hiba módosító hatását nem sikerült kiküszöbölni (lásd a 4.1. fejezetet). Így nem lehet eldönteni, hogy az 1998-as legnagyobb visszaesést jelző adatok pusztán hiba folytán állnak elő, vagy pedig valós folyamatot jeleznek. Pl. Debrecen esetében az 1998-as érték mintegy 10%-kal alacsonyabb, mint az 1997-es és az 1999-es év adata. Elsősorban ez az oka a látványos visszaesésnek, melyet nem csak kizárólag Debrecen adathibája okozott. Ugyanakkor több számítás eredménye és a települési jövedelmi tendenciák is arra utalnak, hogy – az adatbázis hibájától eltekintve is – 1998-ban volt a legjelentősebb az elmaradás az országos értékekhez képest.

as nem indokolható visszaesés, akkor a régióközpont 1990-ben érte volna el a minimumértéket.)

A minimális jövedelemszint elérésének éve nem mutat szoros összefüggést sem az egy főre eső jövedelem nagyságával, sem a település lakosságával, azonban – a Debrecenre vonatkozó kitételrel együtt – kijelenthető, hogy a legnagyobb települések a rendszerváltás időszakában el is érték jövedelmi szintjük minimumát. Sajnos legalább annyi kivételt lehet találni, mint a hipotézist erősítő évszámot, mindenesetre a *Jászság települései hamarabb túljutottak a válság mélypontját jelentő időszakon* (MOLNÁR E. 2008).

A régióban azonban akadnak olyan települések is, melyek 2007-ben mutatták az országos átlaghoz viszonyított legalacsonyabb jövedelmi értéket. Bojt, Eperjeske, Tiszabura, Tiszamogyorós, Tizzaszentmárton, Tuzsér és Vekerd esetében folytatódik a leszakadás, mivel az utolsó vizsgált évben jelentkezett az eddigi legalacsonyabb érték. Szembetűnő ugyanakkor, hogy a Záhony – a városban 1989-ben adódott a minimumérték – környéki településeken jellemzően a vizsgálat utolsó éveiben jelentkezett a minimumérték (ezt támasztotta alá a 3.4. fejezetben említett folyamat is, azaz *Záhony környékén az utóbbi években csökkent a jövedelmi színvonal*). Több városban is az ezredforduló után tapasztalható a legalacsonyabb érték – a Nagykunságon Karcag, Kenderes, Kisújszállás, de Tiszavasvári is ide sorolható.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a rendszerváltást követően *a jövedelmi folyamatok a településnagyság-kategóriák szerint eltérőek voltak*. A szocializmus évtizedei alatt háttérbe szorult *kisebb települések visszaesése volt a legnagyobb*, míg *a nagyobb települések – főként a megyeszékhelyek – relatív jövedelmi helyzete megerősödött*. A régión belül *a térszerkezeti sajátosságok felerősödését hozta, a korábbi periférikus térségek válsága elmélyült és területileg is kiterjedt, a jobb helyzetben lévő települések, településcsoportok egy része pedig javított pozícióján*. Azonban *a korábban előnyösebb jövedelmi helyzetben lévő települések egy része is visszacsúszott*. A legalacsonyabb egy főre eső jövedelmi szinttel rendelkező települések felzárkózása nem kezdődött meg, sőt *több periférikus település leszakadása továbbra is folytatódik*.

5.1.2. A jövedelmi potenciál alakulása a régióban

Az előző alfejezetben szereplő települési szintű jövedelmi vizsgálat mellett érdemes a jövedelmi térszerkezetet, illetve annak változási folyamatait egy modell segítségével egyszerűsíteni, és valamelyest átláthatóbbá tenni. Ennek egyik lehetséges módszerét kínálja a potenciál-modell.⁴⁸

A potenciál-modell a térbeli interakciók mérésének és a térszerkezet vizsgálatának alapvető módszere, mely a gravitációs modellhez hasonlóan fizikai analógiájú regionális elemzési metódus (DUSEK T. 2005). A módszer első földrajzi alkalmazója John Q. Stewart volt (STEWART, J. Q. 1941), az első kiterjedtebb hazai vizsgálat pedig Bene László és Tekse Kálmán nevéhez fűződik (BENE L. - TEKSE K. 1966). Papp Antal az Alföld északi részének központi funkcióval rendelkező településeit rangsorolta egy komplex mutató alapján számított potenciálértékkel (PAPP A. 1978).

A hazai szakirodalomban az utóbbi időszakban is – nem túl gyakori, de – elterjedt vizsgálati metódusnak számít, melynek segítségével a népességi-gazdasági térszerkezetet elemezték (NEMES NAGY J. 1998a; NAGY G. 2004a; 2004b; TAGAI G. 2004; KOMÁDI M. - MOLNÁR E. - PÉNZES J. 2005; MOLNÁR E. 2008; NEMES NAGY J. - TAGAI G. 2009), valamint prediktív hatásvizsgálatok esetében alkalmazták (TÓTH G. 2005a; MOLNÁR E. - PÉNZES J. 2007; PÉNZES, J. - MOLNÁR, E. 2007; PÉNZES, J. - TAGAI, G. - MOLNÁR, E. 2008; TAGAI, G. - PÉNZES, J. - MOLNÁR, E. 2008).

A módszer lényege, hogy a társadalmi-gazdasági jelenségek „térerősségét” mutatja ki, mely a számítás során figyelembe veszi a téregységekhez tartozó tömegeket (a vizsgált jelenség értékét), valamint azok egymástól való távolságát.⁴⁹

A potenciál-modell alkalmazása során nem csak a téregységek saját erősségét – az ún. saját potenciál értékét, hanem a figyelembe vett tömegek egymásra gyakorolt hatását is ki lehet fejezni a belső potenciál értékével. A külső potenciál értékét pedig a vizsgálati területen kívüli tömegek figyelembevételével lehet demonstrálni.

Ennek megfelelően a teljes potenciálértéket e három eredmény összege adja:

Teljes potenciál = saját potenciál + belső potenciál + külső potenciál

A saját potenciál értékének kiszámítását a következő formulával lehet elvégezni, ahol A_i pont potenciálja saját tömege – M_i – (jelen vizsgálatban a

---

⁴⁸ Dusek Tamás hivatkozott munkáiban a mozgóátlag-számítás segítségével végezte el a jövedelmi folyamatok vizsgálatát (DUSEK T. 2004a; 2004b).

⁴⁹ Utóbbi időben elterjedt a távolság kifejezése során nem csak a légvonalban mért, hanem a közúton és percben mért távolság alkalmazása (érdekes vizsgálati terület a két különböző távolságkonceptió összevetése, lásd. KISS J. - BAJMÓCY P. 2001).

jövedelem értéke), illetve a téregységhez rendelt távolságadat – d_{ii} – (legegyszerűbb módon a területével megegyező nagyságú körhöz tartozó sugár hossza) valamely b hatványának hányadosából számítható ki (1):

$$(1) P_{saját}(A_i) = \frac{M_i}{d_{ii}^b}; \quad (2) P_{belső}(A_i) = \sum_{j=1}^n \frac{M_j}{d_{ij}^b}; \quad (3) P_{külső}(A_i) = \sum_{k=1}^n \frac{M_k}{d_{ik}^b}$$

A belső potenciál (2) értékének kalkulációja során az egyes téregységekhez a vizsgálatba vont többi téregység által rá gyakorolt hatás összegét kell kiszámítani. A hatás nagysága függ a többi pont tömegétől, illetve az adott téregységtől számított távolságtól, értéke annál nagyobb, minél nagyobb tömegű téregység minél közelebb helyezkedik el a térben. A nevezőben a távolságtérkép (d_{ij}) négyzetét szokták a leggyakrabban alkalmazni.

A külső potenciál (3) kiszámítása gyakorlatilag megegyezik a belső potenciáléval, azonban esetében a vizsgált területen kívüli téregységek hatását lehet bevinni a számításba. A módszer leírását a hivatkozott szakirodalmi munkákban lehet megtalálni (NEMES NAGY J. 1984a; DUSEK T. 2005b).

Először a három komponensből a *saját potenciált* alkalmazom, mellyel elsődlegesen a települések által kirajzolt jövedelmi térerősség változásának vizsgálata volt a cél.⁵⁰

⁵⁰ A vizsgálat során néhány település esetében módosítani kellett a tömegértéket adó (M_i) települési összjövedelem értékét, mivel a kiindulási, valamint legutolsó időpont között kijelölt – a több vizsgálat (lásd. az 5.1.1., illetve az 5.1.3. fejezetet) által is alátámasztott – 1998-as év esetében eltért a települések száma. 1998-ra két település kivételével önállósodtak a régió települései, így ennek megfelelően lettek módosítva az értékek. (1991-ben Hajdúhadháztéglás Hajdúhadház és Téglás, illetve Varsánygyüre Gyüre és Nagyvarsány településre vált szét. 1992-ben önállósodott Berekfürdő Karcagból, Folyás Polgárból, Szelevény Kunszentmártonból és Tiszavid Tiszaszalkából. 1993-ban szakadt el közigazgatásilag Bocskaiert Hajdúhadháztól és Hunyadfalva Kőtelektől, 1994-ben pedig Csataszög Nagykörútól. 2002-ben önállósodott Szorgalmatos Tiszavasváriból és Tiszaszőlős Tiszafüredtől.)

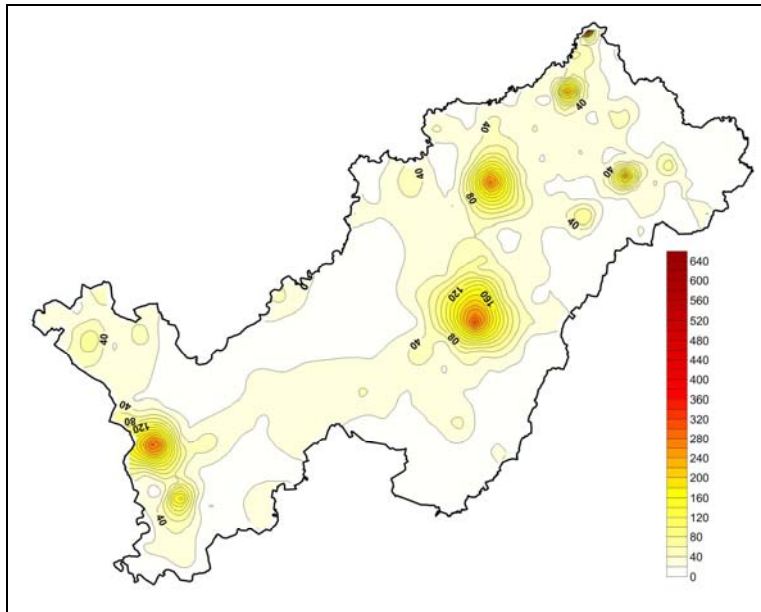
A kiindulási év után szétvált települések esetében a legkorábbi időpontban rendelkezésre álló jövedelemadatot inflációval korrigáltam az 1988-as évről. A 2002 után önállósult két település ugyanakkor az 1998-as állapotnak megfelelően szerepelt a 2007-re vonatkozó számításban is (azaz összevonva Tiszafüreddel és Tiszavasvárral). Ez a megoldás csak néhány települést érintett, azonban szükséges volt ahhoz, hogy az „újnonnan” megjelenő téregységek miatt fellépő anomáliákat el lehessen kerülni. Így a rendszerváltás után szétvált települések esetében nem a kiindulási – 1988-as – esztendő, hanem a szétválás időpontjától 1998-ig tartó időszakban bekövetkezett változás detektálható.

A potenciálszámítások során a településekhez tartozó teljes jövedelemtömeg – az infláció hatását tompítva – a régió településeinek átlagos jövedelemértékéhez viszonyítva lett kifejezve. (Ez a művelet a standardizálás – azaz a szórás képletbe vitele – nélkül is alkalmas a különbségek kirajzolására.)

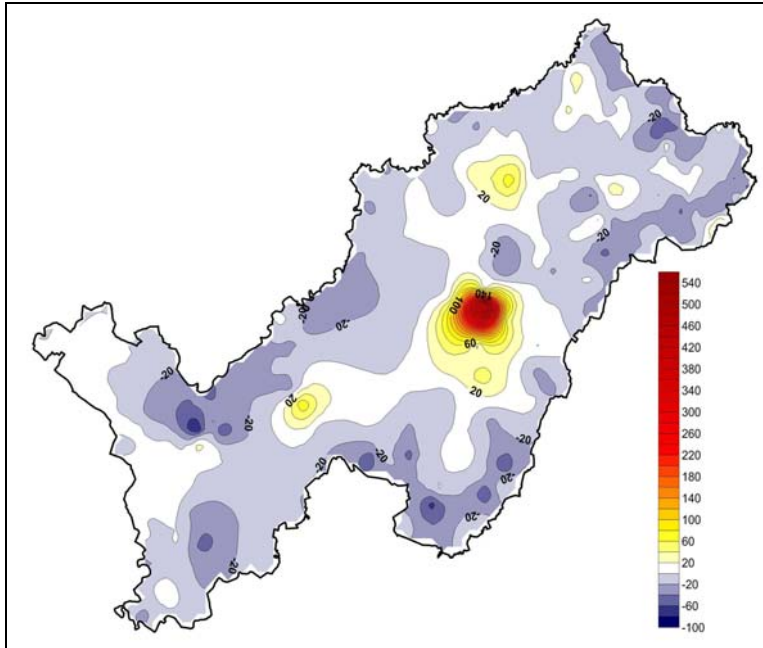
A távolságtérkép – d_{ii} – pedig a települések közigazgatási területével megegyező nagyságú körhöz tartozó sugár értékének harmada szerepelt a számításban, hogy összehasonlítható nagyságrendbe kerüljön a potenciál-komponenssel (TAGAI G. 2007). Továbbá a sugarat nem kilométerben, hanem 50 km/órás haladási sebességet alapul véve, percben fejeztük ki, és a képletben a távolság négyzete szerepelt.

A saját potenciált három időmetszetben számoltuk ki – a kezdeti- és végidőpontra, továbbá a köztes 1998-as évre. A kapott értékeket a GoldenSoftware Surfer térinformatikai program segítségével, interpolálva ábrázoltuk. A három időpontra vonatkozó térképek között alig lehet különbséget felfedezni, ezért az egyes időpontok közötti különbséget is ábrázoltuk, hogy a változások jobban ki legyenek hangsúlyozva.

A jövedelmi potenciál térképeken jól kitűnik a három megyeszékhely, valamint környezetüknek jellemzően jobb pozíciója. Emellett a nagyobb városok kevésbé kiemelkedve ugyan, de jól elkülönülnek (különösen Kisvárdra, Mátészalka, Nyírbátor, de érzékelhetően Berettyóújfalu, Fehérgyarmat, Püspökladány, Tiszafüred és Vásárosnamény is), illetve módosítják a potenciál-mezőt (pl. Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Törökszentmiklós). Érdeemes kiemelni azoknak a városoknak a megjelenését, melyek kevésbé méretűk, hanem sokkal inkább foglalkoztatási és relatíve magas jövedelemkoncentráció szerepük miatt jelennek meg a térképen (pl. Martfű és Záhony). A Polgár esetében megfigyelhető valamelyest magasabb jövedelempotenciál jelentős részben régió kívüli hatásnak – Tiszaújváros foglalkoztatási szerepének és az ott megkeresett munkajövedelmeknek tudható be – lásd. a külső potenciál bemutatásánál (MOLNÁR E. - PÉNZES J. 2005; PÉNZES J. 2004a; 2005).

27. ábra: A saját jövedelempotenciál értéke az Észak-alföldi régió településein 2007-ben (a PM-APEH és a KSH adataiból saját számítás alapján Németh G. szerkesztése)

28. ábra: A saját jövedelmi potenciál változása 1988 és 2007 között az Észak-alföldi régió települései esetében, %
(a PM-APEH és a KSH adataiból saját számítás alapján Németh G. szerkesztése)

Az első időszakban a rendszerváltást követően nagy differenciálódás mutatkozik (XIII. számú melléklet), mely során nagy előremozdulás is tapasztalható (a régiós települési átlagos összjövedelem-értékhez képest). Ezek közül a legnagyobb pozitív irányú – több mint 200%-os – elmozdulást Bocskai kert tudta elkönyvelni. (Felmerülhet a kétség, hogy a későbbi „adatmegjelenés” hatását nem sikerült megoldani, mivel több ilyen település is pozitív értékkel szerepel. Azonban Bocskai kert a következő időszakban is – amikor már adatpótlásra nem került sor – kimagasló, 100% fölötti értéket mutatott. Hasonlóan Berekfürdő is mindkét időszakban pozitív irányú elmozdulást mutatott.) A Debrecen mellett fekvő Bocskai kert igen népszerű szuburbanizációs célterületté vált az 1990-es évek elejétől fogva, és több tanulmány is rámutatott (LŐCSEI H. 2004; PÉNZES J. 2007b), hogy – a magasabb egzisztenciájú odaköltözők miatt – jövedelmi szintje nagyobb dinamikával növekedett, mint lakosszáma. Szuburbanizációs folyamatokra mutat rá Nyíregyháza környékén Nyír bogdány, Nyír pazon, Nyírtelek, Nyírtura, valamint Szolnok esetében Rákóczi falva, Szajol potenciálértékének növekedése.

Az előbbieket mellett Hajdú-Bihar megyében Debrecen, Hajdúszoboszló és Nádudvar, Jász-Nagykun-Szolnok megyében Jászberény, Karcag, Kisújszállás, Martfű, Mezőtúr és Szolnok esetében adódott jelentősebb potenciál-növekedés 1988 és 1998 között. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében Záhony, illetve

szomszédságában Fényeslitke mutatott jelentősebb növekedést. Mérsékelt növekedést produkált Csenger, Fehérgyarmat, Kisvárd, Mátészalka, Nyírbátor, Nyíregyháza, Tiszavasvári és Vásárosnamény értéke.

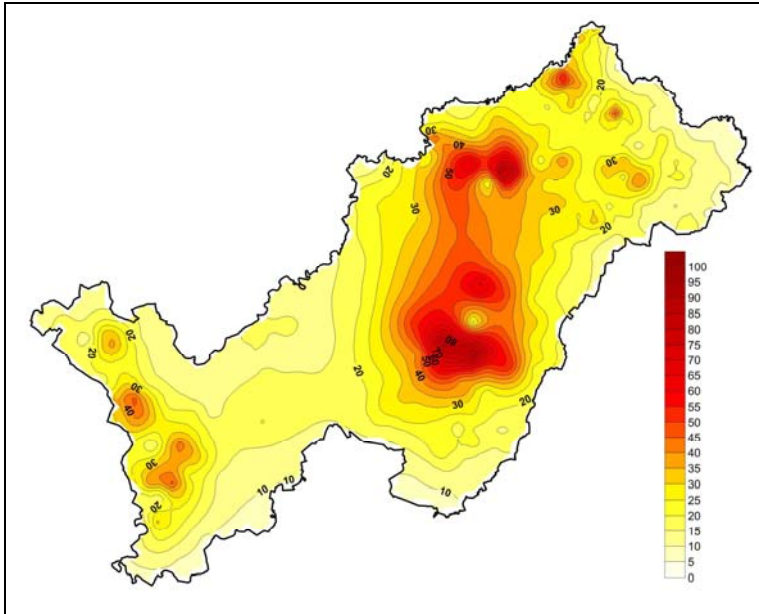
Összességében véve azonban az első időszakban a települések háromnegyede (291 darab település) veszített potenciálértékéből. A legnagyobb visszaesők olyan kisebb települések, melyek gyakorlatilag már a rendszerváltás idején is a legalacsonyabb egy főre eső jövedelemértékkel rendelkeztek – lásd. az 5.1.1. fejezetet (pl. Hajdú-Bihar megyében Bihardancsháza, Bojt, Fülöp, Hencida, Kokad, Szerep, Told, Vekerd; Jász-Nagykun-Szolnok megyében Hunyadfalva, Tiszabó; Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében Császló, Garbolc, Hermánszeg, Hetefejércse, Kispalád, Olcsvaapáti, Tisztaberek). Városi rangú települések is 10% fölötti mértékben veszítettek potenciálértékükből – pl. Abádszalók, Balkány, Balmazújváros, Demecser, Derecske, Dombrád, Hajdúdorog, Hajdúsámson, Komádi, Kunhegyes, Létavértes, Nagyecséd, Nyíradony, Püspökladány, Tiszacsege, Újfehértó (ezek az eredmények összecsengenek a korábbi vizsgálatok eredményeivel; lásd. pl. PÉNZES J. 2009b).

Miközben 1988 és 1998 között alapvetően a leszakadás jellemezte a települések túlnyomó részét, 1998 és 2007 között megfordult a folyamat és a települések 60%-ának (233 településnek) javult a saját potenciálértéke. A legnagyobb pozitív irányú elmozdulást – az alig több mint 100 lakosú – Komlódtótfalu könyvelhette el, közel 160%-os növekedést mutatva. Kis településeknél nem ritkák a jövedelmi rangsorbeli nagy ugrások, hiszen már néhány adózó megjelenése is komoly hatással bír (EKÉNÉ ZAMÁRDI I. - PÉNZES J. 2006; PÉNZES J. 2008b). Három település tudott komoly mértékben javítani pozícióján – Bocskaiert, Hajdúsámson, Mikepércs – a *Debrecen környéki szuburbanizálódást* jelezve.

A megyeszékhelyek a nivellálódó jövedelemegyenlőtlenségek (lásd. a 4.2. fejezetet) következtében módosuló átlagérték miatt relatíve *rosszabbul szerepeltek* a dinamikai vizsgálatban. Debrecen ugyan pozitív irányú elmozdulást, de Nyíregyháza csekély és Szolnok jelentősebb visszaesést mutatott a potenciálérték tekintetében. A legnagyobb visszaesést azonban továbbra is az elhúzódó válsággal küzdő, kisebb települések (Bojt, Mezőhék, Tizzaszentmárton, Uszka, Vekerd) szenvedték el. Sajnos azonban Tiszavasvári jelentős visszaesése – mint ahogyan több számítás is alátámasztja – nem magyarázható az átlagérték módosulásával.

1998-ig a legnagyobb visszaesés a Közép-Tiszavidéken, a Tiszazugban, Hajdú-Bihar megyehatár menti bihari területein, valamint Szabolcs-Szatmár-Bereg megye országhatár menti térségeiben következett be. Debrecen térsége, Kisvárd, Mátészalka, Nyíregyháza környéke és Karcag-Berekfürdő területe tudott potenciálnövekedést felmutatni. Gyakorlatilag hasonló képet mutat az 1998 és 2007 közötti időszak is, bár a potenciál-növekedés Debrecen környezetében jelentősen kiterjedt. Az 1998-ig tartó nagyobb szélsőségeket mutató időszak potenciál-változásai határozzák meg az 1988 és 2007 közötti teljes időszakra számított értékek térbeli képét is. (XIV. számú melléklet)

A belső potenciál a régió településeinek egymásra gyakorolt hatását fejezi ki. A vizsgálat során a saját potenciál számítását is megalapozó módosított adatsort használtuk fel. A belső potenciál annál nagyobb, minél nagyobb jövedelemtömeghez minél közelebb esik egy település, így a legmagasabb értékek a megyeszékhelyek közelében jelentkeznek (ez a kép összecseng John Friedmann hipotéziseivel). Ellenben a nagy jövedelemtömegű települések szomszédságában lévő kisebb súlyú települések miatt az összesítés és interpoláció után a nagyobb városoknál a környezetükhöz képest „depresszió” alakul ki (29. ábra).

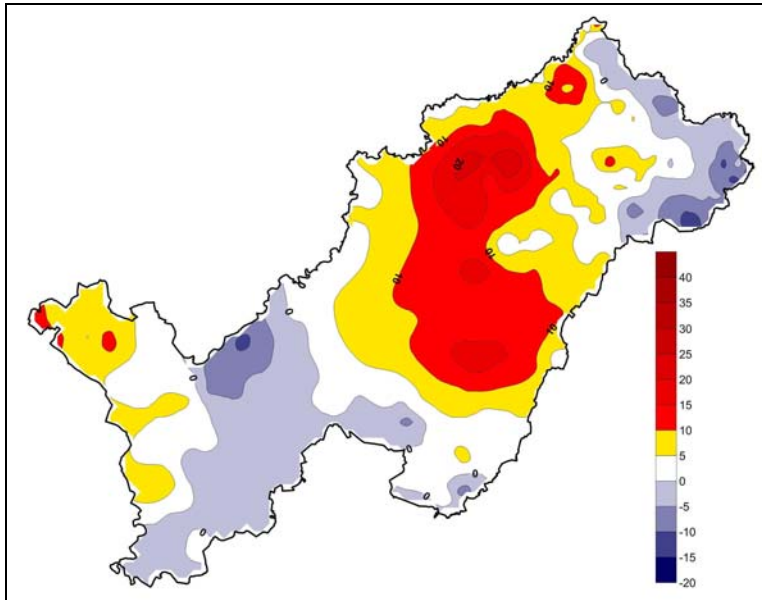

29. ábra: A belső jövedelempotenciál értéke az Észak-alföldi régió településein 2007-ben
(a PM-APEH és a KSH adataiból saját számítás alapján Németh G. szerkesztése)

A megyeszékhelyek mellett fekvő – egyben a szuburbanizáció legfőbb színtereit jelentő – *településeken a legmagasabb a belső jövedelempotenciál értéke* (Nyíregyháza mellett Nyírpazony és Nyírtelek, Debrecen szomszédságában Bocskai kert, Ebes, Mikepércs és Sáránd szerepelt a legnagyobb értékekkel). (29. ábra) Az éllovas települések mellett még a Kisvárdánál fekvő Döge és Debrecen és Hajdúszoboszló közelében lévő Hajdúszovát is magas értékkel szerepelt⁵¹.

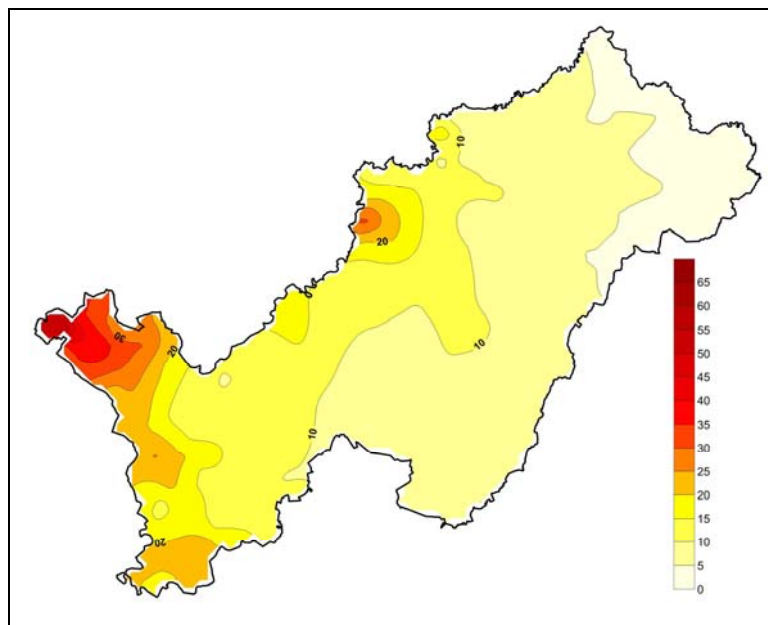
⁵¹ Hajdúszovát esetében érdemes megjegyezni, hogy a magas belső potenciál nem feltétlenül enged következtetni a település dinamikájára vagy a szuburbanizáció jelenlétére. Hajdúszováton elég magas a roma lakosság aránya (20% körüli), foglalkoztatottsági mutatói sem kedvezőek.

A legalacsonyabb belső potenciál értékekkel a jelentősebb központoktól legtávolabb eső, határmenti települések rendelkeznek – elsősorban a Fehérgyarmati kistérségben (pl. Botpalád, Kishódos, Kispalád, Magosliget, Milota, Nagyhódos, Tiszabecs, Uszka). Az alacsony értékekben közrejátszik az, hogy a határ másik oldaláról nem kerültek adatok a számításba – tehát determinált a potenciálmező. A határ komoly mértékű meghatározó jellegével természetesen számolni kell különösen azokon a területeken, ahol nincsen a közelben határátkelőhely sem. Ugyanakkor a jövedelemértékekben ez sem feltétlenül jelenik meg – a szürke- és feketegazdaság számottevő jelenléte miatt.

30. ábra: A belső jövedelmi potenciál változása 1988 és 2007 között az Észak-alföldi régió települései esetében, %
(a PM-APEH és a KSH adataiból saját számítás alapján Németh G. szerkesztése)

A belső potenciál értékének változása a teljes időszakban és 1988-1998 között nagyon jól kirajzolja a belső és a külső periféria területét (30. ábra), valamint azokat a területeket, melyek relatíve kedvezőbb pozícióba kerültek (jobban mondva kevésbé romlott helyzetük, mint a leszakadó periférikus térségeknek). Az 1998 és 2007 közötti változást jelző térkép rámutat az ezredforduló után is problémás körzetekre – Szolnok és Törökszentmiklós csökkenő relatív szerepétől eltekintve (melynek látványos hatása van környezetükre) – Tiszavasvári foglalkoztatási krízisére, Záhony visszaszoruló térségi hatására, valamint különösen a beregi és szatmári terület további lecsúszására (lásd. XIV. számú melléklet).

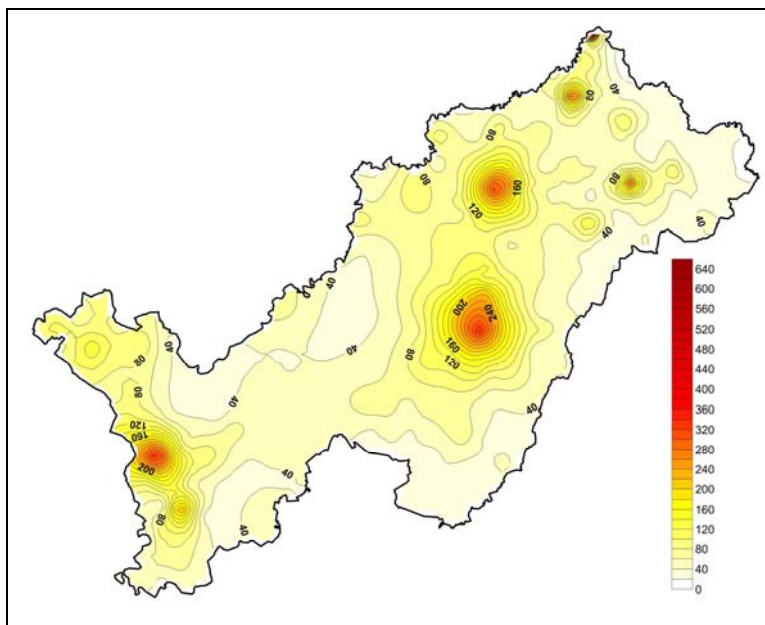

31. ábra: A külső jövedelempotenciál értéke az Észak-alföldi régió településein 2007-ben
(a PM-APEH és a KSH adataiból saját számítás alapján Németh G. szerkesztése)

A külső potenciál-számításba a régióval érintkező kistérségi központok, valamint megyeszékhelyek⁵² és Budapest került be. Sajnos a jövedelemadatok hiányában az országhatáron túli települések hatását nem lehetett belevonni a számításba, ennek megfelelően a *külső jövedelempotenciál értéke* – a főváros nagy tömege miatt – a *Budapesttől való távolságot tükrözi vissza*. (31. ábra) A Jászság kedvező pozíciója nemcsak a főváros, hanem a figyelembe vett Heves és Pest megyei települések (Gyöngyös, Hatvan, Aszód és Nagykáta) hatását is visszatükrözi. A külső-potenciálmezőt még jellemző módon befolyásolja Kecskemét, de *Polgár környékén Tiszaújváros hatása is jelentős*, melynek Észak-alföldi régióra átnyúló szerepéről többször is említést teszünk. A külső potenciál értékében a nagyobb távolság és stabil tömegek figyelembevételé miatt meglehetősen szerény változások következtek be, így külön nem érdemes foglalkozni vele. Azonban a határmenti területek kérdését mindenképpen árnyalni kell.⁵³

⁵² Névsorrendben Békéscsaba, Eger, Kecskemét, Miskolc, Szeged, valamint Aszód, Cegléd, Cigánd, Csongrád, Füzesabony, Gödöllő, Gyöngyös, Hatvan, Heves, Kiskunfélegyháza, Mezőcsát, Mezőkövesd, Nagykáta, Sarkad, Sárospatak, Szarvas, Szeghalom, Szentés, Szerencs, Tiszaújváros, Tokaj.

⁵³ Molnár Ernővel és Tagai Gergellyel közösen végzett kutatásunkban arra kerestük a választ, hogy milyen módszerrel lehetne kifejezni a földrajzi integrációból fakadó hatásokat- azaz mely területek

32. ábra: Az összesített jövedelempotenciál értéke az Észak-alföldi régió településein 2007-ben
(a PM-APEH és a KSH adataiból saját számítás alapján Németh G. szerkesztése)

Az összesített potenciálérték – a számítás módszere miatt – elsősorban a saját potenciál értékeit tükrözi vissza. A legmagasabb összesített potenciálértékkel a magas összesített jövedelemértékkel rendelkező kis területű települések (pl. Záhony és Martfű), a megyeszékhelyek, a jelentősebb városok (Kisvárd, Mátészalka, Jászberény, Nyírbátor) valamint a szuburbanizációval érintett települések (Bocskai kert, Nyírpazony, Mikepércs, Rákóczi falva) rendelkeznek.

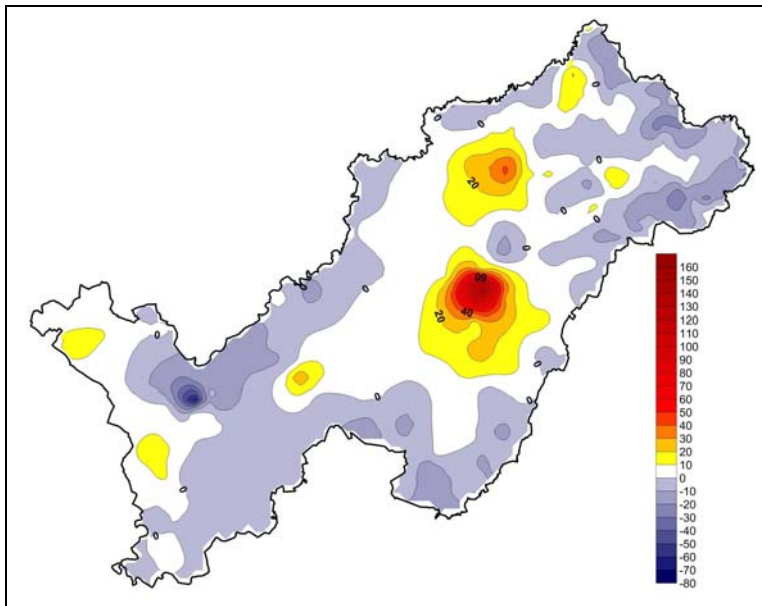
A legalacsonyabb értékek pedig a foglalkoztatási központoktól távol eső határmenti területeken, a Szatmári-síkságon, a Beregben, valamint a bihari térségben jelentkeznek. (32. ábra)

---

lennének a határok eltűnésének haszonélvezői. A határmenti térség problémaköre kapcsán több tanulmány is utalt a Trianoni határmegvonás után megcsönkített vonzaskörzetek kiterjedésére és azok fejlődési hátrányára (KOVÁCS Z. 1990; SÜLI-ZAKAR I. 1992; BARANYI B. 2004, 2007).

Vizsgálatunkban a határ túloldalán, a határátkelőhelyektől közúton mért egy óras időtávon belül fekvő, foglalkoztatási szempontból jelentős településeket vettük figyelembe. Mivel jövedelemadat nem állt rendelkezésre, ezért foglalkoztatási potenciált számítottunk ki a 2001-es és 2002-es népszámlálás során felmért adatok alapján. Ezek az adatok hozzávetőlegesen azonos tartalmat jelentettek mind a hét szomszédos ország és Magyarország esetében. A számításban a külső potenciál tere kirajzolta azokat a térségeket, ahol a határhoz viszonylagosan közel helyezkednek el jelentős központok. (XVI. számú melléklet) Még beszédesebb a külső potenciálérték teljes potenciálhoz viszonyított aránya, mely az Észak-alföldi régió külső periferiáiban kirajzolta Beregszász, Szatmárnémeti vagy Nagyvárád hatását.

Az *összesített potenciálérték* változása is jól rajzolja ki a leszakadó, illetve jobb pozícióba kerülő településeket, térségeket. 1988 és 2007 között a települések több mint fele visszaesést mutatott. (33. ábra) A két időszakot külön vizsgálva kiderül, hogy míg 1988 és 1998 között négy szélsőségek jellemezték a változásokat, ezek valamelyest csökkentek 1998 és 2007 között. (XV. számú melléklet) Ebben a periódusban az 1998-ig pozíciójukat jól őrző települések egy része könnyvette el a legnagyobb relatív csökkenést, pl. Záhony és néhány környező település (Tiszabezdéd, Tiszaszentimre, Tuzsér), de Martfű, Tiszavasvári és Szolnok is a visszaesők között van (ennek hatása az 1998-2007 közötti időszakban meghatározó Jász-Nagykun-Szolnok megyében). Növekedett a nagyvárosok mellett fekvő települések értéke (az 1990-es évek második felében kiköltözési célponttá vált Hajdúsámsoné is) – jelezve a szuburbanizáció folytatódását.

33. ábra: Az összesített jövedelmi potenciál változása 1988 és 2007 között az Észak-alföldi régió települései esetében, %
(a PM-APEH és a KSH adataiból saját számítás alapján Németh G. szerkesztése)

Összességében véve elmondható, hogy *a potenciál-modell alkalmas módszer a területi jövedelmi folyamatok bemutatására*. A modell segítségével jól körvonalazhatóak azok a területek, melyek visszaesést szenvedtek el a rendszerváltást követően – *elsősorban a nagyobb településektől távolabb eső, határmenti települések estek vissza*. Az eltelt időszak másik *legjellemzőbb folyamat*aként a megyeszékhelyek környezetében jelentkező *szuburbanizáció* nevezhető meg.

5.1.3. A jövedelemegyenlőtlenségek alakulása a régió kistérségeiben

A területi jövedelemegyenlőtlenségek jellemző módon növekedtek az Észak-alföldi régióban és megyéiben a rendszerváltást követően. Az ezredforduló óta azonban az egyenlőtlenségek csökkenése rajzolódott ki minden magasabb térségi szinten. Több vizsgálat ugyanakkor rámutatott, hogy egyes térségekben, az *alacsonyabb területi szinteken* – pl. néhány statisztikai kistérségben – az *ezredforduló után is folytatódott a jövedelmi divergencia* (KISS J. P. - LÖCSEI H. 2005; NÉMETH N. - KISS J. P. 2007; PÉNZES J. 2007b; PÉNZES J. 2007c; PÉNZES J. 2009a).

A kistérségi szint megfelelő a jövedelemegyenlőtlenségi mutatókkal történő vizsgálat elvégzésére, hiszen a vonzáskörzeti viszonyoknak hozzávetőlegesen megfeleltethető, ezáltal egy olyan településcsoportot ölel fel, amelynek társadalmi-gazdasági folyamatai együtt vizsgálandók (KOVÁCS T. 2002b). Ideális egy másfajta aspektusból is amiatt, hogy a települési és a megyei szint közötti kategóriát képviseli, ennél fogva nem túlságosan elaprózott, de nem is tekinthető túl nagy méretűnek. Kevésbé fedi el a különbségeket (mint a nagyobb területi szintek), így a területi jövedelemegyenlőtlenségek és –folyamatok jól tükröződnek általa.⁵⁴

Az adatbázis kialakítása során az alapvető szempont a jövedelemadatok hivatalos publikálása volt, vagyis minden település attól az évtől kezdve szerepel a számításokban, amikortól érték rendelhető hozzá. Néhány extrém módon kiugró jövedelemadat esetében – jellegzetesen a különváló településeknél jelentkeztek az adatsor első néhány évében – korrekciót kellett végrehajtani.

Az Észak-alföldi régió kistérségeinek három korábban bemutatott indikátor (a logaritmusos súlyozott relatív szórás, a Robin Hood-index és a súlyozott Gini-együttható) alapján számított belső jövedelemegyenlőtlenségeit a jelen fejezet, valamint a XVII-XIX. számú melléklet táblázatai és a XXI-XXII. számú melléklet

---

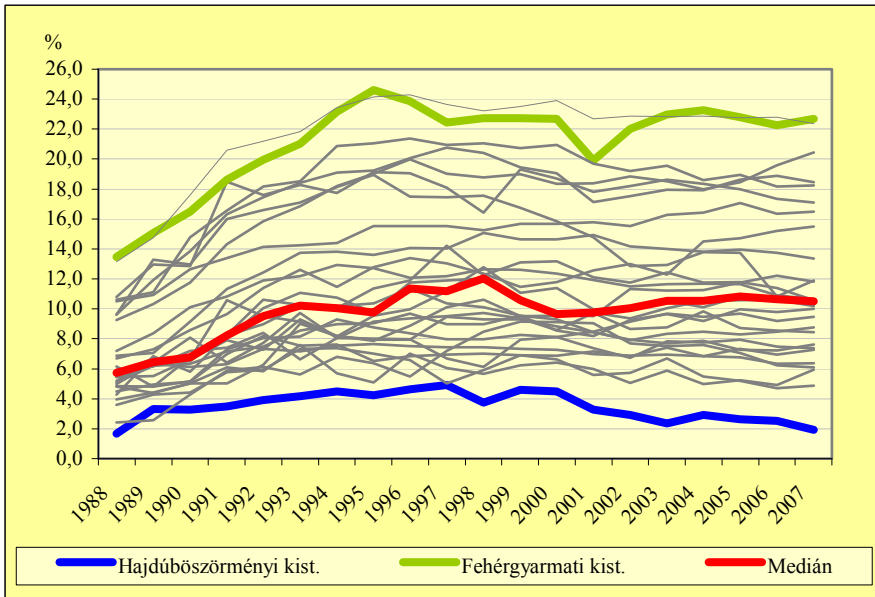
⁵⁴ 2007-től érvényes az új kistérségi lehatárolás, mellyel az Észak-alföldi régióban új kistérségként jött létre a Záhonyi, illetve egy-egy településsel bővült a Debreceni és Szolnoki, valamint egy-egy településsel csökkent a Derecske-Létavértesi és Törökszentmiklósi kistérség településállománya.

Debrecen kimaradt a számításokból, mivel a 2004. január 1-jétől érvényes lehatárolás szerint önmagában alkotott kistérséget, azonban a 2007-es módosítással is mindössze két település alkotja (FALUVÉGI A. - TIPOLD F. 2007).

A korábban bemutatott módszerek közül a Gini-együttható esetében problémaként merülhet fel az alacsony elemszám – azaz a kistérségekhez tartozó települések száma több esetben is alatta marad a megfogalmazott limitnek. Ennek ellenére – egzaktabb megoldás híján – egy kistérség kivételével, mindhárom módszerrel elkészültek a számítások. Mivel a statisztikai kistérségeket rendszeresen újrarajzolják, így dilemmaként merülhet fel, hogy melyik lehatároláshoz ragaszkodjon az elemző. Bár módszertani szempontból indokolt lehet valamely korábbi lehatárolás alkalmazása (NÉMETH N. - KISS J. P. 2007), amennyiben azonban a területfejlesztés számára gyakorlatban is hasznosítható eredményeket kívánunk produkálni, érdemes a legaktuálisabb felosztást alapul venni.

Ennek megfelelően minden település a jelenleg hatályos besorolásnak megfelelően szerepelt az összes vizsgált évben. A közigazgatási változások – település szétválások (lásd. az 5.1.2. fejezetet), illetve más megyébe történő átsorolás – megnehezítették a számításokat, és bizonyos esetekben azok végeredményét is befolyásolták (PÉNZES J. 2006b; PÉNZES J. 2007b).

térképeiszemléltetik. A 34. ábra és a XX. számú melléklet grafikonok segítségével illusztrálja az egyenlőtlenségi trendeket (az áttekinthetőség érdekében mindössze a 2007-es minimum és maximum-értéket adó kistérségek, valamint a mediánérték van kiemelve – hasonlóan NEMES NAGY J. 2004b tanulmányának 1. ábrájához – lásd. idézett munka 61. oldalán).

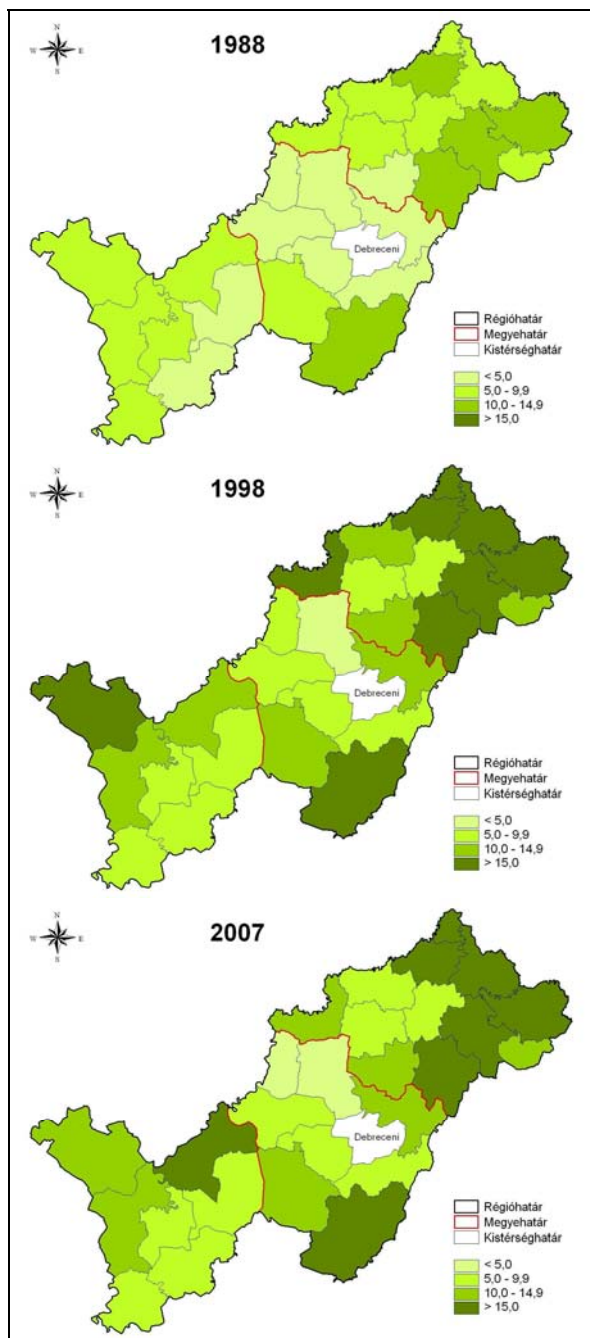

34. ábra: A súlyozott Gini-együttható értékeinek alakulása az Észak-alföldi régió kistérségeiben 1988-2007 között, %
(saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

Az Észak-alföldi régió kistérségeinek egy része országos összehasonlításban a legmagasabb jövedelemegyenlőtlenségi értékekkel rendelkezik (LŐCSEI H. 2002; NÉMETH N. - KISS J. P. 2007). Az Észak-alföldi és a Nyugat-dunántúli régió kistérségeinek összehasonlító elemzése is rámutatott az előbbi belső egyenlőtlenségeinek kiugró nagyságára (lásd. 5.3. fejezet) (PÉNZES J. 2009a).

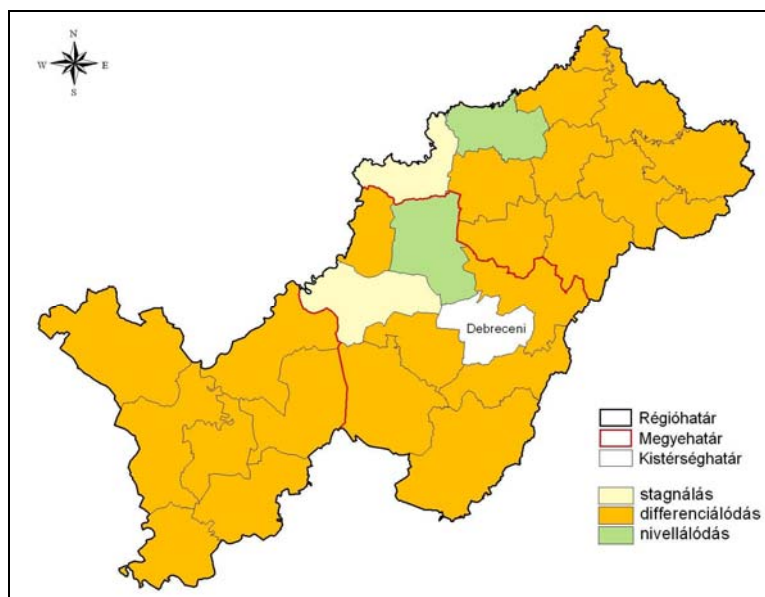
A kistérségeken belüli egyenlőtlenségi folyamatok jellemzéséhez – komplex tartalma miatt – a *súlyozott Gini-együttható* szolgált alapul (35. ábra, valamint XVIII. számú melléklet). A mutató 2007-ben is *igen magas* (20% fölötti) értéket produkált a *Fehérgyarmati, a Mátészalkai és a Záhonyi kistérségben*. Magas egyenlőtlenséggel (15-20% közötti értékkel) jellemezhető továbbá a *Vásárosnaményi, a Nyírbátori, a Berettyóújfalui, a Kisvárdai és a Tiszafüredi kistérség* (az utóbbi kivételével részletesebb elemzést lásd. az 5.2.1.2. fejezetben).

35. ábra: A súlyozott Gini-együttható értékei az Észak-alföldi régió kistérségeiben, % (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

A másik végletet az igen alacsony (5% alatti) értékkel rendelkező kistérségek jelentik – a Hajdúböszörményi (a három hajdúváros – Hajdúböszörmény, Hajdúdorog és Hajdúnánás – által alkotott, országosan is a legkiegyenlítettebb településállománnyal rendelkező kistérség) és a Polgári kistérség (ahol pedig a jövedelmi szinteket jelentősen befolyásoló Tiszaújvárosba – azaz másik régióba – történő ingázás szerepét – kell megemlíteni) (lásd. MOLNÁR E. - PÉNZES J. 2005; PÉNZES J. 2005).

36. ábra: Az Észak-alföldi régió kistérségeinek belső egyenlőtlenség-változási trendje 1988-2007 között (saját számítás a PM-APEH adatai alapján)

A kistérségek belső egyenlőtlenségeinek nagysága mellett azok *dinamikája is sajátos képet mutat a régióban*. Az egyenlőtlenségi trendek számítása során ott állapítható meg nivellálódás, illetve differenciálódás, ahol legalább az egyik index trendje meghaladta a (+,-) 0,05-ös értéket (NÉMETH N. - KISS J. P. 2007). Stagnálásnak minősült az a helyzet, ahol mindhárom index trendvonalának meredeksége a (+,-) 0,05-ös érték alatt maradt; itt bizonyos kistérségekben ellentétes előjelű meredekségi adatok is megjelentek. (36. ábra) A régió kistérségeinek túlnyomó részében a vizsgált időszakban a differenciálódás volt jellemző. Stagnálás csak a Balmazújvárosi és a Tiszavasvári kistérségben, nivellálódás pedig mindössze a Hajdúböszörményi és az Ibrány-Nagyhalászi kistérségben volt megfigyelhető.

A trendszámítás mellett az egyenlőtlenségek időbeli alakulásának jellemzésére szolgál a maximumérték évének vizsgálata (DUSEK T. 2005; PÉNZES J. 2007c). A súlyozott Gini-együttható értékeinek alakulását elemezve megállapítható, hogy a

kistérségek túlnyomó része még az ezredforduló előtt elérte a belső jövedelemegyenlőtlenségek maximum-értékét (összecsengve az egyenlőtlenségek nagyobb térségi szinteken tapasztalható tendenciáival). Azonban a Törökszentmiklósi kistérség csak 2004-ben, a Kisvárdai 2005-ben és a Csengeri 2006-ban érte el az adóköteles jövedelmek alapján számolt belső egyenlőtlenségek maximumértékét. A Baktalórántházai, Tiszafüredi és Záhonyi kistérségben pedig 2007-ben – azaz az utolsó vizsgált évben – jelentkezett a legmagasabb egyenlőtlenségi érték. Néhány jellegzetesebb kistérségen keresztül igyekszünk felvázolni a régiót meghatározó egyenlőtlenségi folyamatokat.

A *Baktalórántházai kistérségben* a központi település relatív pozíciója gyenge erősödést mutatott az országos átlagjövedelemhez viszonyítva az ezredforduló után, miközben a kistérség többi településének fejlődési pályája különböző – néhány település leszakadása továbbra is folytatódott (pl. Berkesz, Nyírfák, Nyírmada) és a nivellálódás is megfigyelhető (Apagy, Laskod, Nyíribrony, Nyírkércs, Nyírtass, Nyírtét).

A *Tiszafüredi kistérségben*⁵⁵ a centrumtelepülés jövedelmi pozíciója jelentősen javult az elmúlt években – többek között az idegenforgalmi fejlesztéseknek köszönhetően bővülő munkahelykínálat miatt –, miközben a kistérségen belül a *polarizáció jellemző* (Tiszabura és Tiszaroff látványosan leszakadó, Abádszalók, Nagyiván, Tizsaszentimre, Tizsaszőlős pedig felzárkózó település). Ugyanez a folyamat mondható el a belső perifériát magába foglaló, szintén régió belüli kistérségről, a Törökszentmiklósiról is, ahol különösen a többségében romák lakta, több, mint 2000 lakosú Tiszabó erőteljes leszakadása határozza meg a polarizálódást (egy főre eső jövedelmi szintje 2007-ben az országos érték 15%-át sem érte el).

Az újonnan kialakított Záhonyi kistérségben *Záhony tartja jövedelmi szintjét* – köszönhetően a stabilizáló hatású állami foglalkoztatás kimagasló szerepének –, *azonban a kistérség több települése egyértelműen leszakadást mutat* jövedelmi szintjében (pl. Eperjeske, Tizamogyorós, Tizsaszentmárton, Tuzsér). Az utóbbi évek területi jövedelmi folyamataiban látványos megmutatkozik a Záhonyi térség foglalkoztatásának csökkenő szerepe (lásd. a 3.4. fejezetet és a VI. számú mellékletet), mely egyelőre túlnyomórészt a környező kisebb településeket érinti.

A vizsgált időszakban összességében véve *nivellálódás* jelentkezett a *Hajdúböszörményi kistérség* mellett az *Ibrány-Nagyhalászi kistérségben* is. Mindkét esetben az igen *kiegyenlített településállomány* az oka a egyenlőtlenségek csekély mértékének és csökkenő tendenciájának. Előbbi kistérséget három nagyobb város alkotja, utóbbiban négy városi rangú település is beletartozik – Demecser, Ibrány, Kemece és Nagyhalász. Ez a jelenség a logaritmusos súlyozott relatív szórás viszonylag alacsony értékén is tükröződik.

---

⁵⁵ A „belső periféria” az Észak-alföldi régióban elsősorban a Tiszafüredi és a Törökszentmiklósi kistérséget érinti. A régió talán legszegényebb – és egyben mintegy 2000 lakosú települése – Tiszabó okozza a Törökszentmiklósi kistérség nagy szélsőségeit, melyek miatt a szórás kiugróan magas volt. (XXI. számú melléklet) A belső periféria komplex problémakörére már korábban kitértünk.

A *Jászberényi kistérség* jövedelmi folyamatai sajátosnak tekinthetők abból a szempontból, hogy a centrumtelepülés viszonylag zökkenőmentesen vészelte át a rendszerváltást. Foglalkoztatási szerepe pedig nem csökkent (MOLNÁR E. - PÉNZES J. 2005), melynek hatása a jövedelemegyenlőtlenségek alakulására stabilizálóan hatott. Bár a központi település és a környezete (Pusztamonostor, Jászsalsószentgyörgy Jászejákóhalma) kiemelkedik, a különbségek nem olyan élesek. A legalacsonyabb jövedelemértékkel rendelkező 6000 lakosú Jászladány (az országos érték nagyjából 50%-ával) jelentősen befolyásolja a kistérség jövedelemegyenlőtlenségeinek alakulását.

Az összetettebb dinamikai elemzés (DUSEK T. 2005) helyett mindössze az utolsó vizsgált év egyenlőtlenségi értékének a maximumértékhez viszonyított arányát alkalmazva – azaz a maximumérték óta bekövetkezett nivellálódás mértéke alapján – is rámutathatunk néhány sajátosságra. Az előző bekezdésben felsorolt kistérségek mellett – bár az egyenlőtlenség maximális értékének éve az ezredforduló előtt volt – a Derecske-Létavérsesi, a Csengeri, a Hajdúhadházi és a Kunszentmártoni kistérségben 10% alatti volt az egyenlőtlenség mértékének csökkenése (a Csengeri és a Kunszentmártoni kistérségben viszonylag csekély elmozdulások jelentkeztek a jövedelmi szintekben – kivéve Komlódtótfalut, bár esetében igen alacsony volt a bázisérték; 2007-ben sem érte el az országos érték egyharmadát).

A két, Debrecen szomszédságában elhelyezkedő (a korábbi Debreceni kistérségből kialakított – IV. számú melléklet) kistérség esetében az *egyenlőtlenség egyértelmű csökkenésének elmaradása* elsősorban a megyeszékhelyről kiköltöző, magasabb jövedelmű lakosság indukálta *szuburbanizáció jelenségével magyarázható* (a *Derecske-Létavérsesi kistérségben* Sáránd és kisebb mértékben Hajdúbagos, míg a *Hajdúhadházi kistérségben* Bocskai kert, Hajdúsámson és szerényebb dinamikával Nyíradony – lásd. az 5.1.2. fejezetben). Hiszen, ezáltal a kistérségen belül a települési jövedelemszintek mérsékelt polarizációja következik be (LŐCSEI H. 2004; PÉNZES J. 2007a). *Ugyanez a folyamat a Nyíregyházi és a Szolnoki kistérségben éppen az egyenlőtlenség mérséklődését eredményezi*, mivel a kiköltözések fő szinterét jelentő települések elsősorban a kistérségen belül találhatóak (Nyíregyháza környezetében Nyírpazony, Nyírtelek, Nyírtura és Sényő, Szolnok szomszédságában pedig Rákóczi falva, Szászberek és Tószeg), így csökken a különbség a fajlagos jövedelmek tekintetében.

A *Tiszavasvári kistérségben* határozottan csökkenő egyenlőtlenségi értékek jelentkeztek 1995 óta. Ez a nivellálódási folyamat azonban kivételt jelent a többi csökkenő kistérségi egyenlőtlenségi trendhez képest, mivel ennek háttérében egyértelműen a központi település fokozatos relatív visszaesése áll. Míg az ezredfordulót megelőzően Tiszavasvári⁵⁶ jövedelemszintje a vidéki átlag körül

---

⁵⁶ Tiszavasvári visszaesésének háttérében a legnagyobb munkaadónak számító gyógyszergyár privatizálását követő drasztikus létszámleépítés hatása húzódik meg. A nagy létszámú, kvalifikált munkaerőt is alkalmazó cég fontos térségi foglalkoztató volt, mely mára nagyon visszaszorult.

ingadozott, 2000-től fokozatos – 2006-ig közel 20%-os – csökkenést mutatott, így ezt a nivellálódási folyamatot negatív előjelűnek lehet tekinteni.

Konkúzióként elmondható, hogy az Észak-alföldi régió kistérségeiben a területi jövedelemegyenlőtlenségek dinamikusan nőttek a rendszerváltást követően, azonban az országosan és regionális szinten is kirajzolódó szakaszoktól jelentős eltérések vannak. A régió kistérségeinek többségében az időszak egészét tekintve a differenciálódás – vagyis az egyenlőtlenségek növekedése – volt jellemző, sőt több kistérségben tovább folytatódik a divergencia. Ennek háttérében jelentős mértékben az elhúzó gazdasági krízis áll, azonban néhány kistérség esetében – különösen Debrecen szomszédságában – a szuburbanizáció okozza a kistérségen belüli polarizációs folyamatokat. Ezzel ellentétben a másik két megyeszékhely kistérségeiben a határokon belül zajló szuburbanizáció éppen az egyenlőtlenségek csökkenését idézi elő. Az egyenlőtlenségek csökkenése a kiegyenlített településszerkezetnek is betudható, illetve a települések közötti jövedelmi különbségek mérséklődésére is rámutat. Sajnos azonban arra is található példa, hogy a különbségek csökkenését éppen a korábban jobb pozícióban lévő központi település visszacsúszása okozza, azaz az egyenlőtlenség csökkenése éppen egy negatív előjelű folyamatra világít rá.

5.2. A régió belüli centrum-periféria viszonyok vizsgálata

5.2.1. A régió belüli centrum-települések kijelölése

5.2.1.1. A foglalkoztatottság területi folyamatai a rendszerváltás után

A rendszerváltást követő gazdasági válság jelentős mértékben sújtotta a foglalkoztatottság alakulását. A foglalkoztatottság visszaesése – és azzal egyidejűleg az inaktivitás és a munkanélküliség drasztikus emelkedése – különösen érzékenyen érintette Magyarország északkeleti térségét és azon belül is az Észak-alföldi régiót (PÉNZES J. 2008a).

A foglalkoztatottság 1989 utáni leépülésének területi szempontú vizsgálata számos tanulmány témáját adta. A foglalkoztatottság csökkenésének folyamata azonban már a '80-as években megindult – részben gazdasági, részben demográfiai okokból kifolyólag (KOVÁCS S-NÉ 2002). A legnagyobb visszaesés 1990-92 között zajlott le, és mélypontját 1997-ben érte el (ADLER J. 2002). *Az Észak-alföldi régió akár a foglalkoztatottság csökkenését, akár a munkanélküliség növekedését tekintve az ország egyik legsúlyosabb problémákkal küzdő területe* (BALCSÓK I. 2005; BARANYI B. (SZERK.) 2008).

A foglalkoztatottság visszaesését elsősorban a KGST-re orientált mezőgazdaság és az arra épülő feldolgozóipar válsága okozta. A régióban működő ipari üzemek jelentős része – főként, amelyek az 1970-es években az ipar dekoncentrációja során jelentek meg – tönkrement a piacgazdasági átalakulás során (EKÉNÉ ZAMÁRDI, I. 2005). Az alacsonyán iskolázott rétegek, akiknek a válságba jutott ágazatok biztosították munkát, nagy arányban vannak jelen az Észak-alföldi régió kisebb településein. A munkaerőpiaci problémák elsősorban az alacsonyán kvalifikált társadalmi csoportok esetében csúcsosodnak ki. Bár a '90-es évek második felében szerény javulás indult meg ezen a téren, *a fő regionális differenciák megmerevedtek* (BARANYI B. - BALCSÓK I. 2003).

A foglalkoztatás leépülése különösen érzékenyen érintette a cigány lakosságot, mivel 1989-ben, az aktív korúak körében mért 67%-os foglalkoztatás 1993-ra 31%-ra zsugorodott, és ez az érték 2003-ra további 2%-nyit csökkent (KEMÉNY I. - JANKY B. 2003; KERTESI G. 2005). *Az alacsony foglalkoztatottsági ráta ugyanakkor szélsőségesen magas – a nem roma, alacsony iskolázottságúakét jelentősen meghaladó – szintű cserélődési mutatóval, foglalkoztatottsági instabilitással párosul, melyhez nagymértékben járul hozzá az állami foglalkoztatáspolitikai (azonban ennek köszönhető a roma foglalkoztatás további esésének lefékeződése)* (KERTESI G. 2005).

Az ingázókat is nagy számban foglalkoztató központoktól távolabb eső kistépülések a szegénység gyűjtőhelyeivé váltak, ahol az állami szociális juttatások biztosítják a lakosság legnagyobb részének jövedelemforrásait (BALCSÓK I. 2000). Ezekben a településeken a roma lakosság nagyobb arányú jelenléte (KOVÁCS CS. 2001) fontos összetevője a foglalkoztatás problémakörének.

A romák túlélési stratégiájának részét képező gyermekvállalás pedig hozzájárul az eltartottak számának növekedéséhez. A probléma súlyosságát növeli az a tény, hogy felnövő generációk igen kevés példát láthatnak a munkabérből való megélhetésre. A munkaerőpiacról kiszoruló társadalmi rétegek számára a munkavégzés is jórészt az alkalmi és a nem bejelentett munkákra szűkül (KERTESI G. 2005). A legális munkahelyek többnyire csak szerény fizetést kínálnak, melyekre a 2002-es minimálbér-emelés döntően negatív hatást gyakorolt (KERTESI G. - KÖLLŐ J. 2004).

5. táblázat: A foglalkoztatottak 100 lakosra, illetve az inaktív keresők és eltartottak 100 foglalkoztatottra vetített számának változása 1990 és 2001 között, fő

Régiók	100 lakosra jutó foglalkoztatott száma			100 foglalkoztatottra jutó inaktív kereső és eltartott száma		
	1990-ben	2001-ben	változás, %	1990-ben	2001-ben	változás, %
Dél-Alföld	43,12	34,18	-20,74	129,4	179,9	+50,5
Dél-Dunántúl	43,07	33,94	-21,20	129,3	181,3	+52,0
Észak-Alföld	40,69	30,03	-26,00	142,0	213,9	+71,9
Észak-Magyarország	42,14	30,38	-27,91	134,0	209,3	+75,3
Közép-Dunántúl	45,09	39,73	-11,90	119,6	144,1	+24,5
Közép-Magyarország	45,36	40,63	-10,44	117,6	138,8	+21,2
Nyugat-Dunántúl	44,70	41,53	-7,11	122,0	134,7	+12,7
Országos átlag	43,64	36,19	-17,07	126,4	165,1	+38,7

(saját számítás a KSH népszámlálási adatai alapján)

Az 1990-es és 2001-es népszámlálás során elvégzett felmérés alapján a 100 lakosra jutó foglalkoztatottak száma az Észak-alföldi régióban mindkét időmetszetben a legalacsonyabb volt. (5. táblázat) Bár az Észak-magyarországi régió visszaesése nagyobb mértékű volt az Észak-Alföld értékének csökkenésénél, a recesszió jelentősen meghaladta az országos átlagot. (2001-ben a foglalkoztatottak 100 lakosra jutó száma és az egy főre eső jövedelem közötti korreláció a régió települései esetében +0,89-es értéket mutatott, az 1990-es +0,77-tel szemben.)

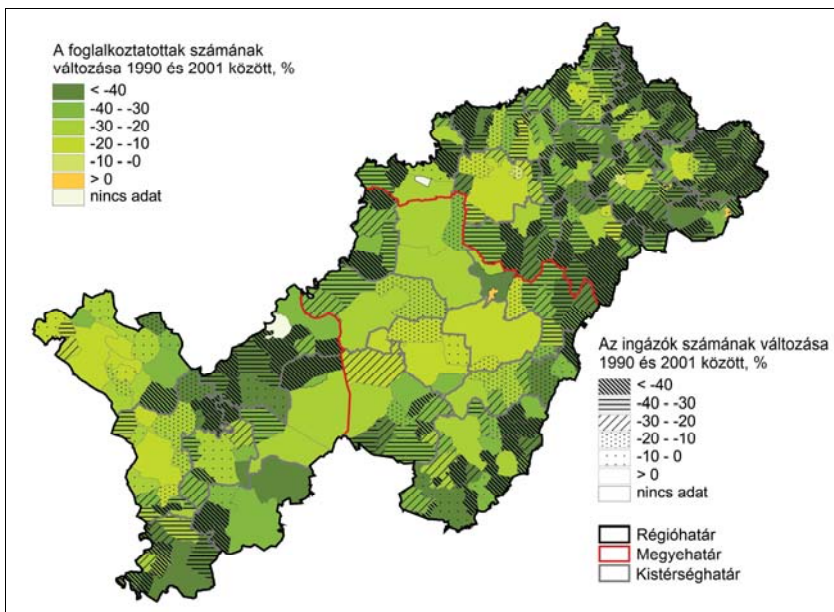
A következő vizsgált mutató a 100 foglalkoztatottra jutó inaktív kereső⁵⁷ és eltartott⁵⁸ aránya, melynek tendenciája megegyezik a foglalkoztatottság

⁵⁷ Inaktív kereső: azok a személyek, akik a népszámlálás időpontjában kereső tevékenységet nem folytattak, de keresettel, jövedelemmel rendelkeztek, így pl. a nyugdíjasok; a gyermekgondozás (nevelés) címen ellátásban részesülők; azon munkanélküli-ellátásban részesülők, akik nem minősülnek munkanélkülinek (pl. nem keresnek munkát); a vagyonukból vagy egyéb, nem munkával kapcsolatos jövedelemből élők (forrás: www.nepszamlalas.hu).

⁵⁸ Eltartott: azon személyek sorolhatók ide, akik keresettel, jövedelemmel nem rendelkeznek, és megélhetésükről magánszemély vagy intézmény gondoskodik, így pl. a 15 éven aluli nem tanuló gyermekek; a saját jövedelemmel nem rendelkező oktatási intézményekben tanulók; illetve az egyéb eltartottak (pl. háztartásbeliek) (forrás: www.nepszamlalas.hu).

alakulásával. Ez a mutató azért fontos, mert rámutat a foglalkoztatottság csökkenése mellett – részben annak okaként, részben okozataként – megjelenő folyamatokra. A munkanélküliség helyett sokan menekültek a szerény, bár biztosabbnak tűnő megélhetést nyújtó inaktivitásba (korengedményes, illetve rokkant nyugdíj igénybevételével). A másik túlélési stratégia – mely elsősorban a roma lakosságra jellemző – a magasabb gyermekszámnak betudhatóan szintén hozzájárul a mutató értékének növekedéséhez. Országosan jellemző tendencia, hogy egyre több fiatal tölt el hosszabb időt az oktatásban, mint a megelőző évtizedekben – ennek hatása szintén megmutatkozik ebben az indikátorban. [A 100 foglalkoztatottra jutó inaktív keresők és eltartottak száma, valamint az egy főre eső jövedelem között a régióban negatív értéket adott a korrelációs vizsgálat mind 1990-ben (-0,56), mind 2001-ben (-0,70)].

A régióban a 100 lakosra jutó foglalkoztatottak száma 1990-ben még csak 6,7%-kal maradt el az országos értéktől, 2001-re a különbség 16,3%-ra nőtt. A 100 foglalkoztatottra jutó inaktív kereső és eltartott száma az Észak-Alföldön az országos érték 112,3%-át érte el 1990-ben, mely 2001-re 129,6%-ra emelkedett.

37. ábra: A foglalkoztatottak, valamint az ingázók számának változása 1990 és 2001 között, % (saját szerkesztés a KSH népszámlálási adatai alapján)

A foglalkoztatottság visszaesése, valamint az említett folyamatok jellemző területi különbségeket mutatnak az Észak-alföldi régió belül a vizsgált időpontokban. A kistérségek közötti különbségek jellemző módon növekedtek, melyek legfőbb sajátága, hogy mindössze a megyeszékhelyek, illetve néhány dinamikus (foglalkoztatásban is jelentős szerepet betöltő) városi központ és

kistérségeik voltak képesek tartani a pozíciójukat az országos átlagértékhez képest (BALCSÓK I. - KONCZ G. 2004; MOLNÁR E. - PÉNZES J. 2005). A kistérségek többsége azonban a kiinduló alacsony értékekhez képest is jelentős visszaesést szenvedett el a két népszámlálás között. Ennek betudhatóan a *Baktalórántházai, Csengeri, Fehérgyarmati, Mátészalkai, Nyírbátori és Vásárosnaményi kistérségek 100 lakosra jutó foglalkoztatotti száma még az országos érték kétharmadát sem éri el*. A 100 foglalkoztatottra jutó inaktív keresők és eltartottak száma a régió 28 kistérségéből 13-ban az országos átlag másfélszeresét is felülmúlja.

A foglalkoztatottsági adatok és azok változása települési szinten még elkeserítőbb képet mutat. A foglalkoztatottak számának változása a dinamikai összehasonlítás során dominánsan a visszaesést tükrözi 1990 és 2001 összevetésében. Két település – a több esetben is eltérő módon viselkedő Bocskaikert (lásd. az 5.1.1. és 5.1.2. fejezetben), valamint az extrémítását az alacsony lakosság számának köszönhető Komlódtótfalu (2007-ben mindössze 120 lakos) – kivételével a régió minden településén csökkent a foglalkoztatottak száma⁵⁹.

A legkisebb települések némelyikén töredékére – a régió 60 településén kevesebb, mint felére – esett vissza a foglalkoztatottak népességhez viszonyított aránya. Feltűnő a kedvezőtlen értékek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, illetve az országhatár mentén való koncentrációja. Az északkeleti határ mentén fekvő térség komplex problémakörével számos tanulmány foglalkozott már, és ebben a tekintetben is egyértelmű a terület hátrányos mivolta.

A legrosszabb helyzetben az apró- és kisfalvak vannak, melyek foglalkoztatottsági mutatói már 1990-ben is rosszabbak voltak a régió többi településének átlagértékeinél, mégis *a legnagyobb visszaesést könyvelték el* a vizsgált időszakban. (6. táblázat) A foglalkoztatás annak ellenére zsugorodott, hogy a kiépülő önkormányzati adminisztráció főként a kisebb településeken, jelentős hatást gyakorolt mind a munkahelyek számára (BIHARI ZS. - KOVÁCS K. 2006), mind a település ágazati foglalkoztatás-szerkezetére (PÉNZES J. 2004a). A régió elmaradottságát jelzi, hogy *még a 10000 lakos fölötti települések átlagértéke is elmarad az országos átlagtól*.

A XXIII. számú melléklet térképei az országos átlagértékhez viszonyítva illusztrálják az 1990 és 2001 között lezajlott drámai változást az inaktív keresők és eltartottak 100 foglalkoztatottra jutó számában.⁶⁰ A két népszámlálás során felmért adatok tanúsága szerint gyakorlatilag alig van olyan település, amely az országos átlagértéknél kedvezőbb adatokkal rendelkezett volna 2001-ben e mutató

---

⁵⁹ Ettől eltérő tartalmú mutató a helyben foglalkoztatottak száma, mely az adott településen meglévő munkahelyek számát jelenti, emellett figyelembe veszi a településre odaingázó dolgozókat, és nyilván az onnan máshová elingázókat is. Ez alapján a közép- és kisvárosok rangsorában Jászberény vezet, mely 1990 és 2001 között egyedüli városként növelni tudta munkahelyeinek számát. Részben ennek tudható be a foglalkoztatás súlypontjának keletről nyugatra való eltolódása (MOLNÁR E. - PÉNZES J. 2005).

⁶⁰ A XXIII. számú melléklet térképein a legfelső kategória a 2001-es országos átlagnál jobb értékkel, míg a legalsó az országos átlag kétszeresénél is rosszabb értékkel rendelkező településeket mutatja.

tekintetében. A három megyeszékhelyen kívül Hajdú-Bihar megyében Hortobágy és Nagyhegyes, Jász-Nagykun-Szolnok megyében Jászberény, Martfű, Pusztamonostor, Rákóczi falva, Szászberek és Tószeg, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pedig mindössze Fehérgyarmat és Záhony. A felsorolás jól érzékelteti a régió megyei közötti különbséget, hiszen amíg a legkevesebb településsel rendelkező Jász-Nagykun-Szolnok megyében 7 település, addig a 229 településből álló Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében csak mindössze 3 város mutatója haladta meg az országos átlagot.

6. táblázat: A 100 lakosra jutó foglalkoztatottak számának, valamint a 100 foglalkoztatottra jutó inaktív keresők számának alakulása az Észak-alföldi régióban településkategóriák szerint 1990-ben és 2001-ben, fő

Település-nagyság	100 lakosra jutó foglalkoztatottak száma			100 foglalkoztatottra jutó inaktív keresők és eltartottak száma		
	1990-ben	2001-ben	változás, %	1990-ben	2001-ben	változás, %
-499	31,46	17,77	-43,52	209,6	416,1	+98,5
500-999	35,96	20,86	-41,99	172,4	340,6	+97,6
1000-1999	36,99	22,69	-38,66	164,9	311,7	+89,1
2000-4999	38,42	24,78	-35,50	155,6	276,8	+77,9
5000-9999	40,35	28,45	-29,49	144,2	229,6	+59,2
10000-	42,93	34,85	-18,65	129,9	173,0	+44,2
Összesen	40,69	30,03	-26,00	142,0	213,9	+71,9
Országos átlag	43,64	36,19	-17,07	126,4	165,1	+38,7

(saját számítás a KSH népszámlálási adatai alapján)

A legrosszabb értékkel rendelkező települések közül száz lakos alatti Kishódos a sereghajtó (a régió legkisebb faluja), ahol egyszerre van jelen az előregedés, illetve az etnikai csere kísérőjelensége – a növekvő gyermekszám. A rendkívül alacsony foglalkoztatottsági szint a két demográfiai sajátssággal párosulva eredményezi az extrém érték megjelenését – 100 foglalkoztatottra (bár a településen 2001-ben mindössze 4-en dolgoztak) 1625,0 inaktív kereső és eltartott jutott. Ezen kívül 1000 fölötti értékkel rendelkezett Császló, Kispalád és Nyírpilis (előbbi erősen előregedő, utóbbi kettő pedig többségében romák lakta település). Összesen 171 település értéke haladta meg kétszeresen az inaktív kereső és eltartotti arány országos átlagát. A foglalkoztatottak lakosságszámra vetített változása alapvetően hasonló rangsort eredményez, mindössze kisebb eltérések adódnak az előbbi mutatóhoz képest.

5.2.1.2. A régió foglalkoztatási központjainak lehatárolása

A foglalkoztatáson belül több okból is érdemes kitérni az ingázás jelenségének vizsgálatára, mivel különösen *a periférikus térségek esetében van nagy jelentősége a nem helyben történő munkavállalásnak* (a szűkös munkahelykínálat miatt), másrészt a foglalkoztatási központok és a környező települések között *a legrendszeresebb és legtömegesebb személyi kapcsolatot a munkahelyi ingázás jelenti*, így karakteres vonzáskörzet formáló tényező is (BUJDOSÓ Z. 2004; 2009). Természetesen a vonzáskörzetek számos aspektusból vizsgálhatóak, de jelen vizsgálat csak a jövedelmi viszonyok szempontjából is jelentős hatással bíró foglalkoztatási ingázásra tér ki részletesebben.

Az ingázás visszaszorulásában egyrészt a munkahelyek számának csökkenése, másrészt pedig az utazás (akár közösségi-, akár egyéni közlekedésről legyen szó) *költségeinek drasztikus növekedése játszott szerepet. Az ingázás lehetőségeitől éppen azok a kevésbé iskolázott és alacsony bérszinttel rendelkező rétegek esnek el, akik a legnagyobb mértékben szorultak ki a munkaerőpiacról* (KERTESI G. 2000). Az ingázás hatókörét az utazási költségek jelentősen beszűkítik, általában ennek realitása csak a munkaügyi körzetek szintjén jelenik meg, legnagyobb eséllyel a helyi foglalkoztatási központ irányába (KERTESI G. - KÖLLŐ J. 1998). A kvalifikáltabb munkaerő a speciális végzettségének köszönhetően nagyobb ingázási hatókörrel rendelkezik, és elsősorban ennek, valamint az ilyen jellegű feladatellátás iránt megnövekedett igénynek tudható be a városokból elingázók számának növekedése a rendszerváltás utáni időszakban (BIHARI ZS. - KOVÁCS K. 2006).

Ezzel magyarázhatóak a régiót jellemző folyamatok is, mivel *az Észak-alföldi régióban is megfigyelhető a legnagyobb népességszámú településekről* (különösen a megyeszékhelyekről) *eljáró dolgozók, azaz az elingázók arányának növekedése*. (7. táblázat) A megyeszékhelyek esetében ez az aránybeli eltolódás – a foglalkoztatottság visszaesése ellenére is – jelentős számbeli növekedést jelentett, hiszen 1990 és 2001 között közel kétszeresére nőtt az elingázó dolgozók száma. *Szerényebb, de számbeli gyarapodás figyelhető meg a következő – 10000 és 49999 lakos közötti – kategória esetében is.* (37. ábra) *Az összes többi településkategóriát a visszaesés jellemezte az ingázó dolgozók számának tekintetében.* Azonban a foglalkoztatás – különösen a helyben lévő munkahelyek – leépülése miatt (a két legalacsonyabb településkategória kivételével) arányában véve nőtt az eljáró dolgozók összes helyben lakó foglalkoztatotton belüli aránya. Az 1000 lakos alatti településkategóriák esetében a már említett okok miatt az eljáró dolgozók számának és arányának visszaesése is megfigyelhető. Különösen az 500 lakos alatti településeknél szembevetendő az eljáró dolgozók arányának zuhanása. A foglalkoztatási tendenciák tekintetében ez azt jelenti, hogy *a helyben lévő munkahelyek számának csökkenésénél is jelentősebb volt az ingázás leépülése.* Nyilvánvalóan a rendszerváltás után helyben keletkezett munkahelyek – kiépülő

önkormányzati feladatellátás, illetve a magánvállalkozások megjelenése (főként a kiskereskedelemben), az egyéni gazdálkodók számának növekedése – nem tudták ellensúlyozni a leépülő foglalkoztatás hatásait.

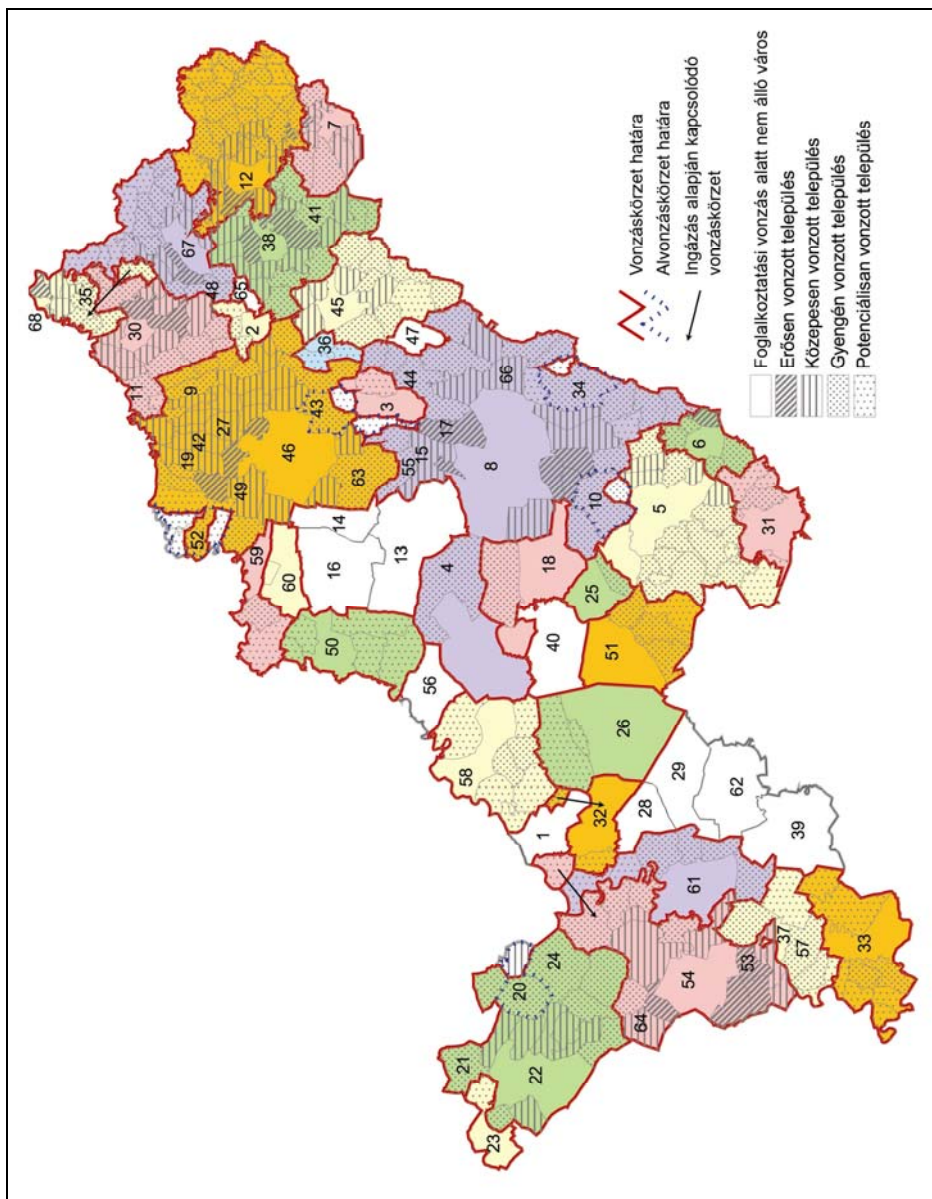
7. táblázat: A lakóhelyén dolgozók és az eljáró dolgozók aránya 1990-ben és 2001-ben, illetve az eljáró dolgozók számának változása 1990 és 2001 között település-kategóriák szerint, %

Település-nagyság	A lakóhelyén dolgozók aránya	Az eljáró dolgozók aránya	A lakóhelyén dolgozók aránya	Az eljáró dolgozók aránya	Az eljáró dolgozók számának változása 1990 és 2001 között
	a foglalkoztatottakból 1990-ben		a foglalkoztatottakból 2001-ben		
-499	35,70	64,30	44,91	55,09	-44,36
500-999	50,55	49,45	50,78	49,22	-38,74
1000-1999	49,23	50,93	48,87	51,13	-44,31
2000-4999	58,86	41,14	52,39	47,61	-20,77
5000-9999	70,74	29,26	65,90	34,10	-18,14
1000-49999	86,27	13,75	79,84	20,16	+10,07
50000-	96,22	3,78	91,73	8,27	+88,08
Észak-alföldi régió	76,90	23,12	74,09	25,92	-17,23

(saját számítás a KSH népszámlálási adatai alapján)

Az eljáró dolgozók adatainak fényében kijelenthető, hogy az ingázás nagymértékben hozzájárul az óriási különbségeket mérséklő nivelláltabb jövedelmi térszerkezet megjelenéséhez. Természetesen a nivelláltabb jelző ahhoz a helyzethez képest értendő, melyben a jövedelmeket nem a lakóhely, hanem a „megszerzés”, megtermelés helye szerint regisztrálnák. Ez különösen annak ismeretében helytálló, hogy egy korreláció-számítás szerint az összes jövedelmet 90%-ban, a személyi jövedelemadó alapot 99%-ban a munkabér határozza meg (ADLER J. - SKULTÉTY L. 2002).

Az ingázási adatok lehetőséget biztosítanak a települési kapcsolatok, azon belül is a foglalkoztatási vonzáskörzetek vizsgálatára. A 2001-es népszámlálásban már a munkaerő települési szintű ingázási adatait is felmérték, míg a 1990-es népszámlálásban csak az 1990-ben városi jogállású települések kerültek publikálásra. A munkaerő áramlási irányainak vizsgálata sokkal inkább a 2001-es adatok alapján lehetséges, és a dinamikai összevetés lehetőségét is kizárja az 1990-es, jóval szűkebb adatbázis. Az ingázási adatok segítségével jelölhetők ki azok a települések, melyek centrum funkciót töltenek be, és térségi szerepük alkalmassá teheti őket arra, hogy a területfejlesztés, munkahelyteremtés valódi és életképes központjaivá váljanak.

38. ábra: Foglalkoztatási vonzáskörzetek az Észak-Alföldön (saját szerk. a KSH 2001-es népszámlálási adatai alapján)

A 38. ábra a városok (beszámozott területi egységek – listát lásd. a XXIV. számú mellékletben) munkahelyi ingázás alapján számított vonzásterületeit szemlélteti, mivel feltételezhetően a „de jure” városok dinamikusan növekvő köre biztosan tartalmazza az összes olyan települést, melynek valós központi funkciói lehetnek (MOLNÁR E. - PÉNZES J. 2005).⁶¹ Számos település több vonzásközpont irányába is 10% feletti mértékben vonzódik, de az átláthatóbb kép érdekében jelen vizsgálatban ahhoz a központhoz lettek rendelve, ahová a legtöbben járnak dolgozni. Korábbi tanulmányunkban azonban, ahol az egyes centrumok vonzás-intenzitása⁶² között nagy különbség (legalább 20%) nem adódott, ott a munkaerő-kibocsátó helyet „szétvonzódónak” minősítettük, és egyik város vonzáskörzetéhez sem soroltuk (MOLNÁR E. - PÉNZES J. 2005). A helyben lakó foglalkoztatottak kevesebb, mint 10%-át érintő ingázási irány esetében a települések a potenciális vonzáskörzet kategóriába kerültek. Így természetesen jelen vizsgálat némiképp különbözik az említettől, mivel azok a települések is valamely központ vonzáskörzetébe lettek rendelve, ahová a foglalkoztatottak kevesebb mint 10%-a ingázik el. Ezek a települések is a potenciálisan vonzott település kategóriába kerültek, hasonlóan azokhoz a településekhez, ahonnan nem volt a legközelebbi város felé munkaerő-kibocsátás (Garbolc, Kishódos, Magosliget, Rozsály és Uszka Fehérgyarmathoz lett sorolva).

A városok jelentős része – összesen 33 város – nem rendelkezik önálló vonzáskörzettel, még potenciális vonzáskörzete sincsen. 8 városnak van potenciális vonzáskörzete, azaz legalább egy olyan település található a környezetében ahonnan a helyben lakó foglalkoztatottak kevesebb mint 10%-a ingázott oda. Városok esetében, ha nem érte el a 10%-os küszöbértéket egy nagyobb központba irányuló ingázás, akkor nem került más város vonzáskörzetébe (Abádszalók, Hajdúböszörmény, Hajdúdorog, Hajdúnánás, Kenderes, Kisújszállás, Mezőtúr, Nádudvar, Nyírlugos, Tiszacsege, Túrkeve és Vaja nem vonz települést és saját maga sem tartozik más város vonzáskörzetébe). *21 kisváros nemcsak önálló vonzáskörzettel nem rendelkezik, hanem maga is egy közeli foglalkoztatási centrum – többnyire megyeszékhely – munkaerő-ellátója* (pl. Jászarokszallás - Jászberény; Rákóczi falva, Újszász - Szolnok; Balmazújváros, Hajdúhadház, Hajdúsámson, Vámospercs - Debrecen; Demecser, Ibrány, Kemece, Nagyhalász, Nyírtelek, Újfehértó - Nyíregyháza). Ezek egy részét már Papp Antal is megemlítette tanulmányában (PAPP A. 1981). Hajdúsámson és Rákóczi falva tipikus bolygóváros, hiszen az ott lakó foglalkoztatottak több mint fele a közeli megyeszékhelyre jár el dolgozni. A megyeszékhelyek, valamint Jászberény vonzáskörzetében vannak

---

⁶¹ A 2005 és 2009 júliusa között városi rangot nyert települések a következők: Abádszalók, Jászkisér, Kemece, Mándok, Nyírlugos, Nyírmada, Nyírtelek, Rákóczi falva, Vaja.

⁶² A vonzásintenzitást az adott központba elingázók helyben lakó foglalkoztatottakhoz viszonyított arányával fejeztük ki. A vonzásintenzitás kategorizálása során gyengén vonzott kategóriába kerültek azok a települések, ahonnan az adott központba ingázik el a helyben lakó foglalkoztatottak 10-30%-a. Közepesen vonzott településekről a helyben lakó foglalkoztatottak 30-50%-a, az erősen vonzott településekről pedig több, mint 50%-a az adott központba jár munkába.

olyan vonzott városok, melyek képesek egy (Nagykálló) vagy több (Rakamaz) közeli településre vonzást kifejteni, így alvonzáskörzetek alakulnak ki (Derecske, Jászapáti, Létavértes, Nagykálló, Rakamaz). Sajátos jelenség, hogy Polgárnak ugyan vannak vonzott települései, azonban mindegyik községből nagyobb számban jártak át a Tisza túloldalán fekvő Tiszaújvárosba dolgozni, sőt maga Polgár is Tiszaújváros vonzaskörzetébe tartozna.

A három megyeszékhellyel együtt, összesen 27 olyan város van a régióban, amelyik rendelkezik önálló, nem csak potenciális vonzaskörzettel (azaz van olyan település, amely 10% fölötti arányban bocsát ki foglalkoztatottakat az adott város munkahelyeire, és csak az adott város irányába vonzódik).⁶³ (8. táblázat) Nyolc város – legalábbis a régió határain belül – mindössze egyetlen vonzott településsel bír, a háromnál több települést vonzó központok száma 14. Jászapáti, Derecske, Létavértes, Nagykálló és Rakamaz olyan más települést is vonzó központ, amely maga is vonzott település: az első Jászberény, a következő kettő-kettő Debrecen, illetve Nyíregyháza vonzaskörzetének részét képezi.

A nagyobb számú települést vonzó városok többsége – elsősorban településhálózati okokból – Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében van, hozzájuk hasonló számú vonzott települést csak a Bihar központjaként funkcionáló Berettyóújfalu, valamint a Jászság – beingázás abszolút méreteiben is vezető – fővárosa produkál. Az 1-3 települést vonzó városok többségénél ezzel szemben aligha indokolt a „vonzaskörzet” kifejezés használata, különösen abban az esetben, ha valós vonzásintenzitás nincsen az adott központ körül.

10-nél több települést vonzó tényleges, azaz 10% fölötti vonzásintenzitással rendelkező vonzaskörzete van Berettyóújfalunak, Csengernek, Debrecennek, Fehérgyarmatnak, Jászberénynek, Kisvárdának, Mátészalkának, Nyírbátornak, Nyíregyházának, Szolnoknak, Vásárosnaménynak és Záhonynak. Igazán karakteres, erős intenzitással rendelkező vonzaskörzetek a megyeszékhelyek esetében, valamint Fehérgyarmat, Kisvárdá, Mátészalka, illetve Vásárosnamény szomszédságában jelennek meg, de Biharkeresztes és Záhony is képes egy-egy településre erős vonzásintenzitást gyakorolni. Természetesen a hajdú és nagykun városok zöme a sajátos történeti-településhálózati okok miatt nem vonz más települést (bár városi karakterüket ez nem csorbítja), illetve a vonzott településrészeik közigazgatási határaikon belül vannak (pl. Hajdúböszörmény esetében Bodaszőlő, Hajdúvid és Pród).

---

⁶³ Sajnos a vizsgálatban csak a 2001-es népszámlálás adataira lehetett támaszkodni, így például nem derül ki, hogy a 2002-ben önállósodott két település módosít-e ezen a képen. Feltételezhető azonban, hogy Tiszaszőlős Tiszafüred, míg Szorgalmatos Tiszavasvári vonzaskörzetébe tartozik. Bizonyára a 2001-es állapot óta számos változás is történt, mely módosíthatta az itt kiértékelt ingázási viszonyokat. Pl. a Kaba vonzaskörzetét létrehozó cukorgyárat a 2001-es népszámlálás óta bezárták.

8. táblázat: A régió foglalkoztatási vonzásközpontjainak jellemzői 2001-ben

Város (sorszám)	Vonzott települések száma, db ⁶⁴	Vonzott települések népessége, fő	Vonzott népesség / saját népesség
Baktalórántháza (2)	3 (2)	3045	0,80
Balkány (3)	2 (0)	4432	0,66
Berettyóújfalu (5)	17 (13)	22109	1,40
Biharkeresztes (6)	5 (5)	3681	0,88
Csenger (7)	10 (10)	9298	1,78
Debrecen (8)	32 (29)	143669	0,70
Derecske (10)	1 (1)	1150	0,12
Fehérgyarmat (12)	50 (34)	34235	4,11
Hajdúszoboszló (18)	1 (1)	2758	0,12
Jászapáti (20)	1 (1)	433	0,04
Jászberény (22)	14 (14)	53222	1,92
Jászfényszaru (23)	1 (0)	747	0,13
Kaba (31)	1 (1)	1443	0,23
Karcag (26)	2 (1)	7013	0,32
Kisvárdá (30)	22 (21)	42008	2,32
Komádi (31)	4 (1)	3560	0,58
Kunhegyes (32)	2 (1)	1890	0,22
Kunszentmárton (33)	8 (2)	13015	1,41
Létavértes (34)	1 (0)	691	0,09
Máriapócs (36)	2 (0)	3534	1,58
Martfű (37)	5 (3)	21413	3,01
Mátészalka (38)	24 (22)	46427	2,59
Nagykálló (43)	1 (0)	1917	0,19
Nyírbátor (45)	13 (12)	20167	1,54
Nyíregyháza (46)	39 (38)	124008	1,05
Polgár (50)	5 (0)	6352	0,76
Püspökladány (51)	4 (3)	10625	0,70
Rakamaz (52)	4 (0)	4664	0,91
Szolnok (54)	19 (18)	48091	0,64
Tiszafüred (58)	7 (2)	14599	1,17
Tiszalök (59)	2 (1)	5536	0,94
Tiszavasvári (60)	1 (n.a.)	967	0,07
Törökszentmiklós (61)	6 (4)	13824	0,61
Vásárosnamény (67)	25 (20)	24619	2,71
Záhony (68)	12 (12)	21560	4,75
Összesen	347 (272)	716702	0,96

(saját számítás a KSH népszámlálási adatai alapján)

⁶⁴ A vonzott települések számánál zárójelben a 10% fölötti vonzásintenzitással – azaz ténylegesen – vonzott települések száma szerepel

Sajátos jelenség, hogy a Közép-Tisza vidéki elmaradott térségben egyik város sem tudott erős vonzásintenzitással jellemezhető vonzáskörzetet kialakítani. Ennek problematikájára már Papp Antal is rámutatott hivatkozott tanulmányában (PAPP A. 1978). Ugyanerre tesz utalást Kiss János Péter és Lőcsei Hajnalka is egy későbbi elemzésben (KISS J. P. - LŐCSEI H. 2005). A belső periféria problémakörének bemutatása során már utaltunk arra, hogy az elmaradott helyzetnek erős történeti meghatározottsága is van (lásd. 3.2. fejezet). A legnagyobb eséllyel Tiszafüred foglalkoztatási potenciáljának növekedése hathatna ki úgy a térség településeire, hogy valódi foglalkoztatási vonzáskörzet alakuljon ki. Ugyanakkor a belső periféria régióba eső településeinek nagy része – Hunyadfalva, Kőtelek, Tiszabura, Tiszagyenda, Tiszaroff – több mint félórás autóútra fekszik a legközelebbi potenciális foglalkoztatási központtól is (Szolnoktól, Tiszafüredtől, illetve Törökszentmiklóstól).

Az ingázási adatok, vonzásviszonyok alapján kialakítható a városok kategorizálása, melyet a XXV. számú melléklet első térképe szemléltet.⁶⁵

---

⁶⁵ A saját vizsgálaton alapuló vonzásszámítás és kategorizálás eltér a Faluvégi Albert témával foglalkozó tanulmányában szereplő csoportosítástól, melyben azok a települések kerültek a megyeszékhelyek vonzáskörzetébe, ahonnan legalább 40-en ingáznak be (FALUVÉGI A. 2008). Jelen vizsgálat vonzásintenzitáson alapul és minimumérték sincsen megállapítva. Urbánus foglalkoztatási központnak azokat a városokat tekintette, ahol a helyben foglalkoztatottak száma meghaladta az 5000 főt, míg a rurális foglalkoztatási központok 1200 és 5000 fő közötti helyben foglalkoztatottal bírtak.

5.2.2. A centrum települések szerepe a területi jövedelmi folyamatokban

A foglalkoztatottság, valamint az ingázás változásának – dominánsan leépülésének – folyamata, különösen Friedmann centrum-periféria elmélete⁶⁶, valamint Richardson decentralizációs polarizáció elméletének fényében felveti azt a hipotézist, hogy a jövedelmi folyamatok és a vonzasközpontoktól való távolság összefüggést mutathatnak egymással (lásd. 2.1.2. fejezet). Így érdemes jövedelmi számításokat végezni az egyes távolságkategóriák alapján kalkulált településcsoportokra is. A 8. táblázat adatai segítséget nyújtanak, hogy a több településre kiterjedő és valódi vonzásviszonyokkal rendelkező vonzaskörzeteket lehessen megvizsgálni.⁶⁷

Sajnos az összevont – azaz a vonzaskörzeteket együttesen figyelembe vevő – korrelációs számítás eredményei gyakorlatilag alig mutattak kapcsolatot a jövedelemszint és a központoktól mért távolság viszonylatában, ezért inkább külön-külön érdemes megvizsgálni ezeket.

A kialakított foglalkoztatási vonzaskörzetek közül azok kerültek be a vizsgálatba, melyek legalább 10 települést vonzanak, mivel ennél kevesebb település esetén nincs értelme távolságkategóriákat elkülöníteni. Ez alapján a három megyeszékhely, valamint Berettyóújfalú, Csenger, Fehérgyarmat, Jászberény, Kisvárdá, Mátészalka, Nyírbátor, Vásárosnamény és Záhony került kiválasztásra.

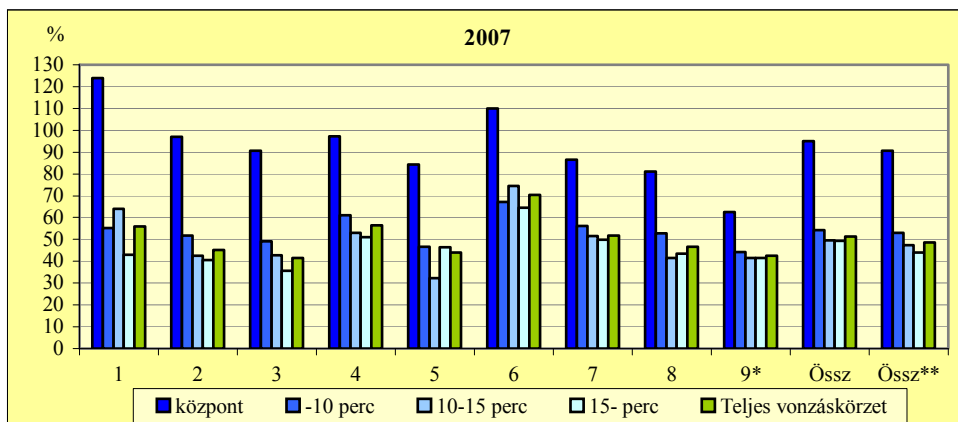
---

⁶⁶ John Friedmann szerint:

- *Egy városi vonzaskörzet lakosság száma arányos a központi nagyváros lakosság számával, így a nagyobb városok irányítása alá nagyobb lélekszámú, nagyobb területen megoszló népesség tartozik, mint a kisebb városok alá.*
- *A gazdasági növekedés területi előfordulása a központi nagyvárostól mért távolság függvénye; így a gazdasági növekedés a nagyvárosok közelében intenzívebb, mint távolabb; a gazdaságilag fejletlen, depressziós területek a nagyvárosok közötti perifériák mentén fordulhatnak elő.*
- *A két nagyváros között húzódó tengely mentén elhelyezkedő térség növekedési potenciálja a városok közötti kölcsönhatások sűrűségének függvénye; így a gazdasági tevékenységek egy tengelyformát rajzolnak ki, nagyjából az egyes nagyvárosok lakossága által megvalósított termelés arányának függvényében; a közöttük lévő távolságnak megfelelően elkülönülve.*

Bár Friedmann centrum-periféria elméletének urbanizációra vonatkozó megállapításai a fejlődő országok nagyságrendileg nagyobb népességszámú városaira születtek, néhány gondolata adaptálható az Észak-alföldi régió fejlettségi térszerkezetének magyarázata során (FRIEDMANN, J. 1966).

⁶⁷ Egy korábbi tanulmány a régió megyeszékhelyei esetében 1988 és 2005 összevetésében rámutatott, hogy a települések egy főre eső jövedelemértékei a legközelebbi megyeszékhelyektől mért távolsággal gyenge-közepes statisztikai kapcsolatban vannak, melyek erőssége csökkent a vizsgált időszakban (PÉNZES J. 2007a). A shift-share elemzés azonban bebizonyította, hogy a megyeszékhelyekhez legközelebb eső településcsoportok esetében a jövedelmi folyamatokban a távolság hatása nagyobb szerepet játszott, mint a településméret. Azaz a megyeszékhelyekhez közelebb eső települések a szuburbanizációnak köszönhetően jellemzően nagyobb jövedelemszinttel rendelkeznek, mint a távolabb eső, de ugyanolyan településméretű települések. A statisztikai kapcsolatot gyengíthették azok a kisebb, de lokális szinten jelentős szerepet betöltő városi foglalkoztatási központok, melyek vonzaskörzetük jövedelmi szintjét nivellálják.

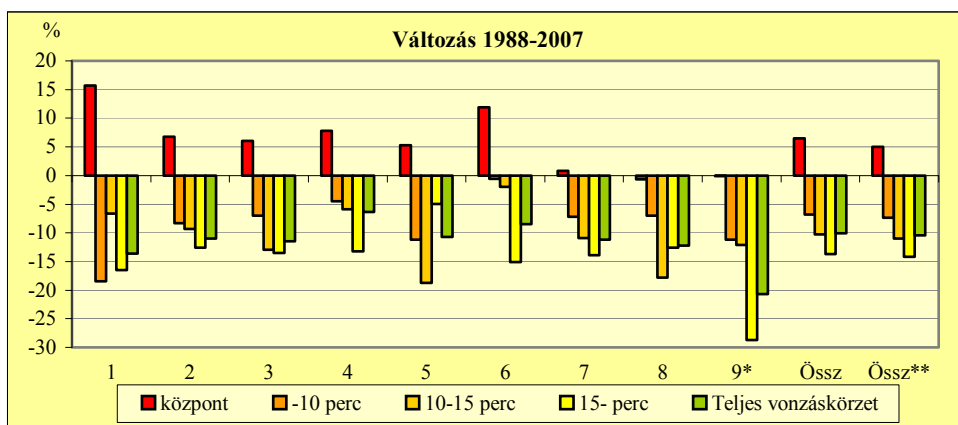

39. ábra: Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelemszint a települések vonzásközpontjaiktól mért távolságkategóriáiban 2007-ben, % (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

1. Záhony, 2. Mátészalka, 3. Fehérgyarmat, 4. Kisvárda, 5. Nyírbátor, 6. Jászberény, 7. Berettyóújfalu, 8. Vásárosnamény, 9. Csenger

*Csenger esetében a kategóriák 0-5; 5-10; 10- percre módosulnak

**Összesített adat Jászberény és vonzáskörzete nélkül

40. ábra: Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelemszint változása 1988 és 2007 között a települések vonzásközpontjaiktól mért távolságkategóriáiban, % (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

1. Záhony, 2. Mátészalka, 3. Fehérgyarmat, 4. Kisvárda, 5. Nyírbátor, 6. Jászberény, 7. Berettyóújfalu, 8. Vásárosnamény, 9. Csenger

*Csenger esetében a kategóriák 0-5; 5-10; 10- percre módosulnak

**Összesített adat Jászberény és vonzáskörzete nélkül

Sajnos az ún. belső periféria térségében nem sikerült egyetlen olyan vonzásközpontot sem kijelölni, mely ténylegesen legalább 10 települést vonz. A 12 vonzásközpont összesen 278 települést vonz, melyek közül 90-et a megyeszékhelyek által vonzott települések jelentenek. Így a legnagyobb vonzáskörzetek figyelembe vételével a régió településeinek közel háromnegyede bekerült a vizsgálatba, ugyanakkor a jövedelmi számításokból a városi rangú települések adatai – a torzítás elkerülése végett – kimaradtak.

A vonzásközpontoktól számított távolságot az adott centrumvárostól közúton és percben mért elérhetőség jelentette. (XXV. számú melléklet 2. térképe) Ennek megfelelően a megyeszékhelyek esetében – figyelembe véve a nagyobb kiterjedésű vonzáskörzetet – 20 percen belüli, 20 és 30 perc közötti és 30 percen kívül eső településkategóriákat lehetett elkülöníteni. A többi város esetében 10 percen belüli, 10 és 15 perc közötti és 15 percen kívüli csoportok lettek kialakítva (kivételet Csenger jelentett, mivel itt három kategóriát csak az öt percen belüli, 5-10 perc közötti és 10 percen kívül eső intervallumokban lehetett kijelölni).

A kilenc nem megyeszékhely város vonzáskörzetére három időpontban elvégzett számítás túlnyomórészt igazolja a hipotézist, azonban kivételeket lehet találni. Az ábrákon a települések a központ és az átlagos vonzáskörzeti érték különbségének megfelelően vannak rendezve. A települések sorrendje túlnyomórészt nem változott, mindössze Jászberény pozíciója ingadozott. (39. ábra; XXVI. számú melléklet)

Időbeli változás is megfigyelhető, mivel 2007-hez képest 1988-ban sokkal kiegyenlítettebb egy főre eső jövedelemértékek adódtak mind a központok és a vonzáskörzetek, mind pedig a központok és a tőlük számított távolságkategóriák viszonylatában.

Berettyóújfalu, Csenger, Fehérgyarmat, Kisvárda és Mátészalka vonzáskörzete csökkenő jövedelemszintet mutat a központtól mért növekvő távolsággal, és esetükben az is világosan látszik, hogy 1988 és 2007 viszonylatában a jövedelmi szintben történt változás is ennek megfelelően alakul. (40. ábra)

Berettyóújfalu vonzáskörzetében 1988 és 1998 között alig változott a központ és a vonzáskörzet átlagos jövedelemértéke közötti különbség, azonban az ezredforduló után látványosan kinyílt a szakadék.

Csenger esetében 1988-ban még a vonzáskörzete volt fejlettebb (a 2000 lakos fölötti Porcsalma és Tyukod magasabb értékeinek), azonban a rendszerváltás után a központ relatíve kiemelkedett lesüllyedő környezetéből.

Fehérgyarmat és vonzáskörzete között tovább nyílt az olló az ezredforduló után is.

Jászberény és vonzáskörzete esetében a változási tendencia igazolja a hipotézist, azaz a központtól távolodva egyre nagyobb mértékű volt a jövedelmi szint visszaesése. Ugyanakkor a középső távolságkategóriába került három település jobb egy főre eső jövedelmi értékkel rendelkezik, mint a többi kategória települései. Pusztamonostor jó pozíciója abból fakad, hogy Jászberény és Jászfényszaru között helyezkedik el, és mindkét településre sok ingázó jár el

(Jászberénybe a helyben lakó foglalkoztatottak közel 30%-a). Jászdózsa esetében pedig a Jászberénybe ingázók aránya a 30%-ot is meghaladja. A kistérségben 1998-ra jellemzően kiszélesedett a szakadék a centrum és a vonzáskörzete között, azonban a különbség 2007-re valamelyest mérséklődött. A Jászság térszerkezete nem írható le egyértelműen ezzel a hipotézissel, mivel több kisebb város és Budapest közelsége is befolyásolja a térség legnagyobb foglalkoztatási központjától való távolság hatását.

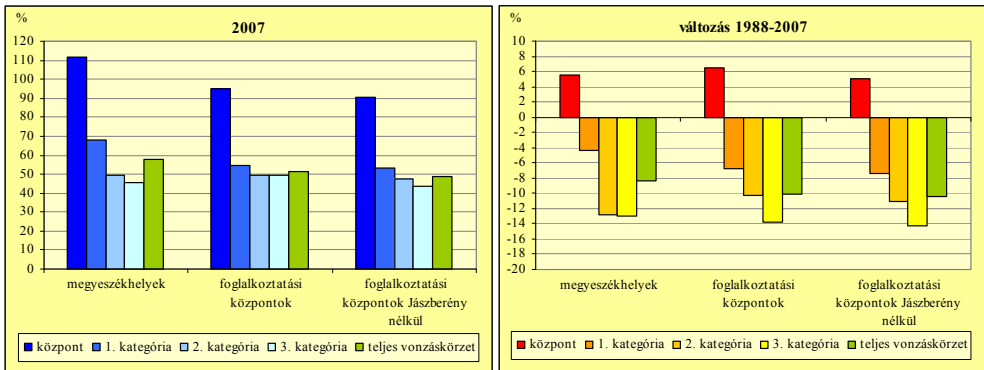
Nyírbátor és vonzáskörzete esetében a 10 és 15 perc közötti távolságkategóriába eső Nyírpilis igen alacsony egy főre eső jövedelemértékei (lásd. 5.1.1. fejezetet) húzzák vissza ennek a csoportnak az értékeit, ugyanakkor a 15 perces izokronon kívül eső települések kiegyenlítettebb jövedelmi nívója – különösen a foglalkoztatás szintjében kisebb visszaesést elkönyvelő Bátorligetét – felborítja a többi vonzáskörzethez jellemzően jelentkező tendenciát.

Vásárosnamény és foglalkoztatási vonzáskörzete amiatt sajátos, hogy a központtól legtávolabb eső távolságkategóriájába olyan települések tartoznak, ahol határátkelőhely található – Barabás, Lónya, valamint az igen jelentős közúti határfogalmat lebonyolító Beregsurány. Az 5.3. fejezetben ismertetésre kerülő jelenség adja meg a választ a legtávolabbi kategória magasabb jövedelemszintjére és kisebb visszaesésére, mivel a határátkelőhelyek környezetében magasabb foglalkoztatási szint, és emiatt magasabb egy főre eső jövedelem jelentkezik (KISS J. P. - LŐCSEI HAJNALKA 2005) [dacára annak, hogy határforgalom által generált jövedelemtermelés jelentős része a szürke- és feketegazdaságban realizálódik (JAKOBI Á. - KISS J. P. 2003)].

Záhony és környezete az átrakóövezet miatt sajátos helyzetben van. Az állami foglalkoztatás magasabb szintje összességében véve hozzájárult, hogy Záhony megőrizze és erősítse központi szerepkörét. A központhoz legközelebb eső távolságkategóriában Tiszaszentmárton és Tuzsér – magasabb lakosságszáma miatt nagyobb hatást gyakorol a jövedelem értékére – visszaesése okozza a 4. ábra diagramján látható markáns csökkenést a relatív jövedelmi szintben. A 10-15 perc közötti kategóriában található Fényeslitke pedig Kisvárdá és Záhony között található, ahonnan a foglalkoztatottak közel fele ingázik el valamelyik városba, emellett az ingázók számának 1990 és 2001 közötti visszaesése alig haladta meg az 5%-ot. Emiatt magasabb jövedelmi szint jelenik meg, mely felhúzza saját kategóriájának értékeit. A központ és vonzáskörzete átlagos jövedelmi szintje között növekszik a különbség, mely ismételten rámutat a már többször ismertetett folyamatra – a záhonyi átrakókörzet településeinek jövedelmi lecsúszására.

A megyeszékhelyekre elvégzett számítás eredményeit a XXVII. számú melléklet diagramjai szemléltetik. *Debrecen* és *Szolnok* esetében minden vizsgált évben a megyeszékhelytől növekvő távolsággal csökkenő jövedelemszint jelentkezik. Az 1988 és 2007 között bekövetkezett változások Debrecen esetében már kevéssé egyértelműen rajzolják ki ezt a trendet. A második kategóriába eső települések – főként Bököny, Konyár és Pocsaj – visszaesése jelentős volt, emiatt nagyobb mértékű a jövedelemszint csökkenése, mint a harmadik kategóriáé.

Nyíregyháza vonzáskörzetének távolságkategóriáiban 1988 és 2007 között bekövetkezett változás kirajzolja a jellemző tendenciát, ugyanakkor a 30 percen kívül eső települések esetében valamelyest magasabb átlagos jövedelemérték adódik, mint a 20 és 30 perc közötti kategóriában. Ez a magasabb jövedelemszint elsősorban a jobb foglalkoztatottsági helyzetben lévő és nagyobb lakosságszámú Kállósemjénnek köszönhető el, mivel foglalkoztatottjainak közel fele ingázik el, túlnyomórészt Nyíregyházára, valamint a szomszédos Nagykállóra.

41. ábra: Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelemszint a települések vonzásközpontjaiktól mért távolságkategóriáiban 2007-ben, valamint a változás mértéke 1988 és 2007 között, % (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

A városok foglalkoztatottsági vonzáskörzeteire elvégzett vizsgálat bebizonyította, hogy a vonzásközponttól számított távolság növekedésével alapvetően kimutatható a jövedelmi szint csökkenése. (41. ábra) Ez különösen Jászberény kivételével rajzolódik ki egyértelműen. A néhány város esetében jelentkező kivételek visszavezethetőek néhány kiugróan magas (bizonyos esetekben pedig alacsony) jövedelmi szinttel rendelkező település hatására, melynek háttérében legtöbbször más vonzásközpontba való elingázás, valamint a magasabb helyi foglalkoztatottság áll (pl. Vásárosnamény vonzáskörzete esetében a határátkelőhelyek hatása).

Az Észak-alföldi régióban rendszerváltás után kirajzolódó területi folyamatok – melyek a foglalkoztatottság-ingázás változásában, valamint a jövedelmi szint módosulásában öltenek testet – a régió belüli centrum-periféria dichotómiát tükrözik vissza. Ez a kettősség nem csak a megyeszékhelyek és a többi település, hanem a kisebb nagyságrendű vonzásközpontok esetében is egyértelműen kirajzolódik. A megnövekedett területi egyenlőtlenségek elsődleges oka a városi központok relatív kiemelkedése, mely azt jelentette, hogy a foglalkoztatottságuk kevésbé épült le, így jövedelemszintjük is magasabb maradt (adott esetben az

országos átlaghoz képest még növekedett is). Eközben a távolabb eső, ingázókat nagy számban kibocsátó településeken a helyi foglalkoztatottság leépülése, az eljáróknak keresetet biztosító munkahelyek megszűnése együtt járt a relatív jövedelemszint jelentős csökkenésével. Ezeken a településeken magától értetődően magasabb szintű lesz az állami transzferek szerepe a lakosság megélhetésében. Ez azonban nem elég ahhoz, hogy a települések gazdasága talpra álljon. Az igazán periférikus, központoktól távol eső területeken a halmozódó kauzalitás miatt a hátrányos folyamatok dominálnak.

A vizsgálatok eredményei azt támasztják alá, hogy a rendszerváltás után a régió foglalkoztatási körzeteiben Richardson decentralizációs polarizáció elméletének inverze zajlott le – különösen a gazdasági visszaesés fő időszakában. Ezt talán leginkább a „recessziós polarizáció” kifejezéssel lehetne illetni.

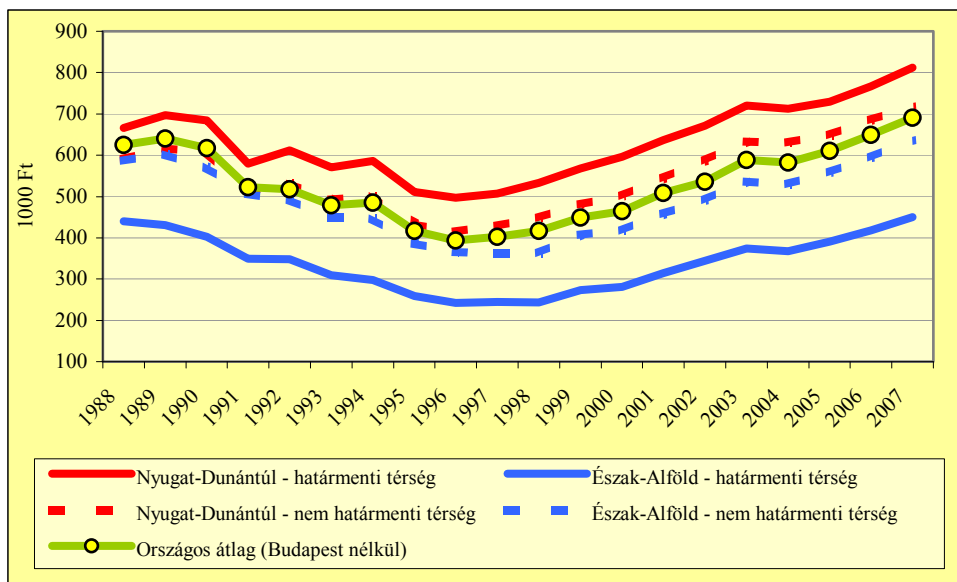
Ennek sajátsága, hogy:

- a gazdasági visszaesés során a centrumoktól távolabb eső periférikus területek kiterjedtek a centrumok irányába;
- a foglalkoztatás stabilizációja, esetleges bővülése után a periféria visszaszorulása a központok felől indul meg;
- előnyben vannak azok a települések, melyek két központ közötti közlekedési tengelyen helyezkednek el;
- nagyobb térségi szerepkörű városok kiterjedtebb településkörnek tudnak stabil helyzetet teremteni;
- a határátkelőhelyek településeire az állami foglalkoztatás stabilizálóan hat;
- legrosszabb helyzetben a határmenti, gyenge (vagy semmilyen) ingázási kapcsolattal rendelkező települések vannak, melyek periférikus helyzete permanensnek tekinthető.

5.3. Az államhatár és a jövedelmi különbségek kapcsolata Magyarország keleti és nyugati határszakaszán

A határmenti terület nagyobb jövedelemegyenlőtlenségeire vonatkozó hipotézis vizsgálata céljából az Észak-alföldi és a Nyugat-dunántúli régió kistérségeinek összehasonlítását végezzük el (a lehatárolás módszeréről a 2.2.1. fejezetben esett szó; lásd. II. számú melléklet). A komparatív elemzés véleményünk szerint azért szükséges, mert önmagában a keleti határmenti térség esetében túlhangsúlyozottá válhatna az államhatár fejlődést determináló hatása.

Hasonló jellegű összevetések felbukkannak a hazai szakirodalomban (VOLTER E. 2001; KOZMA G. 2008), hiszen a rendszerváltást követő átalakulás két pólusát jelentik a nyugati és északkeleti országrészben tapasztalt folyamatok.⁶⁸ A két régió eltérő fejlődési pályáját jelzik a regionális léptékű jövedelmi tendenciák is (lásd. 4.2. fejezet, valamint III. és XXVIII. számú melléklet).

42. ábra: A 2007-es reálértéken számolt egy főre jutó jövedelem alakulása a vizsgált két régió határmenti és nem határmenti kistérségeinek súlyozott átlagában (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

⁶⁸ Azonban a Nyugat-Dunántúlon belül is el lehet különíteni dinamikus zónákat (Győr-Moson-Sopron megye északkeleti és nyugati része, Vas megye északnyugati területe, illetve Zala megye Balaton parti térségei) és depressziós területeket (a Vas-, Veszprém- és Zala megye határán húzódó depressziós teknő) (SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I. 1997).

A határmenti és nem határmenti kistérségek 2007-es reálértéken számított átlagos egy főre eső jövedelmeinek értéke sajátos elkülönülést mutat, melyek előre sejtetik az egyenlőtlenségi számítások eredményét is. Az Észak-alföldi régióban a határmenti kistérségek jövedelmi szintje jelentősen elmarad az országos átlagtól, de még a régió nem határmenti térségeinek átlagától is. (42. ábra) Ehhez képest a Nyugat-dunántúli régió határmenti kistérségei már a kiinduló időszakban is, majd egyre jellemzőbb módon magasabb reálértékre számított jövedelemszinttel rendelkeztek, mint a régió nem határmenti kistérségei, illetve a Budapest nélkül figyelembe vett országterület. Ennek háttérében részben az a jelenség áll, hogy két megyeszékhely (Győr és Szombathely) kistérsége is a határmenti kategóriába esett.

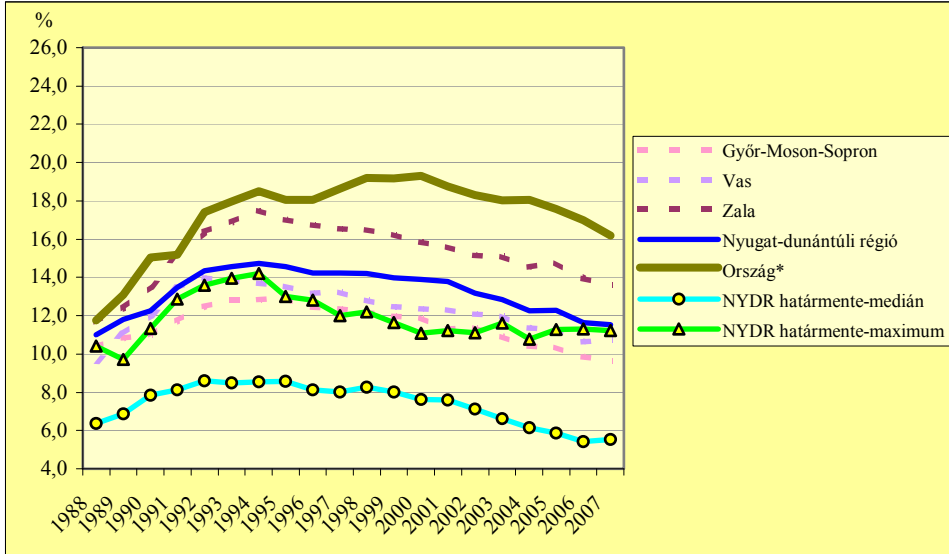
A görbék lefutása alapvetően hasonló, azonban a Nyugat-dunántúli régió értékei – 1992 után – mindkét kategóriában a vidéki átlag fölött vannak. Ezzel szemben az Észak-alföldi régióban mind a határmenti, mind a nem határmenti kistérségek átlaga alatta maradt a vidéki átlagértéknek – az utóbbi pedig 2007-ben még a 70%-át sem érte el. Az 1988-as bázisévhez képest az Észak-alföldi régió határmenti kistérségei jövedelmének reálértéke már a rákövetkező évben csökkenésnek indult, tehát a rendszerváltás utáni válság itt éreztette hatását a legelőször, és csak az utolsó évben érte el az 1988-as reálértéket. Ezzel szemben a Nyugat-dunántúli régió határmenti kistérségei esetében – a négy kategória közül leghamarabb – 2002-ben meghaladta a kiinduló adatot reálértéken számolva.

A jövedelemegyenlőtlenségek alakulása – melyek vizsgálata a súlyozott Gini-együttható segítségével történt – szintén jellegzetes különbségeket mutat a két régióban. (43. ábra és 44. ábra) A Nyugat-dunántúli régió és három megyéjének települések alapján számított belső jövedelemegyenlőtlenségi szintje minden évben alatta maradt az országos értéknek (mely azonban a 174 kistérség alapján lett számítva).⁶⁹ Az Észak-alföldi régió és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye belső egyenlőtlenségi értéke az országos átlagnál magasabb, míg Hajdú-Bihar megye és Jász-Nagykun-Szolnok megye egyenlőtlenségi értéke megközelítőleg együtt mozgott az országos értékkel.

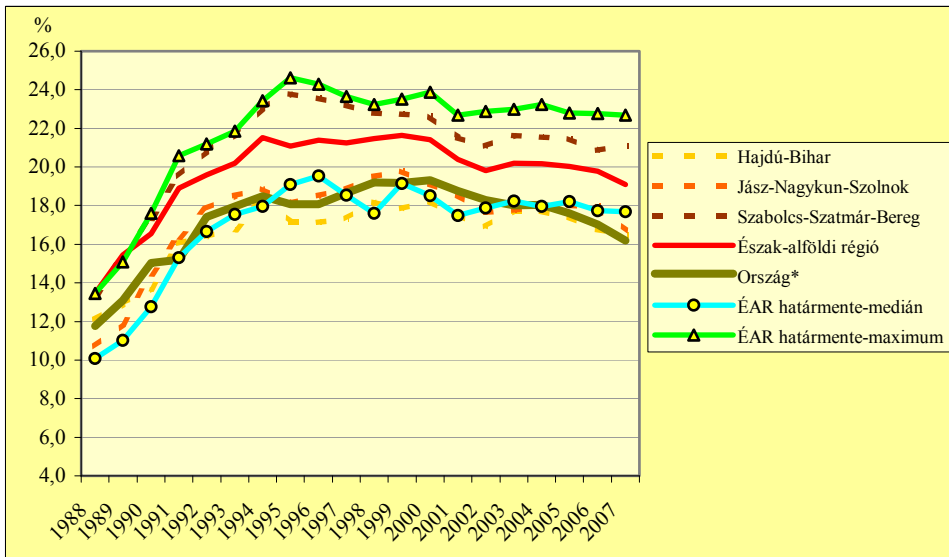
A két régió belső egyenlőtlenségeinek alakulása is jellemző módon eltér egymástól, mivel a *Nyugat-dunántúli régió jövedelemegyenlőtlenségi értéke 14,58%-kal tetőzött 1993-ban, míg az Észak-alföldi régióban 1999-ben következett be a csúcserték, 21,65%-os maximummal.*

---

⁶⁹ Az ugyanazon területi egység esetében az alacsonyabb aggregáltságú, magasabb elemszámú területi szintre elvégzett egyenlőtlenségi számítások jellemzően magasabb értékeket produkálnak. (MAJOR K. - NEMES NAGY J. 1999; DUSEK T. 2004a; NEMES NAGY J. 2005b) A különböző aggregáltságú szint és jelentősen eltérő elemszámok ellenére a vizsgálat alkalmas a két régió közötti differenciák megállapítására.

43. ábra: A súlyozott Gini-együttható értékeinek alakulása a Nyugat-dunántúli régióban, megyéiben, valamint a határmenti kistérségeiben 1988 és 2007 között, % (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján) *a 174 kistérségre számítva

44. ábra: A súlyozott Gini-együttható értékeinek alakulása az Észak-alföldi régióban, megyéiben, valamint a határmenti kistérségeiben 1988 és 2007 között, % (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján) *a 174 kistérségre számítva

A Nyugat-dunántúli régióban a határ mentén fekvő kistérségek – a medián érték alapján egyértelműen – *alacsonyabb belső jövedelemegyenlőtlenséget mutattak, mint saját megyéik, illetve régiójuk.* Ezzel szemben az Észak-alföldi régió határmenti kistérségeinek jövedelemegyenlőtlenségi medián értéke több évben is meghaladta Hajdú-Bihar, illetve Jász-Nagykun-Szolnok megye belső egyenlőtlenségi értékét. *A határmenti kistérségek egyenlőtlenségeinek maximum értékei pedig jellemző módon meghaladták még a legmagasabb megyei egyenlőtlenségi értékkel bíró Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei adatokat is.*

Különbőség mutatkozik a két régió határmenti és nem határmenti kistérségeinek egyenlőtlenségi értékeiben. (XXVIII. számú melléklet) *A Nyugat-dunántúli régió esetében a nem határmenti kistérségek belső jövedelemegyenlőtlenségeinek medián értéke magasabb, mint a határmentieké,* és ugyanez jellemző a maximumértékek esetében is.⁷⁰ A nem határmenti kistérségek egyenlőtlenségi értékeinek maximumai összességében véve növekvő trendet rajzolnak ki szemben a többi térség (beleértve a régiót is) egyenlőtlenségi tendenciáival. Ennek hátterében a Pacsai kistérség sajátos viszonyai állnak, ugyanis a nagyobb súlyú települések hiánya miatt a relatíve kisebb jövedelmi ingadozások is az egyenlőtlenségi értékek látványos módosulását okozhatják. *Az Észak-alföldi régióban a nem határmenti kistérségek egyenlőtlenségi értékei* (a vizsgált időszak második felében még a maximumértékek is) jellemző módon *alatta maradnak a határmenti kistérségek értékeinek.*

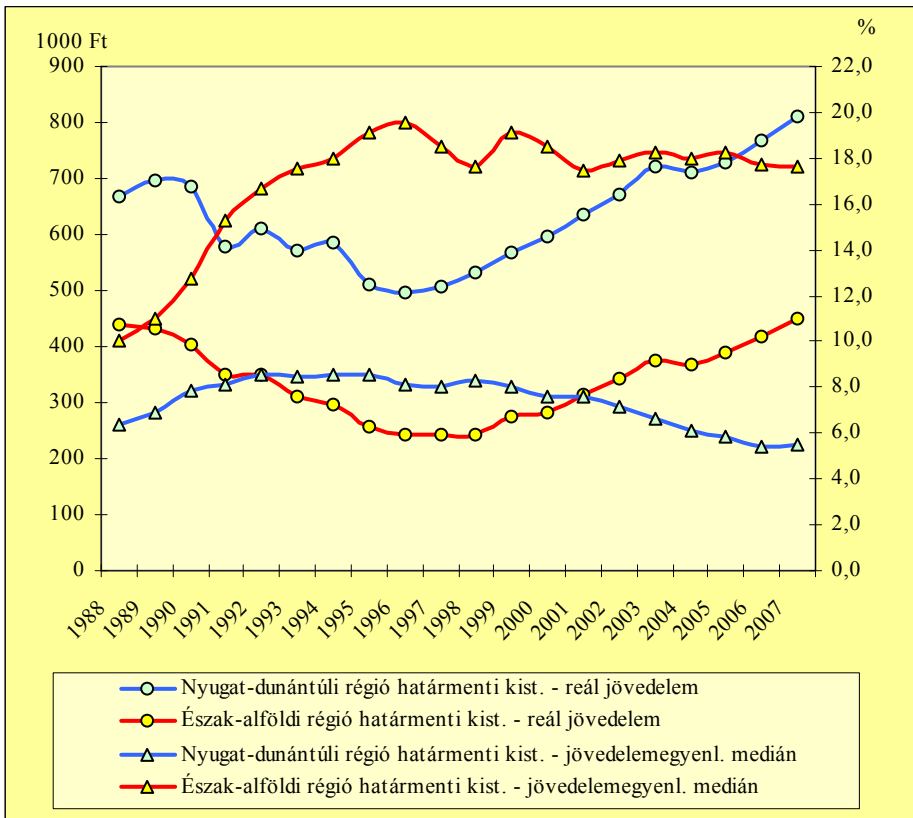
A jövedelemegyenlőtlenségek alakulására korábban bemutatott módszerrel (lásd a 2.3.1. fejezetet) elvégzett számítás alapján a 36. ábra nyugat-dunántúli kistérségekkel kiegészített térképe is jól jelzi a két régió eltérő folyamatait. (XXIX. számú melléklet) A Nyugat-dunántúli régióban a stagnálás és a nivellálódás jellemzőbb az 1988 és 2007 közötti időszakban, míg differenciálódás 10 kistérségben mutatható ki.

Ez az összehasonlítás rávilágított, hogy önmagában a határmenti fekvés még nem okozza a nagyobb mértékű egyenlőtlenségek megjelenését. Tehát *Peach megállapításai csak részben érvényesültek* a két vizsgált magyarországi régió esetében, *mivel a Nyugat-dunántúli régió egyenlőtlenségi értékei alatta maradtak*

---

⁷⁰ Ez az egyenlőtlenségi trend valamelyest ellentmond annak a feltételezésnek, hogy a sikeres szerkezetváltáson keresztülment térségekben növekvő differenciálódás jelentkezik (KOVÁCS T. 2002a). A nagyobb külföldi befektetést fogadó térségekben (tipikusan pl. a Szentgotthárdi kistérségben a GM beruházása) a beruházást követő években erősebb polarizáció jelent meg, melyet azonban röviddel ezután – a foglalkoztatás környező településekre is kiterjedő hatásaként – a térségen belüli nivellálódás váltott fel. A térségi fejlettség és a jövedelemegyenlőtlenségek kapcsolatát megfogalmazottak (a 2.3.3. fejezetben leírtak) alapján kijelenthető, hogy az új (de nem kötelezően külföldi érdekeltségű) beruházások, befektetések megjelenését (melyet a sikeres szerkezetváltásnak lehet tekinteni) követően rövidtávon az egyenlőtlenségek gyors növekedésével lehet számolni, de később éppen ez lehet az alapja a – pozitív irányú – nivellálódási folyamatnak. Sajnos a határ osztrák és szlovák oldalára irányuló munkavállalás nem jelentkezik a jövedelemadatokban, így ennek hatása nem mérhető. Empirikusan még nem lehet vizsgálni a Nyugat-Dunántúl gazdaságát is érzékenyen érintő recesszió hatását, de feltételezhető, hogy ez is térben polarizáltan jelentkezik, így egyenlőtlenség-növekedést generál.

az országra számított egyenlőtlenségi értékeknek. A régió esetében a határmenti terület jellemzően kisebb egyenlőtlenségeket mutatott, mint a nem határmentinek minősített térség. Az Észak-alföldi régióban azonban helytállónak tekinthetőek a Peach munkája alapján megfogalmazott hipotézisek. Tulajdonképpen a számítások a Williamson-hipotézis (lásd. a 2.3.1. fejezetet) érvényességét igazolják, mely arra mutat rá, hogy a magasabb fejlettségű (esetünkben magasabb egy főre eső jövedelemszinttel rendelkező) térségben jellemzően alacsonyabb egyenlőtlenségek jelennek meg. Tehát az adott határszakasz fejlettsége nagyobb hatást jelent az egyenlőtlenségek alakulására, mint önmagában a határ közeli elhelyezkedés.

45. ábra: A reál jövedelem (1000 Ft) és a jövedelemegyenlőtlenség (%) médian értékek alakulása a Nyugat-dunántúli és az Észak-alföldi régió határmenti kistérségeiben 1988 és 2007 között (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

A reáljövedelmi (a 2007-es értékre inflációval korrigálva) és a jövedelemegyenlőtlenségi (súlyozott Gini-együtthatóval számolt) médian értékek alakulása a két régió határmenti kistérségei esetében látványosan kirajolja a két

változó eltérő trendjét – vagyis a *Williamson által megfogalmazott összefüggést*. (45. ábra) (A nem határmenti kistérségek esetében is megfigyelhető ugyanez a tendencia, bár a két régió értékei nem mutatnak olyan látványos eltérést, mint a határmenti kistérségek tekintetében.) (XXX. számú melléklet)

Sajnos az Észak-alföldi régió esetében mindössze 27 elemű kistérségi egyenlőtlenségi mutatóhalmaz nem tette lehetővé a szignifikáns korrelációszámítást, így ismételten a már többször idézett Németh Nándor és Kiss János Péter szerzőpáros munkájára hagyatkozva lehet elfogadni a Williamson-hipotézis meglétét a régióban is (NÉMETH N. - KISS J. P. 2007). Ugyanakkor a *Nyugat-dunántúli régió 25 kistérségére* elvégzett egyenlőtlenségi számításokból készült saját korrelációs vizsgálat eredményei rámutattak, hogy a *jövedelemszint és az egyenlőtlenségek nagysága közötti kapcsolat szignifikáns és negatív irányú* – legalábbis az utóbbi néhány vizsgált évben. Utóbbi régióban erősödött a statisztikai kapcsolat a jövedelem és a jövedelemegyenlőtlenség között a vizsgált időszakban, tehát a magasabb jövedelemszint egyre inkább kisebb jövedelemegyenlőtlenséggel jár együtt (legalábbis a statisztikai kapcsolat szintjén). Az Észak-alföldi régió esetében azonban az adatsorok közötti korrelációs kapcsolatot gyengítő kivételek éppen az egyenlőtlenségek sajátosságaira mutatnak rá, melyekről a korábbi fejezetekben részletesebben esett szó.

Számos korábban hivatkozott tanulmány rámutatott a településméret és az egy főre eső jövedelem értékének kapcsolatára. Ez alapján feltételezhető, hogy az elaprózottabb településszerkezettel rendelkező területeken magasabb jövedelemegyenlőtlenségek jelennek meg. Azonban a Nyugat-dunántúli régió – különösen Vas és Zala megye – sokkal alacsonyabb átlagos településmérettel jellemezhető (1530 lakos/település 2007-ben, míg az Észak-alföldi régióban átlagosan közel 4000 lakos él egy településen), mégis alacsonyabb szintű jövedelemegyenlőtlenséggel rendelkezik.

Az Észak-alföldi régió határmenti területei alapvetően elaprózottabb településszerkezettel rendelkeznek. Komoly dilemmát jelenthet annak eldöntése, hogy a határ közelében⁷¹ jelentkező alacsonyabb jövedelemszint minek tulajdonítható; a kisebb településméret vagy a határ közeli fekvés – azaz a határ jövedelmekre gyakorolt negatív hatásának a következménye-e.

Az 1988-as és 2004-es adatok alapján, az Észak-alföldi régióra elvégzett vizsgálat (PÉNZES, J. 2006b) eredménye az, hogy a települések lakosságszáma és az egy főre eső jövedelem nagysága között erősebb és pozitív irányú korrelációs kapcsolat állt fenn az utóbbi évben, mint a kiinduló időpontban, másrészt a kapcsolat erősebbé vált, mint a határátkelőhelyektől mért távolság és a jövedelem közötti kapcsolat. A határátkelőktől mért távolságot szakaszokra bontva tovább

---

⁷¹ A határátkelőhelyeknek otthont adó települések – még Záhony kiugróan magas jövedelemértékeiktől eltekintve is – nagyobb egy főre eső jövedelemmel rendelkeznek, mint a határátkelőhelyektől távolabb eső települések. A hivatkozott vizsgálatban a határtól való távolságot – számos egyéb, korábban részletezett megközelítési mód közül – a határátkelőhelyektől közúton és percben mért távolság segítségével fejeztük ki.

árnyalható a kép, mely jelzi, hogy *a határhoz legközelebb* eső (10 percen belüli távolság) kategóriában *negatív irányú* (bár nem szignifikáns) *a kapcsolat – azaz a távolság csökkenésével növekszik az egy főre eső jövedelem* (mely a határátkelőhelyek, valamint a nagyobb forgalom hatásaként megjelenő magasabb vállalkozásszám és foglalkoztatottság eredménye). Ugyanakkor a közelebbi távolságkategóriák esetében mindig erősebbnek adódott a településmérettel számított korreláció értéke, és ez a tendencia még inkább erősödött 2004-re. A határtól mért távolság és az egy főre eső jövedelem közötti összefüggést illusztrálja a XXXI. számú melléklet regressziós görbéje (melynek illeszkedése sajnos elég szerénynek tekinthető).

Annak érdekében, hogy az 1988 és 2004 közötti időszakban a jövedelmek alakulását nagyobb mértékben befolyásoló hatást el lehessen különíteni, shift-share (más néven hatásarány) elemzést készítettünk. (A módszer leírásáról lásd. KISS J. 1998; NEMES NAGY J. 1979, 1984b; NEMES NAGY J. (szerk.) 2005; TÓTH G. 2005b.) Az elemzés során a lokális tényezőt a határátkelőhelyektől mért távolság kategóriák jelentették, míg a strukturális tényezőt a települések lakosságszám-kategóriái alapján alakítottuk ki. A számítások elvégzését követően megállapítható, hogy a vizsgált időintervallumban *a határhoz (határátkelőhelyekhez) közelebb eső kategóriák esetében* (azaz 10, illetve 20 perces távolságon belül) *a lokális tényező egyértelműen dominánsabbnak bizonyult*, mint a strukturális tényező. Mindkét tényező hatása negatív volt, és a jövedelem értékének változása átlag alatti volt az adott kategóriákban. Tehát *a határhoz közelebb eső terület jövedelmi szintjének változásában meghatározóbb hatása volt a fekvésnek, mint a településméretnek*.

Bár a korrelációs vizsgálat rámutatott, hogy erősebb a statisztikai kapcsolat a településméret és az egy főre eső jövedelem között, mint a határtól mért távolság és a jövedelem között, a rendszerváltás után a változásban a fekvésnek (vagyis a lokális tényezőnek) volt meghatározóbb szerepe. *A határmenti térség jellemző visszaesése tükröződik abban, hogy mindkét tényező negatív előjellel szerepelt*. Ez az eredmény nem jelzi egyértelműen, hogy a bekövetkezett változás a határ gazdasági fejlődést negatívan befolyásoló hatásának tudható be, pusztán az szűrhető le, hogy *a határmenti terület a legnagyobb vesztese a társadalmi-gazdasági átalakulásnak*. A visszaesés pedig a településmérettől függetlenül jelentkezett. Ezt a képet csak a határátkelő-települések árnyalják, melynek háttérben véleményünk szerint az áll, hogy a határátkelőhely foglalkoztatási hatása stabilizálóan hatott a rendszerváltás utáni foglalkoztatás-csökkenés során, míg a távolabb eső településeken nagyobb mértékű volt a foglalkoztatás visszaesése. Emiatt *a határátkelőhely-települések csak relatíve emelkedtek ki környezetükből.*

Konklúzióként elmondható, hogy *az Észak-alföldi régió határmenti területe a rendszerváltás után jelentős visszaesést mutatott*, melyre mind a települési szintű vizsgálatok, mind pedig a kistérségi jövedelmi vizsgálatok rámutattak. A határmenti térség jövedelmi folyamataiban *jellemzőbb módon jelent meg a határtól*

mért távolság hatása, mint a településméretből adódó meghatározottság, annak ellenére, hogy a statisztikai kapcsolat utóbbi esetében dominánsan magasabb. Az Észak-alföldi régió határmenti területei alacsonyabb jövedelemszinttel és magasabb jövedelemegyenlőtlenséggel jellemezhetőek, mint a nem határmenti kistérségek. Ugyanakkor a határmenti területekre nem minden esetben jellemző a magasabb értékű területi egyenlőtlenségek megjelenése (a Nyugat-dunántúli régió kivételt jelent), hanem sokkal inkább tekinthető érvényesnek a Williamson által megfogalmazott összefüggés, vagyis a magasabb fejlettségű területek alacsonyabb jövedelemegyenlőtlenséget mutatnak. A sikeres szerkezetváltáson átment (nyugat-dunántúli) térségekben csak a beruházások megjelenését követő években jelentkezett polarizáció, melyet látványos nivellálódás váltott fel.

Ugyanakkor a keleti határmenti térségekben a területileg differenciáltan jelentkező elhúzóó válság határozza meg a jövedelemegyenlőtlenségek alakulását. Ebben a tekintetben a határmenti, kisebb lakosságszámú települések a legnagyobb vesztesek, kivételt mindössze a határátkelőhelyek által biztosított szerény munkalehetőségek miatt relatíve jobb pozícióban lévő települések jelentenek.

6. Összegzés

Az Észak-alföldi régió meghatározó területi egyenlőtlenségi folyamatainak vizsgálata nemzetközi összehasonlításban

A nemzetközi és hazai szakirodalom áttekintése során különösen nagy figyelmet fordítottam a *centrum-periféria dichotómia* bemutatására. A nemzetközi centrum-periféria viszonyok kapcsán kétféle nézet körvonalazható – a területi polarizálódás kumulatív jellegét hangsúlyozó (pl. Gunnar Myrdal elmélete) (MYRDAL, G. 1957), valamint a területi kiegyenlítődés folyamatát központba állító (pl. John Friedmann és Harry W. Richardson modellje) megközelítés (FRIEDMANN, J. 1966; RICHARDSON, H. W. 1980). A fejlett országokban – különösen az Egyesült Államokban – megfigyelhető legújabb tendenciák magyarázatára szolgáló elméletet is bemutatam (FAN, C. C. - CASETTI, E. 1994).

Az államhatár meghatározó szerepet játszik az Észak-alföldi régió területi folyamataiban. A problémakör elemzésének első lépéseként áttekintettem a határmenti térség lehatárolásának módszereit. Ezt követően pedig a határ területi fejlődésben játszott negatív, majd pozitív hatásainak bemutatására került sor. James Peach határmenti térségek jövedelmi különbségeire vonatkozó hipotéziseit kiemelten kezeltem, mivel ezek a disszertáció vizsgálatának is kiindulópontjai voltak (PEACH, J. 1997).

A regionális fejlődés és a területi egyenlőtlenségek kapcsolatát vizsgáló legfontosabb elméletek áttekintését is elvégeztem. Logikailag ide illeszkedett a számítások során alkalmazott területi egyenlőtlenségi módszerek bemutatása. Ezt követően, a regionális fejlődéssel kapcsolatos elméletek sorában a Kuznets-Williamson fordított U hipotézis mellett és ellen szóló érveket foglaltam össze. Összességében véve az általam elvégzett számítások alátámasztották a hipotézis állításait, azonban az elmélet továbbgondolását jelentő újabb koncepciókat is tekintetbe kell venni. Különösen érvényes ez a volt szocialista átmeneti országok körére, ahol az európai tendenciáktól eltérő folyamatok érvényesülnek.

A periférikus területek lehatárolásának módszerei

A disszertáció ezen fejezetében a *periférikus területek lehatárolására vonatkozó* legfontosabb *hazai forrásokat* tekintettem át, kiemelve azokat az eljárásokat, módszereket és mutatókat, melyeket az egyes vizsgálatokban alkalmaztak. Az Észak-alföldi régió elmaradott területeire a szakirodalom alapján elvégzett összehasonlító vizsgálat *eredménye kettős* – alapvetően *nincsen jelentős különbség az egyes módszerek eredményei között, azonban bizonyos feltételek beiktatásával hasonló módszerrel is lehet teljesen más lehatárolást elvégezni.*

Az 1980-as évek közepétől kezdve a területfejlesztés gyakorlatában jogszabályok segítségével jelölik ki az elmaradott települések körét. Az áttekintés érinti az alkalmazott módszertant, a figyelembe vett társadalmi-gazdasági mutatók körét, valamint a régió jogszabályok alapján elmaradottnak minősített településeinek értékelési kritériumait és annak változásait, relevanciáját. Összességében véve kirajzolódnak a régió periférikus területei, azonban az egyes évek között jelentős és indokolatlan eltérések mutatkoznak. Így kijelenthető, hogy a jogszabályok alapján elvégzett lehatárolás nem alkalmas a periférikus területek megállapítására.

Az adóköteles jövedelem egy főre eső értéke, valamint az adófizetők aránya számos társadalmi-gazdasági indikátorral szignifikáns statisztikai kapcsolatot mutat a régió településeire elvégzett saját korrelációs számítás alapján. A jövedelem alapján elmaradottnak minősülő települések köre jól fejezte ki a periférikus területek eloszlását és időbeli változásait. A jövedelem és a foglalkoztatottság mutatóinak relevanciáját több hazai területi vizsgálat is alátámasztotta.

Területi jövedelmi folyamatok és a regionális jövedelemegyenlőtlenségek alakulása Magyarországon a rendszerváltás után

Az országos átlaghoz viszonyított jövedelem értékének kistérségi szintű vizsgálata rámutatott a legfontosabb térszerkezeti jellemzőkre és azok változásaira. A rendszerváltás utáni jövedelmi folyamatokat elsősorban a polarizáció jellemzi. A korábban is fejlettebb Budapest és környéke, az ország észak-nyugati része, valamint a legnagyobb városok helyzete javult, miközben a bányászati-nehézipari tengely és az ország északkeleti-, délnyugati térsége az átalakulás vesztese.

A lezajlott változások a területi különbségek drasztikus növekedését eredményezték az 1990-es évek közepéig, majd az ezredfordulóig stagnáltak a régióon belüli jövedelemegyenlőtlenségek. 2000 után megkezdődött az egyenlőtlenségek csökkenése. Azonban az Észak-alföldi régió rendelkezett a legalacsonyabb jövedelemszinttel és a legmagasabb egyenlőtlenségi értékekkel a régiók közül.

A legalacsonyabb egy főre eső jövedelemszinttel rendelkező – periférikusnak tekinthető – települések vizsgálata bebizonyította, hogy:

- a rendszerváltás követően fejlődő megyékben jelentősen csökkent a periférikus települések száma;
- ugyanakkor az elhúzódó válsággal szembenező megyékben növekedett az alacsony jövedelemszinttel rendelkező települések száma;
- a periférikus települések területileg fokozatosan koncentrálnak;
- a módszerrel kirajzolhatóak az ország periférikus térségei – közöttük a régióon belül a határmenti külső és a Közép-Tisza mentén húzódó belső periféria.

A jövedelmi folyamatok meghatározó tényezői az Észak-alföldi régióban

A régió településeinek nagy része csökkenést mutatott az országos átlaghoz viszonyított relatív jövedelmi szintjében 1988 és 2007 között. *A változás jellegzetesen visszatükrözi a települések lakosságszám szerinti kategóriáit.* A három megyeszékhely növekedést tudott felmutatni, a 10.000 lakos feletti városok kisebb mértékben estek vissza, míg a legkisebb lakosságszámú települések komoly csökkenést szenvedtek el jövedelemszintjükben:

- *növekvő jövedelemszint* elsősorban a megyeszékhelyek környezetében jelentkezett, mely *a szuburbanizáció eredményeként* értékelhető;
- *a legnagyobb visszaesés a belső és a külső periféria elmaradott települései esetében* következett be;
- ennek *a polarizálódásnak az eredményeként, a fejlettségi rangsor pólusai között hatalmas szakadék* nyílt ki;
- *a legalacsonyabb értékkel rendelkező települések felzárkózása* – a regionális szinten tapasztalható nivellálódás ellenére – *még nem indult meg.*

A potenciál-modell alkalmazása a jövedelmi folyamatok vizsgálatában

A potenciál-modell alkalmazásával jól kirajzolódnak az Észak-alföldi régió jövedelmi térszerkezetének sajátosságai és változásai. A modell három komponensének és összesített értékének vizsgálata rávilágított, hogy:

- *a rendszerváltás óta eltelt időszakban a régió legnagyobb potenciállal rendelkező területei* – a három megyeszékhely környezete, valamint az őket összekötő tengely mentén, a Jászság, valamint a régió jelentősebb városi központjai – *tudták megőrizni, illetve növelni jövedelempotenciál-értéküket;*
- *a rendszerváltást követő időszakban nagy kilengések* jellemezték a potenciálmező változásait;
- *a legjelentősebb visszaesés a belső, valamint a külső periférián* következett be;
- a modell is jól mutatja *a szuburbanizáció folyamatát;*
- *a rövidebb időtávon bekövetkező jövedelemváltozási folyamatok területi hatóköre is jól detektálható;*
- *a módszer alkalmas Budapest, valamint a régió kívüli központok hatásának kimutatására.*

A területi jövedelemegyenlőtlenségek alakulása

A régió belüli területi egyenlőtlenségek kiszámítását a kistérségekre végeztem el. A számítások eredménye a következőkben foglalható össze:

- *a rendszerváltást megelőzően a területi jövedelemegyenlőtlenségek sokkal kiegyenlítettebb képet mutattak;*
- *az egyenlőtlenségi trendek mediánja az országos tendenciákhoz hasonló lefutást mutat;*
- *a kistérségi egyenlőtlenségi pályák azonban több esetben is eltérnek az országos és a regionális trendtől:*
  - *több kistérségben továbbra is divergencia mutatkozik – pl. a Baktalórántházai, Tiszafüredi, Záhonyi kistérségben;*
  - *elhúzódó, magas szintű stagnálás rajzolódik ki az elmaradott területek kistérségeiben – pl. a Berettyóújfalui, Fehérgyarmati, Mátészalkai, Nyírbátori és Vásárosnaményi kistérségben;*
- *csökkenő egyenlőtlenséget okozhat negatív előjelű folyamat is, a központi település csökkenő jövedelemszintje miatt nivellálódás jelentkezhet – pl. a Tiszavasvári kistérségben;*
- *a szuburbanizáció hatása kétféleképpen jelentkezik:*
  - *a megyeszékhelyeket is magába foglaló területegységekben konvergencia – pl. Nyíregyházai és Szolnoki kistérség;*
  - *a megyeszékhelyeket nem, de a szuburbanizációs településeket tartalmazó kistérségekben az egyenlőtlenségek növekedése figyelhető meg – pl. a Derecske-Létavértesi és a Hajdúhadházi kistérség.*

A régió belüli centrum-periféria folyamatok

A rendszerváltást követő gazdasági visszaesés a foglalkoztatás és az ingázás drasztikus csökkenésével járt együtt, melynek mértéke településnagyság szerint eltérő volt. A változás tendenciája alapvetően a jövedelemével mutatott hasonlóságot. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a foglalkoztatottság visszaesése jól kirajzolja a régió belüli centrum-periféria viszonyokat. Ennek vizsgálata céljából foglalkoztatási vonzáskörzeteket határoltam le, melyek közül a legalább 10 települést vonzó központokat vettem figyelembe. A következő sajátosságokat lehetett megfigyelni:

- *a központok relatív jövedelemszintje meghaladja az országos átlagot, vagy csak kis mértékben marad el attól;*
- *központoktól távolodva csökkenő jövedelemszint tapasztalható;*
- *a központok relatív jövedelemszintje nőtt, vagy csak kis mértékben csökkent 1988 és 2007 között;*

- a központoktól távolodva jellemzően nagyobb volt a jövedelemszint csökkenése a rendszerváltás után;
- minél nagyobb egy város, annál nagyobb területre fejt ki foglalkoztatási hatását;
- a megjelenő kivételek általában néhány kiugróan magas (pl. két vonzásközpont közötti tengelyen fekvő település), vagy alacsony jövedelemszintű településnek tudhatóak be.

A vizsgálat rámutatott, hogy a régió belüli centrum-periféria folyamatok jelentik a területi egyenlőtlenségek legfontosabb elemét. A rendszerváltást követően főként ebben a dimenzióban bekövetkezett polarizálódás eredményezte a különbségek növekedését. Jellemzően a gazdasági visszaesés során jelentkezett, ezért indokolt „recessziós polarizációnak” nevezni.

A rendszerváltást követően a régió foglalkoztatási körzeteiben a „backwash hatások” kerültek túlsúlyba. A központok felértékelődő relatív foglalkoztatási szerepe az ingázás visszaesésével jelentkezett. A „spread-hatások” csak a megyeszékhelyek környezetében jelentkeznek, melyek leglátványosabb megnyilvánulása a szuburbanizáció folyamata.

Ez a területi trend gyakorlatilag Richardson térszerkezet decentralizációs polarizáció elméletének inverze. A területi jövedelemegyenlőtlenségek magas szintje egyértelműen a periférikus területeken jellemző, így Williamson fordított U hipotézise érvényesnek tekinthető.

Az államhatár hatása a területi jövedelmi különbségek alakulására

A határ területi jövedelmi különbségekre gyakorolt hatásának vizsgálata céljából a Nyugat-dunántúli régió komparatív elemzését végeztem el. A legfontosabb hipotéziseket James Peach megállapításai jelentették (PEACH, J. 1997). Az államhatár területi jövedelmi különbségekre gyakorolt hatása így összegezhető:

- a határmenti térség egyenlőtlenségei kisebbek is lehetnek, mint a nem határmenti területeké – ellentétben Peach hipotézisével;
- Magyarország esetében határmenti térségei esetében a Williamson-hipotézis tűnik érvényesnek, azaz a magasabb fejlettségi szint alacsonyabb belső jövedelemegyenlőtlenséggel jár együtt;
- a két határszakasz közötti különbség oka a tradicionálisan magasabb fejlettségi szint és a rendszerváltás után felértékelődő környezet, valamint a sikeres gazdasági szerkezetváltás (egyéb tényezők mellett);
- az államhatár pozitív hatása a keleti periférikus térségben elsősorban a határátkelőhelyekhez kapcsolódó magasabb állami foglalkoztatásnak betudhatóan jelentkezik;
- a keleti területeken a határ mindkét oldalán lévő alacsony gazdasági potenciál nem tudja dinamizálni a fejlődést, így sokkal inkább jutnak érvényre a határ elválasztó funkciói.

A dolgozat következtetései felhívják a figyelmet arra, hogy a lokális központok komoly szerepet játszanak a területi folyamatokban, így a területfejlesztési tervekben, területi tervezésben nagyobb hangsúlyt kellene fektetni ezen települések foglalkoztatási funkciójának erősítésére.

A dolgozat rávilágított a centrum-periféria folyamatok lokális szintű jelenlétére, ugyanakkor további vizsgálatok szükségesek ahhoz, hogy területileg kiterjesztve lehessen igazolni az elmélet relevanciáját. Felmerülhet a kérdés, hogy csak az elmaradott térségek sajátossága ez a folyamat, vagy a fejlettebb térségekben is megfigyelhető mindez. Érdekes vizsgálati téma lehet az is, hogy a rövidtávon bekövetkező, kevésbé mélyreható változásokkal járó gazdasági recessziók milyen lokális területi folyamatokat generálnak és feltételezhető-e a területi egyenlőtlenségek hullámozása a gazdasági fejlődés ciklikusságának függvényében.

Summary (angol nyelvű összefoglaló)

Investigation of the determinant spatial inequality processes in the Northern Great Plain Region in international context

The *problem of core-periphery dichotomy* deserved special attention during the overview of the international and Hungarian literature. Two different approaches can be separated regarding the core-periphery relationships – on the one hand, the first approach puts the emphasis on the process of cumulative causation (e.g. Myrdal's theory) (MYRDAL, G. 1957), on the other hand, the second approach highlighted the process of territorial equalization (e.g. Friedmann's and Richardson's theory) (FRIEDMANN, J. 1966; RICHARDSON, H. W. 1980). A theory explaining the recent inequality trends occurred in the U.S. has also been presented (FAN, C. C. - CASETTI, E. 1994).

The *state border* significantly influences the spatial processes in the Northern Great Plain Region. First of all, the methods for delimitation of the border zone were reviewed, as the first step to define the border problems. The positive and negative effects of state borders on the regional development were summarized: James Peach's hypotheses about the income disparities of border areas deserved special attention, as these statements became key element for the investigations carried out in the dissertation as well (PEACH, J. 1997).

The most important *theories on the relationship between regional development and spatial inequalities* were also reviewed. The presentation of spatial inequality methods used in the investigation logically fitted to this part. The arguments for and against the relevance of the Kuznets-Williamson inverted-U hypothesis were comprised by the different theories. Generally, my results confirmed the most important statements of the hypothesis, however newer conceptions rethinking the original hypothesis should also be taken into consideration. This is especially relevant in the case of the post-socialist countries in transition, where the inequality tendencies differ from the European trends.

Methods of the delimitation of peripheral areas

In this chapter of the dissertation, the most important resources on *the delimitation of the Hungarian peripheral areas* were reviewed focusing on the procedures, methods and indicators applied in the studies. The comparative analysis regarding the backward areas of the Northern Great Plain Region gave *ambiguous results by the literature* – however, *there is no significant difference between the results of each method, similar methods with some constraints could result completely different spatial pattern of development.*

Since the mid 1980's *the Hungarian regional development has listed the underdeveloped settlements* within the framework of legislation practice of the government. A criticism of the applied methods, the socio-economic indicators taken into consideration and the underdeveloped settlements in the investigated region designated by the code for regional development are involved in my overview. *Summarising the results of different approaches the peripheral areas of the region can be identified, however significant and causeless differences appeared by one year to the next.* It can be stated that the territorial delimitation using the code for regional development is not appropriate to allocate the peripheral areas on the settlement level.

The taxable income per capita and the ratio of taxpayers correlated significantly with several socio-economic indicators by the calculation applied for the settlements of the North Great Plain Region. The distribution and temporal changes of peripheral areas are well expressed by the group of settlements labeled backward based on income per capita. *The relevance of income and employment indicators is supported by more Hungarian regional analyses.*

Regional income processes and the development of regional income inequalities in Hungary after the political transition

On the level of LAU-1 microregions the examination of income value in comparison with the national average revealed the most important characteristics of spatial pattern and their changes. After the political transition the spatial income structure is primarily characterized by *polarization*. The situation of Budapest, developed even before, and its agglomeration, of North-western Hungary and the largest towns improved, while the mining and heavy industrial axis and North-eastern, South-western Hungary were faced with long term crisis.

These changes generated *serious increase in spatial disparities* by the mid 1990s and long stagnation occurred in the intra-regional income inequalities by the millennium. Income convergence began after 2000 in the case of the regional inequalities. However, *the Northern Great Plain Region has the lowest level of income and the highest level of inequalities* among the Hungarian NUTS-2 regions.

The analysis of settlements, regarded as peripheral, with the lowest income per capita, proved that:

- *the number of peripheral settlements decreased significantly in the developing counties after the political transition;*
- *the number of settlements with extremely low income level grew in the counties with permanent crisis;*
- *peripheral settlements tend to concentrate geographically;*
- *backward areas – like the outer periphery along the state border and the inner periphery in the Middle-Tisza-Basin in the Northern Great Plain Region – can be detected with the help of this method.*

Determinant factors of income processes in the Northern Great Plain Region

Most of the settlements in the region suffered decrease in the relative level of income in comparison with the national average between 1988 and 2007. *The categories of settlements according to the number of inhabitants are characteristically reflected by the change.* The county-seats (Debrecen, Nyíregyháza and Szolnok) showed growth in their income level, the towns with more than 10,000 inhabitants had a small decrease on the average, but villages with population less than 2000 suffered a serious drop-off in their income level:

- *increasing level of income can be detected in the surroundings of the largest towns as the result of the suburbanization process;*
- *the largest decrease occurred in the case of peripheral settlements in inner and outer periphery;*
- *due to this polarization, the gap between the poles of the development rank became enormous;*
- *the closing up of settlements with the lowest income values – in spite of the convergence at the regional level – has not yet started.*

Application of potential-model in the investigation of income processes

The characteristic features and changes of the spatial income pattern can be represented with the application of potential-model. The three components of the model and their summarized value indicated that:

- *areas with the largest income potential – the surroundings of the county-seats and the axes between them, the Jászság area and the significant urban centres of the region – were able to hold and improve their income potential values after the political transition;*
- *large fluctuation of the potential-field was observed during the first period following the political transition in 1989;*
- *the most significant decrease can be found in the case of the inner and outer periphery;*
- *the process of suburbanization is also shown by this model;*
- *the spatial sphere of short-term income changes can also be detected;*
- *the method has the capacity to show the effect of Budapest or other centres located outside the region.*

The development of regional income inequalities

The calculation of income inequalities was carried out in terms of the LAU-2 microregions. The results can be summarized as follows:

- *regional income inequalities showed a more equal pattern before the political transition;*
- *the median values of the inequality trends exhibits similar tendency as in the case of the national and regional values;*
- *however, different trajectories can also be found:*
  - *divergence appears in more microregions (e.g. Baktalórántháza, Tiszafüred, Záhony microregion);*
  - *long-term, high-level stagnation can be detected in the case of the peripheral areas (e.g. Berettyóújfalu, Fehérgyarmat, Mátészalka, Nyírbátor and Vásárosnamény microregion);*
- *decreasing income inequalities can be evaluated as negative processes, the falling income level of the centre might cause income convergence within the microregion (e.g. Tiszavasvári microregion)*
- *the influence of suburbanization may appear in two ways:*
  - *microregions containing the county-seats show convergence (e.g. Nyíregyháza and Szolnoki microregion);*
  - *divergence can be detected in the territorial units containing suburban settlements, but not the centre (e.g. Derecske-Létavértes and Hajdúhadház microregion)*

Core-periphery processes within the region

The economic recession after the political transition entailed the dramatic fall in the employment and commuting, which differs in extent according to the size of the settlements. The tendency of change basically reflects that of the income level. The core-periphery problem of the region outlines the decrease in the employment. In order to investigate this phenomenon I delimited commuter belts, out of which I only considered those that attract at least 10 settlements. The following characteristics can be observed:

- *the relative income level of the centres is above or a little bit below the national average;*
- *income level tends to decrease with the increasing distance from the centres;*
- *the relative income level of the centres increased or decreased less between 1988 and 2007;*
- *the decrease of the income level tends to be higher with the increasing distance from the centres;*

- *the larger the centre is, the more extended sphere of influence it has;*
- *exceptions generally appear as a result of a significantly high (mainly in the case of settlements along an axis between two centres) or an extremely low income value.*

➤ This investigation gave evidence that *the illustrated core-periphery processes should be considered as the most important element in the income inequalities within a region. The polarization primarily taking place in this dimension resulted in the increase of disparities. It characteristically occurred during the economic recession, therefore it can be named "polarization during recession".*

The *backwash effects* have become dominant in the commuter belts after the political transition. The strengthening employment role of the centres accompanied with the decrease of commuting in the peripheries. Spread-effects can be found only in the surroundings of the county-seats and the process of suburbanization is their most spectacular manifestation.

The spatial tendencies observed in the Northern Great Plain Region can be explained as an inverse process of Richardson's polarization reversal theory. High level of spatial income inequalities is unambiguously characteristic of backward areas, so Williamson's inverted U theory can be regarded as relevant.

The effect of state borders on the regional income disparities

Comparative analysis of the Western Transdanubia Region was completed in order to investigate the effect of state borders on the regional income disparities. James Peach's statements gave the basic hypotheses in this case (PEACH, J. 1997). The effect of state borders on regional income inequalities can be summarized as the following:

- *income inequalities can be lower in the border areas than in the non-border territories – in spite of Peach's hypothesis;*
- *Williamson's hypothesis seems relevant in the case of the Hungarian border areas, i.e. a higher level of development entails less income inequality;*
- *the traditionally higher level of development, the more appreciated environment and the successful economic transition are (beside other factors) the causes of the different income distribution in the case of the investigated regions;*
- *in the Eastern border area the positive effect of state borders can mainly be attributed to the higher state employment connected to the border crossing stations*
- *in the Eastern regions the low economic potential on both sides of the state border cannot boost economic development, as a consequence. the dividing functions of the state border prevail.*

The existence of local core-periphery processes has been pointed out by the dissertation, however further investigations are needed to prove its relevance in an extended geographical space. It still remained unanswered whether the process can be observed in case of developed areas or it is characteristic only in the backward territories. The territorial consequences of short-term and less critical crises and the potential waving of spatial inequalities according to economic cycles are also interesting problems.

Felhasznált irodalom

- ADLER J. 2002: Regionális foglalkoztatottsági különbségek - kiváltó okok a '90-es években I. – Comitatus: önkormányzati szemle, 1-2. pp. 62-71.
- ADLER J. - BARTA J. - BENYÓ B. - BÍRÓ P. - MOLNÁR L. - SKULTÉTY L. 2001: A gazdasági fejlettség területi különbségei és ezek okai. – Területi Statisztika, 6. pp. 517-533.
- ADLER J. - SKULTÉTY L. 2002: Regionális foglalkoztatottsági különbségek - kiváltó okok a '90-es években III. – Comitatus: önkormányzati szemle, 3. pp. 59-68.
- AMOS, O. 1988: Unbalanced regional growth and regional income inequality in the later stages of development. – Regional Science and Urban Economics, 18. pp. 549-566.
- ASCHAUER, W. 2003: Egy „működő” schengeni határ: az államhatár szerepének átalakulása a német-dán határvidéken. – In: Határok és határmentiség az átalakuló Közép-Európában (szerk. Süli-Zakar I.), Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 6-16.
- BALCSÓK I. 2000: Hátrányos helyzetű társadalmi rétegek az Északkelet-Alföld határ menti térségeinek munkaerőpiacán. – Tér és Társadalom, 2-3. pp. 285-294.
- BALCSÓK I. 2005: A munkanélküliség területi egyenlőtlenségei és legjellemzőbb folyamatainak alakulása az 1992-2002 közötti időszakban. – Doktori (Ph.D.) értekezés, Debreceni Egyetem, Debrecen, 158 p. kézirat
- BALCSÓK I. - KONCZ G. 2004: A Hajdú-Bihar megyei városok foglalkoztatási helyzetének alakulása a rendszerváltástól napjainkig. – In: A versenyképesség regionális, vállalati és intézményi dimenziói. Fiatal regionalisták IV. országos konferenciájának kiadványa. Győr. CD Kiadvány
Forrás: <http://rs1.szif.hu/~pmark/publikacio/Netware/koncz.doc> Letöltve: 2008. február 10.
- BARANYI B. 2004: Gondolatok a perifériaképződés történeti előzményeiről és következményeiről. – Tér és Társadalom, 2. pp. 1-21.
- BARANYI B. 2007: A határmentiség dimenziói Magyarországon. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 318 p.
- BARANYI B. (SZERK.) 2008: Észak-Alföld. – A Kárpát-medence régiói 8. MTA RKK – Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest. 515 p.
- BARANYI B. - BALCSÓK I. 2003: A munkaerőpiaci folyamatok regionális eltérései Magyarországon 1992-2001 között. – Comitatus: önkormányzati szemle, 5. pp. 6-18.
- BARANYI B. - G. FEKETE É. - KONCZ G. 2003: A roma-szegregáció kutatásának területi szempontjai a halmozottan hátrányos helyzetű encsi és sellyei-siklósi kistérségekben. – Kisebbségkutatás, 2. pp. 344-362.
- BAROS Z. - PÉNZES J. - TÓTH T. 2007: Demográfiai folyamatok a Csereháton a XX. század folyamán. – In: Migráció és asszimiláció Északkelet-Magyarországon és

- a Partiumban (1715-1992) (szerk. Demeter G. - Bagdi R.). Studia Historico-Demographica Debrecina I., Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 170-185.
- BARRIOS, S. - STROBL, E. 2009: The dynamics of regional inequalities. – Regional Science and Urban Economics, Vol. 39. Issue 5. pp. 575-591.
- BARRO, R. - SALA-I-MARTIN, X. 1991: Convergence across States and Regions. – Brookings Papers in Economic Activities, 1., pp. 107-182.
- BARTA GY. 1990: Centrum-periféria folyamatok a magyar gazdaság területi fejlődésében? – In: Tér – Idő – Társadalom (Huszonygy tanulmány Enyedi Györgynek) (szerk. Tóth J.). MTA RKK, Pécs. pp. 170-189.
- BARTA GY. - BELUSZKY P. - BERÉNYI I. 1975: A hátrányos helyzetű területek vizsgálata Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. – Földrajzi Értesítő, 3. pp. 299-390.
- BELUSZKY P. 1976: Területi hátrányok a lakosság életkörülményeiben – Hátrányos helyzetű területek Magyarországon. – Földrajzi Értesítő, 2-3-4. pp. 301-312.
- BELUSZKY P. 1981: Két hátrányos helyzetű terület az Alföldön: a Közép-Tiszavidék és a Berettyó-Körösvidék. – Alföldi Tanulmányok, V. pp. 131-160.
- BELUSZKY P. 2002: Területi hátrányok és „kezelésük” Magyarországon (1900)–1948–1991. – In: Vég kiárusítás II. Társadalomföldrajzi tanulmányok. MTA RKK, Pécs. pp. 71-94.
- BELUSZKY P. - GYŐRI R. 1999: A magyarországi városhálózat és az EU-csatlakozás. – Tér és Társadalom, 1-2. pp. 1-30.
- BELUSZKY P. - GYŐRI R. 2004: A társadalom mélyszerkezetének területi differenciái és az ország hátrányos helyzetű kistérségei. Budapest, kézirat
- BELUSZKY P. - ENYEDI GY. 1974: Az Észak-Alföld gazdasági fejlődése. – Földrajzi Közlemények, 1. pp. 14-32.
- BELUSZKY P. - SIKOS T. T. 1982: Magyarország falutípusai. – MTA FKI, Budapest. 167 p.
- BELUSZKY P. - SIKOS T. T. 2007: Változó falvaink. – MTA Stratégiai Tanulmányok Sorozat, Budapest. 459 p.
- BENE L. - TEKSE K. 1966: Vizsgálatok a népesség területi eloszlásának alakulásáról Magyarországon 1900-1960. – KSH Népeségtudományi Kutató Csoport közleményei, 1. 65 p.
- BIHARI ZS. - KOVÁCS K. 2006: Lejtők és csúszdák, avagy a foglalkoztatási esélyek térbeli egyenlőtlensége az ezredfordulón. – Tér és Társadalom, 4. pp. 49-66.
- BÓDI F. - OBÁDOVICS CS. - MOKOS B. 1999: Adózás, jövedelemkülönbségek Magyarországon. – Területi Statisztika, 2. pp. 131-147.
- BORBÉLY SZ. 1988: Egy latin-amerikai gazdasági-társadalmi koncepció és alapjai : A Prebisch-CEPAL modell. – Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest. 71 p.
- BUJDOSÓ Z. 2004: Munkaerővándorlás Hajdú-Bihar megye határa mentén. In: Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások (Szerk. Süli-Zakar I.). – Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 301-307.

- BUJDOSÓ Z. 2009: A megyehatár hatása a városok vonzáskörzetére Hajdú-Bihar megye példáján. – *Studia Geographica* 24, A DE Földrajzi Tanszékeinek kiadványa, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 211 p.
- BUJDOSÓ Z. - RADICS ZS. 2007: Vízátározók idegenforgalmi jelentősége néhány észak-magyarországi példán keresztül. – In: Tanár Úrnak Tisztelettel! 56 tanulmány Dr. Korompai Gábor 70. születésnapjára (szerk. Süli-Zakar I.). Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 93-102.
- COULTER, P. B. 1989: *Measuring inequality. A methodological handbook.* – Westview Press, London. 204 p.
- CZIMRE, K. 2006: *Cross-Border Co-operation – Theory and Practice.* – Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 146 p.
- CSATÁRI B. 1996: A magyarországi kistérségek néhány jellegzetessége. Kistérségi folyamatok és a területfejlesztési politika lehetséges beavatkozási térségtípusai. – MTA Regionális Kutatások Központja, Kecskemét. 25 p.
- CSATÁRI B. - PAPP A. 1984: A falvak településföldrajzi problémái a Tiszántúl középső részén. – *Földrajzi Közlemények*, 2. pp. 114-132.
- CSÉFALVAY Z. - NIKODÉMUS A. 1991: Két századvég Magyarországon – gyorsjelentés a gazdaság regionális átrendezéséről. – *Tér és Társadalom*, 4. pp. 69-88.
- DÁVID L. - MICHALKÓ G. (SZERK.) 2008: *A Tisza-tó turizmusa.* – Magyar Turizmus Zrt., Budapest. 224 p.
- DAVIES, S. - HALLET, M. 2002: *Interaction between National and Regional Development.* – HWWA Discussion Paper 207. Hamburg Institute of International Economics, Hamburg. 30 p.
- DUNFORD, M. 2006: *Regional Inequalities.* – University of Sussex, School of Social Sciences and Cultural Studies, Brighton. 17 p.
Forrás: <http://www.geog.susx.ac.uk/research/eggd/ege/pdf/regineq02.pdf>
letöltve: 2010. január 20.
- DUSEK T. 2000: A területi árrendszerek és fogyasztási szerkezetek eltérése és a gazdasági tevékenység szintjének összehasonlíthatósága. – *Tér és Társadalom*, 2-3. pp. 129-137.
- DUSEK T. 2002: Területi jövedelmi folyamatok a kilencvenes években. – In: *A rendszerváltás (változtatás) mérlege. Tanulmánykötet az azonos című konferencia anyagai alapján* (szerk. Beszteri B. - Mikolasek S.), Komárom VEAB. pp. 183-191.
- DUSEK T. 2004a: A területi elemzések alapjai. – *Regionális Tudományi Tanulmányok* 10. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. 240 p.
- DUSEK T. 2004b: Területi jövedelmi folyamatok Magyarországon. – In: *II. Magyar Földrajzi Konferencia, Szeged. CD kiadvány* (www.geography.hu). 21 p.
Forrás: http://geography.hu/cdrom/mfk2004/cikkek/dusek_tamas.pdf Letöltve: 2007. augusztus 8.

- DUSEK T. 2005a: A kistérségek jövedelmi helyzetének alakulása 1988 és 2003 között: a változás típusai. – In: Átalakulási folyamatok Közép-Európában (szerk. Rechnitzer J.), SZE MTDI Évkönyv, 2005. pp. 265-278.
 Forrás: http://www.sze.hu/etk/_konferencia/publikacio/Net/eloadas_dusek_tamas.doc Letöltve: 2007. május 30.
- DUSEK T. 2005b: Térbeli egymásrahatások, szociálfizikai modellek. – In: Regionális elemzési módszerek. Regionális Tudományi tanulmányok 11. – ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. pp. 242-245.
- DUSEK T. 2008: Vásárlóerőparitások, területi árkülönbségek, sörárak. – Comitatus: Önkormányzati Szemle, 2. pp. 73-82.
- DEUTSCH, J. - SILBER, J. G. 2004: Measuring the Impact of Various Income Sources on the Link between Inequality and Development: Implications for the Kuznets Curve. – Review of Development Economics, Volume 8. pp. 110-127.
- EKE PÁLNÉ 1983: Szabolcs-Szatmár megye II. világháború utáni népesedésének és településhálózata strukturális átalakulásának fő vonásai. – Alföldi Tanulmányok, 7. pp. 189-212.
- EKE PÁLNÉ 1990: Az országhatár menti terület népesedési folyamatai Szabolcs-Szatmár megyében. – In: Tér – Idő – Társadalom (Huszonygy tanulmány Enyedi Györgynek) (szerk. Tóth J.), MTA RKK, Pécs. pp. 404-416.
- EKÉNÉ ZAMÁRDI, I. 2005: Strategies based on fears and incertitude at the labour market of Eastern-Hungary. – In: Problemi Regionalnog razvoja Hrvatske i susjednih zemalja, Hrvatsko Geografsko Društvo, Zagreb. pp. 195-199.
- EKÉNÉ ZAMÁRDI I. - PÉNZES J. 2006: Jövedelemegyenlőtlenségek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. – In: Földrajz. Tiszteletkötet Hahn György 70. születésnapjára. A Miskolci Egyetem Közleménye. A sorozat, Bányászat, 69. kötet (szerk. Kovács F. - Hevesi A.). Egyetemi Kiadó, Miskolc. pp. 149-159.
- ENYEDI GY. 1996: Regionális folyamatok Magyarországon. – Ember, település, régió. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest. 138. p.
- ENYEDI GY. 2004: Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon. – Magyar Tudomány, (49. (111.) évf.) 9. pp. 935-941.
- ERDŐSI F. 1988: A határmenti térségek kutatásáról. – OKKFT Ts-2/2 „A terület- és településfejlődés társadalmi-gazdasági folyamatai Magyarországon” című program. A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái – Az 1986. november 4-5-én Szombathelyen tartott tudományos tanácskozás anyaga. MTA RKK, Pécs. pp. 18-30.
- EZCURRA, R. - PASCUAL, P. 2005: Is there convergence in income inequality levels among the European regions? – Applied Economics Letters, 12. pp. 763-767.
- EZCURRA, R. - PASCUAL, P. - RAPÚN, M. 2007: The Dynamics of Regional Disparities in Central and Eastern Europe during Transition. – European Planning Studies, Vo. 15. No. 10. pp. 1397-1421.

- FALUVÉGI A. (SZERK.) 1994: A gazdasági-társadalmi szempontból elmaradott térségek lehatárolására alkalmas módszerek bemutatása. – Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 44 p.
- FALUVÉGI A. 1995: Az elmaradott térségek lehatárolásának módszerei. – Statisztikai Szemle, 73.évf., 7. pp. 571-590.
- FALUVÉGI A. 1998: A területfejlesztés kedvezményezett térségei és települései, 1998. – Területi Statisztika, 3. pp. 174-185.
- FALUVÉGI A. 2000a: A magyar kistérségek fejlettségi különbségei. – Területi Statisztika, 4. pp. 319-346.
- FALUVÉGI A. 2000b: Az elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések listájának felülvizsgálata. – Területi Statisztika, 1. pp. 3-16.
- FALUVÉGI A. 2003: A kiemelten támogatott települések lehatárolása, területi eloszlása. – Gazdaság és Statisztika, 4. pp. 63-77.
- FALUVÉGI A. 2004: Kistérségeink helyzete az EU küszöbén. – Területi Statisztika, 5. pp. 434-458.
- FALUVÉGI A. 2008: A foglalkoztatás területi-települési szerkezete Magyarországon. – Statisztikai Szemle, 12. pp. 1077-1102.
- FALUVÉGI A. - TIPOLD F. 2007: A területfejlesztés kedvezményezett térségeinek 2007. évi besorolása. – Területi Statisztika, 6. pp. 523-540.
- FALUVÉGI A. - TIPOLD F. 2009: Kedvezményezett települések az új országgyűlési határozat mutatói alapján – próbaszámítás. – Területi Statisztika, 3. pp. 264-279.
- FAN, C. C. - CASETTI, E. 1994: The spatial and temporal dynamics of US regional income inequality, 1950-1989. – The Annals of Regional Science, 28. pp. 177-196.
- FAZEKAS K. 1997: Válság és prosperitás a munkaerőpiacon. A munkanélküliség regionális sajátosságai Magyarországon 1990-1996 között. – Tér és Társadalom, 4. pp. 9-24.
- FEDOROV, L. 2002: Regional Inequality and Regional Polarization in Russia, 1990-99. – World Development, Vol. 30. No. 3. pp. 443-456.
- FERREIRA, F. H. G. 1999: Inequality and Economic Performance. A Brief Overview to Theories of Growth and Distribution. – World Bank, 's Web Site on Inequality, Poverty, and Socio-economic Performance. 16 p.
Forrás: <http://faculty.chass.ncsu.edu/stephen/inequal1.pdf> Letöltve: 2006. december 18.
- FIELDS, G. S. 2007: How much should we care about changing income inequality in the course of economic growth? – Journal of Policy Modeling, 29. pp. 577-585.
- FLEISCHER T. 1999: Régiók, határok és hálózatok. – Tér és Társadalom, 3-4. pp. 55-67.
- FRAZER, G. 2006: Inequality and Development Across and Within Countries. – World Development, Vol. 34. No. 9. pp. 1459-1481.

- FRIEDMANN, J. 1966: Regional Development Policy: A Case Study of Venezuela. – The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England. pp. 20-38.
- FVM-KSH 2001: A területfejlesztés kedvezményezett térségeinek lehatárolása a 24/2001. (IV.20.) OGY-határozat alapján, Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium – Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 49 p.
- GÉBER J. 2007: Határmenti hálózatok. A kapcsolatháló elemzés alkalmazási területei a határmenti térségekben. – In: A határok és a határon átnyúló (CBC) kapcsolatok szerepe a kibővült Európai Unió keleti periferiáján (szerk. Süli-Zakar I.), Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 99-106.
- GIAOUTZI, M. - SUAREZ-VILLA, L. - STRATIGEA, A. 1993: Spatial Information Aspects and Communication Barriers in Border Areas. – In: Theory and Practice of Transborder Cooperation (eds. Ratti, R. - Reichman, S.), Helbing and Lichtenhahn, Basel. pp. 23-49.
- GORZELAK, G. 1996. The Regional Dimension of Transformation in Central Europe. – Regional Policy and Development 10. Regional Studies Association, London: Jessica Kingsley Publishers. 160 p.
- HAGGETT, P. 2006: Geográfia – Globális szintézis. – Typotex kiadó, Budapest. 542 p.
- HANSEN, N. 1977: Border Regions: a critique of spatial theory and a European case study. – Annals of Regional Science, 11. pp 1-14.
- HARDI T. 2000: Államhatárok és regionális együttműködések. – In: Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón (szerk. Horváth Gy. - Rechnitzer J.), MTA RKK, Pécs. pp. 595-615.
- HARDI T. 2001: Néhány földrajzi elmélet alkalmazása a Kárpát-medence határtérségeire és határ menti együttműködéseire. – In: A földrajz eredményei az új évezred küszöbén, Magyar Földrajzi Konferencia (2001. október 25-27.), Szeged.
 Forrás: <http://geography.hu/mfk2001/cikkek/Hardi.pdf>, Letöltve: 2007. augusztus 22.
- HEIDENREICH, M. 2003: Regional Inequalities in the Enlarged Europe. – Journal of European Social Policy, 13. pp. 313-333.
- HOÓZ I. 1992: A határmenti települések elnéptelenedése. – Statisztikai Szemle, 12. pp. 1005-1017.
- JAKOBI Á. 1999: Az anyagi jólét becsült kistérségi egyenlőtlenségei. – In: A táj és az ember geográfus szemmel. Geográfus Doktoranduszok IV. Országos Konferenciája elektronikus kiadványa, Szeged.
- JAKOBI Á. 2004: Az információs társadalom területi egyenlőtlenségeinek tartama és értelmezési lehetőségei. – In: II. Magyar Földrajzi Konferencia, Szeged. CD kiadvány (www.geography.hu). 15 p.
 Forrás: http://geography.hu/mfk2004/mfk2004/cikkek/jakobi_akos.pdf
 Letöltve: 2007. augusztus 8.
- JAKOBI Á. 2007: Az információs társadalom térbelisége. – Regionális Tudományi Tanulmányok 13. ELTE Regionális Tudományi Tanszék, Budapest. 166 p.

- JAKOBI Á. - KISS J. P. 2003: A lakossági jövedelmek kistérségi becslése. – In: Kistérségi mozaik (szerk. Nemes Nagy J.), Regionális Tudományi Tanulmányok 8. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. pp. 55-86.
- KAMANN, D-J. F. 1993: Bottlenecks, Barriers and Network of Actors. – In: Theory and Practice of Transborder Cooperation (eds. Ratti, R. - Reichman, S.), Helbing and Lichtenhahn, Basel. pp. 65-101.
- KANALAS I. - KISS A.(SZERK.) 2006: A perifériaképződés típusai és megjelenési formái Magyarországon. – MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét. 264 p.
- KATTUMAN, P. - REDMOND, G. 2001: Income Inequality in Early Transition: The Case of Hungary 1987-1996. – Journal of Comparative Economics, 29. pp. 40-65.
- KEANE, M. P. - PRASAD, E. S. 2006: Changes in the structure of earnings during the Polish transition. – Journal of Development Economics, 80. pp. 389-427.
- KEEBLE, D. - OFFORD, J. - WALKER, S. 1988: Peripheral Regions in a Community of Twelve Member States. – Commission of the European Community, Luxembourg
- KEMÉNY I. - JANKY B. 2003: A cigányok foglalkoztatottságáról és jövedelmi viszonyairól. – Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, 6. pp. 58-72.
- KERTESI G. 2000: Ingázás a falusi Magyarországon – egy megoldatlan probléma. – Közgazdasági Szemle, 10. pp. 775-798.
- KERTESI G. 2005: Roma foglalkoztatás az ezredfordulón - A rendszerváltás maradandó sokkja. – Szociológiai Szemle, 2. pp. 57-87.
- KERTESI G. - KÖLLŐ J. 1998: Regionális munkanélküliség és bérek az átmenet éveiben. - A bérszerkezet átalakulása Magyarországon II. rész. – Közgazdasági Szemle, 7-8. pp. 621-652.
- KERTESI G. - KÖLLŐ J. 2004: A 2001. évi minimálbér-emelés foglalkoztatási következményei. – Közgazdasági Szemle, 4. pp. 293-324.
- KISLITSYNA, O. 2003. Income Inequality in Russia during Transition. How Can It Be Explained? – Economics Education and Research Consortium, Working Paper Series. 03/08, Moscow. 51 p.
- KISS I. 1967: A települések fejlettségének mérése. – Demográfia, 1. pp. 35-54.
- KISS J. 1998: Az ágazati gazdaságszerkezet szerepe a regionális differenciálódásban Magyarországon. – Tér és Társadalom, 1-2. pp. 143-170.
- KISS J. 2000: Illúziók nélkül - A határátkelők szerepe a határ menti kapcsolatok alakulásában az ukrán, a román és a szerb határszakaszon az 1990-es években. – Tér és Társadalom, 1. pp. 79-92.
- KISS J. P. 2003a: A kistérségek 2000. évi GDP-jének becslése. – In: Kistérségi mozaik (szerk. Nemes Nagy J.), Regionális Tudományi Tanulmányok 8. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. pp. 39-54.

- KISS J. P. 2003b: Az alföldi városok fejlődésének adottságai az 1990-es évek új feltételrendszerében. – In: Várossiker alföldi nézőpontból (szerk. Tímár J. - Velkey G.), MTA RKK ATI – MTA Társadalomkutató Központ, Békéscsaba-Budapest. pp. 39-54.
- KISS J. P. 2007: A területi jövedelemegyenlőtlenségek strukturális tényezői Magyarországon. – PhD disszertáció, SZTE TTK, Budapest-Szeged, kézirat
- KISS J. - BAJMÓCY P. 2001: Városi funkciójú központok és elméleti vonzáskörzeteik az Alföldön. – Tér és Társadalom 1. pp. 65-89.
- KISS J. P. - LŐCSEI H. 2005: A Tiszamente jellegadó kistérségei. – In: Régiók távolról és közelről. Regionális Tudományi Tanulmányok, 12. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. pp. 83-141.
- KOMÁDI M. 2005: Az osztrák-magyar határ funkciójának időbeli változása. – In: Kisközségtől az eurórégióig. Tiszteletkötet Prof. dr. Süli-Zakar István 60. születésnapjára (szerk. Czímre K.), Didakt Kft., Debrecen. pp. 139-148.
- KOMÁDI M. - MOLNÁR E. - PÉNZES J. 2005: Debrecen súlya az Észak-Alföldi Régióban és a helyi fejlesztési politika prioritásai. – In: „Várostérségek-versenyképesség. Társadalmi kohézió Magyarországon és az európai integráció” MTA, Budapest. CD-kiadvány
- KOVÁCS CS. 1993: A települési és térségi jövedelemegyenlőtlenségek az adóköteles jövedelmek és nyugdíjak alapján. – In: Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon (szerk. Enyedi Gy.), Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 359-383.
- KOVÁCS CS. 2001: A határ menti települések néhány népességföldrajzi sajátossága az Alföld északkeleti részén, különös tekintettel a cigány etnikum helyzetére. – In: A határmentiség kérdőjelei az Északkelet-Alföldön (szerk. Baranyi B.), MTA RKK, Pécs. pp. 216-232.
- KOVÁCS CS. - BAJMÓCY P. 2001: Magyarország határmenti területének vizsgálata a keleti és délkeleti határon. – In: A földrajz eredményei az új évezred küszöbén, Magyar Földrajzi Konferencia (2001. október 25-27.), Szeged.
Forrás: <http://geography.hu/mfk2001/cikkek/KovacsBajmocy.pdf>, Letöltve: 2007. augusztus 22.
- KOVÁCS K. 2007: A leghátrányosabb helyzetű térségek, települések helyzete és fejlesztési lehetőségei. – A Falu, 2. pp. 67-79.
- KOVÁCS S-NÉ 2002: A foglalkoztatás területi különbségeinek alakulása. – Területi Statisztika 5. pp. 423-438.
- KOVÁCS T. (SZERK.) 1986: A gazdaságilag elmaradott t1991érségek társadalmi-gazdasági jellemzői. – Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 41 p.
- KOVÁCS T. (SZERK.) 1987: A gazdaságilag elmaradott térségek társadalmi-gazdasági jellemzői 1985. – Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 73 p.
- KOVÁCS T. 2002a: A területi fejlettségi különbségek alakulása Magyarországon. – Területi statisztika, 6. pp. 506-517.

- KOVÁCS T. 2002b: Prológ a statisztikai kistérségi területbeosztás felülvizsgálatához. – Területi statisztika, 3. pp. 203-209.
- KOVÁCS Z. 1990: A határ menti területek központhálózatának átalakulása az első világháború utántól napjainkig. – Földrajzi Közlemények, 1-2. pp. 3-16.
- KOZMA G. 2003: Regionális gazdaságtan. – Egyetemi jegyzet, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 188 p.
- KOZMA, G. 2006: Changes in the income conditions in the border area of the North Great Plain Region. – In: Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-border Space – From National to European Perspective (eds. Horga, I. - Süli-Zakar, I.). Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 307-315.
- KOZMA G. 2006: A jövedelmi viszonyok változása Hajdú-Bihar megyében az 1990-es és 2000-es évtizedben. – In: III. Magyar Földrajzi Konferencia, Budapest. CD kiadvány (www.geography.hu). 9 p.
Forrás: <http://geography.hu/mfk2006/pdf/Kozma%20G%E1bor.pdf> Letöltve: 2008. szeptember 7.
- KOZMA G. 2008: A Magyarország nyugati és keleti határán fekvő önkormányzatok gazdálkodása közötti különbségek. – In: IV. Magyar Földrajzi Konferencia kiadványa (szerk. Szabó V. - Orosz Z. - Nagy R. - Fazekas I.), Meridián Táj- és Környezetföldrajzi Alapítvány, Debrecen. pp. 558-563.
- KSH 1998: Jövedelemeloszlás Magyarországon, 1995. – Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 114 p.
- KSH 2003: Tájékoztató a kiemelten támogatott településekről. A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések 2003. január 1-jétől érvényes lehatárolására. – Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 51 p.
- KTM-KSH 1993: Tájékoztató a Területfejlesztési Alapból Támogatott kedvezményezett területek lehatárolásánál alkalmazott mutatószámokról és eljárásokról. – Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium - Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 1993. november
- KUZNETS, S. 1955: Economic Growth and Income Inequality. – The American Economic Review. Vol. 45. No. 1. pp. 1-28.
- LACKÓ L. 1975: Magyarország elmaradott területei (Egy kutatás eredményei és tapasztalatai). – Földrajzi Értesítő, 3. pp. 243-269.
- LACKÓ L. 1988: Területi fejlődés, politika, tervezés. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 195 p.
- LENGYEL I. - RECHNITZER J. 2004: Regionális gazdaságtan. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 391 p.
- LIGETI ZS. 2006: A jövedelemegyenlőtlenség alakulása Magyarországon — a Kuznets-görbe. – In: Szegényvilág — gazdag világ. Fejlődéelméleti koncepciók és a világgazdaság szerkezete (szerk. Dietmar, M.), Műegyetemi Kiadó, Budapest. pp. 53-64.

- LIST, J. A. - GALLET, C. A. 1999: The Kuznets Curve: What Happens After the Inverted-U? – Review of Development Economics, 3 pp. 200-206.
- LOIKKANEN, H. A. - RIIHELÄ, M. – SULLSTRÖM, R. 2003: Regional Income Convergence and Inequality in Boom and Bust. Results from Micro Data in Finland 1971-2000, and Especially During the 1990s. – Paper presented at the 43rd Congress of the European Regional Science Association (ERSA), Jyväskylä. 25 p.
 Forrás: <http://ideas.repec.org/p/wiw/wiwr/ersa03p514.html>, Letöltve: 2006. október 30.
- LÖSCH, A. 1940 (1954). The Economics of Location. – Yale University Press: New Haven
- LŐCSEI H. 2002: A hazai kistérségek belső tagoltsága. – In: A regionális földrajzi tanszék jubileuma. Regionális Tudományi Tanulmányok 7. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. pp. 85-107.
- LŐCSEI H. 2004: A vidéki városi agglomerációk fejlődési pályája. – In: Térségi és települési növekedési pályák Magyarországon. Regionális Tudományi Tanulmányok 9. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. pp. 75-90.
- LŐCSEI H. - SZALKAI G 2008: Helyzeti és fejlettségi centrum–periféria relációk a hazai kistérségekben. – Területi Statisztika, 3. pp. 305-314.
- MACH P. - MOCSÁRI I. 1993: A lakossági jövedelmek struktúrájáról. I-II. – Pénzügyi Szemle, 2. pp. 106-118. és 3. pp. 203-214.
- MAJOR K. - NEMES NAGY J. 1999: Területi jövedelem-egyenlőtlenségek a kilencvenes években. – Statisztikai Szemle, 6. pp. 397-421.
- MARTIN, P. 1998: Can Regional Policies Affect Growth and Geography in Europe? – The World Economy, 6. pp. 757-774.
- MOCAN, N. H. 1999: Structural Unemployment, Cyclical Unemployment, and Income Inequality. – The Review of Economics and Statistics, 81(1) pp. 122-134.
- MOCSÁRI I. - MACH P. 1996: Folytatódott-e az elsődleges lakossági jövedelmek differenciálódása 1991 után a települések között és a településeken belül? – Pénzügyi Szemle, 6. pp. 418-431.
- MOLNÁR E. 2008: Megújulás vagy csendes vegetálás? Az észak-alföldi kisvárosok feldolgozóipara az ezredfordulón. – PhD disszertáció, DE TTK, Debrecen, kézirat
- MOLNÁR E. 2010: A magyar terület- és településfejlesztés intézményrendszere. – Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék, Megjelenés alatt
- MOLNÁR E. - PÉNZES J. 2005: Kis- és középvárosi foglalkoztatási centrumok az Észak-Alföldi Régióban. – In: Kisközségtől az eurórégióig (szerk. Czimre K.). Didakt Kft., Debrecen. pp. 159-175.

- MYRDAL, G. 1957: Economic theory and under-developed regions. – Duckworth, London. 168 p.
- NAGY G. 2002: Oldódtak-e az öröklött területi különbségek a rendszerváltás évtizedében? – In: A magyar társadalomföldrajzi kutatás gondolatvilága (szerk. Abonyiné Palotás J. - Becsei J. - Kovács Cs.). SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged. pp. 213-225.
- NAGY G. 2003: A gazdasági fejlettség minőségi elemeinek szerepe és mérési lehetőségei. – In: Kistérségi mozaik (szerk. Nemes Nagy J.), Regionális Tudományi Tanulmányok 8. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. pp. 87-105.
- NAGY G. 2004a: A gazdasági távolság meghatározása potenciálmodell felhasználásával. – Területi Statisztika, 1. pp. 31-40.
- NAGY G. 2004b: Centrális és periférikus térségek lehatárolása a potenciál-modell felhasználásával. – In: II. Magyar Földrajzi Konferencia, 2004. szeptember 2-4. CD-kiadványa, Szeged,
 Forrás: http://geography.hu/mfk2004/mfk2004/cikkek/nagy_gabor.html
 letöltve: 2006.06.07.
- NAGY G. 2007: Divergencia vagy konvergencia – az átmenet gazdasági térfolyamatainak mérlege földrajzos szemmel. – Tér és Társadalom, 1. pp. 35-51.
- NEMES NAGY J. 1979: A shift-analízis alkalmazási lehetőségei a regionális gazdasági fejlődés vizsgálatában. – Földrajzi Értesítő, 3-4. pp. 237-247.
- NEMES NAGY J. 1984a: Gravitációs- és potenciálmodellek. – In: Matematikai és statisztikai módszerek alkalmazási lehetőségei a területi kutatásokban, Földrajzi tanulmányok 19. (szerk. Sikos T. T.), Akadémia Kiadó, Budapest. pp. 181-185.
- NEMES NAGY J. 1984b: Shift-analízis és struktúra-vektorokkal való elemzés. – In: Matematikai és statisztikai módszerek alkalmazási lehetőségei a területi kutatásokban, Földrajzi tanulmányok 19. (szerk. Sikos T. T.), Akadémia Kiadó, Budapest. pp. 146-161.
- NEMES NAGY J. 1984c: Területi egyenlőtlenségi mutatók. – In: Matematikai és statisztikai módszerek alkalmazási lehetőségei a területi kutatásokban, Földrajzi tanulmányok 19. (szerk. Sikos T. T.), Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 65-79.
- NEMES NAGY J. 1987: A regionális gazdasági fejlődés összehasonlító vizsgálata. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 218 p.
- NEMES NAGY J. 1996: Centrumok és perifériák a piacgazdasági átmenetben. – Földrajzi Közlemények, 1. pp. 31-48.
- NEMES NAGY J. 1998a: A fekvés szerepe a regionális tagoltságban. – In: Munkaerőpiac és Regionalitás, MTA KK KI, Budapest. pp. 147-165.
- NEMES NAGY J. 1998b: Vesztesek – nyertesek – stagnálók (a társadalmi-gazdasági változások regionális dimenziói). – Társadalmi Szemle, 8-9. pp. 5-18.
- NEMES NAGY J. 1999: Hol laknak a gazdagok? – In: A társadalmi minimumtól a jólétig (szerk. Tésits R. - Tóth J.), JPTE University Press, Pécs. pp. 11-21.
- NEMES NAGY J. 2001: A topon. – Comitatus: Önkormányzati Szemle, 3. pp. 63-64.

- NEMES NAGY, J. 2001: New regional patterns in Hungary. – In: Transformation in Hungary (eds. Meusburger, P. - Jöns, H.), Physica-Verlag, Heidelberg. pp. 39-64.
- NEMES NAGY J. 2003a: Geography and Spatial Modelling: Regional Income Inequalities in Hungary. – In: Frontiers of Geography (ed. Jakobi, Á.), Eötvös Loránd University, Budapest-Heidelberg. pp. 45-58.
- NEMES NAGY J. 2003b: Regionális folyamatok, régiók. – In: Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza (szerk. Perczel Gy.), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. pp. 565-623.
- NEMES NAGY J. 2004a: Új kistérségek, új városok. Új versenyzők? – In: Térségi és települési növekedési pályák Magyarországon. Regionális Tudományi Tanulmányok 9. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport. pp. 5-42.
- NEMES NAGY J. 2004b: Újra Komárom az élen – megyei ipari növekedési pályák, 1965-2003. – In: Térségi és települési növekedési pályák Magyarországon. Regionális Tudományi Tanulmányok 9. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport. pp. 59-73.
- NEMES NAGY J. 2005a: Fordulatra várva – a regionális egyenlőtlenségek hullámai. – In: A földrajz dimenziói (szerk. Dövényi Z. - Schweitzer F.), MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. pp. 141-158.
- NEMES NAGY J. 2005b: Területi egyenlőtlenségek. – In: Regionális elemzési módszerek (szerk. Nemes Nagy J.), Regionális Tudományi tanulmányok 11. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. pp. 105-136.
- NEMES NAGY J. 2009: Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 350 p.
- NEMES NAGY J. - JAKOBI Á. - NÉMETH N. 2001: A jövedelemegyenlőtlenségek térségi és településszerkezeti összetevői. – Statisztikai Szemle, 10-11. pp. 862-884.
- NEMES NAGY J. - NÉMETH N. 2005: Az átmeneti és az új térszerkezet tagoló tényezői. – In: A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon (szerk. Fazekas K.), MTA KTI, Budapest. pp. 75-137.
- NEMES NAGY J. - TAGAI G. 2009: Területi egyenlőtlenségek, térszerkezeti determinációk. – Területi Statisztika, 2. pp. 152-169.
- NÉMETH N. 2008: Fejlődési tengelyek az új hazai térszerkezetben. Az autópályahálózat szerepe a regionális tagoltságban. – PhD-disszertáció, ELTE TTK Regionális Tudományi Tanszék, Budapest-Fonyód. kézirat
- NÉMETH N. - KISS J. P. 2007: Megyéink és kistérségeink belső jövedelmi tagoltsága. – Területi Statisztika, 1. pp. 20-45.
- NIJKAMP, P. - RIETVELD, P. - SALOMON, I. 1990: Barriers in spatial interactions and communication. A conceptual exploration – Annals of Regional Science, 24(4). pp. 237-252.

- NOVOTNÝ, J. 2007: On the measurement of regional inequality: does spatial dimension of income inequality matter? – *Annals of Regional Science*, 41. pp. 563-580.
- Önkormányzati Tájékoztató 2007 – Az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium folyóirata. XVII. évf. 2007/1.
- ÖTM-KSH 2007: Tájékoztató a területfejlesztés kedvezményezett térségei besorolásánál alkalmazott mutatókról és a számítás módszeréről a 67/2007. (VI.28.) OGY határozat és a 2007. évi CVII. törvénnyel módosított 2004. évi CVII. törvény alapján. – Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium - Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 63 p.
- PAAS, T. - SCHLITTE, F. 2006: regional income inequality and convergence processes in the EU-25. – Paper presented at the 46th Congress of the European Regional Science Association (ERSA), Volos. 24 p.
 Forrás: <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa06/papers/229> .pdf letöltve: 2009. augusztus 10.
- PAPP A. 1978: A Tiszántúl középső részének központjai, területi elrendeződésük, potenciáljuk. – *Földrajzi Közlemények*, 3. pp. 269-279.
- PAPP A. 1981: Debrecen vonzáskörzete. – *Alföldi tanulmányok V.* – MTA RKK ATI, Békéscsaba. pp. 177-201.
- PATKÓS CS. 2004: Az Észak-alföldi régió intézményesülése, különös tekintettel Jász-Nagykun-Szolnok megye szerepére. – PhD disszertáció, DE TTK, Debrecen, kézirat
- PEACH, J. 1997: Income Distribution along the United States Border with Mexico: 1970-1990. – *Journal of Borderlands Studies*, Vol. 12. No. 1-2. pp. 1-16.
- PÉNZES J. 2004a: A humán erőforrások centrum-periféria viszonyai a tiszaujvárosi kistérségben. – In: *Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások* (szerk. Süli-Zakar I.). Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 202-208.
- PÉNZES J. 2004b: Területi különbségek a mezőcsáti és a tiszaujvárosi kistérségben. – *Diplomamunka, Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék*, 91 p.
- PÉNZES J. 2005: Városi vonzásközpontok vizsgálata az Észak-alföldi régióban. – In: *„Tájak – Régiók – Települések...” Tisztelgés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt* (szerk. Süli-Zakar I.). Didakt Kft., Debrecen. pp. 160-165.
- PÉNZES J. 2006a: Jövedelemegyenlőtlenségek az Észak-alföldi régióban. – *Szakdolgozat, „D.E.S.S. Amenagement, Urbanisme et Developpement des Territoires, Dans L’Union Europeenne – Területi tervezés, urbanisztika és területfejlesztés az Európai Unióban” MASTER 3 posztgraduális képzés*, Debreceni Egyetem, Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék
- PÉNZES, J. 2006b: Relations between personal incomes and distances from the state borders in the North Great Plain Region. – In: *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-border Space – From National to European Perspective* (eds. Horga, I. - Süli-Zakar, I.), Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 337-344.

- PÉNZES J. 2007a: A jövedelmek és a megyeszékhelyek elérhetőségének összefüggései az Észak-Alföldi Régióban. – In: Tanár Úrnak Tisztelettel! 56 tanulmány Dr. Korompai Gábor 70. születésnapjára (szerk. Süli-Zakar I.). Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 421-427.
- PÉNZES J. 2007b: A területi jövedelemegyenlőtlenségek alakulása az észak-alföldi régióban. – In: Területi Statisztika, 4. pp. 358-379.
- PÉNZES J. 2007c: Területi jövedelemegyenlőtlenségek az Észak-alföldi régió kistérségeiben. – In: „Régiók a Kárpát-medencén innen és túl” nemzetközi tudományos konferencia (szerk. Gulyás L.). Eötvös József Főiskola, Baja. pp. 582-586.
- PÉNZES J. 2008a: A foglalkoztatottság alakulása az Észak-alföldi régióban. – In: Geographia generalis et specialis. Tanulmányok a Kádár László születésének 100. évfordulóján rendezett tudományos konferenciára (szerk. Szabó J. - Demeter G.). Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 361-366.
- PÉNZES J. 2008b: Jövedelmi perifériák Magyarországon. – In: IV. Magyar Földrajzi Konferencia kiadványa (szerk. Szabó V. - Orosz Z. - Nagy R. - Fazekas I.), Meridián Táj- és Környezetföldrajzi Alapítvány, Debrecen. pp. 571-576.
- PÉNZES J. 2009a: A jövedelemegyenlőtlenségek alakulása az Észak-alföldi és a Nyugat-dunántúli régió határmenti kistérségeiben. – In: Geográfus Doktoranduszok IX. Országos Konferenciája, 2009. március 12-13. Szeged, CD-kiadvány, 15 p.
- PÉNZES J. 2009b: Az alföldi városok jövedelmi pozíciójának változása 1988 és 2006 között. – In: Helyünk a világban – alföldi válaszok a globalizáció folyamataira (szerk. Belanka Cs. - Duray B.). MTA RKK ATI Békéscsabai Osztály, Békéscsaba. pp. 126-130.
- PÉNZES J. 2009c: Periférikus települések Északkelet-Magyarországon. – In: Változó Föld, változó társadalom, változó ismeretszerzés (szerk. Pajtkókné Tari I. - Tóth A.). Eszterházy Károly Főiskola Földrajz Tanszék, Eger. pp. 322-329.
- PÉNZES, J. - TAGAI, G. - MOLNÁR, E. 2008: Effects of unifying economic space on the border areas of Hungary. – In: Dimensions and trends in Hungarian geography. Dedicated to the 31st International Geographical Congress, Tunis, 12-15 August 2008 (eds. Kertész, Á. - Kovács, Z.), Hungarian Academy of Sciences Geographical Research Institute, Budapest. pp. 223-238.
- PERCZEL K. 1975: Az elmaradott területek fejlesztése. – Földrajzi Értesítő, 3. 281-291.
- PETRAKOS, G. 2001: Patterns of Regional Inequality of Transition Economies. – European Planning Studies, Vol. 9. No. 3. pp. 359-383.
- PETRAKOS, G. - RODRÍGUEZ-POSE, A. - ROVOLIS, A. 2003: Growth, Integration and Regional Inequality in Europe. – Paper presented at the 43rd Congress of the European Regional Science Association (ERSA), Jyväskylä. 25 p.
- Forrás: <http://ideas.repec.org/p/wiw/wiwrsa/ersa03p46.html>, Letöltve: 2006. október 30.

- PIJOAN-MAS, J. - SÁNCHEZ-MARCOS, V. 2010: Spain is different: Falling trends of inequality. – *Review of Economic Dynamics*, 13. pp. 154-178.
- RATTI, R. 1993a: Spatial and economic effects of frontiers. – In: *Theory and Practice of Transborder Cooperation* (eds. Ratti, R. - Reichman, S.), Helbing and Lichtenhahn, Basel. pp. 23-49.
- RATTI, R. 1993b: Strategies to Overcome Barriers: From Theory to Practice. – In: *Theory and Practice of Transborder Cooperation* (eds. Ratti, R. - Reichman, S.), Helbing and Lichtenhahn, Basel. pp. 241-267.
- RECHNITZER J. 1993: Szétszakadás vagy felzárkózás – a térszerkezetet alakító innovációk. – MTA RKK, Győr. 208. p.
- RECHNITZER J. 1999: Határ menti együttműködések Magyarországon és Európában. – In: *Elválaszt és összeköt – a határ* (szerk. Nárai M. - Rechnitzer J.), MTA RKK, Győr. pp. 9-72.
- REGIONÁLIS TUDOMÁNYI KISLEXIKON (SZERK. NEMES NAGY J.) 2005:– In: *Regionális elemzési módszerek* (szerk. Nemes Nagy J.), *Regionális Tudományi tanulmányok* 11. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. p. 264., 273.
- REICHMAN, S. 1993: Barriers and Strategic Planning: Spatial and Institutional Formulations. – In: *Theory and Practice of Transborder Cooperation* (eds. Ratti, R. - Reichman, S.), Helbing and Lichtenhahn, Basel. pp. 55-64.
- RICHARDSON, H. W. 1980: Polarization reversal in developing countries. – *RSA Papers*, Vol. 12. pp. 67-85.
- ROSSER, J. B. - ROSSER, M. V. - AHMED, E. 2000: Income Inequality and Informal Economy in Transition Economies. – *Journal of Comparative Economics*, 28. pp. 156-171.
- RUTTKAY É. 1995: Határok, határmentiség, regionális politika. – *Comitatus: Önkormányzati Szemle*, 12. pp. 23-35.
- RUTTKAY É. 1997: A lakossági jövedelemeloszlás területi és települési különbségei. – *Comitatus: Önkormányzati Szemle*, 11. pp. 11-20.
- SALA-I-MARTIN, X. X. 1996: Regional cohesion: Evidence and theories of regional growth and convergence. – *European Economic Review*, 40. pp. 1325-1352.
- SALAMIN G. 2004: A gazdasági térszerkezet alakulásának legújabb folyamatai. – *Falu Város Régió*, 9. pp. 14-24.
- SATO, S. - FUKUSHIGE, M. 2007: Globalization and Economic Inequality in the Short and Long Run: The Case of South Korea 1975-1995. – *Discussion Paper Series*, Graduate School of Economics, Osaka University, Osaka. 16 p.
- STEWART, J. Q. 1941: An Inverse Distance Variation for Certain Social Influences. – *Science*, 93. pp. 89-90.
- SÜLI-ZAKAR I. 1984: A bodrogközi falvak népességmentartó képességéről. – *Alföldi Tanulmányok*, 8. pp. 165-185.
- SÜLI-ZAKAR I. 1992: Az államhatár társadalmi-gazdasági fejlődést akadályozó hatásának vizsgálata ÉK-Magyarország határ menti területein. – *Földrajzi Közlemények*, 1-2. pp. 45-56.

- SÜLI-ZAKAR I. 2006: A kulturális gazdaság jelentősége Debrecenben. – Debreceni Disputa, 1. pp. 34-39.
- SÜLI-ZAKAR I. 2007: A határmenti területek főbb területfejlesztés kérdései. – In: A határok kutatója. Tanulmánykötet Pál Ágnes tiszteletére (szerk. Szónoky Ancsin G. - Pál V. - Karancsi Z.). Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szeged - Szabadka. pp229-239.
- SÜLI-ZAKAR I. - TEPERICS K. - EKÉNÉ ZAMÁRDI I. - KOZMA G. 2005: A kulturális gazdaság szerepe Debrecen versenyképességének fokozásában. – In: A magyar városok kulturális gazdasága (szerk.: Enyedi Gy. - Keresztély K.), MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. pp. 179-215.
- SZABÓ, P. 2003: Regional Development Disparities in the European Union. – In: Frontiers of Geography (ed. Jakobi, Á.), Eötvös Loránd University, Budapest-Heidelberg. Pp. 109-119.
- SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I. 1997: A kistérségek gazdasági és társadalmi jellemzői és trendjei Észak-Dunántúlon. – Tér és Társadalom, 1. pp. 147-181.
- TAGAI G. 2004: Kelet-Közép-Európa népesség- és potenciáltere. – MTA KTI Műhelytanulmányok 26., Budapest. 19 p.
- TAGAI G. 2007: A potenciálmodell erőnyei és korlátai a társadalomkutatásban. – Tér és Társadalom, 1. pp. 145-158.
- TAGAI, G. - PÉNZES, J. - MOLNÁR, E. 2008: Methods of the analysis of integration effect on border areas – the case of Hungary. – Eurolimes, Journal of the Institute for Euregional Studies “Jean Monnet” European Centre of Excellence. 2008 Autumn, Volume 6. pp. 150-159.
- TAN, E. S. 2009: Inequality, Macroeconomic Factors and the Kuznets-Williamson Hypothesis. – University of London, Royal Holloway, Department of Economics, London. 45 p.
Forrás: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1464650 letöltve: 2010. január 12.
- THEYSON, K. C. 2008: Development and Inequality: A New Specification of the Kuznets Hypothesis. – Working Paper, University of North Carolina, Department of Economics, Chapel Hill. 29 p.
Forrás: <http://www.unc.edu/~ktheyson/kuznets.pdf>, Letöltve: 2010. január 22.
- TÓTH G. 2004: Az autópályák és a gazdaság területi összefüggései. – Gazdaság és Statisztika, 3. pp. 14–27.
- TÓTH G. 2005a: A potenciálmodell alkalmazása az autópályá-nyomvonalak területfejlesztési szempontú vizsgálatában. – Gazdaság és Statisztika, 3. pp. 3-17.
- TÓTH G. 2005b: Az autópályák szerepe a regionális folyamatokban. – Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 128 p.
- TÓTH G. 2006: Centrum-periféria viszonyok vizsgálata a hazai közúthálózaton. – Területi Statisztika, 5. pp. 476-493.
- TÓTH I. GY. 2003: Jövedelemegyenlőtlenségek – tényleg növekszenek, vagy csak úgy látjuk? – Közgazdasági Szemle, 3. pp. 209-234.

- TÓTH I. GY. 2005: Jövedelemeloszlás. A gazdasági rendszerváltástól az uniós csatlakozásig. – Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest. 334 p.
- TÓTH J. 1984: A településnagyság és a népesedés közötti kapcsolat az Alföldön (1949-1980). – Alföldi Tanulmányok, 8. pp. 121-141.
- TÓTH J. - CSATÁRI B. 1983: Az Alföld határmenti területeinek vizsgálata. – Területi Kutatások 6. MTA FKI, Budapest. pp. 78-92.
- VALÉR É. 1984: A települések fő demográfiai-társadalmi jellemzőinek és települési funkcióinak alakulása a hetvenes években, településeink jellegzetes életút-típusai. – Területi Statisztika, 2. pp. 153-166.
- VAN DER VELDE, M. - WEVER, E. 2005: Border and labour market. – 1. Romanian-Dutch Geography Seminar, 19-22 May 2005. Bucarest
Forrás: http://www.itax.at/pdf/VdV_BLM.pdf, Letöltve: 2008. január 18.
- VAN GEENHUIZEN, M. - VAN DER KNAAP, B. - NIJKAMP, P. 1996: Trans-border European networking: Shifts in Corporate Strategy? – European Planning Studies, 4. pp. 671-682.
- VAN HOUTUM, H. 2000: An overview of European Geographical Research on Borders and Border Regions. – Journal of Borderlands Studies. Special Issue on European Perspectives on Borderlands. Vol. XV, 1. pp. 57-85.
- VÁTI 2002: A területi egyenlőtlenségek új indikátorainak és értékelési módszereinek lehetőségei. Kutatási jelentés. – VÁTI Kht. Területfejlesztési Igazgatóság, 144 p.
- VOLTER E. 2001: A területfejlesztés néhány eszközének alkalmazása Magyarország keleti és nyugati határ menti kistérségeiben. – Területi Statisztika, 3. pp. 282-300.
- WALKER, D. O. 2007: Patterns of income distribution among world regions. – Journal of Policy Modeling, 29. pp. 643-655.
- WALLERSTEIN, I. 1983: A modern világgazdasági rendszer kialakulása: a tőkés mezőgazdaság és az európai világgazdaság eredete a XVI. században. – Gondolat Kiadó, Budapest. 782 p.
- WILLIAMSON, J. G. 1965: Regional Inequality and the Process of National Development: A Description of the Patterns. – Economic Development and Cultural Change, vol. XIII, no. 4, Part II (July 1965). Supplement pp. 84.
1996. évi XXI. törvény – a területfejlesztésről és a területrendezésről
1999. évi XCII. törvény – a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény módosításáról
2007. évi CVII. törvény – a települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulásáról szóló 2004. évi CVII. törvény módosításáról
- 84/1993. (XI. 11.) OGY határozat – a területfejlesztési támogatás irányelveiről és a kedvezményezett területek besorolásának feltételrendszeréről

- 30/1997. (IV. 18.) OGY határozat – a területfejlesztési támogatások és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett területek besorolásának feltételrendszeréről
- 24/2001. (IV. 20.) OGY határozat – a területfejlesztési támogatások és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszeréről
- 67/2007. (VI. 28.) OGY határozat – a területfejlesztési támogatásokról és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszeréről
- 75/1991. (VI. 13.) kormányrendelet – a területfejlesztési és munkahelyteremtést szolgáló támogatásokról
- 12/1991. (VI. 13.) KTM-BM-MüM-PM együttes rendelet – a területfejlesztést és munkahelyteremtést szolgáló támogatásban részesíthető települések 1991. évre vonatkozó kijelöléséről
- 161/1993. (XI. 17.) kormányrendelet – a területfejlesztés kedvezményezett területeinek jegyzékéről
- 61/1995. (V.30.) kormányrendelet – a területfejlesztés kedvezményezett területeinek jegyzékéről
- 219/1996. (XII.24.) kormányrendelet – a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről
- 106/1997. (VI. 18.) kormányrendelet – a területfejlesztés kedvezményezett területeinek jegyzékéről
- 215/1997. (XII.1) kormányrendelet – a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről szóló 219/1996. (XII. 24.) kormányrendelet módosításáról
- 19/1998. (II. 4.) kormányrendelet – a területfejlesztés kedvezményezett területeinek jegyzékéről
- 180/1999. (XII. 10.) kormányrendelet – a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről szóló 219/1996. (XII. 24.) kormányrendelet módosításáról
- 91/2001. (VI. 15.) kormányrendelet – a területfejlesztés kedvezményezett térségeinek jegyzékéről
- 7/2003. (I. 14.) kormányrendelet – a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről
- 64/2004. (IV. 15.) kormányrendelet – a területfejlesztés kedvezményezett térségeinek jegyzékéről
- 240/2006. (XI. 30.) kormányrendelet – a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről

311/2007. (XI. 17.) kormányrendelet – a kedvezményezett térségek besorolásáról
2011/2008. (II. 14.) Korm. határozat – a területfejlesztési támogatásokról és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszeréről szóló 67/2007. (VI. 28.) OGY határozatban meghatározott feladatok végrehajtásáról szóló Intézkedési Tervről
792/B/1997. AB határozat - a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről szóló 219/1996. (XII. 24.) Korm. rendelet alkotmányellenességének vizsgálatáról

<http://teir.vati.hu>

<http://www.ksh.hu>

<http://www.nepszamlalas.hu>

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések száma és népessége országos viszonylatban, ... 38
2. táblázat: Az elmaradott települések lehatárolása során alkalmazott indikátorok 40
3. táblázat: A régió települései esetében vizsgált változók korrelációs mátrixa..... 43
4. táblázat: Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelemszint 68
5. táblázat: A foglalkoztatottak 100 lakosra, illetve az inaktív keresők és eltartottak 100 foglalkoztatottra vetített számának változása 1990 és 2001 között, fő... 90
6. táblázat: A 100 lakosra jutó foglalkoztatottak számának, valamint a 100 foglalkoztatottra jutó inaktív keresők számának alakulása az Észak-alföldi régióban településkategóriák szerint 1990-ben és 2001-ben, fő 93
7. táblázat: A lakóhelyén dolgozók és az eljáró dolgozók aránya 1990-ben és 2001-ben, illetve az eljáró dolgozók számának változása 1990 és 2001 között település-kategóriák szerint, % 95
8. táblázat: A régió foglalkoztatási vonzásközpontjainak jellemzői 2001-ben 99

Ábrák jegyzéke

1. ábra: A térszerkezet változása és az egy főre jutó jövedelmek a térszerkezet decentralizációs polarizáció modelljében 10
2. ábra: A gazdasági fejlődés és területi egyenlőtlenségek kapcsolata Williamson fordított U modellje (1.), Nemes Nagy József módosított modellje (2.), valamint az Amos által átszerkesztett modell (3.) 21
3. ábra: A területi egyenlőtlenségek alakulása Magyarországon Nemes Nagy József szerint..... 26
4. ábra: Az ország kedvezőtlen életkörülményű területei 1975-ben..... 30
5. ábra: Elmaradott, illetve hátrányos helyzetű települések a '70-es években az Észak-alföldi régióban az OT és az MTA FKI tanulmányai alapján 31
6. ábra: A jogszabályok alapján társadalmi-gazdasági, valamint infrastrukturális szempontból elmaradott települések a régióban a kategóriába kerülés alkalmi alapján 1986 és 2006 között..... 38
7. ábra: A jövedelem alapján periférikusnak minősülő települések a régióban a kategóriába kerülés alkalmi alapján a kiválasztott években..... 45
8. ábra: Az egy főre eső jövedelem alakulása az országos átlagértékhez képest a régiókban 1988 és 2007 között, % 47
9. ábra: Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelem értéke a települések lakosságszám-kategóriáiban 1988-ban és 2007-ben, %..... 48
10. ábra: Az 500 lakos alatti települések átlagos egy főre eső jövedelemszintjének alakulása az országos átlagértékhez képest a régiókban 1988 és 2007 között, %..... 49
11. ábra: A statisztikai kistérségek egy főre eső jövedelemszintje az országos átlaghoz viszonyítva 1988-ban, % 51
12. ábra: A statisztikai kistérségek egy főre eső jövedelemszintje az országos átlaghoz viszonyítva 2007-ben, % 51
13. ábra: A statisztikai kistérségek országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelemszintjének változása 1988 és 2007 között, % 52
14. ábra: A települési szintű jövedelemegyenlőtlenségek alakulása Magyarországon 1988 és 2007 között 54
15. ábra: A Robin Hood-index települési szintű értékének alakulása az egyes régiókban 1988 és 2007 között, %..... 56
16. ábra: A logaritmusos súlyozott relatív szórás települési szintű értékének alakulása az egyes régiókban 1988 és 2007 között, % 56
17. ábra: A felső és alsó jövedelmi decilis súlyozott átlagjövedelmének, valamint a súlyozott országos települési átlagjövedelem és az alsó jövedelmi decilis súlyozott átlagjövedelmének aránya 1988-2007 között..... 60
18. ábra: Az alsó jövedelmi decilisbe eső települések az adott évek gyakorisága alapján 1988 és 2007 között, darab..... 60

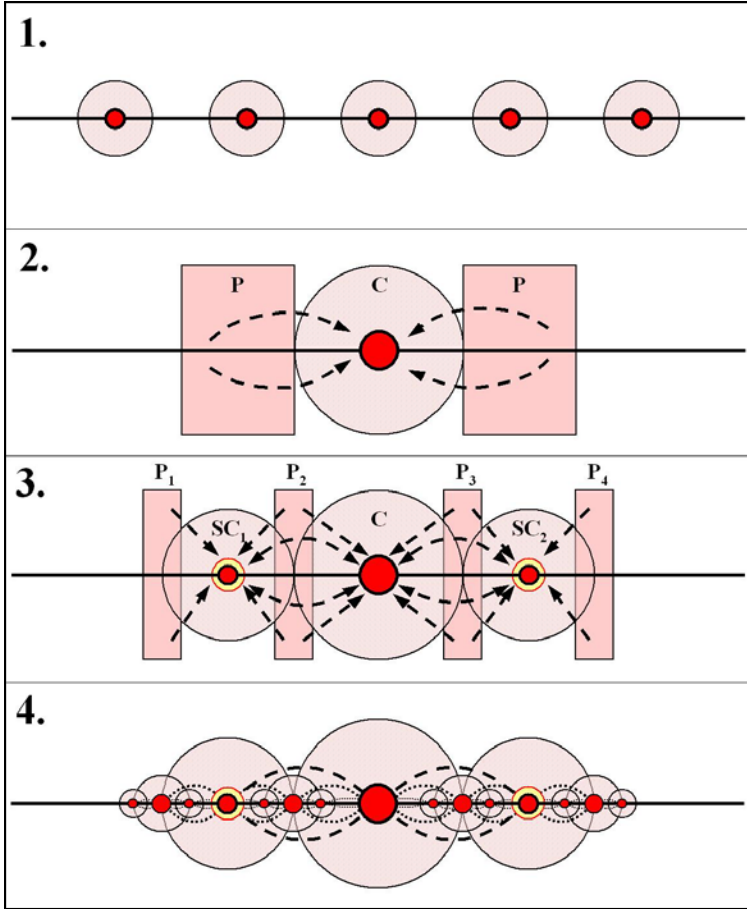

19. ábra: Az alsó jövedelmi decilisbe eső települések száma az egyes években (darab), valamint az alsó decilisbe eső települések aránya 2007-ben (%), megyénként.....	61
20. ábra: Az alsó jövedelmi decilisbe eső települések 1988-ban és 2007-ben	62
21. ábra: Az alsó jövedelmi decilisbe eső települések egy főre jutó átlagos jövedelmeinek alakulása lakosságszám-kategóriák szerint az országos átlaghoz képest 1988 és 2007 között, %	63
22. ábra: A lakosságszám-kategóriák megoszlása a teljes településállományon, illetve az alsó jövedelmi decilisen belül az ország, illetve az Észak-alföldi régió esetében 2007-ben, %	64
23. ábra: Az egy főre eső jövedelem az Észak-alföldi régió településein 2007-ben, Ft/fő.....	65
24. ábra: Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelem változása	67
25. ábra: A régió három legalacsonyabb települési egy főre eső jövedelemértékének alakulása az országos átlag %-ában kifejezve	69
26. ábra: Az országos átlaghoz képest számított minimumérték elérésének időpontja, valamint annak megoszlása 1988 és 2007 között	70
27. ábra: A saját jövedelempotenciál értéke az Észak-alföldi régió	74
28. ábra: A saját jövedelmi potenciál változása 1988 és 2007 között	75
29. ábra: A belső jövedelempotenciál értéke az Észak-alföldi régió	77
30. ábra: A belső jövedelmi potenciál változása 1988 és 2007 között	78
31. ábra: A külső jövedelempotenciál értéke az Észak-alföldi régió.....	79
32. ábra: Az összesített jövedelempotenciál értéke az Észak-alföldi régió	80
33. ábra: Az összesített jövedelmi potenciál változása 1988 és 2007 között	81
34. ábra: A súlyozott Gini-együttható értékeinek alakulása az Észak-alföldi régió kistérségeiben 1988-2007 között, %	83
35. ábra: A súlyozott Gini-együttható értékei az Észak-alföldi régió kistérségeiben, %	84
36. ábra: Az Észak-alföldi régió kistérségeinek belső egyenlőtlenség-változási trendje 1988-2007 között.....	85
37. ábra: A foglalkoztatottak, valamint az ingázók számának változása 1990 és 2001 között, %	91
38. ábra: Foglalkoztatási vonzáskörzetek az Észak-Alföldön	96
39. ábra: Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelemszint a települések vonzásközpontjaiktól mért távolságkategóriáiban 2007-ben, %	102
40. ábra: Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelemszint változása 1988 és 2007 között a települések vonzásközpontjaiktól mért távolságkategóriáiban, %	102
41. ábra: Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelemszint a települések vonzásközpontjaiktól mért távolságkategóriáiban 2007-ben, valamint a változás mértéke 1988 és 2007 között, %	105

42. ábra: A 2007-es reálértéken számolt egy főre jutó jövedelem alakulása a vizsgált két régió határmenti és nem határmenti kistérségeinek súlyozott átlagában..... 107
43. ábra: A súlyozott Gini-együttható értékeinek alakulása a Nyugat-dunántúli régióban, megyéiben, valamint a határmenti kistérségeiben 1988 és 2007 között, %..... 109
44. ábra: A súlyozott Gini-együttható értékeinek alakulása az Észak-alföldi régióban, megyéiben, valamint a határmenti kistérségeiben 1988 és 2007 között, %..... 109
45. ábra: A reál jövedelem (1000 Ft) és a jövedelemegyenlőtlenség (%) medián értékének alakulása a Nyugat-dunántúli és az Észak-alföldi régió határmenti kistérségeiben 1988 és 2007 között 111

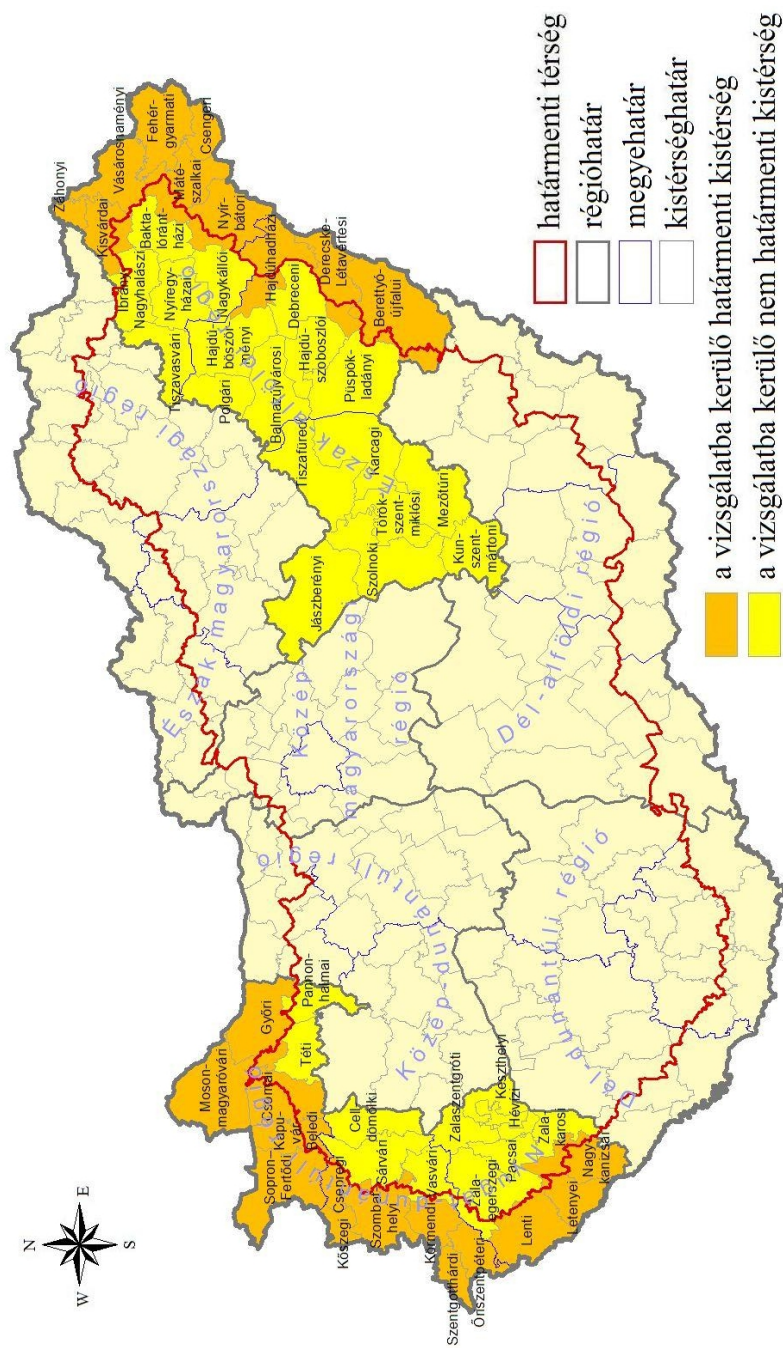
Mellékletek jegyzéke

I. számú melléklet

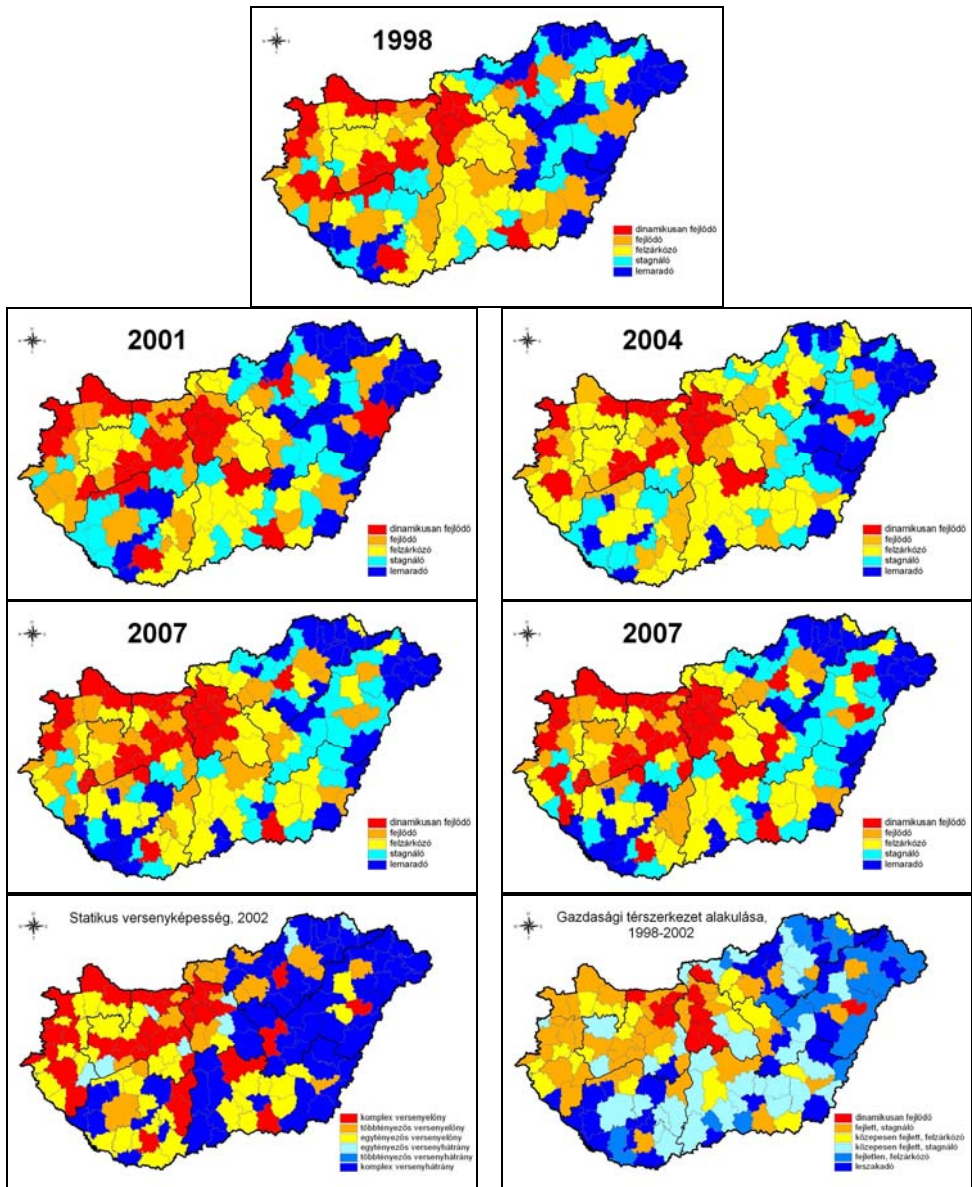
A térszerkezet szerveződésének fejlődési fázisai
(FRIEDMANN, J. 1966, 36. p. alapján)

II. számú melléklet

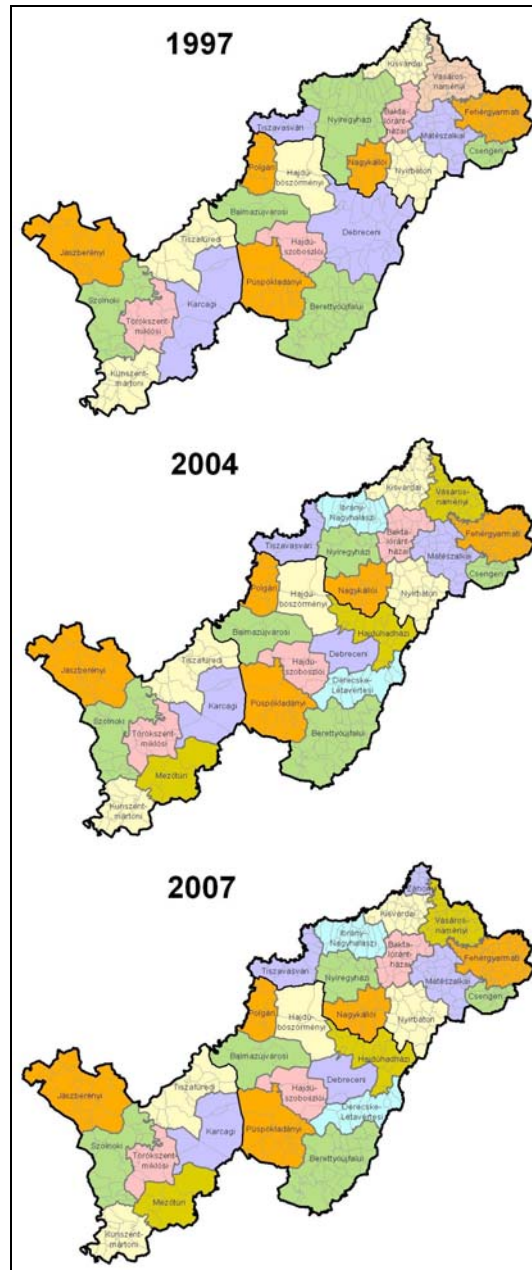
Az Észak-alföldi és a Nyugat-dunántúli régió kistérségeinek tipizálása a határmenti fekvés alapján (saját szerkesztés)

III. számú melléklet

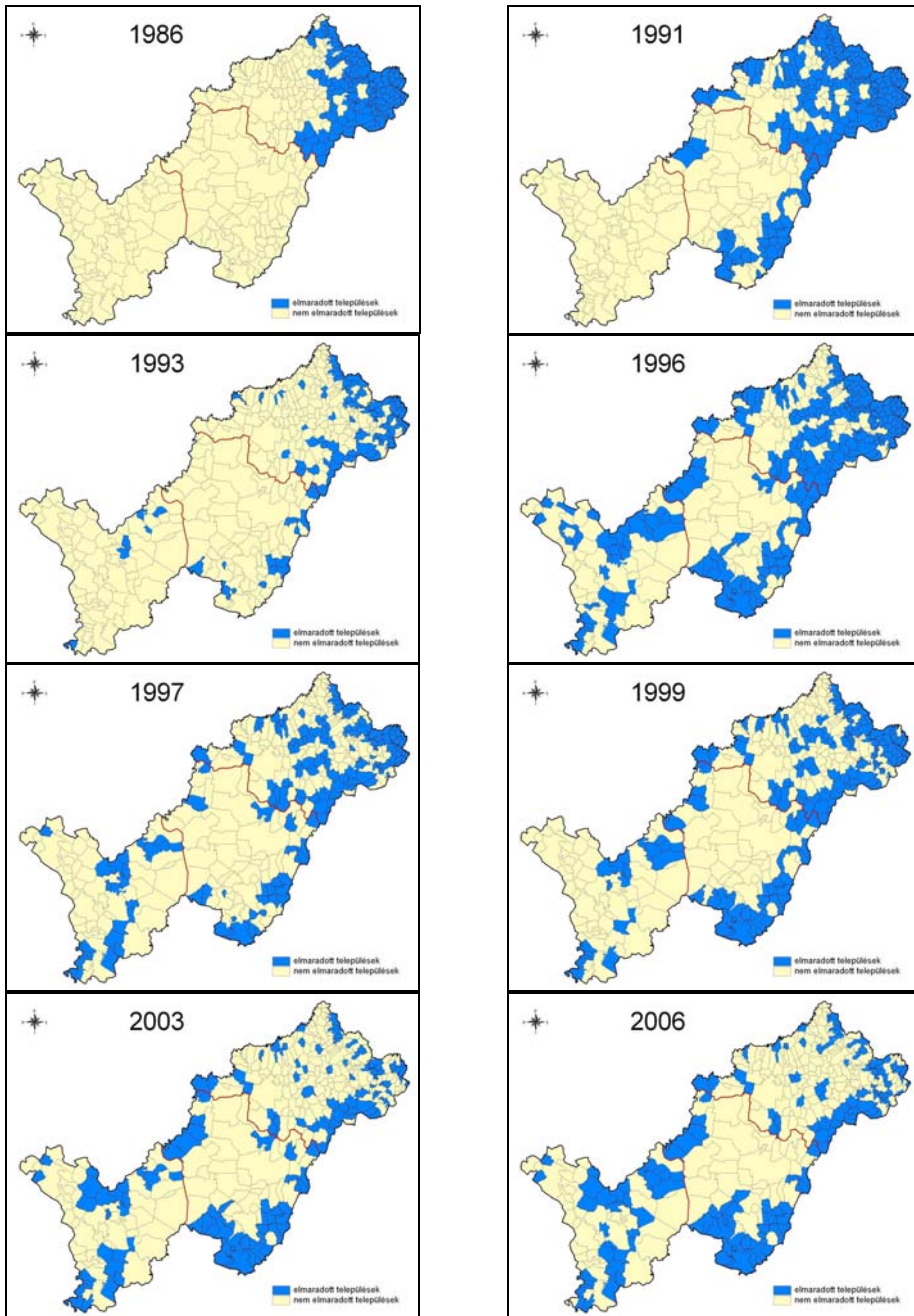
A kistérségek fejlettsége az egyes években, valamint a statikus versenyképessége 2002-ben, illetve gazdasági folyamatai 1998-2002 között (a hivatkozott jogszabályok és források, valamint NEMES NAGY J. 2004a, 25 p. és SALAMIN, G. 2004, 22 p. alapján saját szerkesztés)

IV. számú melléklet

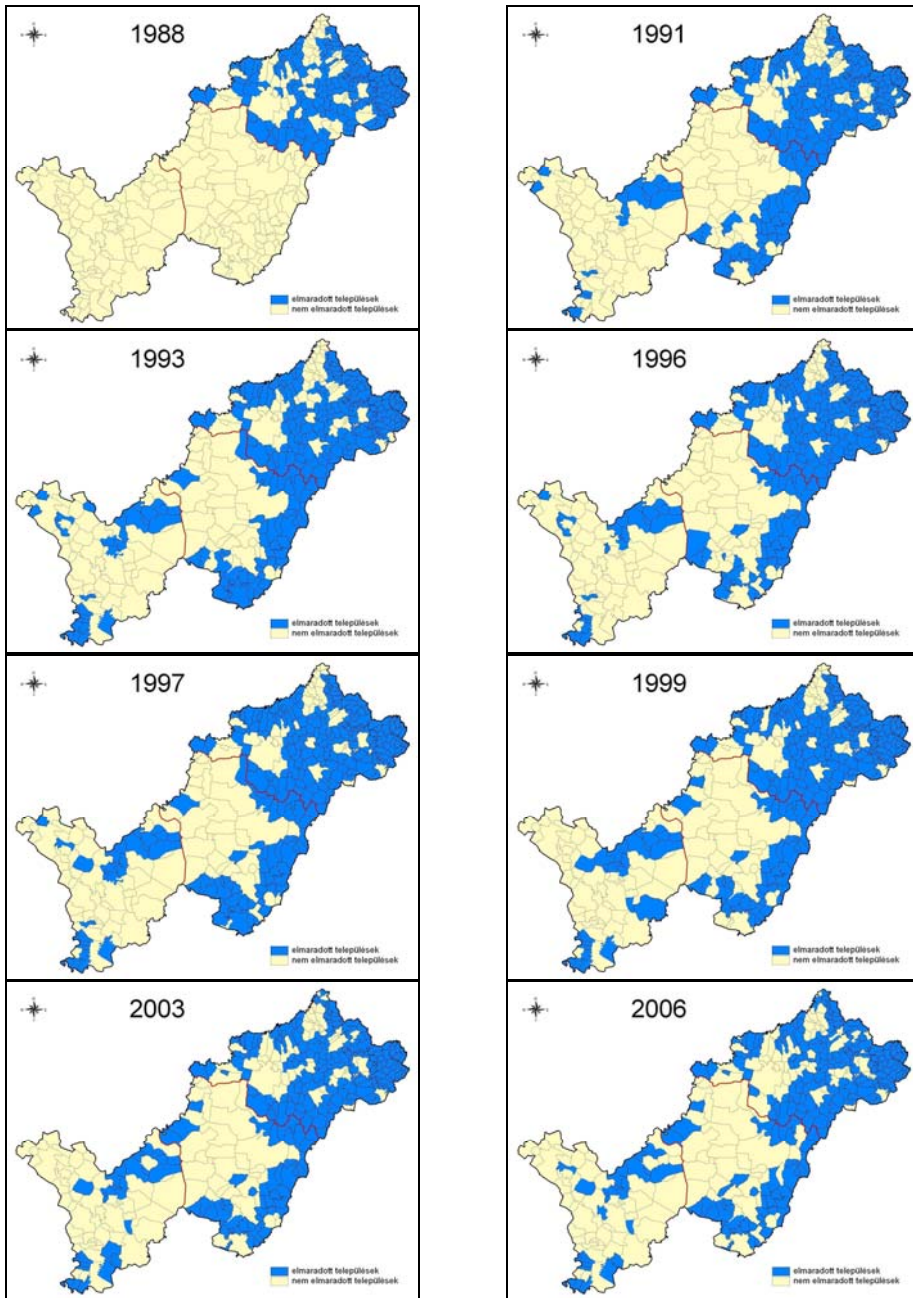
Az Észak-alföldi régió statisztikai kistérségei az egyes évektől (saját szerkesztés)

V. számú melléklet

A kormányrendeletek alapján társadalmi-gazdasági szempontból elmaradottnak minősített települések az egyes években (saját szerkesztés)

VI. számú melléklet

A jövedelem alapján elmaradottnak minősíthető települések az egyes években
(saját szerkesztés)

VII. számú melléklet

A korrelációs számításban szereplő mutatók listája

Demográfiai mutatók:

NEPSUR - Népsűrűség 2007-ben, fő/km²
VANDOR - Vándorlási különbözet 1000 lakosra vetített értékének éves átlaga 2000-2007 között, fő
TERMSZAP - Természetes szaporodás, illetve fogyás 1000 lakosra vetített értékének éves átlaga 2000-2007 között, fő
NEPSZAM - Lakosságszám változása 1990-2007 között, %
HALALÖZ - Halálozások száma 1000 lakosra 2007-ben, fő
HALALATL - Halálozások 1000 lakosra vetített számának éves átlaga 2000-2007 között, fő
FIATIND - Fialodási index 2007-ben (15 évesnél fiatalabbak aránya a 60 éves és idősebb népességhez képest)
IDOSEK - 60 év feletti aránya a teljes lakónépességből 2007-ben, %
FIATALOK - 14 év alattiak aránya a teljes lakónépességből 2007-ben, %
ROMLAK – Roma lakosság aránya a településeken 2010-ben, % (Pásztor István Zoltán gyűjtése önkormányzatoktól és cigány kisebbségi önkormányzatoktól származó adatok alapján)

Foglalkoztatottságra, humánerőforrásokra vonatkozó mutatók:

MGARANY - Mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya a foglalkoztatottak közül 2001-ben, %
IPARANY - Iparban foglalkoztatottak aránya a foglalkoztatottak közül 2001-ben, %
SZOLGARANY - Szolgáltató szektorban foglalkoztatottak aránya a foglalkoztatottak közül 2001-ben, %
FONEHAZ - Foglalkoztatott nélküli háztartások aránya az összes háztartásból 2001-ben, %
AKTRAT - Aktivitási ráta (foglalkoztatottak és munkanélküliek aránya az aktív korúak közül) 2001-ben, %
FOGLINE - Inaktív keresők és eltartottak száma 100 foglalkoztatottra 2001-ben, fő
FOGLSZAM - Foglalkoztatottak száma 100 lakosra 2001-ben, fő
MUNKANEL - Regisztrált munkanélküliek aránya a munkavállalási korú népességhez képest 2008 átlagában, %
TARTMUNK - Tartósan (365 napon túl) munkanélküliek aránya a munkavállalási korú népességhez képest 2008 átlagában, %
OSZTNELK - Egy osztályt sem végzettek aránya a 7 éves és idősebb népesség körében 2001-ben, %
MINERETT - Legalább érettségivel rendelkezők aránya a 18 éves és idősebb népesség körében 2001-ben, %
DIPLOMA - Főiskolai, egyetemi oklevéllel rendelkezők aránya a 25 éves és idősebb népesség körében 2001-ben, %

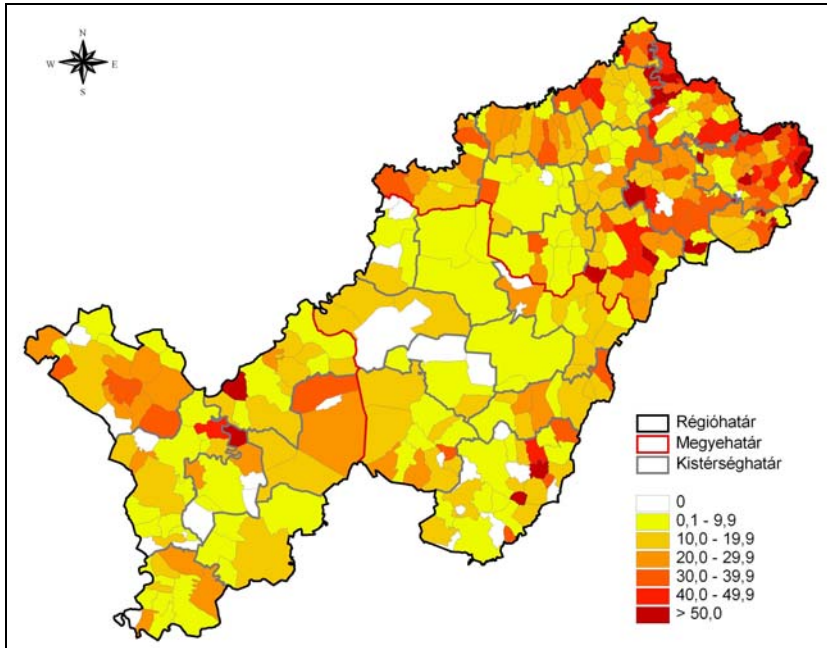
Gazdasági mutatók:

SZANTO - Külterületi szántó átlagos aranykorona értéke 2000-ben, aranykorona
JOVFO - Személyi jövedelemadó alapot képező jövedelem egy állandó lakosra 2007-ben, Ft/fő
ADOFIZ - Személyi jövedelemadót fizetők száma 100 állandó lakosra 2007-ben, fő
GYERTAM - Rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesítettek aránya a 0–19 éves népességből 2007-ben, %
SZOCSEG - Az önkormányzatok által rendszeres szociális segélyben részesítettek évi átlagos száma 1000 lakosra 2007-ben, fő
GAZDSZERV – Reg. gazdasági szervezetek száma 1000 lakosra 2007-ben, db
GAZDSZEVALT – Reg. gazdasági szervezetek számának változása 2000-2007 között, %
NETTOARB - Vállalkozások értékesítésének nettó árbevétele egy lakosra 2007-ben, Ft/fő
BRUTTOHE - Vállalkozások bruttó hozzáadott értékének egy lakosra jutó értéke 2007-ben, Ft/fő
KULFARANY - Külföldi tulajdon aránya a vállalkozások jegyzett tőkéjéből 2007-ben, %
VENDEGEJ - Kereskedelmi és magán szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma 1000 lakosra 2007-ben, db
KISKER - Kiskereskedelmi boltok száma 1000 lakosra 2007-ben, db
ADOBEV - Önkormányzatok helyi adóbevétele egy lakosra 2005-ben, Ft

Infrastrukturális, elérhetőségi mutatók:

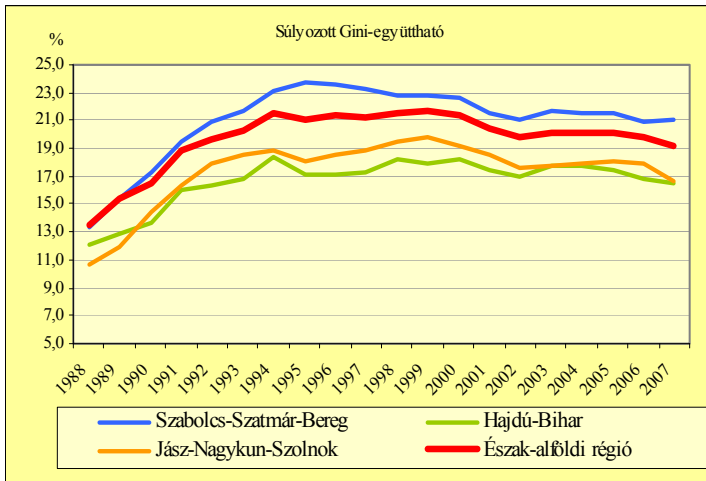
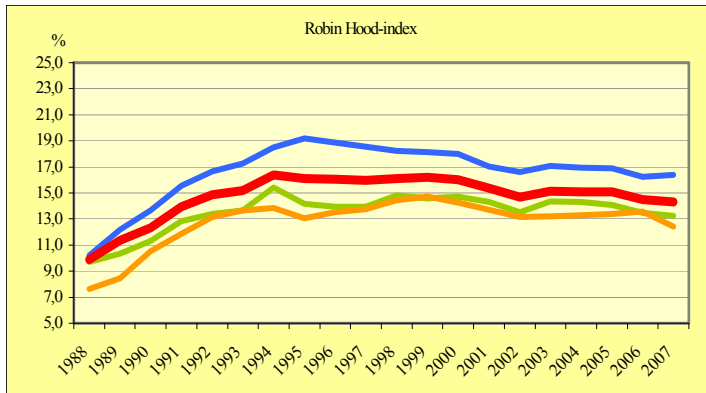
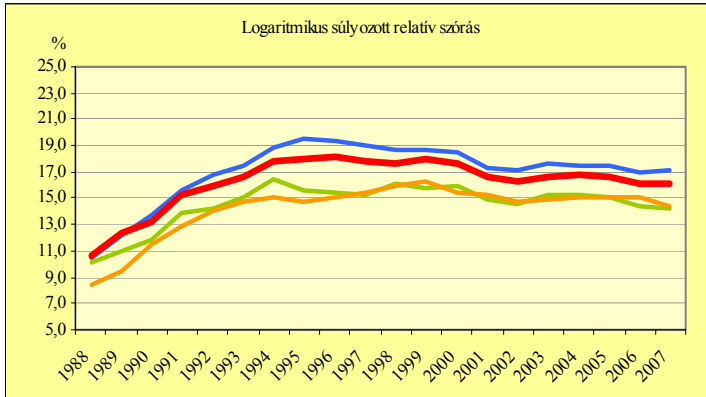
EPLAK - Épített lakások aránya 2000-2007 között az időszak végi lakásállományból, %
MIN3SZO - A három és annál több szobás épített lakások aránya 2000-2007 között az időszak végi lakásállományból, %
VIZHAL - Közüemi vízhálózatba kapcsolt lakások aránya a lakásállományból 2007-ben, %
CSATHAL - Közüemi csatornahálózatba kapcsolt lakások aránya a lakásállományból 2007-ben, %
VIZCSAT - Egy km vízvezeték-hálózatra jutó zárt csatornahálózat hossza 2007-ben, méter
GAZFOGY - Vezetékes gázt fogyasztó háztartások aránya a lakásállományból 2007-ben, %
HULLADEK - Rendszeres hulladékgyűjtésbe bevont lakások aránya a lakásállományból 2007-ben, %
TELEFON - Telefon-főállomások (ISDN-nel együtt) 1000 lakosra jutó száma 2007-ben, db
KABELTV - Kábeltelevízió előfizetőinek 1000 lakosra jutó száma 2007-ben, db
SZGK - Személygépkocsik 1000 lakosra jutó száma 2007-ben, db
BPELERH - Budapest elérhetősége közúton 2008-ban, perc
MSZHELERH - Legközelebbi megyeszékhely elérhetősége közúton 2008-ban, perc
KISTELERH - Legközelebbi kistérségközpont elérhetősége közúton 2008-ban, perc
ELERES - Hétköznapi elérés mutatója (kistérségközpont, illetve a legközelebbi kistérségközpont = 50%, megyeközpont, illetve a legközelebbi megyeszékhely = 50%) közúton 2008-ban
SZTRADA - Legközelebbi gyorsforgalmi csomópont elérhetősége közúton 2008-ban, perc

VIII. számú melléklet

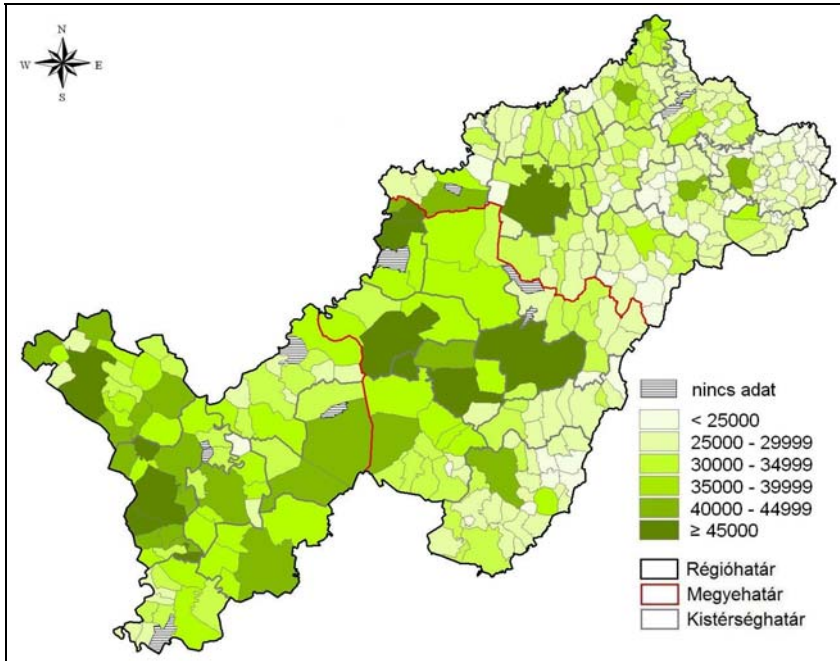
A roma lakosság aránya az Észak-alföldi régió településein 2010-ben, %
(saját szerkesztés Pásztor István Zoltán adatgyűtése a települési és a cigány
kisebbségi önkormányzatoktól származó információk alapján)

IX. számú melléklet

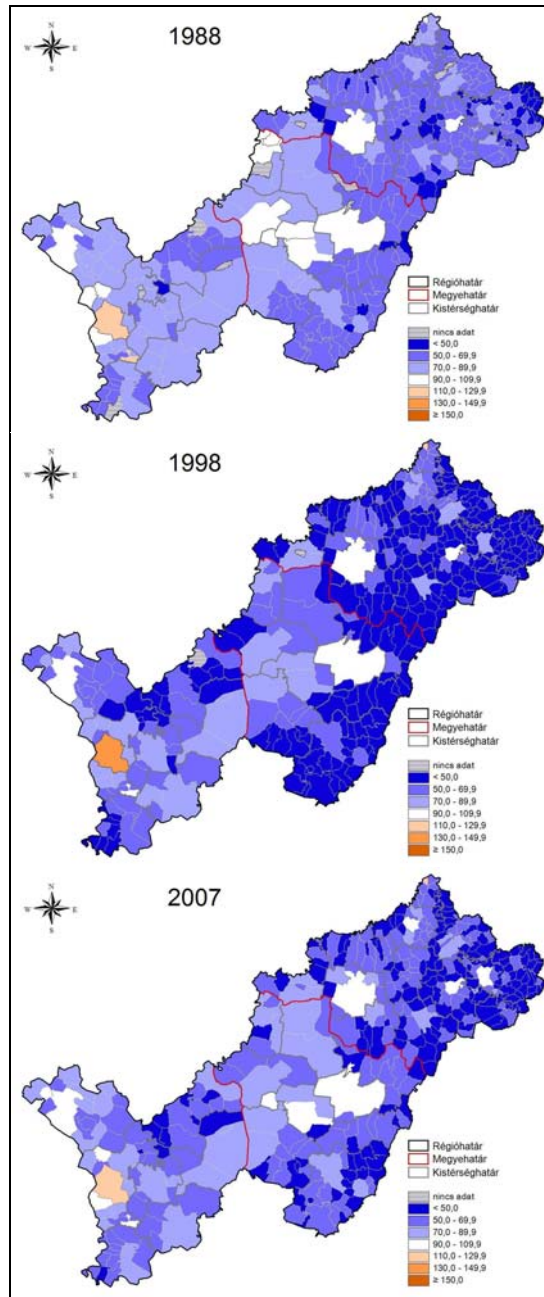
Az egyenlőtlenségi mutatók értéke a régióban és megyéiben 1988-2007 között, % (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

X. számú melléklet

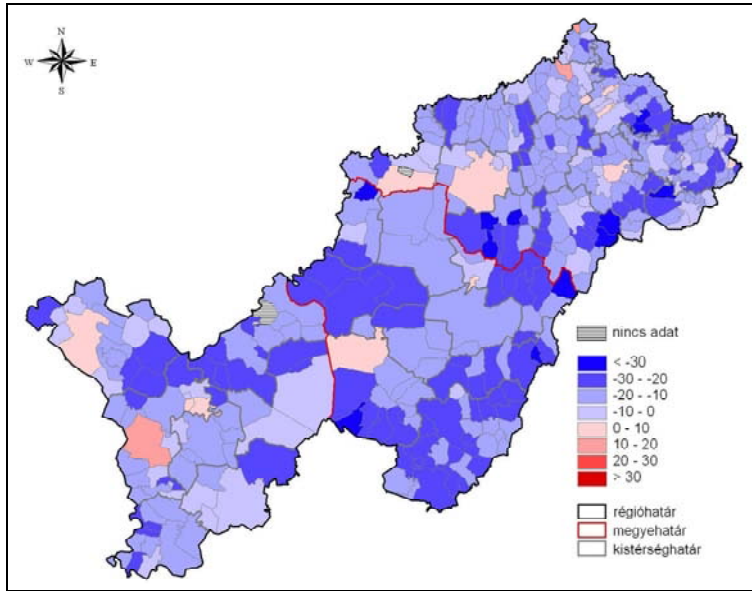
Az egy főre eső jövedelem az Észak-alföldi régió településein 1988-ban, Ft/fő
(saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

XI. számú melléklet

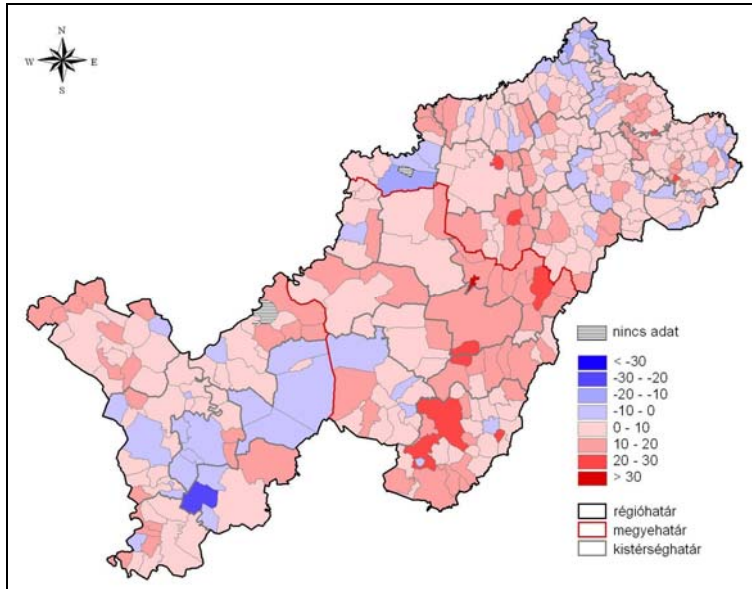

Az egy főre eső jövedelem értékének alakulása az országos átlag %-ában az Észak-alföldi régióban (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

XII. számú melléklet

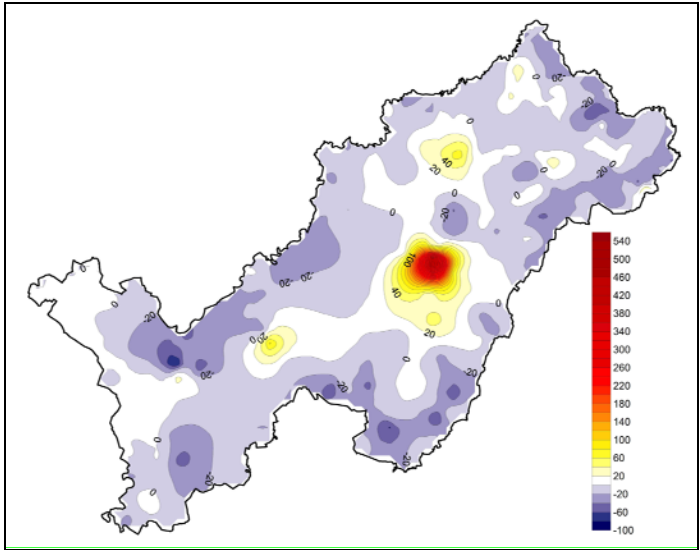

Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelem értékének változása 1988 és 1998 között, % (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

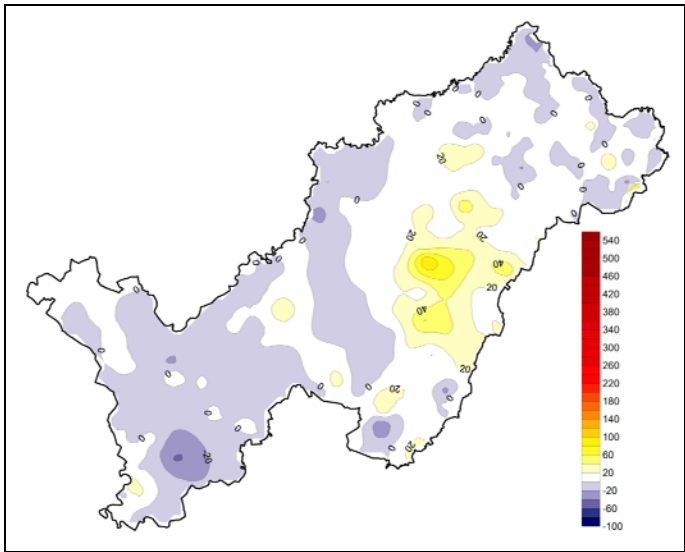

Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelem értékének változása 1998 és 2007 között, % (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

XIII. számú melléklet

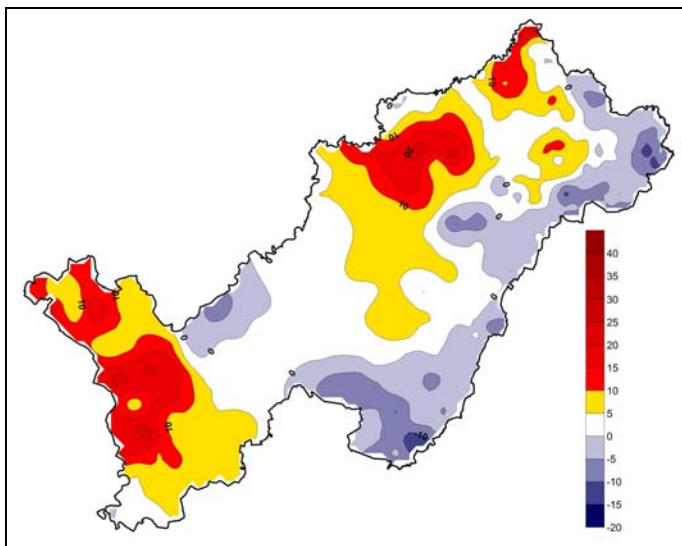
A saját jövedelmi potenciál változása 1988 és 1998 között az Észak-alföldi régió települései esetében, %
(a PM-APEH és a KSH adataiból saját számítás alapján Németh G. szerkesztése)

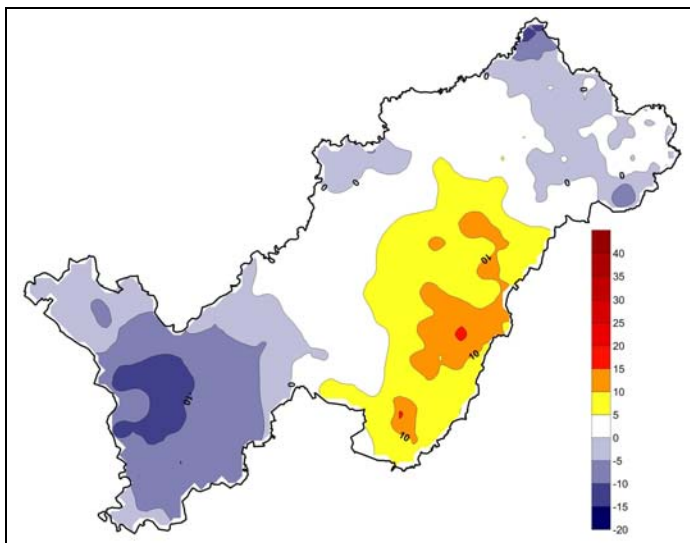
A saját jövedelmi potenciál változása 1998 és 2007 között az Észak-alföldi régió települései esetében, %
(a PM-APEH és a KSH adataiból saját számítás alapján Németh G. szerkesztése)

XIV. számú melléklet

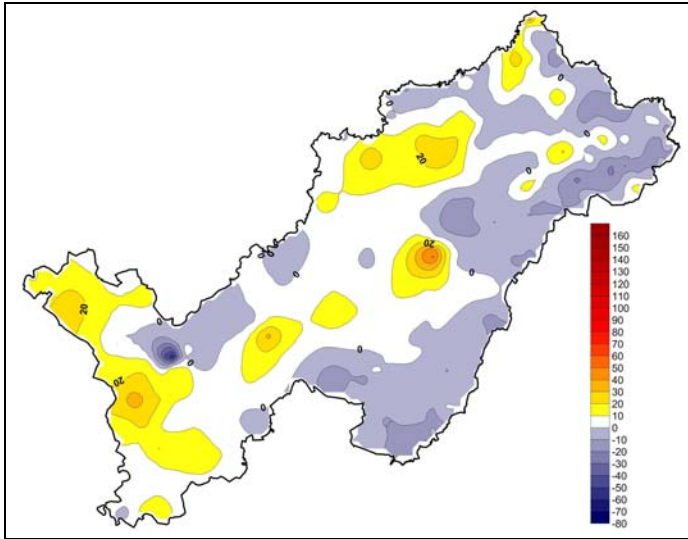

A belső jövedelmi potenciál változása 1988 és 1998 között
az Észak-alföldi régió települései esetében, %
(a PM-APEH és a KSH adataiból saját számítás alapján Németh G. szerkesztése)

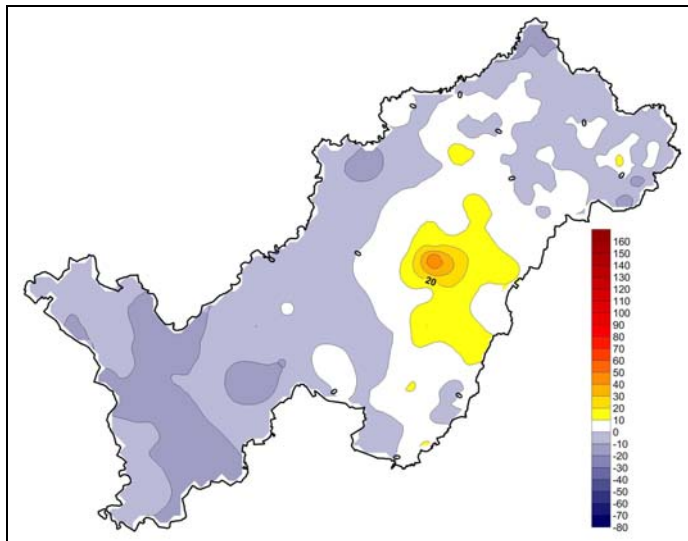

A belső jövedelmi potenciál változása 1998 és 2007 között
az Észak-alföldi régió települései esetében, %
(a PM-APEH és a KSH adataiból saját számítás alapján Németh G. szerkesztése)

XV. számú melléklet

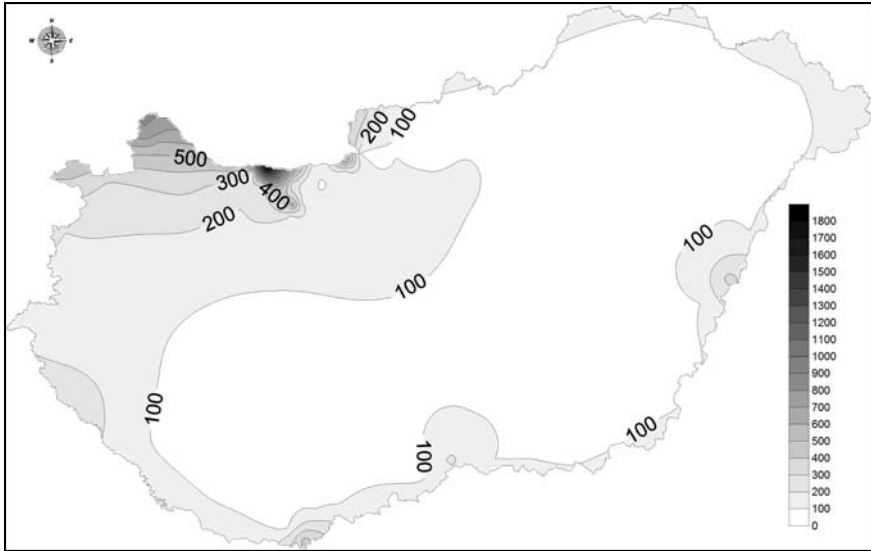

Az összesített jövedelmi potenciál változása 1988 és 1998 között
az Észak-alföldi régió települései esetében, %
(a PM-APEH és a KSH adataiból saját számítás alapján Németh G. szerkesztése)

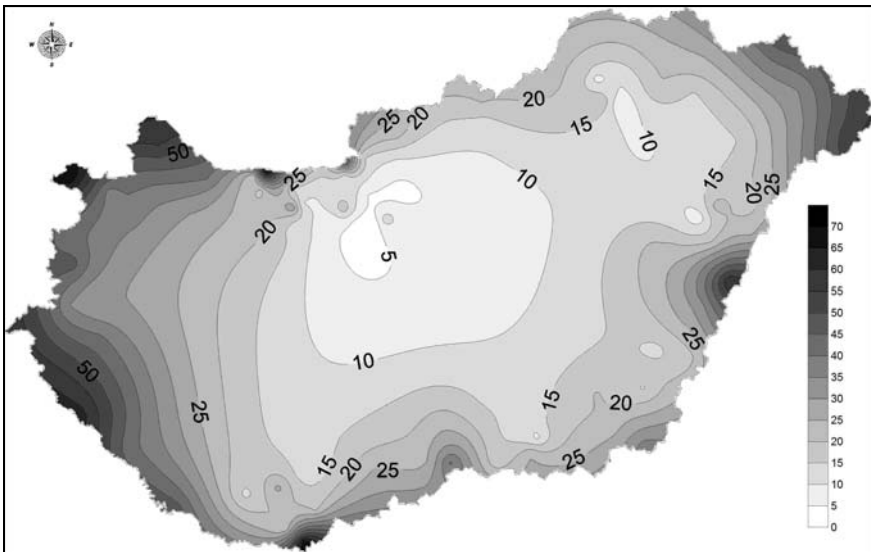

Az összesített jövedelmi potenciál változása 1998 és 2007 között
az Észak-alföldi régió települései esetében, %
(a PM-APEH és a KSH adataiból saját számítás alapján Németh G. szerkesztése)

XVI. számú melléklet

A külső foglalkoztatási potenciál Magyarországon a határon túli foglalkoztatási központok figyelembe vételével 2001-2002-ben (Németh G. szerkesztése a szerzők számítása alapján – PÉNZES, J. - TAGAI, G. - MOLNÁR, E. 2008)

A külső foglalkoztatási potenciál aránya a teljes potenciálértékből Magyarországon 2001-2002-ben, % (Németh G. szerkesztése a szerzők számítása alapján – PÉNZES, J. - TAGAI, G. - MOLNÁR, E. 2008)

XVII. számú melléklet

Kistérségek	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Baktalórántházai	3,57	4,73	4,36	5,13	5,52	6,17	6,98	6,99	6,91	6,42	6,60	6,98	6,36	6,08	7,12	7,19	7,03	7,45	7,53	7,45
Balmazújvárosi	2,78	3,19	4,07	5,01	4,09	5,67	4,28	3,61	5,79	4,71	3,79	4,56	4,93	4,72	3,94	4,99	4,45	4,49	4,15	5,05
Berettyóújfalui	8,32	10,03	10,07	14,21	14,88	15,25	14,61	15,37	15,32	14,66	13,13	15,30	14,84	14,35	14,54	14,61	14,01	13,88	13,30	13,12
Csengeri	4,08	3,56	5,56	6,38	8,23	8,44	8,18	7,82	9,84	9,42	9,96	8,57	7,66	7,87	9,14	9,13	9,15	9,31	9,81	9,57
Derecske-Létavértesi	3,80	4,72	6,79	4,59	5,79	7,41	6,13	6,17	6,37	5,29	5,03	6,33	6,63	6,97	7,21	7,66	7,43	7,30	6,90	7,06
Fehérgyarmati	9,62	10,91	12,14	13,87	14,84	15,90	17,64	18,79	18,12	16,79	17,23	16,92	17,01	15,03	16,66	17,41	17,56	17,10	16,94	17,00
Hajdúböszörményi	1,64	2,84	2,82	3,15	3,27	3,98	4,17	3,79	4,39	4,30	3,07	3,55	3,81	2,29	2,26	2,06	2,43	2,12	1,65	1,30
Hajdúhadházi	3,97	3,86	3,13	2,95	4,17	6,08	6,90	6,65	6,72	7,18	7,87	6,89	6,88	6,88	6,52	6,99	7,42	7,48	7,57	7,03
Hajdúszoboszlói	4,46	4,61	4,90	6,73	7,43	7,71	8,89	8,19	7,76	7,46	7,36	7,73	7,56	6,84	6,09	7,14	6,98	7,20	6,64	6,55
Ibrány-Nagyhalászi	4,06	5,03	4,77	5,76	7,50	6,87	6,76	7,15	8,01	7,46	7,68	6,90	6,78	6,56	6,27	6,10	6,03	5,79	5,58	5,81
Jászberényi	5,16	5,40	7,20	9,28	10,27	11,83	11,58	11,23	11,63	11,48	12,39	11,84	11,88	12,16	11,34	11,14	10,92	11,03	10,82	10,45
Karcagi	3,71	4,40	4,76	6,45	6,15	6,59	6,88	6,34	6,29	6,17	6,33	6,56	6,56	6,71	6,31	6,98	6,58	6,95	6,40	6,67
Kisvárdai	8,40	8,76	10,33	11,14	11,84	12,07	12,47	12,97	12,92	12,82	12,57	12,90	12,92	13,07	13,14	13,72	13,80	14,35	13,60	13,65
Kunszentmártoni	4,82	4,75	5,98	7,18	6,50	8,26	7,22	6,67	6,06	7,76	7,72	7,83	7,45	6,79	6,73	6,87	6,91	6,80	6,90	7,32
Mátészalkai	10,60	11,82	14,42	17,09	17,28	17,62	19,29	19,93	19,72	19,11	18,79	19,15	19,26	18,29	18,32	18,15	18,16	18,14	18,01	17,84
Mezőtúri	2,33	2,43	4,22	5,67	5,99	5,51	6,61	6,19	5,42	7,07	8,23	8,96	8,89	8,92	7,56	7,33	7,37	6,75	6,01	5,91
Nagykállói	3,14	4,90	4,09	6,01	6,29	7,85	6,99	7,91	8,33	10,33	8,66	9,05	8,94	8,29	8,18	8,53	8,04	7,97	7,93	7,42
Nyírbátori	8,13	8,33	11,45	13,45	15,10	15,25	17,33	17,32	17,43	16,77	17,14	17,06	16,97	15,88	15,65	16,11	14,78	15,15	14,18	13,91
Nyíregyházi	5,34	6,21	5,96	6,11	7,21	6,97	7,38	7,52	7,35	7,25	7,25	7,14	7,06	6,79	6,67	6,75	6,64	6,58	6,14	6,16
Polgári	3,50	4,26	4,25	5,57	5,39	6,48	6,72	6,56	5,87	4,53	5,29	6,22	5,86	4,72	4,82	5,53	4,45	4,27	3,85	3,91
Püspökladányi	4,52	5,53	5,14	9,06	7,66	7,11	6,92	7,34	7,50	8,37	8,72	8,19	8,79	7,82	8,10	8,29	8,00	8,33	7,98	8,07
Szolnoki	6,41	7,40	9,18	9,82	10,90	11,04	11,71	11,58	10,89	10,97	11,39	11,42	11,16	10,82	10,39	10,51	10,49	10,46	9,72	9,45
Tiszafüredi	5,79	6,61	7,55	8,27	9,39	9,93	9,28	10,30	11,00	10,48	9,92	9,36	9,29	9,87	10,19	9,77	11,14	10,99	11,40	11,27
Tiszavasvári	7,71	10,52	10,20	12,79	13,27	13,65	14,72	15,85	14,93	14,76	14,81	14,04	13,28	12,29	10,72	10,81	11,32	10,98	9,38	9,83
Törökszentmiklósi	4,81	4,79	5,71	6,02	7,01	5,23	6,38	7,59	7,55	7,65	7,76	7,49	6,90	7,86	6,70	6,88	7,81	6,85	6,77	6,66
Vásárosnaményi	7,62	9,21	10,75	13,68	13,92	15,33	15,84	16,62	17,41	17,16	16,60	15,56	15,42	13,75	14,29	14,64	14,46	14,76	15,32	15,05
Záhonyi	7,90	8,55	9,81	11,97	13,58	14,35	15,78	16,48	17,06	16,22	16,01	16,39	15,90	16,29	16,02	15,99	15,59	16,22	16,87	17,01

A belső jövedelemegyenlőtlenségek értékei a kistérségekben a Robin Hood-index alapján, %
(saját számítás a PM-APEH adatai alapján)

XVIII. számú melléklet

Kistérségek	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Baktalórántházai	5,10	6,19	6,35	7,14	7,49	8,55	8,96	9,05	9,68	8,96	8,99	9,53	8,53	8,20	9,24	9,67	9,20	9,96	9,78	9,99
Balmazújvárosi	3,96	4,41	5,02	6,10	5,85	7,59	5,70	5,10	7,01	6,07	5,68	6,25	6,39	6,00	5,06	5,86	4,98	5,24	4,92	5,96
Berettyóújfalui	10,78	12,95	12,87	18,48	17,60	18,25	17,72	19,12	19,06	18,08	16,42	19,32	18,71	17,81	18,21	18,64	18,34	17,98	17,33	17,09
Csengeri	6,16	4,81	6,78	8,06	10,05	11,08	10,77	9,77	11,75	11,90	12,03	10,57	9,64	9,52	11,32	11,23	11,26	11,76	12,20	11,81
Derecske-Létavértesi	4,99	6,41	8,07	6,40	7,73	9,71	8,06	8,02	7,96	6,70	6,14	7,93	8,13	8,49	9,17	9,70	9,48	9,70	9,20	9,46
Fehérgyarmati	13,46	15,08	16,47	18,63	19,94	21,00	23,14	24,61	23,86	22,42	22,72	22,71	22,71	19,91	22,01	22,97	23,24	22,80	22,25	22,69
Hajdúböszörményi	1,68	3,33	3,28	3,48	3,92	4,18	4,47	4,24	4,62	4,91	3,73	4,59	4,50	3,29	2,93	2,35	2,91	2,65	2,53	1,91
Hajdúhadházi	4,79	4,38	5,01	5,04	6,25	9,02	8,19	7,85	8,88	10,10	10,61	9,52	9,55	9,76	9,38	10,03	10,54	10,56	10,61	10,19
Hajdúszoboszlói	4,83	4,81	5,18	7,31	8,06	8,15	9,31	8,76	8,35	7,97	7,97	8,27	8,10	7,36	6,74	7,82	7,77	7,96	7,47	7,36
Ibrány-Nagyhalászi	5,21	6,44	6,51	8,25	10,61	10,25	10,19	10,37	11,37	10,38	10,13	9,56	9,30	8,43	7,93	7,70	7,86	7,26	7,23	7,64
Jászberényi	6,87	7,05	9,15	11,31	12,42	13,74	13,81	13,61	14,07	14,04	15,07	14,63	14,65	14,91	14,19	14,00	13,81	13,98	13,75	13,34
Karcagi	4,48	4,94	5,14	6,98	8,19	7,54	7,61	6,53	6,86	6,95	7,01	6,90	6,89	7,15	6,84	7,42	6,85	7,34	6,94	7,25
Kisvárdai	10,52	10,94	12,65	13,39	14,13	14,25	14,39	15,54	15,52	15,53	15,24	15,68	15,66	15,79	15,52	16,26	16,42	17,07	16,33	16,50
Kunszentmártoni	5,47	5,50	6,62	7,90	7,26	9,29	8,19	7,95	7,96	9,46	9,28	9,28	8,85	8,44	7,91	8,35	8,48	8,32	8,47	8,78
Mátészalkai	13,14	14,75	17,61	20,59	21,20	21,84	23,44	24,16	24,28	23,64	23,22	23,52	23,88	22,69	22,88	22,84	22,86	22,77	22,78	22,37
Mezőtúri	2,41	2,58	4,29	5,89	6,14	5,62	6,81	6,39	5,49	7,20	8,49	9,17	9,11	9,04	7,70	7,53	7,60	7,06	6,23	6,09
Nagykállói	4,26	6,85	5,80	8,23	8,97	10,21	10,03	11,35	11,90	14,20	12,25	13,12	13,17	12,11	11,75	12,42	11,74	11,78	11,38	10,57
Nyírbátori	10,62	11,13	14,78	16,55	18,18	18,53	20,87	21,04	21,38	20,94	21,04	20,74	20,93	19,68	19,21	19,57	18,60	18,95	18,15	18,25
Nyíregyházi	5,45	6,34	6,12	6,29	7,34	7,15	7,54	7,65	7,52	7,45	7,44	7,33	7,26	6,98	6,86	6,95	6,84	6,78	6,34	6,39
Polgári	3,59	4,29	4,42	5,76	5,96	7,32	7,37	7,02	6,58	5,01	5,91	6,93	6,62	5,57	5,72	6,69	5,49	5,20	4,70	4,88
Püspökladányi	5,75	6,71	6,66	10,59	9,51	9,17	8,15	9,56	9,98	11,19	12,80	11,09	11,41	9,97	10,03	10,55	10,13	10,84	10,66	10,51
Szolnoki	7,19	8,36	10,13	10,83	11,90	12,19	12,91	12,71	12,06	12,18	12,63	12,59	12,34	11,92	11,50	11,66	11,68	11,66	10,91	10,64
Tiszafüredi	6,68	7,32	8,58	9,65	11,38	12,62	11,46	12,78	13,37	13,05	12,36	11,48	11,79	12,57	13,00	12,28	14,50	14,71	15,20	15,51
Tiszavasvári	9,62	13,28	12,97	15,99	16,61	17,08	18,14	18,95	17,49	17,44	17,57	16,74	15,85	14,78	12,84	12,93	13,77	13,75	10,84	11,91
Törökszentmiklósi	5,93	6,16	7,18	7,39	8,39	6,64	8,04	9,15	9,38	9,49	9,71	9,38	8,58	9,74	8,65	8,77	9,85	8,72	8,56	8,46
Vásárosnaményi	9,62	11,93	13,84	16,31	17,46	18,42	19,10	19,25	20,06	20,76	20,40	19,43	19,06	17,15	17,53	17,95	17,91	18,63	18,87	18,46
Záhonyi	9,25	10,33	11,75	14,32	15,84	16,84	18,20	19,03	19,99	19,01	18,77	18,99	18,33	18,36	18,84	18,54	17,99	18,45	19,60	20,46

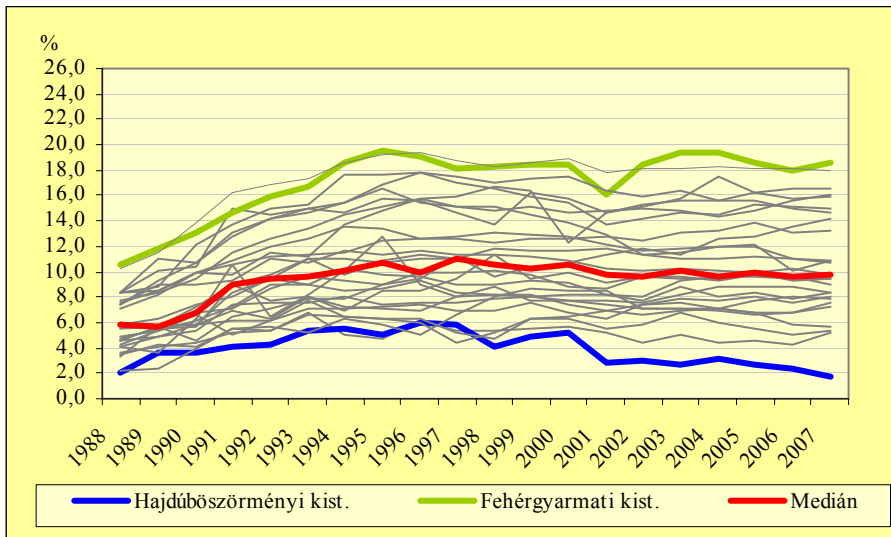
A belső jövedelemegyenlőtlenségek értékei a kistérségekben a súlyozott Gini-együttható alapján, %
(saját számítás a PM-APEH adatai alapján)

XIX. számú melléklet

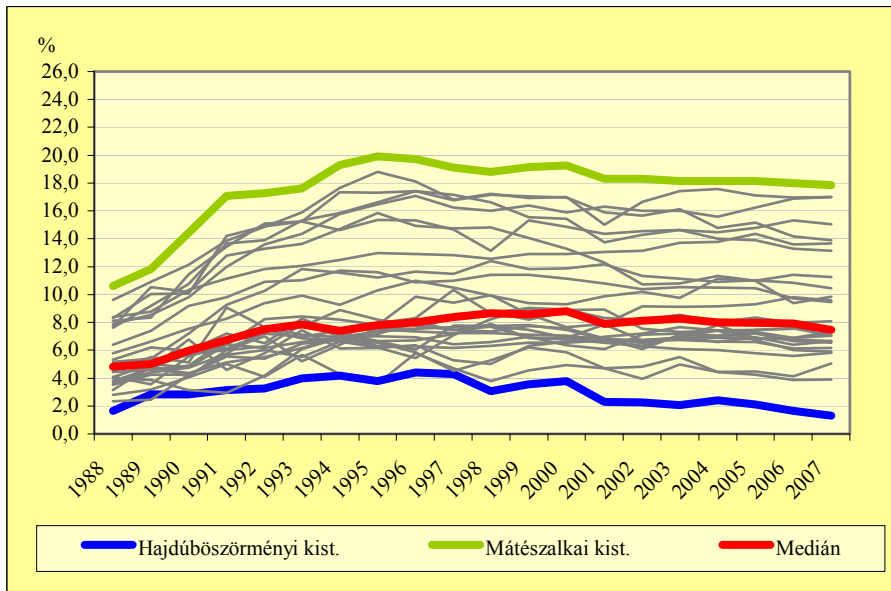
Kistérségek	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Baktalórántházai	4,50	5,72	5,89	6,08	6,16	7,10	7,04	7,28	7,48	6,98	6,95	7,57	6,77	6,36	7,38	7,54	7,14	7,77	7,96	7,91
Balmazújvárosi	3,69	4,07	4,36	5,27	5,40	6,74	5,05	4,67	6,08	5,30	5,33	5,59	5,60	5,24	4,46	5,11	4,40	4,60	4,32	5,20
Berettyóújfalui	8,38	10,07	10,38	15,03	14,52	14,93	14,59	15,72	15,65	14,69	13,68	16,22	15,74	14,70	15,34	15,64	15,55	15,62	14,90	14,69
Csengeri	5,92	5,44	6,80	7,14	8,69	9,57	9,35	9,05	9,91	9,89	10,14	9,74	8,76	8,72	9,69	9,48	9,41	9,89	10,27	9,77
Derecske-Létavértesi	4,23	5,33	6,57	5,07	6,18	7,69	6,47	6,37	6,30	5,25	4,80	6,27	6,49	6,86	7,43	7,92	7,79	7,98	7,59	8,09
Fehérgyarmati	10,50	11,84	13,07	14,64	15,92	16,68	18,56	19,62	19,05	18,18	18,20	18,44	18,47	16,13	18,42	19,32	19,34	18,63	17,92	18,67
Hajdúböszörményi	2,01	3,65	3,62	4,05	4,28	5,28	5,56	5,02	5,93	5,84	4,05	4,82	5,12	2,88	2,96	2,63	3,16	2,75	2,29	1,76
Hajdúhadházi	4,03	3,63	6,26	10,59	6,48	8,25	10,07	12,81	8,91	8,07	8,81	7,78	7,72	7,78	7,50	8,19	8,79	8,85	8,82	8,41
Hajdúszoboszlói	6,04	5,81	5,89	8,43	9,38	8,92	10,26	9,84	9,56	8,96	8,98	9,33	9,16	8,24	8,02	9,24	9,65	9,62	9,52	9,47
Ibrány-Nagyhalászi	4,85	5,41	6,08	7,30	8,99	9,04	8,56	8,69	9,36	8,39	8,13	8,11	7,79	7,43	7,09	7,10	6,96	6,63	6,84	7,63
Jászberényi	5,48	5,61	7,21	8,93	9,84	10,96	11,00	10,75	11,09	11,07	11,89	11,61	11,64	11,80	11,27	11,09	11,00	11,15	11,02	10,66
Karcagi	4,14	4,87	5,28	7,43	7,56	7,54	8,05	7,44	7,57	7,57	7,91	8,05	8,26	8,16	7,75	8,77	8,03	8,35	7,86	8,28
Kisvárdai	8,30	8,54	9,93	10,61	11,18	11,37	11,58	12,45	12,54	12,54	12,27	12,61	12,60	12,81	12,47	13,05	13,23	13,80	13,11	13,31
Kunszentmártoni	4,65	4,94	5,90	6,89	6,28	8,03	7,18	7,11	7,01	8,07	8,17	8,20	7,46	6,97	6,65	6,98	7,05	6,80	6,84	7,26
Mátészalkai	10,32	11,49	13,89	16,24	16,87	17,28	18,52	19,22	19,33	18,69	18,30	18,61	18,91	17,88	18,12	18,19	18,20	18,12	18,15	17,91
Mezőtúri	2,15	2,35	3,89	5,45	5,64	5,17	6,25	5,87	5,00	6,65	8,08	8,66	8,55	8,49	7,14	7,02	7,17	6,73	5,77	5,61
Nagykállói	3,37	5,60	4,52	6,45	7,07	7,92	7,92	8,95	9,38	11,26	9,69	10,36	10,54	9,70	9,67	10,10	9,53	10,03	9,62	8,92
Nyírbátori	8,32	8,87	12,19	13,68	14,96	15,32	17,66	17,65	17,81	17,43	17,03	17,33	17,51	16,37	15,88	16,34	15,66	16,19	15,69	15,93
Nyíregyházi	7,46	8,96	8,96	9,23	10,99	10,77	11,60	11,41	11,59	11,41	11,37	11,13	10,89	10,30	10,13	10,32	10,07	9,98	9,31	9,49
Polgári	3,50	4,27	4,11	5,44	5,35	6,56	6,50	6,28	6,04	4,42	5,16	6,31	6,38	5,47	5,80	6,73	6,03	5,48	5,11	5,42
Püspökladányi	4,75	5,54	5,62	8,95	7,66	8,04	6,91	8,59	8,48	9,40	11,37	9,42	9,93	9,19	9,57	9,58	9,36	9,83	9,55	9,90
Szolnoki	7,01	8,20	10,01	10,84	11,99	12,66	13,49	13,32	12,59	12,70	13,13	12,99	12,75	12,14	11,72	11,83	11,90	11,92	11,09	10,86
Tiszafüredi	5,79	6,30	7,39	8,02	9,46	11,11	9,83	10,88	11,29	11,04	10,52	10,28	10,71	11,39	11,84	11,41	12,60	12,84	13,60	14,17
Tiszavasvári	8,40	11,10	10,74	13,15	14,19	14,73	15,52	16,57	15,42	15,06	15,12	14,44	13,91	12,84	11,33	11,58	12,00	12,06	10,06	10,80
Törökszentmiklósi	7,51	8,53	9,96	9,78	11,55	11,23	13,68	14,75	15,83	15,89	16,69	16,42	12,32	14,70	15,15	15,78	17,51	16,30	16,54	16,57
Vásárosnaményi	7,47	9,29	10,74	12,75	14,26	14,92	15,47	16,88	17,79	16,95	16,53	15,88	15,38	13,75	14,18	14,63	14,55	15,21	15,18	14,94
Záhonyi	7,69	8,39	9,48	11,47	12,67	13,41	14,49	15,17	15,83	15,06	14,89	15,10	14,61	14,79	14,89	14,78	14,40	14,88	15,54	16,06

A belső jövedelemegyenlőtlenségek értékei a kistérségekben a logaritmikusan súlyozott relatív szórás alapján, %
(saját számítás a PM-APEH adatai alapján)

XX. számú melléklet

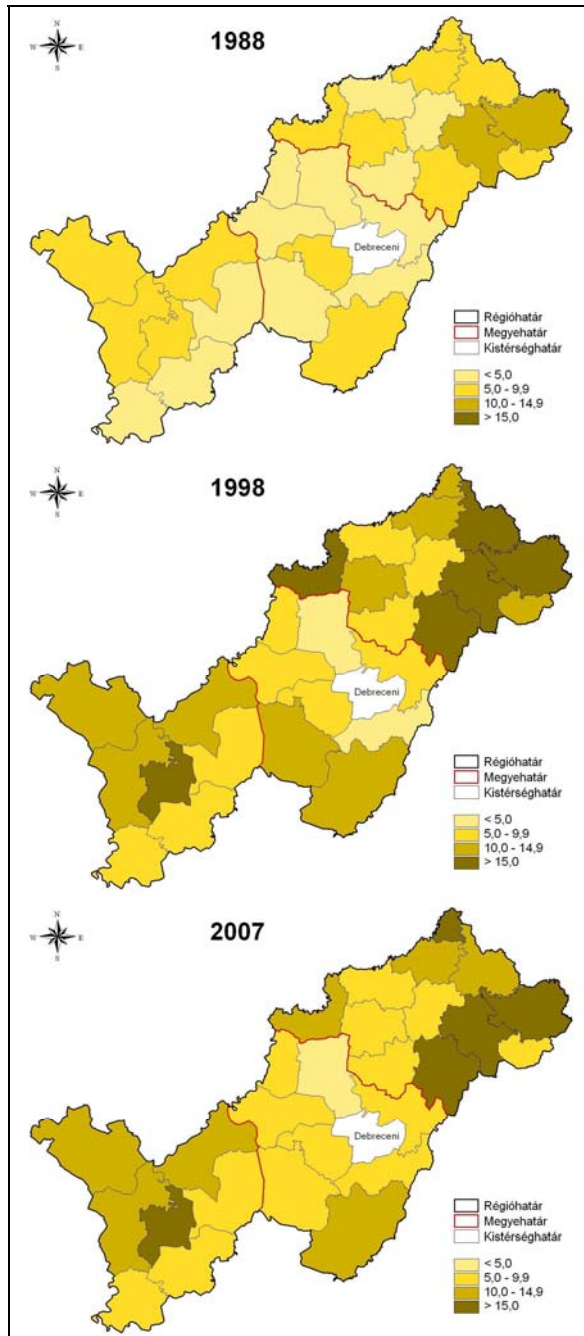

A logaritmikusan súlyozott relatív szórás értékeinek alakulása az Észak-alföldi régió kistérségeiben 1988-2007 között, %
(saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

A Robin Hood-index értékeinek alakulása az Észak-alföldi régió kistérségeiben 1988-2007 között, %
(saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

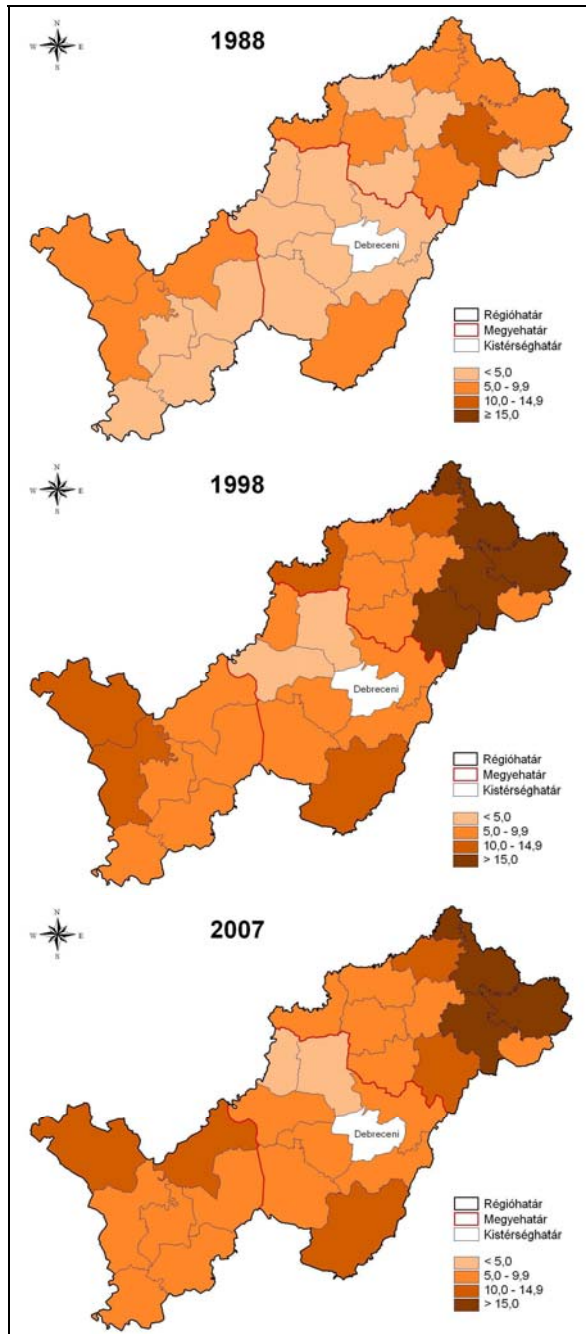
XXI. számú melléklet

A logaritmikusan súlyozott relatív szórás értékei az Észak-alföldi régió kistérségeiben, % (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

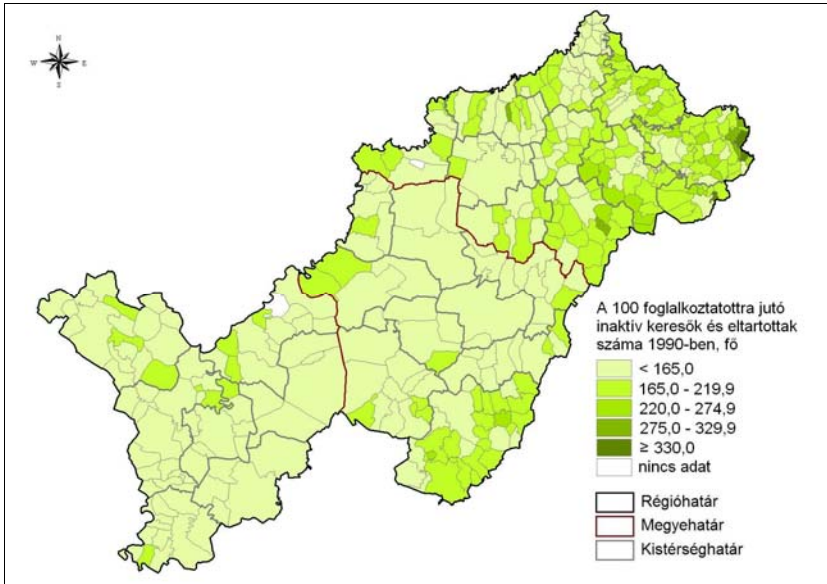

XXII. számú melléklet

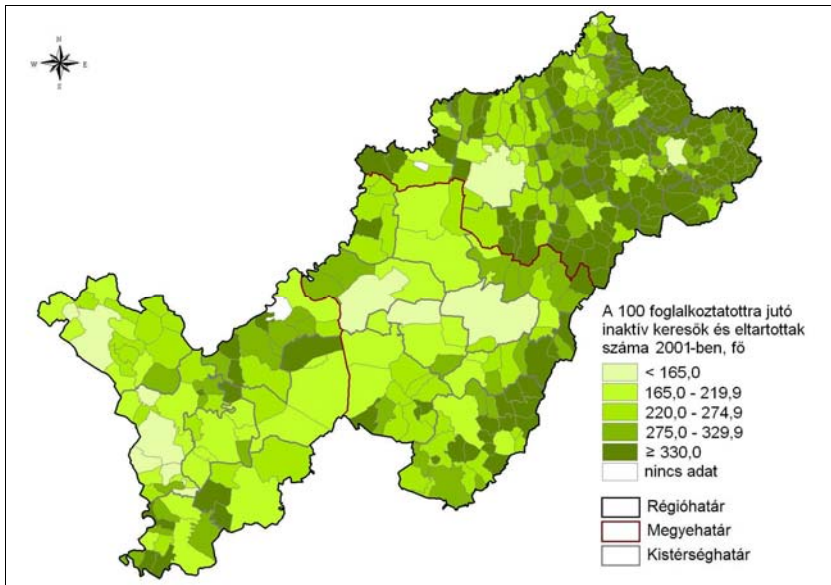

A Robin Hood-index értékei az Észak-alföldi régió kistérségeiben, %
(saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

XXIII. számú melléklet

A 100 foglalkoztatottra jutó inaktív kereső és eltartott aránya az Észak-alföldi régió településein 1990-ben, fő (saját szerkesztés a KSH népszámlálási adatai alapján)

A 100 foglalkoztatottra jutó inaktív kereső és eltartott aránya az Észak-alföldi régió településein 2001-ben, fő (saját szerkesztés a KSH népszámlálási adatai alapján)

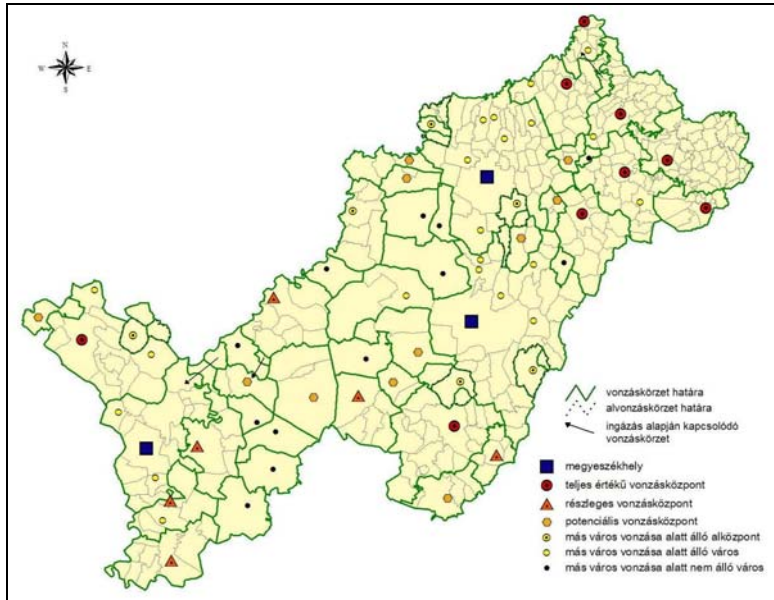
XXIV. számú melléklet

Sorszám	Város
1	Abádszalók
2	Baktalórántháza
3	Balkány
4	Balmazújváros
5	Berettyóújfalu
6	Biharkeresztes
7	Csenger
8	Debrecen
9	Demecser
10	Derecske
11	Dombrád
12	Fehérgyarmat
13	Hajdúböszörmény
14	Hajdúdorog
15	Hajdúhadház
16	Hajdúnánás
17	Hajdúsámson
18	Hajdúszoboszló
19	Ibrány
20	Jászapáti
21	Jászárokszállás
22	Jászberény
23	Jászfényszaru
24	Jáskisér
25	Kaba
26	Karcag
27	Kemecse
28	Kenderes
29	Kisújszállás
30	Kisvárd
31	Komádi
32	Kunhegyes
33	Kunszentmárton
34	Létavértes

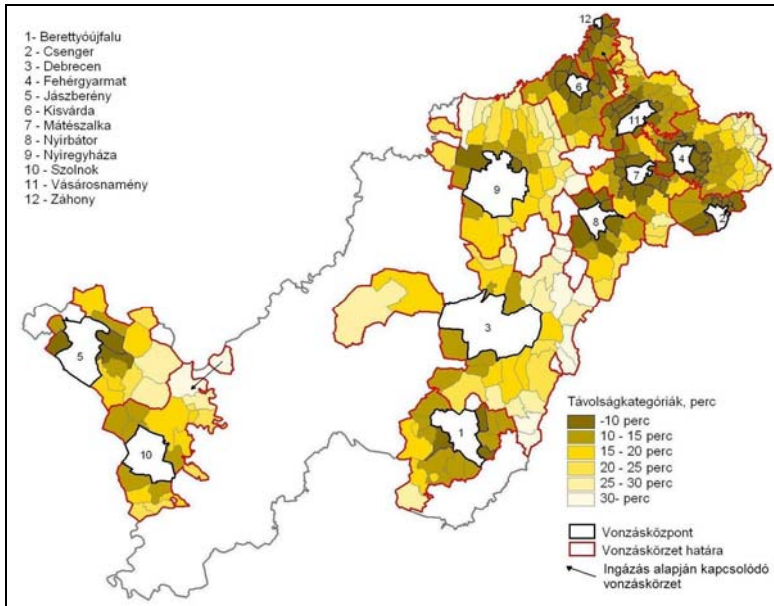
Sorszám	Város
35	Mándok
36	Máriapócs
37	Martfű
38	Mátészalka
39	Mezőtúr
40	Nádudvar
41	Nagyecsed
42	Nagyhalász
43	Nagykálló
44	Nyíradony
45	Nyírbátor
46	Nyíregyháza
47	Nyírlugos
48	Nyírmada
49	Nyírtelek
50	Polgár
51	Püspökladány
52	Rakamaz
53	Rákóczi falva
54	Szolnok
55	Téglás
56	Tiszacsege
57	Tiszaföldvár
58	Tiszafüred
59	Tiszalök
60	Tiszavasvári
61	Törökszentmiklós
62	Túrkeve
63	Újfehértó
64	Újszász
65	Vaja
66	Vámospércs
67	Vásárosnamény
68	Záhony

A 38. ábrán szereplő városok jelölése

XXV. számú melléklet

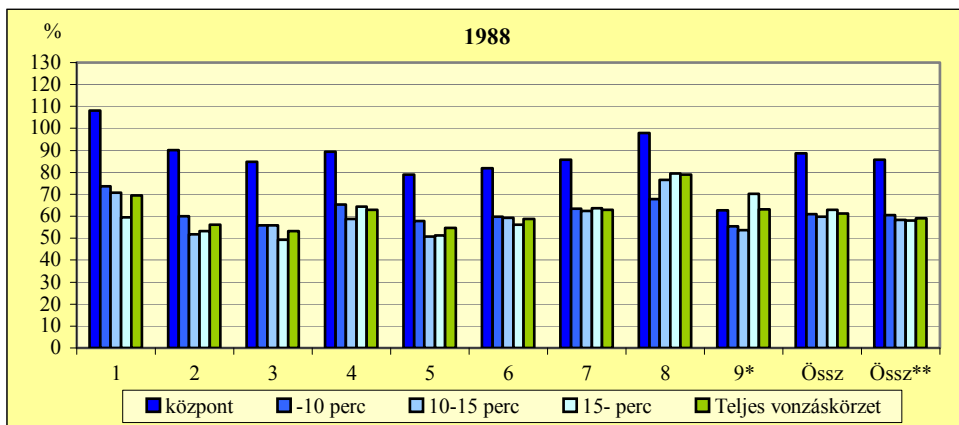

A városok kategóriái vonzásközponti szerepkörük alapján (saját szerkesztés KSH népszámlálási adatai alapján)

A települések kategóriái a vonzásközponttól közúton mért távolság alapján a vizsgált vonzáskörzetekben, perc (saját szerkesztés)

XXVI. számú melléklet

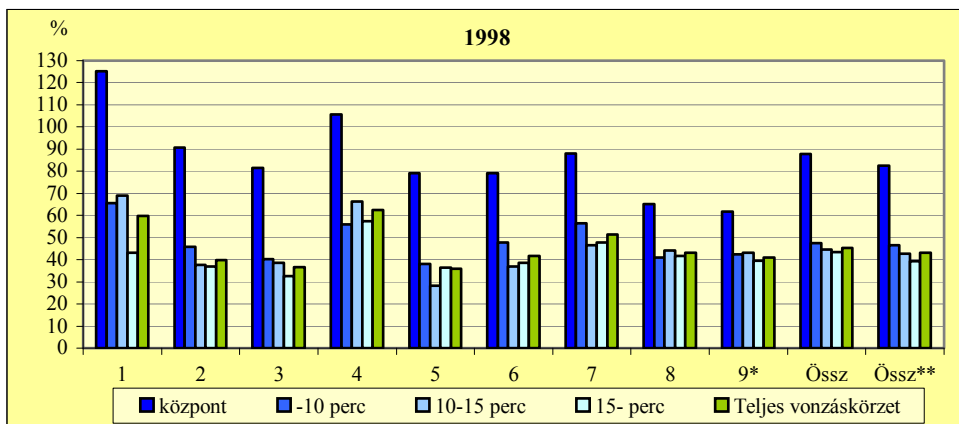

Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelemszint a települések vonzásközpontjaiktól mért távolságkategóriáiban 1988-ban, %
(saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

1. Záhony, 2. Mátészalka, 3. Fehérgyarmat, 4. Kisvárd, 5. Nyírbátor, 6. Vásárosnamény, 7. Berettyóújfalu, 8. Jászberény, 9. Csenger

*Csenger esetében a kategóriák 0-5; 5-10; 10- percre módosulnak

**Összesített adat Jászberény és vonzáskörzete nélkül

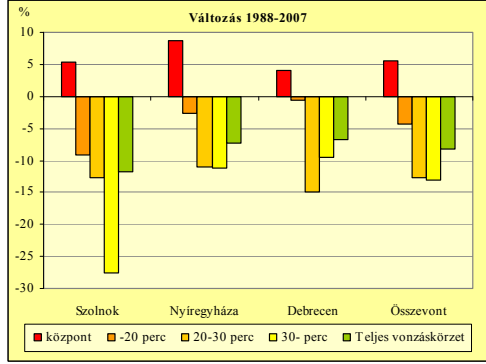
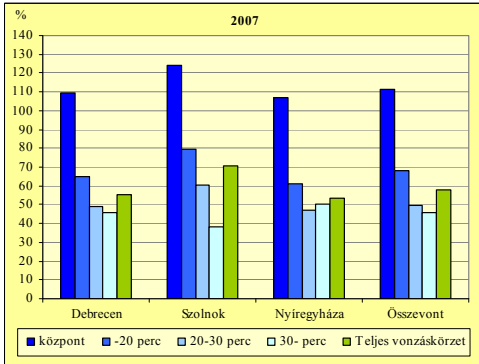
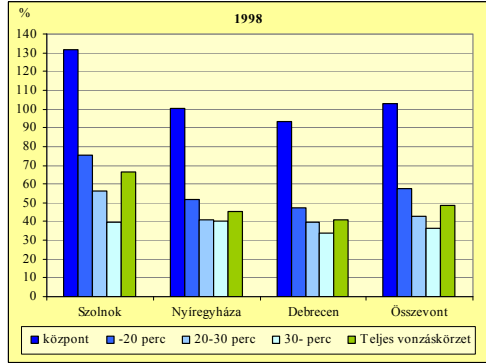
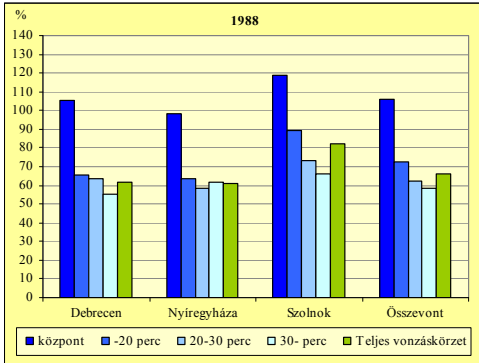
Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelemszint a települések vonzásközpontjaiktól mért távolságkategóriáiban 1998-ban, %
(saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

1. Berettyóújfalu, 2. Csenger, 3. Fehérgyarmat, 4. Jászberény, 5. Kisvárd, 6. Mátészalka, 7. Nyírbátor, 8. Vásárosnamény, 9. Záhony

*Csenger esetében a kategóriák 0-5; 5-10; 10- percre módosulnak

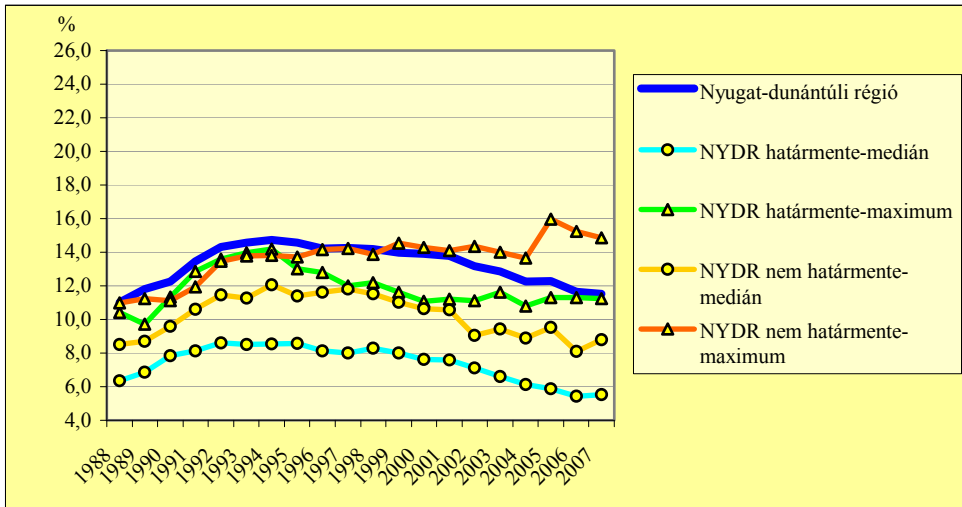
**Összesített adat Jászberény és vonzáskörzete nélkül

XXVII. számú melléklet

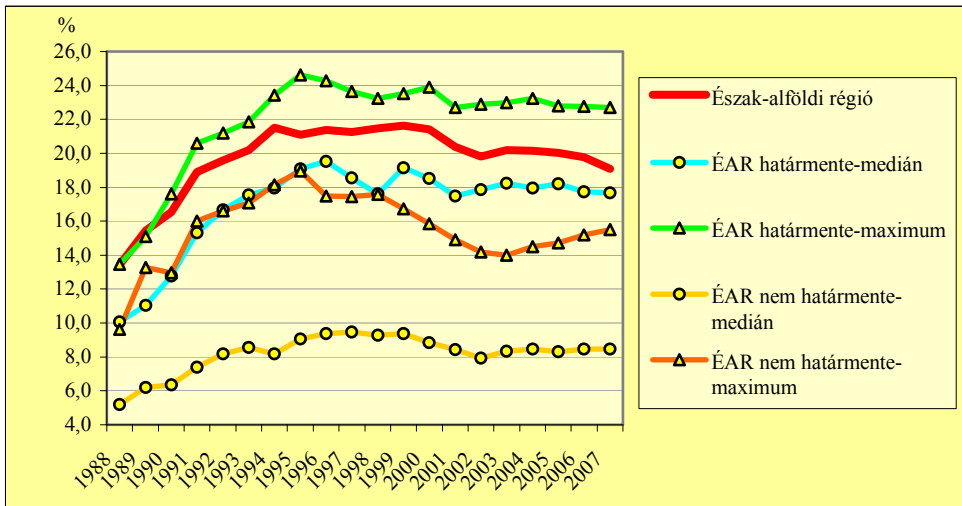

Az országos átlaghoz viszonyított egy főre eső jövedelemszint alakulása az egyes években, illetve a változás mértéke 1988 és 2007 között a megyeszékhelyek vonzáskörzeteiben a központtól mért távolságkategóriák szerint, % (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

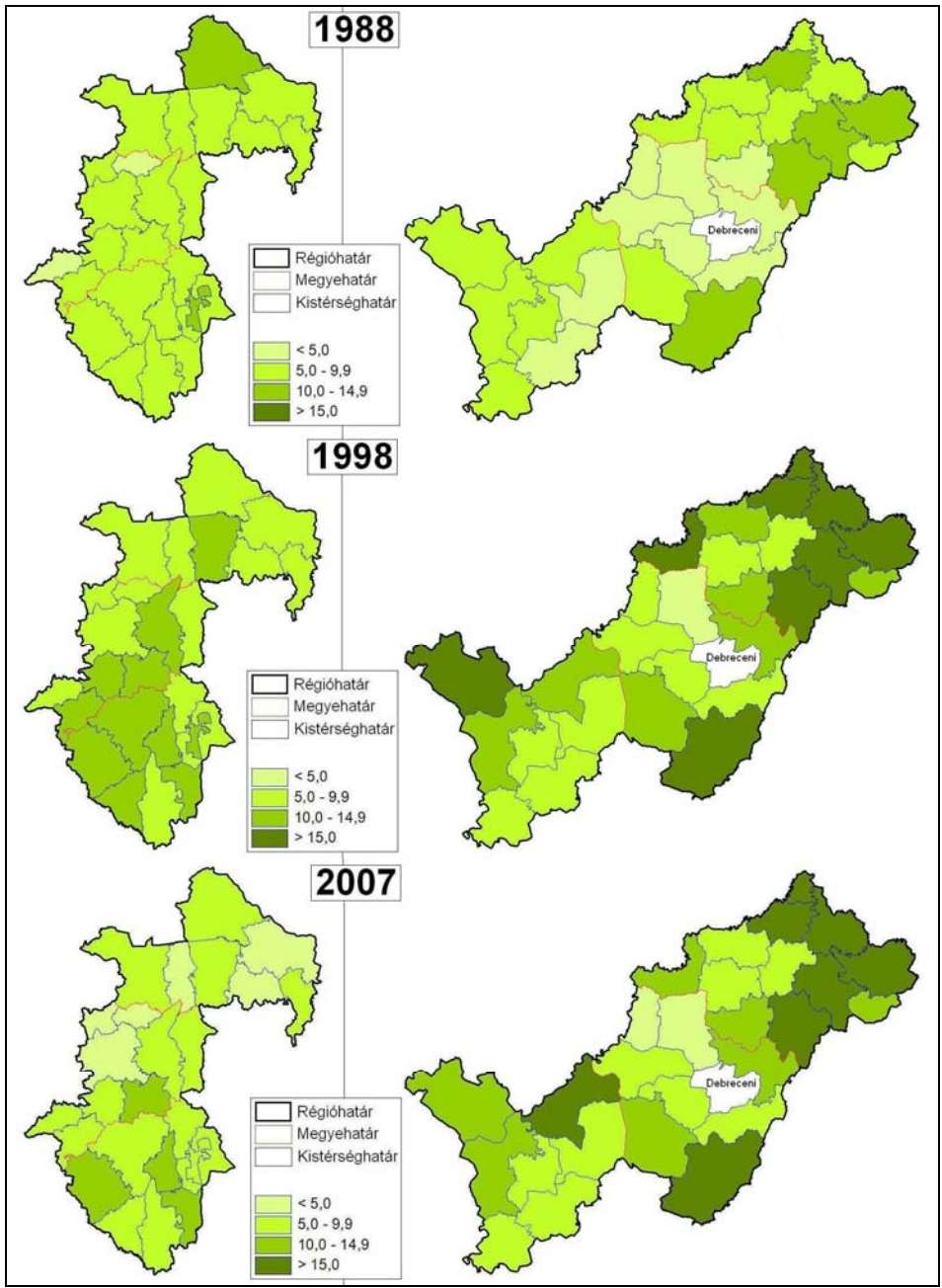
XXVIII. számú melléklet

A súlyozott Gini-együttható értékeinek alakulása a Nyugat-dunántúli régióban, valamint a határmenti és nem határmenti kistérségeiben 1988 és 2007 között, % (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

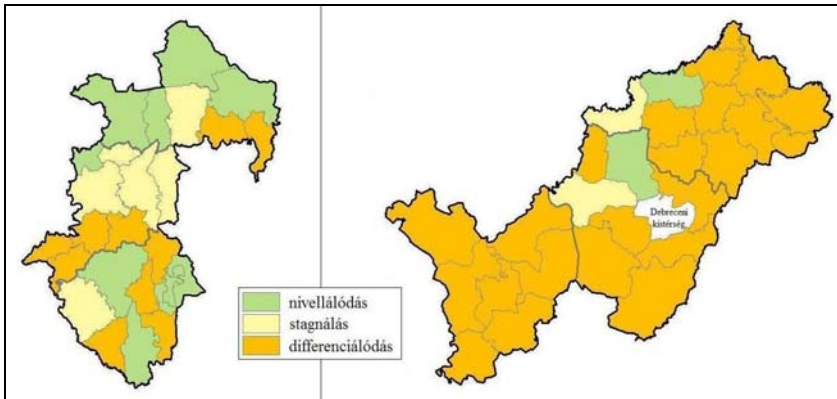
A súlyozott Gini-együttható értékeinek alakulása az Észak-alföldi régióban, valamint a határmenti és nem határmenti kistérségeiben 1988 és 2007 között, % (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

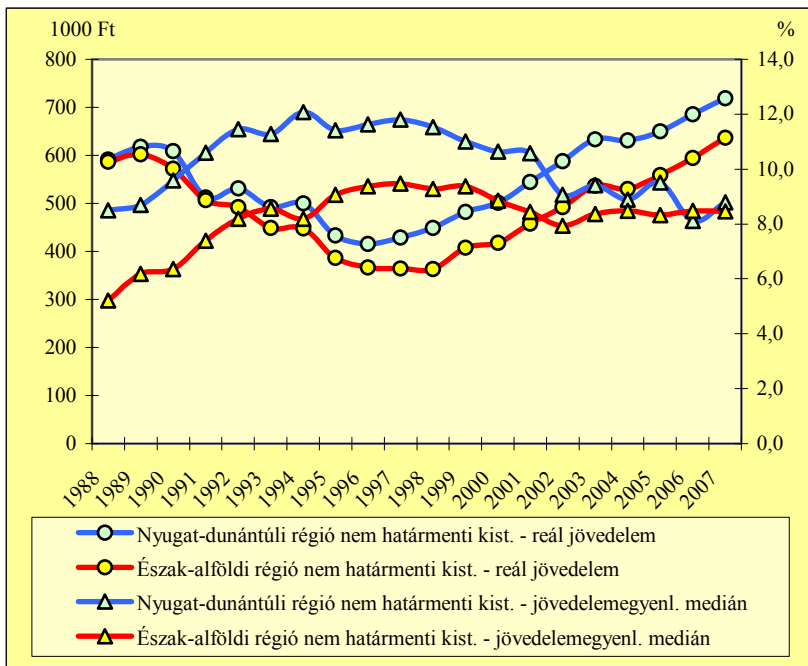
A súlyozott Gini-együttható értékei az Észak-alföldi és a Nyugat-dunántúli régió kistérségeiben, % (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

XXX. számú melléklet

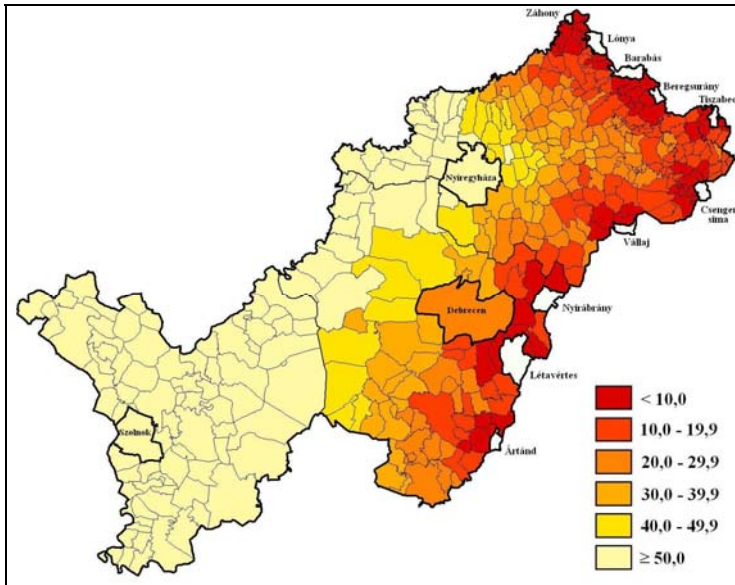

Jövedelemegyenlőtlenségi tendenciák a vizsgált régiók kistérségeiben 1988 és 2007 között (saját szerkesztés a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

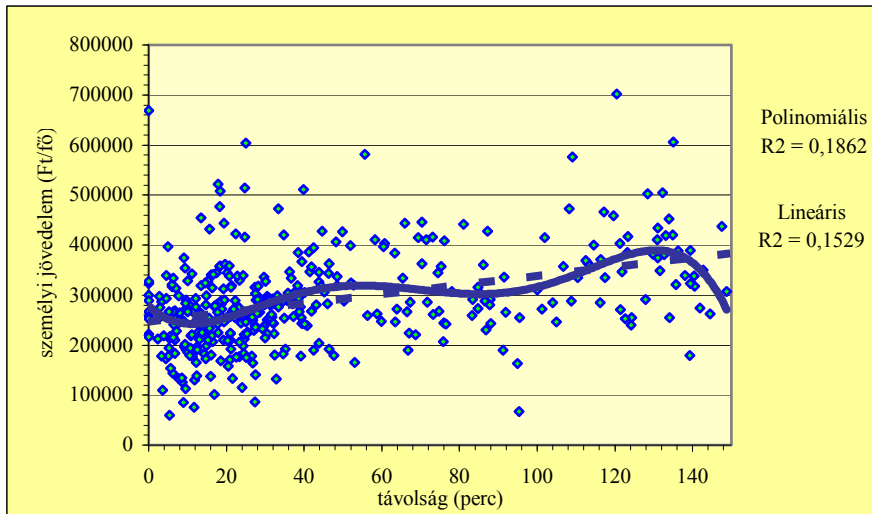

A reál jövedelem (1000 Ft) és a jövedelemegyenlőtlenség (%) medián értékének alakulása a Nyugat-dunántúli és az Észak-alföldi régió nem határmenti kistérségeiben 1988 és 2007 között (saját számítás a PM-APEH és a KSH adatai alapján)

XXXI. számú melléklet

Az Észak-alföldi régió településeinek nemzetközi határforgalmat lebonyolító határátkelőhelyeitől mért távolsága 2006-ban, perc (saját szerkesztés)

Az egy főre eső jövedelem és a határátkelőhelyektől való távolság kapcsolata az Észak-alföldi régió települései esetében 2007-ben (saját szerkesztés)